R. Antons

AGRAARSUHTED KODANLIKUS EESTIS

Eesti Riiklik Kirjastus

200221
~~N-45443~~

A-2177A VII

R. ANTONS
Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige

AGRAARSUHTED KODANLIKUS EESTIS

H

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

2
TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
200221

N

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
45443

EESSÕNA

Marksistlik-leninlikus majandusteaduses kuulub tähtis koht agraarsuhete ning seoses sellega ka maaküsimuse sotsiaalmajandusliku iseloomu selgitamisele ühiskonna arenemise mitmesugustel etappidel. See seletub erilise osaga, mida etendavad nii maa kui ka agraarsuhted ühiskondlik-majanduslike suhete süsteemis.

Marksism-leninism õpetab, et maa, nagu kogu inimest ümbritsev loodus, on üks ühiskonna materiaalse elu alatisi ja vajalikke tingimusi. Eriti tähtsat osa etendab maa põllumajanduse tekkimisel ja arenemisel. Maa, nagu märkis Lenin, on põllumajandusliku tootmise põhiliseks tootmisvahendiks ning tingimuseks. Kui inimtöö üldine objekt, on maa samal ajal iga tootmisprotsessi ja igasuguste materiaalsete väärtuste loomise tähtsaimaks allikaks kõigis sotsiaalmajanduslikes formatsioonides.

Teadusliku kommunismi rajaja K. Marx kirjutas maa kui ühiskondliku rikkuse allika kohta: „Töö ei ole järelikult enda poolt toodetud tarbimisväärtuste, ainelise rikkuse ainus allikas. Töö on rikkuse isa, nagu ütleb William Petty, ja maa on rikkuse ema."[1]

Kuna maa üldreeglina ei eksisteeri ega saagi eksisteerida väljaspool vastavaid ühiskondlikke omandivorme, siis esineb maa tähtsaima tegurina ka inimestevaheliste tootmissuhete iseloomu kindlaksmääramisel. Sõltuvalt sellest, kas maa on kogu ühiskonna käsutuses või mitte, määrab maa valdamine või mittevaldamine ka üksikisikute, inimrühmade ja klasside sotsiaalmajandusliku seisundi ühiskondliku tootmise süsteemis. Sellepärast õige

[1] K. Marx, „Kapital", 1. kd., lk. 46.

vastuse andmine küsimustele — kes oli maa ja teiste tootmisvahendite omanikuks põllumajanduses, kuidas need olid jaotatud üksikute sotsiaalsete rühmade vahel, missugune iseloom oli maa valdamise või mittevaldamise alusel tekkinud tootmissuhetel inimeste vahel ühiskonna teatud arenemise astmel — omab suurt tähtsust sotsiaalmajandusliku struktuuri kindlaksmääramisel põllumajanduslikus tootmises, töötava talurahva tegeliku olukorra õigel mõistmisel ning kapitalismi apologeetide demagoogia kummutamisel maa õiglase jaotamise võimalikkusest kodanlikus ühiskonnas.

Üleminekuga klassideta ühiskonnalt ühiskonda, mis on rajatud inimese ekspluateerimisele inimese poolt, muutub põllumajanduslikus tootmises põhjalikult nii maa majanduslik osa kui ka maa valdamise suhted inimeste vahel. Olles iga ühiskonna eksisteerimise üldiseks vajalikuks materiaalseks aluseks, muutub samal ajal maa antagonistlikes ühiskondades rööbiti teiste tootmisvahenditega klassivalitsemise ning inimese ekspluateerimise vahendiks inimese poolt. Ainult sotsialistlikus ühiskonnas lakkab maa oma rikkustega olemast igasuguse sotsiaalse rõhumise vahendiks.

Agraarsuhted ongi niisugused suhted, mis kujunevad inimeste vahel maa ja teiste tootmisvahendite valdamise ja kasutamise alusel põllumajanduslikus tootmises. Tootmissuhete lahutamatu koostisosana alluvad need suhted oma arenemises ühiskondliku tootmise üldistele seaduspärasustele. Oma olemuselt võivad agraarsuhted olla ekspluateerimisest vabade inimeste koostöö ja vastastikuse abistamise suhted, ühiskonna teatud arenemise astmel aga ka valitsemise ja allumise suhted. Sõltuvalt ühiskondlikust korrast ja tootmisvahendite omandivormist võivad agraarsuhted tootlike jõudude arenemist põllumajanduses kas soodustada või pidurdada.

Uurides kapitalismi arenemise seaduspärasusi põllumajanduses, lõid marksismi-leninismi klassikud ühiskonna majandusseaduste toime tunnetamisele rajatud ning teaduslikult põhjendatud agraarteooria. Marksistlik-leninlikus agraarteoorias on eriti tähtis koht küsimusel põllumajandusliku tootmise arenemise objektiivsetest seaduspärasustest, maa valdamise vormidest erinevatel ühiskonna arenemise astmetel, kapitalismi tekkimise ja arenemise teedest põllumajanduses, suur- ja väiketootmisest,

maarendist ja klassisuhetest ning klassivõitluse majanduslikest alustest külas.

Agraarsuhete küsimus, nagu näitas Lenin, on oma olemuselt eeskätt sotsiaalmajanduslike suhete küsimus põllumajanduses, on küsimus töötavast talurahvast kui töölisklassi liitlasest nii kodanlik-demokraatlikus kui ka sotsialistlikus revolutsioonis. Seepärast kuulub agraarsuhete küsimus tähtsa koostisosana marksistlik-leninlikku õpetusse klassidest ja klassivõitlusest, proletariaadi diktatuuri kättevõitmisest ja kindlustamisest ning kommunistliku ühiskonna ülesehitamisest.

Ühtlasi näitab marksistlik-leninlik agraarteooria ainuõige tee maaküsimuse lahendamiseks. Teadusliku kommunismi rajajad tõestasid, et antagonistlikus klassiühiskonnas on maaküsimus lahendamatu. Sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise kogemused Nõukogude Liidus näitasid täie veenvusega, et ainult sotsialistlik süsteem loob vajalikud eeldused sotsiaalmajanduslike suhete revolutsiooniliseks ümberkorraldamiseks põllumajanduses ja maaküsimuse lõplikuks lahendamiseks töötava talurahva ning kogu ühiskonna huvides.

Sõltuvalt tootlike jõudude arengu tasemest, ühiskondliku tootmise iseloomust ja maaomanduse vormidest, kujuneb igas ühiskondlik-majanduslikus formatsioonis üks või teine agraarsuhete süsteem, mille sisu moodustavad esiteks maa ja teiste tootmisvahendite omanduse vormid põllumajanduses, teiseks sellele vastavalt kujunev erinevate sotsiaalsete rühmade seisund ja nende vastastikused suhted põllumajandusliku tootmise protsessis, kolmandaks neist täielikult sõltuvad produktide jaotamise viisid. Kõik see kokku moodustabki agraarsuhete sotsiaalmajandusliku olemuse ning nende uurimise objekti.

Et mõista eesti rahvamajanduse ajaloo ja klassivõitluse arenemise seaduspärasusi ning iseärasusi nende erinevatel arenemisetappidel, selleks on tähtis uurida ka Eesti territooriumil sajandite kestel valitsenud mitmesuguste sotsiaalmajanduslike formatsioonide süsteemis eksisteerinud agraarsuhete ajalugu marksistlik-leninliku teooria valguses.

Eesti rahvas, nagu teisedki Nõukogude Liidu rahvad, on läbi käinud pika ja kuulsusrikka ajaloolise arenemistee, mida iseloomustab sajandite kestel nii välis- kui ka

sisemiste vaenlaste vastu peetud visa võitlus oma olemasolu ja vabaduse eest.

Tähtsa strateegilise asendi ja suurte kaubateede läheduse tõttu oli Eesti sajandite jooksul lakkamatute sõdade, igasuguste vallutajate rüüsteretkede tandriks. Esimesena tegid katset Baltimaade rahvaste alistamiseks skandinaavia vallutajad VII sajandil. Nendele järgnesid saksa feodaalid ja ordurüütlid, kes võõraste rahvaste alistamise eesmärgil teise aastatuhande algul võtsid ette arvukaid rüüsteretki ka Eesti aladele.

Võitluses välismaiste vallutajate vastu rajati juba kauges minevikus alus eestlaste, lätlaste, leedulaste ja venelaste ühisele võitlusele, küll varjaagide, hiljem aga ka taanlaste, sakslaste ja rootslaste vastu. Baltimaade, sealhulgas ka Eestimaa rõõvellik alistamine välismaiste feodaalide poolt viidi lõpule XIII sajandi teisel poolel, pärast kauakestnud veriseid võitlusi.

Eestimaa vallutamine saksa feodaalide poolt osutus kõige raskemate tagajärgedega sündmuseks eesti rahva ajaloos. Vallutuste tagajärjel langesid eestlased sajanditeks välismaiste feodaalide ikke alla, mis põhjustas nii majandusliku kui ka kultuurilise arengu kauaaegse mahajäämuse. Rõõvvallutuse tingimustes kujunenud klassistruktuuri Eestis iseloomustab asjaolu, et alates XIII sajandi esimesest poolest muutusid valitsevaks klassiks peamiselt võõrad okupandid, eestlaste õelaimad vaenlased. Olles päriselanike maa ja varad vägivaldselt omastanud, muutsid nad eesti talurahva õigusteta ekspluateeritavaiks pärisorjadeks.

Nagu inimühiskonna ajalugu näitab, pole paratamatult vajalik, et iga rahvas läbiks ühiskonna arenemise kõik etapid. Teatavasti üksikute rahvaste juures võib kujuneda selline olukord, mis võimaldab neil mööduda ühest või teisest ühiskonna arenemise staadiumist, seda läbimata, ning vahetult üle minna kõrgemale ühiskondliku arenemise astmele. Nii näiteks oli feodalism möödapääsematu etapp paljude rahvaste, sealhulgas ka eesti rahva ajaloos. Orjanduslik kord aga ei saanud paljude rahvaste ühiskondlikus tootmises valitsevaks vormiks. Niisuguste rahvaste hulka kuuluvad ka eestlased, kes siirdusid ürgkogukondlikult korralt vahetult feodalismile.

Feodaalühiskonna agraarsuhete tekkimise ja arenemise paratamatuiks eeldusiks oli: 1) feodaalse suurmaavalduse

ja 2) feodaalist sõltuva talupoja eratööl põhineva põllumajandusliku väiketootmise olemasolu. Mõisnike võimu tugevnemisele ning feodaalse suurmaapidamise kiirele kasvule, eriti XVI ja XVII sajandil, kaasnes eesti talupoegade täielik pärisorjastamine. Mõisale odava tööjõu kindlustamise vajadus ja tung suurendada feodaalset ekspluateerimist ajendasid mõisnikke kõigi talupoegade ja teosulaste isiklikku vabadust piirama ning neid maa külge kinnistama. Kuna maaga varustatud talupoeg ei läinud mõisatööle muidu kui ainult sunniviisil, siis oli tootja kinnistamine maa külge, tema isiklik sõltuvus mõisnikust pärisorjuslikus majanduses peamiseks ekspluateerimise abinõuks. Tuginedes suurmaavaldusele tekitas feodaalne ekspluateerimise süsteem „„mittemajandusliku sunduse", pärisorjuse, juriidilise sõltuvuse, mittetäieõiguslikkuse jne."[1].

Feodaalühiskonnale, nagu igale klassiühiskonnale, on iseloomustav kahe põhilise antagonistliku klassi olemasolu. Kuna feodaalse suurmaavalduse kõrval eksisteeris ka talupoegade ja käsitööliste isiklikul tööl põhinev tootmisvahendite individuaalne omandus, siis vastavalt sellele (nende kahe erineva omandusvormi alusel) tekkiski feodaalühiskonna kaks põhilist klassi — feodaalid ja pärisorjad. „Feodaalühiskond kujutas endast niisugust klassideks jagunemist, kus määratu suur enamus — feodaalne talurahvas — oli täielikus sõltuvuses tühisest vähemusest — mõisnikest, kelle valduses oli maa."[2] Feodaalide ja pärisorjade klasside vaheline vastuolu oli feodaalühiskonna põhiliseks klassivastuoluks.

Sajandite kestel läks Eestimaa korduvalt ühe valitseja käest teise kätte. Kuid talurahvas jäi kõikide valitsuste juures õigusteta ekspluateeritavaks ning pärisorjastatud klassiks. Valitsevaks klassiks aga olid siin balti parunid, kes Vene isevalitsusliku despotismi suurte kaitsjate ja toetajatena säilitasid „Balti erikorra" alusel oma seisuslikud privileegid. Kuna Eestimaal, nagu mujalgi Baltimaades, feodaalsele rõhumisele kaasnes veel rahvuslik surve, siis kujunes agraarsuhete küsimus siin ühtlasi ka rahvuslikuks küsimuseks. Klassi- ja rahvuslike vastuolude läbipõimumine muutis eestlaste poolt oma sõltuma-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 68.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 446.

tuse eest peetava võitluse eriti teravaks, kusjuures tähtsaim koht kuulus maaküsimuse lahendamisele ning agraarsuhete ümberkorraldamisele. „Eesti töörahvale on maaküsimus alati eluküsimuseks olnud..."[1]

Töötava talurahva võitlus mõisnike võimutsemise vastu ning nende monopoolse maavalduse likvideerimise eest on olnud kõikjal peamiseks põhjuseks, miks valitsevad klassid ühiskonna arenemise teatud etappidel olid sunnitud tegelema maaküsimusega, vastu võtma mitmesuguseid agraarseadusi ja läbi viima agraarreforme.

Tsaarivalitsuse agraarseadusandlusele pani aluse XVIII ja XIX sajandi vahetusel Baltimaades, hiljem kogu Venemaal alanud feodaal-pärisorjusliku formatsiooni kriis, mis oli tingitud kapitalistlike suhete kujunemisest ja talurahva poolt maa eest peetava võitluse teravnemisest. Selle kriisi konkreetseks väljenduseks oli talurahva pärisorjusest „vabastamine". XIX sajandi esimesel veerandil tsaarivalitsuse poolt vastuvõetud talurahvaseadustega (1816. aasta 23. mail Eestimaa ja 1819. aasta 26. märtsil Liivimaa kohta) kuulutati eesti talupoeg küll isiklikult vabaks, kuid maa jäi mõisniku täielikuks ainuomandiks, talupoegade isiklik vabadus aga formaalseks. Siitpeale ei reguleerinud maa kasutamist ning talu poolt mõisale tehtavaid koormisi niivõrd agraarseadustes ettenähtud õiguslikud normid, kuivõrd „vabal kokkuleppel" sõlmitud rendilepingud. Neis tingimusis jäi eesti talupoja olukord endiselt raskeks kuna siin, erinevalt teistest tsaari-Venemaa rajoonidest, ei eraldatud talupoegadele hingemaad isegi mitte selles ulatuses, nagu nägi ette talurahvareform Venemaal. See tähendab, et talupoegade „vabastamine" Eestis ei erinenud teistest taolistest maarahvalt maa ekspropriieerimise klassikalistest näidetest, nagu see näiteks toimus Inglismaal seoses kapitali esialgse akumulatsiooniga.

Seega täitis tsaarivalitsuse agraarseadusandlus Eesti- ja Liivimaal samu sotsiaalseid ülesandeid nagu 1861. aasta talurahvaseadus Venemaal, mis V. I. Lenini iseloomustuse järgi kujutas endast „mõisniklikku maade puhastamist", esimest massilist vägivalda talurahva kallal põllumajanduses sündiva kapitalismi huvides.[2]

Talurahva järjekordsete väljaastumiste surve ja Lää-

[1] V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946, lk. 175.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 244.

nes puhkenud kodanlike revolutsioonide mõjul kehtestas tsaarivalitsus XIX sajandi keskpaiku Baltimaades terve rea mõisnike ja talupoegade vahelisi agraarõiguslikke suhteid reguleerivaid talurahvaseadusi. Kuigi kõik need seadused (eriti 1849. ja 1856. aasta talurahvaseadused) veelkordselt kinnitasid mõisnike ainuomanduse õigust nii mõisa- kui ka talumaa suhtes, panid nad siiski teatud piiri talude hävitamisele mõisnike poolt, samuti talupoegade kasutuses oleva maa mõisastamisele. Uute talurahvaseaduste kohaselt oli mõisaomanikul õigus seda maad vallakogukonna liikmetele kas rentida või müüa.

Talupoegade maade ekspropriieerimisega ning XIX sajandi esimesel poolel agraarsuhetes toimunud muudatuste mõjul kujunesid Eestis senisest soodsamad eeldused ja võimalused kapitalismi arenemiseks põllumajanduses.

Tähtsamate kapitalistlike maade põllumajanduse ökónoomikat uurides tegi Lenin kindlaks, et kodanliku ühiskonna põllumajanduses on objektiivselt võimalikud kaks kapitalismi arenemise teed, sõltuvalt sellest, kumb feodaalühiskonna kahest majanditüübist saab kapitalismi kandjaks — kas pärisorjuslikul tööl põhinenud mõis või talupoegade majapidamine. Esimesel juhul on agraarsuhete arenemise peamiseks sisuks pärisorjusele rajatud feodaalse ekspluateerimise vormide pikaajaline ja järkjärguline ümberkasvamine kapitalistlikuks ekspluateerimiseks reformide teel. Tüüpiliseks maaks, kus kapitalismi arenemine toimus eesotsas mõisnike suurmajanditega, oli Preisimaa. Sellepärast nimetaski Lenin seda kapitalismi arenemise objektiivselt võimalikku teed põllumajanduses preisi tüüpi teeks.

Kuid kapitalismi arenemine põllumajanduses võib kulgeda ka teisel teel, kusjuures mõisamajandust kas pole olemas või feodaalsuhted ja mõisa latifundiumid hävitatakse revolutsiooni teel. Sel juhul kapitalism kasvab välja väiketalumajanditest, kusjuures kapitalistliku tootmisviisi arenemise fooniks ja edasiviijaks põllumajanduses on vaba talupoeg, kes evolutsioneerub kodanlikuks farmeriks. Niisugust kapitalismi arenemise teed põllumajanduses iseloomustab Lenin kui ameerika tüüpi teed.

Need mõlemad objektiivselt võimalikud kapitalismi arenemise teed põllumajanduses, mille eredaks väljenduseks oli mõisnike ja talupoegade vahel toimuv terav võitlus agraarküsimuse lahendamise ning agraarreformide läbi-

viimise viiside ja meetodite pärast, avaldusid täie selgusega ka Eesti agraarsuhete ajaloos. Eestis, nagu teisteski Venemaa osades, sai suurmaavalduse piiramatu valitsemise tõttu domineerivaks kapitalismi arenemise reaktsiooniline tee — eesotsas balti parunite suurmajanditega. Seejuures mõisamajandus kui küla majandusliku arenemise alus põhiliselt säilis ning muutus reformide teostamise abil järk-järgult kapitalistlikuks. Seetõttu kulges ka üleminek feodalismilt kapitalismile Eestis erakordselt pikaldaselt ja talurahva ränga ekspluateerimise tingimustes. Arenevad kapitalistlikud suhted seostusid siin arvukate ning mitmekesiste feodaal-pärisorjusliku korra riismetega. Lenin märkis, et preisi teed arenev „feodaalne mõisamajandus kasvab aeglaselt ümber kodanlikuks, junkurlikuks, määrates talupojad aastakümneteks kõige piinarikkamale eksproprieerimisele ja orjusele, kusjuures eraldub väike vähemus „grossbauereid" („suurtalunikke")"[1].

Kuna tsaarivalitsuse vastava agraarseadusandluse alusel nii mõisa- kui ka kogu talumaa Eestis tunnistati mõisnike piiramatuks omandiks, siis võis eraomandusele rajatud talupoeglik majapidamine tekkida ainult maa väljaostu teel. Vaatamata rasketele ostutingimustele kasvas talude müük mõisate ääremaadest pärast 40—50-ndate aastate reforme võrdlemisi kiiresti. Aastasadu maapuuduse all kannatanud eesti talupoeg oli nõus kas või võlaorjuse hinnaga omandama „oma maalapikest". Nii oli A. Tobieni andmeil 1900. aasta algul Liivimaal 22 064 ostumajandit, üldpinnaga 1 090 686 tiinu, mille üldine müügihind moodustas 73 927 846 rubla, kusjuures ühe tiinu keskmiseks müügihinnaks oli 68 rubla.[2]

Eestimaal aga, kus talurahva kihistumine arenes aeglasemalt, oli 1899. aastaks talupoegadele müüdud vaid 10 372 talukohta, pindalaga 370 704 tiinu. Samal ajal oli Eestimaal 19 284 renditalu. Talude väljaostu summa moodustas XX sajandi alguseks siin 24 314 395 rubla, kusjuures ühe tiinu keskmiseks hinnaks oli 65 rubla ja 75 kopikat.[3]

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 211.

[2] A. Tobien, Die Agrarverfassung des livländischen Festlandes, „Balt. Wochenschrift", 1906, nr. 15, lk. 128.

[3] E. Bodisco, Der Bauerland-Verkauf in Estland und Materialien zur Agrar-Statistik Estlands, Reval, 1902, lk. 54—55.

Seega oli XX sajandi algul ostu-müügi alusel talupoegade kätte koondunud kõigest ligi 1,5 miljonit tiinu ehk 34 protsenti üldisest kasutatavast maafondist, kuna ülejäänud valdav osa kasutatavast maast, umbes 2,7 tiinu ehk 66 protsendi ulatuses, kuulus mõisnikele ja riigile. Maad ostis peamiselt küla jõukam kiht, kes XIX sajandi teisel poolel tunduvalt kasvas.

Maa valdamise ja kasutamise klassiiseloomu XIX ja XX sajandi vahetusel võib illustreerida järgmiste andmetega:

Tabel 1

Ostu- ja renditalundite suurusrühmitus Eestimaal 1900. a.[1]

Majandite grupid	Ostutalundid		Renditalundid	
	Arv	Protsent	Arv	Protsent
1— 5 tiinu	277	2,7	4 414	22,9
5—10 „	535	5,1	3 043	15,8
10—20 „	1 284	12,4	3 281	17,0
20—30 „	2 178	21,0	2 637	13,7
30—50 „	4 200	40,4	4 331	22,4
üle 50 „	1 916	18,4	1 578	8,2
Kokku	10 390	100,0	19 284	100,0

Maaelanikkonna kihistumise tagajärjel mõisnike kõrval tekkinud rohkearvuline kulakutest ehk nn. hallparunitest koosnev uus sotsiaalne kiht — küla kodanlus — oli küla kehvikute ja maata põllutööliste halastamatuks ekspluateerijaks.

Kulaklik-kapitalistliku, mõisnikliku ning rahvusliku rõhumise vormide seostumine tsaarivalitsuse politseiliku despotismiga tegi rahvahulkade olukorra talumatuks ning andis reformijärgses Eesti külas esinevatele klassivastuoludele erilise teravuse.

XIX sajandi lõpuaastail astus Eesti, nagu kogu Venemaa, arenemise ajajärku, mil pärisorjuslike igandite likvideerimine oli saanud objektiivselt paratamatuks ning möödapääsematuks. Seda nõudis nii Venemaa kogu sotsiaalmajanduslik areng kui ka objektiivne majandusseadus, mille järgi tootmissuhted peavad vastama

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), 30. aprill 1940, lk. 119.

tootlike jõudude iseloomule. Vastuolud ühiskondliku arengu vajaduste ja rohkete vanade feodaal-pärisorjuslike jäänuste vahel väljendusid eeskätt klassivastuolude kasvus ning ülddemokraatlikus liikumises, mis oma teravikuga oli suunatud tsaarivalitsuse ning feodalismi jäänuste vastu.

Kapitalistlike agraarsuhete arenemisele kaasnesid põhilised muudatused nii Eesti küla klassistruktuuris kui ka klassivõitluse vormides. XIX sajandi 70-ndate aastate lõpul ja 80-ndate algul ilmus ajaloo areenile uus ühiskondlik jõud — proletariaat, kes alustas võitlust kodanluse vastu eesmärgiga vabaneda kapitalistlikust rõhumisest. Olles korduvalt üles tõusnud välismaiste anastajate vastu, võitles eesti töötav rahvas koos vene rahvaga töölisklassi juhtimisel tsaarivalitsuse, mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamise eest.

Suurt osa klassivõitluse teravnemises etendas Venemaal 1905.—1907. a. puhkenud kodanlik-demokraatlik revolutsioon, mis liitis talurahva ja maaproletariaadi ühiseks võitluseks mõisnike ja tsaarivalitsuse vastu ning eriti hoogsalt arenes ka Eestis. Talurahvas, püüdes töölisklassi juhtimisel revolutsioonilisel teel lahendada agraarküsimust, nõudis mõisnike maaomanduse likvideerimist. Kuid 1905.—1907. a. revolutsiooni kaotuse tagajärjel jäid nii maaküsimus kui ka agraarsuhetes esinenud teravad vastuolud endiselt lahendamata.

Enne Esimest maailmasõda oli Eesti üheks enamarenenud rajooniks ülevenemaalises majandussüsteemis. Eesti tööstus kasvas eriti hoogsalt möödunud sajandi 70—80-ndail aastail. Siin ehitati rida suuri tööstusettevõtteid, mis teenindasid tsaari-Venemaa siseturgu. Tallinn, Narva ja rida teisi linnu olid XX sajandi alguseks muutunud suurteks tööstuskeskusteks. Ka Eesti põllumajandus oli enne Esimest maailmasõda saavutanud suhteliselt kõrge taseme, võrreldes paljude teiste Venemaa osadega. Määratu suure vene turu olemasolu, mis tarvitas ära peaaegu kogu siinse tööstuse ja ka põllumajanduse kaubatoodangu, oli Eesti majandusliku arengu tähtsaimaks eelduseks.

Hoolimata kapitalistlike tootmissuhete arenemise võrdlemisi kõrgest tasemest jäi Eesti ka pärast XIX sajandil läbiviidud agraarreforme ja 1905.—1907. a. revolutsiooni peamiselt balti parunite latifundiumide ja poliitiliselt õigusteta vähese maaga ning maata talurahvaga maaks.

Sel ajal, kui talurahvas kannatas maapuuduse ning ränga ekspluateerimise all, kuulus käputäiele mõisnikele endiselt suurem ja pealegi parem osa põllumajanduslikust maast.

Uueks etapiks talurahva poolt maa eest peetavas võitluses oli 1917. aasta kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon. Kuid ka Veebruarirevolutsioon ei toonud mingisuguseid muudatusi agraarsuhetes. Võimule tulnud Ajutine Valitsus, kui kodanluse ja kodanlikustunud mõisnike valitsus, ei olnud suuteline lahendama maaküsimust ega likvideerima mõisnike suurmaavaldust. Jätkates tsaari valitsuse agraarpoliitikat, kuulutas Ajutine Valitsus veel oma lõpupäevil (24. septembril 1917. a.) välja, et maakorraldus „võib toimuda ainult olemasolevate maaomanduse vormide muutmiseta"[1].

Tuginedes Ajutisele Valitsusele, võttis ka eesti kodanlus balti parunite suurmaaomanduse enda kaitse alla, püüdes takistada talupoegade revolutsioonilist võitlust ning suunata agraarliikumist „rahulikumatesse rööbastesse".

Eesti talurahva sajandeid kestnud võitluse kogemused kinnitasid seega veel kord teadusliku kommunismi rajajate põhimõtet, mille järgi klassiühiskonnas ei ole võimalik lahendada maaküsimust ega likvideerida agraarsuhete ekspluataatorlikku iseloomu. Alles Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena olid esmakordselt inimkonna ajaloos loodud vajalikud sotsiaalmajanduslikud eeldused agraarsuhete revolutsiooniliseks ümberkorraldamiseks ning maaküsimuse lõplikuks lahendamiseks talurahva ja kogu ühiskonna huvides. Kuid Oktoobrirevolutsioon tõi eesti töötajatele 1917. aastal vaid lühiajalise võidu.

Kodanliku diktatuuri kehtestamine Eestis oli tihedalt seotud välismaiste imperialistlike suurriikide poolt teostatud Nõukogude Venemaa vastase interventsiooni ja kontrrevolutsiooniga. Eesti kodanlus, nagu teisedki Venemaa kontrrevolutsioonilised jõud, võttis aktiivselt osa Nõukogude-vastasest interventsioonisõjast ja tuli võimule eeskätt ameerika-inglise imperialistide aktiivsel sõjalisel ja ka rahalisel toetusel. Näiteks sai eesti kodanlus sõjalaenudena (maha arvatud „kingiks" saadud summad) 17,8 miljonit dollarit Ameerika Ühendriikidelt, 986 920

[1] «Звезда» № 21, 10 октября 1917.

naelsterlingit Inglismaalt, 15,6 miljonit franki Prantsusmaalt ja 24,7 miljonit marka Soomelt. Sõjalaenud moodustasid juba 1922. aasta algul 66,5 miljonit krooni.[1] See asjaolu tingis väikese, kuid strateegilises suhtes väga tähtsa kodanliku Eesti riigi koha ning seisundi imperialismisüsteemis, tema sise- ja välispoliitika klassiiseloomu ning sõltuvuse välismaisest finantskapitalist.

Uurides kapitalismi uut ajaloolist epohhi — monopolistliku kapitalismi ajajärku, näitas Lenin, et „sellele ajastule on tüüpilised mitte ainult kaks peamist maaderühma: asumaade valdajad ja asumaad, vaid ka sõltuvate maade mitmekesised vormid, mis poliitiliselt, vormiliselt on iseseisvad, tegelikult aga mähitud finants- ja diplomaatliku sõltuvuse võrkudesse"[2].

Kodanlik Eesti kuulus just nende pärast Esimest maailmasõda tekkinud kapitalistlike riikide hulka, kes olid formaalselt küll iseseisvad vabariigid, kuid oma olemasolu esimestest päevadest alates sattusid tegelikult majanduslikku ja poliitilisse sõltuvusse imperialistlikest riikidest. Balti riikide loomisega ning nende majandusliku ja poliitilise allutamisega välismaisele monopolistlikule kapitalile said imperialistlikud riigid peale selle oma käsutusse ka sobiva platsdarmi agressiivse sõja ettevalmistamiseks ning kallaletungiks Nõukogude Venemaale.

Välismaiste interventsionistlike jõudude kaasabil kehtestatud kodanluse valitsemise tingimustes katkestati ja isoleeriti Eesti majanduslik areng vägivaldselt tema reaalsest baasist — Venemaa rahvamajandussüsteemist, mille lahutamatuks orgaaniliseks koostisosaks see oli sajandite kestel. Olles allutatud ja kohandatud imperialistlike riikide ning maailmaturu nõuetele, omas Eesti sotsiaalmajanduslik areng, võrreldes eelnenud ajajärguga, terve rea omapäraseid negatiivseid jooni ja iseärasusi, mis avaldusid nii tööstuse kui ka põllumajanduse arengu üldises iseloomus ja tempos ning rahvamajanduse struktuurilistes taastootmise tingimuste muudatustes.

Kõigi nende iseärasuste analüüs (tootlike jõudude üldise arengu seisukohalt vaadatuna) võimaldab paljastada eesti kodanluse majanduspoliitika, sealhulgas ka agraarpoliitika

---

[1] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 119—120
[2] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 244.

reaktsioonilist rahvavaenulikku olemust. Käesolevas kirjutuses tehaksegi katset käsitleda mõningaid tähtsamaid agraarsuhete tekkimise ja arenemise küsimusi ning iseloomustada valitseva klassi talurahvavaenulikku agraarpoliitikat Eesti kodanliku riigi eksisteerimise perioodil (1919.—1940. a.).

I. SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIDU TAGAJÄRJEL TOIMUNUD AGRAARSED ÜMBERKUJUNDUSED EESTI KÜLAS

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oli tähtsaimaks sündmuseks maailma ajaloos. Erinevalt eelmistest revolutsioonidest, mis tõid kaasa vaid ühtede ekspluataatorite asendamise teistega, tähendas Oktoobrirevolutsioon inimkonna vabastamist igasugusest sotsiaalsest ja rahvuslikust rõhumisest selle kõigis vormides, tõeliselt inimlike suhete sisseseadmist inimeste vahel, inimväärsete materiaalsete ja kultuuriliste eksisteerimistingimuste loomist ning rahvahulkade õigusetu seisundi lõplikku hävitamist.

Kapitalistliku korra kukutamisega kehtestas Oktoobrirevolutsioon ühiskondliku omanduse kõigile põhilistele tootmisvahenditele, luues seega vajalikud objektiivsed eeldused sotsialistliku majandussüsteemi võidu kindlustamiseks ning kogu ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks.

Revolutsiooni võidu tagamise ning töölisklassi ja talurahva liidu kui proletariaadi diktatuuri vankumatu poliitilise aluse igakülgse tugevdamise üheks tähtsamaks vahendiks on maaküsimuse õige lahendamine. Kolme revolutsiooni kogemused Venemaal (1905. aasta kodanlik-demokraatlik revolutsioon, 1917. aasta veebruari kodanlik-demokraatlik revolutsioon ja 1917. aasta Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon) näitasid veenvalt, et nii kodanlik-demokraatliku revolutsiooni kui ka sotsialistliku revolutsiooni õnnestumine või ebaõnnestumine sõltus suurel määral maaküsimuse lahendamisest ning agraarsuhete ümberkorraldamisest töötava talurahva huvides.

Analüüsides maaküsimuse osatähtsust sotsialistliku revolutsiooni võidu kindlustamisel, ütles Lenin II Ülevenemaalisel Nõukogude Kongressil: „Me arvame, et revolutsioon on tõestanud ja näidanud, kuivõrd tähtis on, et

maaküsimus oleks üles seatud selgesti. Relvastatud ülestõusu, teise revolutsiooni, Oktoobrirevolutsiooni tekkimine tõestab selgesti, et maa tuleb anda talupoegade kätte. Kuriteo pani toime see valitsus, kes on kukutatud, ning menševike ja sotsialistide-revolutsionääride kokkuleplasparteid, kes mitmesugustel ettekäänetel venitasid maaküsimuse lahendamist ning viisid sellega meie maa laoseni ja talurahva ülestõusuni."[1]

Maaküsimuse viivitamatu ning radikaalse lahendamise paratamatus oli tingitud nii maavalduse klassiiseloomust kui ka maaelanikkonna kihistumise kõrgest tasemest revolutsioonieelses Vene külas, mida iseloomustavad järgmised andmed:

Tsaari-Venemaal oli maad (milj. ha)[2]

1. Talumajapidamistel 215
   sealhulgas kulakutel . . . . . üle 80
2. Mõisnikel, tsaari perekonnal ning kloostritel 152
3. Üldse põllumajanduslikku maad (NSV Liidu 1939. a. 17. septembrini kehtinud piirides) . . . 367

Enne revolutsiooni oli Venemaa maaelanikkonna hulgas kehvikuid 65, keskmikke 20 ja kulakuid 15 protsenti. Talumajandite üldarvust oli 30 protsenti hobuseta, 34 protsenti inventaritä ja 15 protsenti külvipinnata.

Agraarsuhete revolutsioonilisele ümberkorraldamisele ja maaküsimuse lahendamisele pani aluse leninlik maadekreet, mis võeti vastu 26. oktoobril (8. novembril) 1917. aastal II Ülevenemaalisel Nõukogude Kongressil. Tulles vastu töörahva nõuetele, kaotati maadekreedi alusel otsekohe mõisnike maaomandus ilma igasuguse tasumaksmiseta. Mõisnike maad, samuti nagu kõik udelli-, kloostri- ja kirikumaad koos elusa ja eluta inventariga, mõisahoonete ja kõigi päraldistega, konfiskeeriti Nõukogude valitsuse poolt ning kuulutati rahva omandiks.

Tähtsaimaks ajalooliseks küsimuseks, mille maadekreet esmakordselt inimühiskonna ajaloos lahendas, oli sajandeid kestnud eraomanduse tühistamine maale. Maadekreedis on öeldud: *„Maaeraomanduse õigus tühistatakse jäädavalt;* maad ei tohi müüa ega osta, rentida ega pantida või mingil muul viisil võõrandada.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 229.

[2] NSV Liidu rahvamajandus. Statistiline kogumik. Tallinn, 1956, lk. 97—98.

Kogu maa: *riigi-, udelli-, kabineti-, kloostri-, kiriku-, possessiooni-, majoraat-, eravalduslik, kogukonna, talupoegade jne. maa võõrandatakse tasuta,* muudetakse rahva ühisvaraks ja antakse kõigi nende kasutusse, kes selle maa peal töötavad."[1]

Leninliku maadekreedi teostamise tulemusel sai Venemaa töötav talurahvas üle 150 000 000 hektari maad, mis varem oli mõisnike, tsaari perekonna, kloostrite ja kirikute valduses. Talupojad vabanesid iga-aastasest rendimaksust mõisnikele, samuti ka maa väljaostuks tehtavatest kulutustest, kokku 700 000 000 kuldrubla suuruses summas.[2]

Seega täitis Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon talurahva põlise unistuse. Talurahvas sai maa, mille eest ta sajandeid oli võidelnud. „Talupoeglikul maal said proletariaadi diktatuurist esimestena kasu, said kõige rohkem kasu, said otsekohe kasu talupojad üldse."[3]

Lahendades rea kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesandeid, puhastas Oktoobrirevolutsioon samal ajal maa natsionaliseerimise ja mõisnike maaomanduse konfiskeerimisega Nõukogudemaa feodaal-pärisorjusliku korra viimastest jäänustest.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal oli tähtsaimaks sündmuseks ka eesti rahva ajaloos. Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusel kukutati Eestis mõisnike ja kapitalistide võim ning kehtestati töörahva võim, proletariaadi diktatuur, mis on vajalikuks eelduseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel. Kapitalistidelt võeti vabrikud, mõisnikelt maa ja kuulutati ühiskondlikuks, üldrahvalikuks omandiks. Sajandeid välismaiste röövvallutajate, balti parunite ning Vene tsaaride rõhumise all kannatanud eesti rahvas sai esmakordselt oma maa ja saatuse täieõiguslikuks peremeheks.

Oktoobrirevolutsiooni ajaks kuulus Eestis 4 189 102 hektarist kasutatavast maafondist suurmajapidamistele (mõisatele) — 2 428 087 hektarit ehk 58 protsenti. Üksikutes maakondades aga kuulus mõisnikele veelgi rohkem maad. Nii näiteks oli Virumaal mõisnike käes 71,2%, Pärnumaal 61,3%, Läänemaal 59,9% maad jne. Mõisa

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 230.

[2] NSV Liidu rahvamajandus. Statistiline kogumik. Tallinn, 1956, lk. 97.

[3] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 91.

keskmiseks suuruseks oli 2113,2 hektarit. Suuremad mõisad olid Pärnumaal, keskmise suurusega 4261 hektarit, ja Viljandimaal — 2863 hektarit.[1]

Suurmaaomandusest moodustasid maaomanduse vormide järgi:[2]

Rüütlimõisad:			
eraomandus	1 965 818 ha	ehk	80,9%
seisuslike asutiste omandus .	53 836 ha	„	2,2%
linnade omandus	47 726 ha	„	2,0%
Vene põllupanga omandus .	67 052 ha	„	2,7%
Domeenid:			
riigi omandus	239 518 ha	„	9,9%
Pastoraadid ja vene kirikute maad:			
kirikute omandus	54 137 ha	„	2,3%
Kokku:	2 428 087 ha	„	100,0%

Seega näeme, et neli viiendikku kogu suurmaaomandist kuulus eraomanduse alusel balti parunitele ja ainult üks viiendik riigile ning mitmesugustele seisuslikele asutustele.

Suur osa mõisaid oli üksikute mõisnike perekondade valduses. Nii kuulus ühele perekonnale koguni 8 mõisat, kusjuures üksikute mõisnike maaomandi kogusuurus tõusis kuni 30 000 hektarini. Niisuguse maa kõrge kontsentreerituse tõttu oli kõigest 619 aadliperekonna kätte koondunud ligi 2 miljonit hektarit ehk 80,5 protsenti kogu Eesti suurmaaomandist. Nii näiteks kuulus:[3]

491	omanikule	1	mõis,	kogupindalaga	957 109 ha,
93	„	2	mõisat,	„ „	488 765 „
25	„	3	„	„ „	241 135 „
4	„	4	„	„ „	16 238 „
3	„	5	„	„ „	54 159 „
1	„	6	„	„ „	17 973 „
1	„	7	„	„ „	12 948 „
1	„	8	„	„ „	28 350 „

Balti parunite maamonopol oli kõige rõhuvamaks ja rängemaks feodaal-pärisorjusliku korra jäänuseks, mis oligi kapitalismi arenemise peamiseks piduriks Eestis.

[1] „Eesti Põllumajandus", Statistiline aastaraamat, I kd., Tallinn, 1923, lk. 17—18.

[2] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, Tallinn, 1936, lk. 5.

[3] G. Luiga, Die neue Agrarverfassung in Eesti, Dorpat, 1924, lk. 63.

Mis puutub ajalooliselt väljakujunenud maavaldamise ja ka majapidamise vormidesse, siis eesti kodanluse Statistika Keskbüroo andmetel kasutati 1919. aastal rendi- ja ostumajanditena kokku ainult 2 318 030 hektarit ehk 55,3 protsenti ja mõisatena 1 871 072 hektarit ehk 44,7 protsenti üldisest maafondist.[1]

Rendimajandite koguarv ulatus 23 023-ni ja renditud maa suurus oli 557 015 hektarit ehk 23,0 protsenti mõisnikele kuuluvast maast. Umbes üks kolmandik rentnike üldarvust olid rendikoha pidajad, kelle maa suurus oli kuni 10 hektarit, mille tõttu suurem osa neist olid tegelikult maalapikest kasutavad palgatöölised. Rendimajandid moodustasid 31,1 protsenti talumajandite üldarvust, nende kasutuses olev maa aga ainult 24 protsenti talupoegadele kuuluva maa pindalast.

Teatavasti tekkis eraomandusele rajatud talupoeglik majapidamine alates möödunud sajandi 60—70-ndaist aastaist mõisnikelt talumaade väljaostu teel. 1918. aastaks oli Eestis 51 640 maaomanikku, kellele kuulus 1 761 015 hektarit ehk 42,0 protsenti kasutatavast maafondist. Enamik maaomanikke oli seda vaid nimeliselt, kuna neile kuuluvatel majanditel lasus sel ajal kohutav võlakoorem. Maa ostuvõlg paruneile ja pankadele moodustas üle 45 000 000 kuldrubla suuruse summa.

Ka talupoeglik maavaldus revolutsioonieelses Eesti külas oli ebavõrdne ja tal oli ilmselt klassiiseloom. Seda näitavad olemasolevad andmed 49 093 ostumajandi kohta (tabel 2).

Tabel 2

Ostutalundite arv maa suuruse järgi[2]

Maa suurus tiinudes	Talundite arv	Protsentides
kuni 10	11 451	23,3
10— 30	14 074	28,7
30—100	22 828	46,6
üle 100	740	1,4
	49 093	100,0

[1] „Eesti Põllumajandus", I kd., Tallinn, 1923, lk. 20.
[2] Sealsamas, lk. 19.

1916. aasta rahvaloenduse andmeil oli Eestis 846 000 maaelanikust ainult 340 000 oma maa; ülejäänud pool miljonit ehk $^2/_3$ maaelanikkonnast, kes elatus põllutööst, olid kas maata põllutöölised või rentnikud.

Maaelanikkonna kõige vaesemaks kihiks oli põllumajandusproletariaat, kes feodaal-pärisorjuslike igandite ulatusliku valitsemise tingimustes oli nii hallparuneile kui ka mõisnikele peamiseks ekspluateerimise objektiks. Ainuüksi mõisaorjuses oli üle 100 000 põllutöölise.

Kokkuvõtliku ülevaate maaomanduse vormidest ja maa kasutamise viisidest saame tabelist:

Tabel 3

Maaomanduse vormid ja maa kasutamise viisid revolutsioonieelses Eestis

	Majandite arv	Põllumajanduslikku maad (hektarites)	Metsa ja ebaproduktiivset maad (hektarites)	Kokku (hektarites)	Protsentides	Majandi keskmine suurus (hektarites)
Kokku maafond . .	—	2 716 998	1 472 104	4 189 102	100,0	
I. Suurmaaomandus	1 149	1 158 514	1 269 573	2 428 087	58,0	2113,2
sellest kasutati:						
a) mõisamajapidamistena . . .	1 149	686 697	1 184 375	1 871 072	77,0	1628,4
b) rendimajanditena	23 023	471 817	85 198	557 015	23,0	24,2
II. Väikemaaomandus (ostutalud) . . .	51 640	1 558 484	202 531	1 761 015	42,0	34,1
Kogu maafondist kasutati:						
a) suurmajapidamistena (mõisad)	1 149	686 697	1 184 375	1 871 072	44,7	1628,4
b) väikemajapidamistena (rendi- ja ostutalud) .	74 663	2 030 301	287 729	2 318 030	55,3	31,0

Antud maavaldussuhete lühikesest iseloomustusest selgub, kuivõrd tähtis oli maaküsimuse õige lahendamine ka Eestis nii töölisklassi ja töötava talurahva liidu tugevdamisel kui ka sotsialistliku revolutsiooni võidu kindlustamisel, seda enam, et agraarsuhete ümberkorraldamine oli siin seotud eriti teravate klassiliste ja rahvuslike vastuoludega.

Loomulikult ei saanud Eestis, kus oli olemas juba võrdlemisi arenenud tööstus ja põllumajanduslik suurtootmine, maa- kui ka teiste sotsialismi ülesehitamisega seoses olevate küsimuste lahendamisel arvestamata jätta nii nende, eriti maaküsimuse keerukust ja omapära kui ka eesti rahva sotsiaalmajandusliku arenemise ajaloolisi iseärasusi. „On arusaadav, et üleminek sotsialismile Eestimaal, sellel väikesel, täieliku kirjaoskusega maal," nagu märkis Lenin, „mis koosneb põllumajanduslikest suurmajanditest, ei saa sarnaneda üleminekuga sotsialismile peamiselt väikekodanlikul maal, nagu seda on Venemaal. Seda tuleb arvesse võtta."[1]

Nagu hiljem selgub, Nõukogude valitsuse ja Eestimaa Kommunistliku Partei juhtivad töötajad, küllaldasel määral süvenemata marksistlik-leninlikku agraarteooriasse, ei suutnud selle sotsialistliku revolutsiooni kui ühe tähtsaima küsimuse põhimõtteid Eesti tolleaegsetes konkreetsetes tingimustes õigesti rakendada ega ellu viia.

25. oktoobril 1917. aastal tuli kokku II Ülevenemaaline Nõukogude Kongress, kes kuulutas, et kogu võim on läinud nõukogude kätte. Eesti töölised, talupojad, soldatid ja madrused võtsid suure vaimustusega vastu teate proletaarse revolutsiooni võidust Petrogradis ja asusid kohe järgmisel päeval nõukogude korra kehtestamisele ning revolutsiooniliste ülesannete elluviimisele ka Eestis.

II Ülevenemaalisel Nõukogude Kongressil rööbiti Rahudekreediga vastu võetud maadekreedi kohaselt konfiskeeris ka Eestimaa Töörahva Saadikute Nõukogude Täitevkomitee kogu maa natsionaliseerimise alusel kõik mõisnike maad ning kuulutas rahva omandiks.

Eesti töötav talurahvas tervitas Nõukogude valitsuse poolt vastuvõetud maadekreeti vaimustusega. Maarahva

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 421.

konverentsidel ja koosolekutel võeti vastu resolutsioone, kus kiideti üksmeelselt heaks nii maadekreet kui ka kõik teised nõukogude võimu üritused, mis olid suunatud agraarsuhete revolutsioonilisele ümberkorraldamisele. Nii kirjutas eesti maatameeste (maatööliste ja kehviktalupoegade) konverents, mis toimus 3.—4. detsembrini 1917. a. Tallinnas Toompea lossis, oma tervituses Rahvakomissaride Nõukogule: „Meie, eesti sulaste, teenijate ja teiste maatameeste ning väikemaapidajate 158 valla asemikud, kes me siia Tallinna endisesse rüütelkonna maapäeva saali kõigist maanurkadest oleme konverentsile kokku tulnud, tervitame ühel häälel revolutsioonilist tööliste ja talupoegade valitsust, Rahvakomissaride Nõukogu. Kauaigatsetud aeg on kätte jõudnud, parunite maa on töörahva omaks tunnistatud. Selle, millest meie esiisad ja meie ise omal ajal kõneldagi ei julgenud, on nüüd töörahva revolutsioon ühe hoobiga läbi viinud."[1]

Nõukogude võimuorganite loomisega kohapeal algas ühtlasi mõisnike maavalduse praktiline likvideerimine, mis toimus terava klassivõitluse tingimustes.

Ekspluataatorlikud klassid, omades veel küllaldaselt vahendeid võitluseks, ei kavatsenudki loobuda äsja kukutatud vana riigivõimu taastamisest. Kodanlus ja mõisnikud, samuti nende agendid — esseerid ja menševikud — osutasid ägedat vastupanu ega põlanud ühtki võitlusvahendit selleks, et kukutada nõukogude võim. Nad hirmutasid kehvikuid mahalaskmisega, Siberisse saatmisega, levitasid kontrrevolutsioonilisi üleskutseid ja osutasid nõukogude võimu esindajatele sageli relvastatud vastupanu.

Püüdes tekitada maal nälga, hakkasid mõisnikud müüma varandust, hävitama kariloomi, peitma viljatagavarasid jne. Nii loeme Vääna mõisateenijate koosoleku (1. detsembril 1917. a.) otsusest, millega nad pöördusid Harjumaa Töörahva Nõukogu Täidesaatva Komitee poole: „Vääna-Peetri mõisate ülemvalitseja Freese teatas „Päevalehes", et Peetri mõisast soldatite poolt kakskümmend lehma ära varastatud olla. See teade ei ole aga mitte õige, vaid valitseja Freese laskis ise need loomad Tallinna viia; peale selle on ta Tallinna veel 20—30 koormat ristikheinu vedada lasknud."[2]

[1] „Maatamees" nr. 59, 5. detsember 1917. a.
[2] „Eesti Teataja", nr. 11, 5. (18.) detsembril 1917. a.

Kuid maatööliste ja kehviktalupoegade otsust mõisate ülevõtmiseks ei suutnud miski väärata. Kohalikele töörahva saadikute nõukogudele, kes võitlesid mõisnike, hallparunite ja kodanluse agentide vastu, tulid appi Tallinna, Tartu ja teiste linnade eesrindlikud vabrikutöölised.

Rääkides töölisklassi osast võitluses kulaklusega maal, kirjutas Lenin oma kirjas „Piiteri töölistele": „Teadlikud töölised *võivad* antud momendil täita selle ülesande, võivad ühendada enese ümber kehvtalupojad, võivad saada võitu kulakutest ja purustada nad täielikult, *kui* tööliste *eesmised väesalgad* saavad aru oma kohusest, võtavad kokku kogu jõu, organiseerivad *massilise sõjakäigu maale.*"[1]

Kohalikele vallanõukogudele abi osutamiseks mõisate ülevõtmisel loodi kõikjal Punakaardi rühmad. Ainuüksi Tallinnast saadeti 1917. aasta detsembris valdadesse sada sellist salka. Iga salk koosnes kuuest liikmest, kelle eesotsas oli selleks ettenähtud vastavad kursused lõpetanud instruktor.

Eesrindlike tööstustööliste salgad osutasid külale suurt praktilist abi maadekreedi elluviimisel, võitluses kulakute ja mõisnikega nõukogude võimu tugevdamisel kohapeal ja sulaste ning kehvikute poliitilisel ühendamisel. Mõisate ülevõtmisel abistasid talupoegi töölised, mistõttu see kõikjal toimus organiseeritult. Ülevõtmisel koostati vastav protokoll ja akteeriti täpselt kogu mõisale kuulunud inventar, kusjuures aktid tehti kolmes eksemplaris, millest üks anti üle valla-, teine kreisi- ja kolmas kubermangu nõukogule.

Igas mõisas valiti mõisatööliste seast 3—4-liikmeline mõisa töörahva vanemate nõukogu, kelle järelevalvel toimus mõisa edaspidine majandamine. Eesti töörahva ja sõjaväelaste nõukogu täidesaatva komitee poolt vastuvõetud „Juhatuskirjas valla töörahva nõukogudele maaküsimuse kohta" p. 12 on öeldud: „Mõisa töörahva vanemate-nõukogu ülesandeks on muuseas: a) mõisa varanduse korrasoleku ja tööde õigeajalise ärategemise järele valvata; b) hoolitseda, et mõisa metsad mitte ei hävitataks; d) vahemeheks olla mõisatööliste ja valla töörahva nõukogude vahel."[2]

Mõisa varade täpne arvelevõtmine ning mõisa töörahva

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 495.

[2] „Maatamees" nr. 57, 30. november (13. detsember) 1917. a.

vanemate nõukogu järelevalve kehtestamine soodustas võitlust inventari kõrvaldamise ning mõisamajapidamiste laostamise vastu nende endiste omanike ja valitsejate poolt.

Esimene Nõukogude valitsus Eestis eksisteeris 1917. aasta novembrist kuni 24. veebruarini 1918. aastal. Selle aja jooksul viidi läbi terve rida üritusi agraarsuhete revolutsioonilisel ümberkujundamisel. Mõisate võõrandamine algas novembris 1917. aastal ja 1918. aasta veebruari alguseks olid Eestis kõik mõisad vallanõukogudele üle antud. Seoses leninliku maadekreedi elluviimisega konfiskeeriti mõisnikelt ja kuulutati üldrahvalikuks omandiks rohkem kui 2 400 000 hektarit maad. Mõisnike suurmaavalduste likvideerimine päästis töötava talurahva ja sulased mõisnike ekspluateerimise ikkest ning võlaorjusest. Rendimaksust vabastati kõik talupojad, kes olid rentinud mõisalt maad vähem kui 10 hektarit. Samuti annulleeriti talupoegi rõhunud maa väljaostud, maksud ja võlad mõisnikele ning pankadele 45 000 000 rubla ulatuses. Nõukogude võim kehtestas terve rea seadusi mõisatööliste tööpäeva pikkuse ja töötasu reguleerimiseks ning sulaste elujärje kergendamiseks.

Balti parunite mõisate konfiskeerimine ning maa natsionaliseerimine olid nõukogude võimu suurteks ajaloolisteks võitudeks Eestis, mis panid aluse valitsemisele ja alluvusele rajatud maavaldussuhete likvideerimisele ning nende asendamisele ekspluateerimisest vabade agraarsuhetega.

Kõik need laiaulatuslikud revolutsioonilised ümberkujundused agraarsuhetes avasid suured võimalused Eesti põllumajanduse arendamiseks ning töötava maaelanikkonna materiaalse heaolu ja kultuuritaseme tõstmiseks.

Kuid Nõukogude valitsus ei jõudnud kõiki oma agraarseadusi ja korraldusi ellu rakendada, kuna saksa imperialistide väed okupeerisid 5. märtsiks 1918 kogu Eesti ja kehtestasid siin julma okupatsioonirežiimi. Olles tühistanud nõukogude agraarseadused, taastasid saksa okupandid eesti kodanluse kaasabil mõisnike maavalduse ja balti parunite privileegid. Raevutsevad parunid ja kulakud asusid nüüd arveid õiendama töötavate talupoegadega, eriti aga mõisamaa rentnike ja sulastega. Mõisates kehtestati taas endine orjus ja mõnel pool seati sisse isegi ihunuhtlus.

Veelgi enam, saksa imperialistid koos balti parunitega kavatsesid nõndanimetatud Balti hertsogiriigi loomise katte all vägivaldselt enda kätte haarata ka kogu eesti talurahvale kuuluva maa ning asustada see saksa kolonistidega, keda kavatseti Baltimaile tuua kuni 2 000 000 inimest.[1] Selle plaani teostumine oleks muutnud Eesti Saksamaa asumaaks ja eesti rahva balti parunite ning saksa kolonistide orjadeks.

1918. aasta 9. novembril Saksamaal puhkenud revolutsiooni tagajärjel avanesid eesti töötavale rahvale uued võimalused alustada avalikku võitlust nõukogude korra taastamiseks Eestis. 29. novembril kuulutati Narvas Eesti Revolutsioonilise Komitee otsusega välja Eesti Töörahva Kommuun, kelle tegevus kestis kuni 19. juulini 1919. aastal. Eesti Töörahva Kommuuni valitsus kuulutas nõukogude võimu poolt (1917. a. oktoobrist kuni 1918. a. veebruarini) seoses agraarsuhete ümberkorraldamisega antud seadused taaskehtivaiks. 5. detsembril 1918. a. välja antud dekreedis märgiti:

„1. Kõik mõisad tuleb rahva omanduseks võtta.
2. Seda toimetavad mõisa töörahva komiteed, mis kõigi mõisatööliste üleüldise koosoleku poolt valitud ja 3—5 liikmest koos seisavad."[2]

Juba 1918. a. alguseks oli natsionaliseeritud ja Virumaal mõisa töörahva komiteede poolt üle võetud 23 ja Võrumaal 30 mõisat.

Võrreldes Nõukogude valitsuse esimese etapiga (oktoober 1917 kuni veebruar 1918) oli mõisa töörahva komiteede võim agraarsuhete ümberkorraldamisel nüüd tunduvalt tõusnud. Nende tegevus ei piirdunud enam mõisamajapidamise juhtimisega, vaid nad täitsid kohapeal ka uue maakorralduse organite funktsioone. Erinevalt esimesest Nõukogude valitsuse ajajärgust (1917.—1918. a.) hakati nüüd paljudes mõisates organiseerima ühismajapidamist ka põllumajanduslike kommuunidena, kuna Eesti Töörahva Kommuuni poolt avaldatud juhendis oli selgitatud, et „väiksemaks majandusliseks üksuseks maal on põllumajanduslised (mõisa- ja külakommuunid) kommuunad".[3]

[1] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, Tallinn, 1936, lk. 9.

[2] Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, Petrograd, 1919, lk. 7.

[3] Sealsamas, nr. 2, lk. 7.

Kuid siin ei saa märkimata jätta asjaolu, et nii Eesti esimene Nõukogude valitsus (1917.—1918. a.) kui ka Töörahva Kommuun tegi tolle aja keerulistes ja teravates klassivõitluse tingimustes leninliku maadekreedi läbiviimisel terve rea tõsiseid vigu, mis hiljem nõukogude võimu kindlustamisel ja sotsialistliku revolutsiooni arendamisel külas end valusasti tunda andsid.

Teatavasti jaotas bolševike partei kohe pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu Venemaal maa natsionaliseerimise alusel mõisa- ja osaliselt ka kulakute maad maata ja vähese maaga põllutööliste vahel, andes selle võrdsustava maakasutamise põhimõtte alusel talupoegade individuaalkasutusse. Võrdsustav maakasutamine proletariaadi diktatuuri tingimustes oli Lenini sõnade järgi „... vaid üheks täielikule sotsialismile *ülemineku* abinõuks"[1].

Olles suunatud mõisnike suurmaavalduse ja kõigi feodaalpärisorjuslike jäänuste hävitamisele, töölisklassi ja töötava talurahva liidu tugevdamisele ning sotsialistliku revolutsiooni lõpuleviimisele külas, oli niisugusel maavalduse „võrdsustamise" põhimõttel antud ajaloolistes tingimustes revolutsiooniline iseloom. Juba palju aastaid enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni kirjutas Lenin: „Võrdsuse idee on kõige revolutsioonilisem idee võitluses vana absolutistliku korra vastu üldse — ja suurte mõisate näol esineva vana feodaalse maavalduse vastu eriti: *Võrdsuse* idee on väikekodanlase-talupoja juures seaduspärane ja progressiivne, kuivõrd see väljendab võitlust feodaalse, pärisorjusliku ebavõrdsusega."[2]

Kõrge kaubalisusega mõisamajandid Eestis, võrreldes mõningate teiste Venemaa kubermangudega, olid kaasaegsete põllumajandusmasinate kasutamise ja agrotehnika poolest suhteliselt kõrgemal tasemel. Sellepärast oli tarvis proletariaadi diktatuuri materiaalse tootmisbaasi loomise ning kindlustamise, samuti ka põllumajandussaaduste tootmise suurendamise huvides säilitada maal teatud osa mõisaid eeskujunäitavate sotsialistlike majanditena. Osa mõisaid ja mõisate maid aga oleks tulnud paratamatult eraldada riiklikku maafondi sulaste, maata ja vähese maaga talupoegade vahel jaotamiseks.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 305.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 209.

V. I. Lenin rääkis Kommunistliku Internatsionaali teisel kongressil: „Isegi kõrgeltarenenud maades ... on küllalt latifundiume, ja on ka niisuguseid maa-alasid, mida ei harita mitte suurkapitalistlikult, vaid poolfeodaalselt; neist viimastest võib majapidamist kahjustamata väiketalupoegade kasuks üht-teist ära lõigata. Võib säilitada suurtootmise ning sealjuures siiski anda väiketalupoegadele midagi, mis on neile väga oluline."[1]

Olles otsustavalt ja järjekindlalt maa natsionaliseerimise ning mõisate konfiskeerimise alusel läbi viinud maaomandi muutmise üldrahvalikuks ja seega täitnud peamise ülesande maaküsimuse lahendamisel antud etapil, asusid eesti bolševikud samal ajal aga maa kasutamise viiside ning vormide küsimuses ebaõigele seisukohale, et mõisaid põllutööliste ja kehviktalupoegade vahel mitte tükeldada, vaid võtta nad täielikult kasutusele ühismaaharimise põhimõttel, luues „kogu rahva omaks tunnistatud maast üks suur põllupidamine ..., mille külge ajajooksul ka talumaad oleksid liitunud. *Kõik maa töörahva kätte! Kuid mitte lapi kaupa,* vaid majapidamise üksuste kujul ..."[2] See Eestimaa Kommunistliku Partei seisukoht mõisamaade kasutamise osas kiideti heaks ja võeti vastu suure poolehoiuga laialdasel eesti maatameeste (maatööliste ja kehviktalupoegade) konverentsil 3.—4. detsembril 1917. aastal ja kõigi Eesti valdade maatöörahva põllumajanduslikul kongressil 1918. aasta jaanuari algul Tallinnas.

Maatameeste konverentsi otsustes öeldakse, et eeskujulike majapidamiste loomisel ei tuleks mõisaid mitte tükeldada, vaid nende majapidamist peaks jätkama. Konverentsil võeti vastu ka järgmine otsus: „Väikemajapidajatele tuleb mõisasüdametest kaugemal asuvatest maadest, samuti suurtaludest maad juurde anda, kui selleks on tarvidus."[3] Kuna konverentsi enamus pooldas ühismaaharimist, siis ei olnud sellel otsusel põhimõttelist ega praktilist tähtsust maaküsimuse lahendamisel, eelkõige maatameeste ja vähese maaga talupoegade varustamisel nii mõisa ääremaade kui ka suurtalude maade arvel.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 219.

[2] J. Anvelt, Oktoobrirevolutsioon ja maaküsimus Eestis, „Klassivõitlus" nr. 11, 1919, lk. 24.

[3] «Известия Ревельского Совета» № 119, 7 декабря 1917.

Oluline on märkida, et ka osa mõisatöölisi oli tegelikult mõisamaade jaotamise vastu. Olles vabanenud mõisnike orjusest, pidasid töölised kasulikumaks Nõukogude seaduste kaitse all jätkata tööd ühtses kollektiivis, hästikorrastatud nõukogude majandis, kui jagada individuaalmaapidaja saatust, kes pärast mõisamaade jagamist oleks saanud teatud tüki maad oma valdusse. Kuid mitte kõigile maata ja vähese maaga talupoegadele, kes sajandeid olid unistanud „oma maalapikesest" ja selle eest võidelnud, ei olnud veel arusaadav mõisate tükeldamata jätmise ja sotsialistlike majanditena säilitamise otstarbekus.

Kaitstes mõisate sotsialistlike suurmajanditena säilitamise seisukohta, viitasid eesti bolševikud ühelt poolt sellele, et kõigile soovijaile ei jätkuks maad ja teiselt poolt, et mõisad kui suurmajandid, on väiketootmisega võrreldes produktiivsemad tootmisettevõtted ning nende tükeldamine tootlike jõudude arenemise seisukohalt ei ole majanduslikult õigustatud, kuna see toob endaga kaasa põllumajandusliku tootmise languse. Kui „Igaüks võtaks maalapikese, põllutööriistakese, või masinarattakese," nagu märkis J. Anvelt 1917. aasta detsembri algul toimunud maatameeste konverentsil, „mis talle paremini meeldiks, kuid kogusummas poleks nendega tihti midagi peale hakata, põllupidamisel puuduksid kõige hädalisemad tarbenõud. Tagajärjeks tuleks — nälg."[1]

Mõisamaade kas või osalisegi jaotamise juures ei arvestanud eesti bolševikud selle küsimuse poliitilist külge, s. o. Eesti küla klassijõudude vahekordi ning sotsialistliku põllumajanduse ümberkujundamisega seotud ülesannete keerukust, mille lahendamine nõudis tervet ajaloolist perioodi.

Kritiseerides üksikute kommunistide ekslikke seisukohti antud küsimuses sotsialistliku revolutsiooni algpäevil, kirjutas Lenin: „Kui kõne all on selle revolutsiooni edu, siis ei ole proletariaadil õigust tagasi põrgata tootmise ajutise languse ees... Proletariaadi võidu ja selle püsivuse kindlustamine on proletariaadi esimene ja põhiline ülesanne!"[2]

Sel perioodil eesti kommunistide poolt talurahva küsimuses tehtud vead võeti hiljem marksistlik-leninliku ag-

[1] „Maatamees" nr. 63, 14. (27.) detsember 1917.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 134.

raarteooria ning Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena Venemaal lahendatud maaküsimuse kogemuste alusel terava kriitika alla. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee oma manifestis 1932. aasta märtsis andis Eesti Töörahva Kommuuni tegevuses esinenud vigade kohta maaküsimuse lahendamisel järgmise iseloomustuse: „Eesti Töörahva Kommuun 1918.—1919. a. ei jaganud põllutöölistele ning talurahva kehvadele kihtidele vastavat osa mõisnike ja küla suurkodanluse maid, ei kuulutanud selgelt ja kindlalt, et kehvikute ja keskmike maaomandus puutumata jääb, ei andnud otsustavat vastulööki leninliku talurahvapoliitika üksikutele moonutustele ning üksikutele katsetele välja kuulutada talupoegade sunduslikku kommuunidesse ühendamist. Vihase klassisõja tingimustes oli see üheks tähtsamaks põhjuseks, miks kommunistlikul parteil ja Eesti Töörahva Kommuunil korda ei läinud laiu maatööliste, maatameeste ja kehvikute hulki tõsta üldiseks võitluseks kodanluse vastu. Kodanlusel ja sotsiaaldemokraatidel läks korda demagoogiliselt seda viga ära kasutada oma huvides."[1]

Eesti bolševike ekslikud seisukohad maatööliste, väikemaapidajate ja teiste kehviktalupoegade maaga varustamise küsimuses mõisamaade ning suurtalude maa arvel, mida eesti kodanlus ja sotsiaaldemokraadid hiljem oma huvides demagoogiliselt ära kasutasid, ei etendanud tol ajal siiski määravat osa nõukogude võimu lüüasaamisel Eestis.

Sotsialistliku revolutsiooni kaotuse peamiseks põhjuseks Eestis 1917.—1919. aastal oli välismaine interventsioon ning sisemisele kontrrevolutsioonile imperialistlike riikide poolt osutatud sõjaline abi. Noor nõukogude võim, mis polnud veel kindlustunud, ei suutnud revolutsiooniliste ja kontrrevolutsiooniliste jõudude ebavõrdse vahekorra tingimusis rahvusvahelises ulatuses vastu panna välisimperialistide ja sisemise kontrrevolutsiooni ühendatud jõududele.

Eesti kodanlus, kasutades soodsat rahvusvahelist olukorda, saavutas inglise-ameerika imperialistide abiga ajutise võidu.

Punaarmee purustavad löögid Ententi ühendatud jõududele 1919. aasta lõpul, samuti tööliste surve, sundisid

[1] Eestimaa Kommunistliku Partei Manifest, märts 1932, lk. 7.

Eesti valitsevaid ringkondi Nõukogude Venemaaga rahulepingut sõlmima, millele kirjutati alla 2. veebruaril 1920. aastal Tartus.

Vaenlase blokaadirõngast sissepiiratud, kodusõja rinnetest ümbritsetud ning tohutute raskustega võitlev Nõukogude Venemaa tegi rahu sõlmimise eesmärgil kodanliku Eesti valitsusele teatud territoriaalseid ja materiaalseid järeleandmisi. Vastates 1920. aasta jaanuaris Presnja rajooni parteitute konverentsil küsimusele Eestiga sõlmitava rahulepingu kohta, ütles V. I. Lenin: „... töölised kukutavad varsti selle võimu ja loovad Nõukogude Eesti, kes sõlmib meiega uue rahulepingu."[1]

Enne Lenini sõnade täitumist pidi eesti rahvas üle elama kodanliku diktatuuri sünge ajajärgu. Eesti progressiivne ühiskondlik areng oli kontrrevolutsiooni võidu tagajärjel ja Nõukogude Venemaast isoleerituse tõttu üle kahe aastakümne pidurdatud.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 280.

II. KODANLIK AGRAARREFORM EESTIS

Kodanliku Eesti tekkimine ja areng toimus maailma imperialistliku süsteemi vastuolude äärmise teravnemise ning kapitalismi üldkriisi tingimustes, mil kapitalistlikud tootmissuhted nii tööstuses kui ka põllumajanduses olid juba ammu muutunud ühiskondlike tootlike jõudude piduriks. Selles keerulises teravnevate klassivastuolude olukorras kerkis maaküsimus ühe tähtsaima sotsiaalmajandusliku probleemina valitseva klassi ette.

Maa eest peetava talurahva võitluse arenemist ja teravnemist sõjajärgseil aastail kapitalistlikes riikides hoogustasid eriti Venemaal võitnud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutused maaküsimuse lahendamise alal. Oktoobrirevolutsioon tähendas suurimat murrangut ka agraarküsimuse ajaloos, üleminekut vanadelt maavalduss uhetelt uutele, maa ühiskondlikule omandusele rajatud sotsialistlikele suhetele. Võtnud suurmaaomanikelt maa ja teised tootmisvahendid, muutis Oktoobrirevolutsioon need ühiskondlikuks omandiks, paljastades ühtlasi kapitalismi apologeetide vale sellest, et kodanlik eraomandus on puutumatu, püha ja igavene.

Esimese maailmasõja järgse klassivõitluse teravnemise aastail (1917.—1921. a.) olid valitsevad klassid paljudes Ida-Euroopa riikides (Poolas, Ungaris, Rumeenias, Jugoslaavias, Tšehhoslovakkias jm.) sunnitud mõningal määral rahuldama talurahva hulkade nõudmisi mõisnike suurmaavalduse piiramise arvel. Kuigi maareformide väljakuulutamise peamised põhjused neil aastail olid kõigis maades üldiselt identsed, erinesid need siiski teostamise tulemustelt. Maareformid olid radikaalsemad ja demokraatlikumad seal, kus tööliskl assi ja talurahva revolutsiooniline liikumine nii ulatuselt kui ka majanduslikelt ja poliitilistelt nõudmistelt oli saavutanud kõrgema taseme. Mida kõrgem oli vastavas riigis maaseaduse alusel suurmaaomanikele jäetud maa suuruse ülemmäär, seda piira-

tum ja puudulikum oli maata ning vähese maaga talupoegade varustamine maaga. Nii näiteks oli Rumeenias maatüki suuruse maksimaalseks määraks 100—500 hektarit, kusjuures maata ja vähese maaga talupoegadele eraldatud maatükkide keskmine pindala ulatus vaid 4—8 hektarini, Jugoslaavias vastavalt 300—500 ja 5—7 hektarit ning Poolas 60—400 ja 15—45 hektarit.[1]

Tšehhoslovakkias 1919. aastal vastu võetud maaseaduse alusel kuulus mõisnikelt äravõtmisele kokku 4 000 000 hektarit põllumaad ja metsa, kusjuures neile jäeti igaühele mitte rohkem kui 150 hektarit põllumaad ja kokku mitte üle 250 hektari maad. Seaduses oli aga punkt, mis lubas üksikutele mõisnikele erandjuhtumil jätta ka üle 250 hektari maad.

Kuid kõik soovijad ei saanud maad isegi seaduses ettenähtud ulatuses. Nii ilmnes 1938. aastal, et Tšehhoslovakkias võõrandamisele kuulunud 4 000 000 hektarist oli 2 300 000 hektarit parimaid maid jäänud mõisnike kätte. Konfiskeeritud maadest oli 640 000 hektarit jaotatud 650 000 väikemajandi vahel. Seega tuli ühe majandi kohta maad vähem kui üks hektar.[2] Paremini ei toimunud sulaste ja maatameeste varustamine maaga ka teistes maareformi väljakuulutanud kapitalistlikes riikides.

Erinevalt Ida-Euroopa riikidest olid Eestimaades teostatud kodanlikud maareformid radikaalsemad ja järjekindlamad, kuna siin eriliste ajalooliste tingimuste kujunemise tõttu mõisnike suurmaavaldus põhiliselt kõikjal likvideeriti. Kuid tegelikult olid tolleaegsed kodanluse poolt väljakuulutatud maareformid nii sisult kui ka läbiviimise meetoditelt ilmselt klassiiseloomuga ja kujutasid endast lootusetut katset lahendada maaküsimust kapitalismi tingimustes. Teenides tegelikult monopolistliku kapitali ning suurmaaomanike huve, oli kodanlik agraarseadusandlus samal ajal suunatud kulaklik-kapitalistlike kihtide majanduslike ning poliitiliste positsioonide tugevdamisele külas.

---

[1] С. Тимов, Октябрьская революция и аграрные реформы в Европе, М.—Л., 1928, стр. 77.

[2] S. Ogurtsov, Töörahva heaolu tõus Euroopa rahvademokraatia maades, Tallinn, 1955, lk. 17.

1. Agraarseadusandlus kodanluse teenistuses

Klassivõimu säilitamise ja suurte sotsiaalsete vapustuste ärahoidmise eesmärgil on ekspluataatorlikud klassid vastavates ajaloolistes tingimustes sunnitud tegema mõningaid järeleandmisi reformide näol, kusjuures ekspluataatorlikud klassid jäävad põhiliselt ikka olemasoleva ühiskondliku korra pinnale. Need objektiivselt tingitud järeleandmised ühiskonna arenemise teatud astmel ja klassivastuolude teravnemise olukorras osutuvad valitseva klassi võimu alalhoidmisel paratamatuks. Selles seisabki klassiühiskonna igasuguse reformi kui pealisehituse koostisosa olemus, mis peab teenindama ja kindlustama oma sotsiaalmajanduslikku baasi.

Kapitalistliku ühiskonna ajalugu ei tunne ühtki juhtumit, kus kodanlus oleks vabatahtlikult teinud töörahva hulkadele minimaalseidki järeleandmisi. Kodanlus on järeleandlik harilikult ikka ainult seal ja siis, kui ohvriks tuuakse mitte tema, vaid rahva huvid. Üldise klassivõitluse seisukohalt reformide tähtsust iseloomustades kirjutas Lenin, et „on juhtumeid, kus vaenlane ise loovutab teatud positsiooni, et pealetungijaid lahutada ja neid kergemini purustada"[1].

Lenini õpetus reformide olemusest ning nende tähtsusest valitsevate klasside võimu kindlustamisel on täiel määral kehtiv ka eesti kodanluse poolt läbiviidud maareformi teostamise põhjuste ja eesmärkide iseloomustamisel. Eesti kodanlus oli küllaltki teadlik, et pärast välismaiste imperialistlike jõudude abil teostatud kontrrevolutsioonilist pööret on terava klassivõitluse tingimusis võimalik säilitada oma võimu ainuüksi ustava sotsiaalse baasi — maakodanluse — kindlustamisega. Selleks aga oli kõigepealt vaja maad, mida töötavale talurahvale kuuluva maa arvel oli võimatu saada. Veelgi enam — saanud valitsevaks klassiks, oli kodanlus rikastumise eesmärkidest lähtudes ka ise huvitatud mõisnike suurmaaomandi ümberjaotamisest valitsevate klasside vahel. Seepärast kujuneski kodanliku maareformi läbiviimine ja vastavalt sellele agraarsuhete ümberkorraldamine neis tingimusis objektiivselt paratamatuks.

Põhjused, mis sundisid eesti kodanlust välja kuulutama maareformi, on äärmise selgusega formuleeritud sotsiaal-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 58.

demokraatide liidri A. Rei poolt 23. aprillil 1919. aastal Asutavas Kogus peetud kõnes, kus ta ütles, et maaküsimus on „kõige valusam küsimus, see on meie rahva, meie riiklise olemise küsimus. Kui Asutav Kogu mitte ei suuda või ei taha meie maaolusid põhjalikult parandada, seda põhjalikku maauuendust läbi viia, mida rahvas Asutavalt Kogult nõuab ja ootab, siis ähvardab meie Asutavat Kogu ja riiklist iseseisvust kokkulangemine. Kui see terav küsimus saab ära otsustatud suurmaaomanduse lõpetamise, riigi omanduseks võtmise ja maa rahvale tarvitada andmise teel, — ainult siis kaotab igasugune vabariigi vastaline kihutustöö põhja"[1].

Hiljem selgub, et A. Rei sõnad — „maa rahvale" — ei tähendanud kaugeltki seda, et suurmaaomanikele kuuluv maa oleks tõesti üle antud maapuuduse all kannatanud töötavale talurahvale, s. o. neile, kes seda vajasid ja tegelikult harisid.

Oma töös „Kellele iseseisvus, kellele ike" kirjutas V. Kingissepp väga tabavalt, et eesti kodanlus ei haaranud võimu muidugi selle sihiga, et kaotada eraomandus maale ja anda mõisad töörahva kätte. Kodanlus sepitses salamahti kurikavalaid plaane maaküsimuse lahendamiseks valitsevate klasside huvides, kusjuures töörahvale saaks osaks vaid parunitest vabanemine uue lindpriiuse näol.[2]

Arvestades eesti rahva põlist viha balti parunite vastu ja töötava talurahva kindlat otsust haarata mõisnike maa enda kätte, pidi kodanlus tekkinud klassivõitluse teravnemise olukorras siiski loobuma suurmaaomanduse säilitamise ning revolutsiooni-eelse mõisnike maavalduse restaureerimise poliitikast.

Maata ja vähese maaga talupoegade rahulolematus ja viha kodanluse valitsuse vastu kasvas eriti Saksa okupatsiooni ajal, seoses balti parunite tagasitulekuga[3] mõisatesse, mis olid Nõukogude valitsuse poolt konfiskeeritud ja rahva omandiks kuulutatud. Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aasta veebruaris oli üheks tähtsamaks eesti külas esinenud klassivastuolude teravnemise konkreet-

[1] Asutava Kogu protokollid, I istungjärk 1919, lk. 10.

[2] Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 176.

[3] Seoses relvastatud ülestõusu ettevalmistamisega 1918. aasta algul vahistatud ja Eestist välja saadetud balti parunid toodi Bresti rahulepingu alusel Eestisse tagasi sama aasta aprillis-mais.

seks väljenduseks, mis sundis kodanlikku valitsust kiirustama otsuse vastuvõtmisega bälti parunite suurmaavalduse võõrandamise kohta. Ehmunud Saaremaa töötajate ülestõusust, oli kodanlik valitsus sunnitud juba 17. veebruaril 1919. aastal vastu võtma otsuse rüütlimõisate võõrandamise ning nende üleandmise kohta põllutööministeeriumile. Siit on ka selge, miks Asutavas Kogus vastava otsuse väljatöötamine maareformi läbiviimiseks nii kiiresti toimus. Juba 10. oktoobril 1919. aastal võeti see otsus vastu Maaseaduse nimetuse all.

Maaseaduse kohaselt võõrandati ja arvati riiklikku maafondi peamiselt rüütlimõisate omanikele kuuluv suurmaaomand koos elusa ja eluta inventariga, kaasa arvatud ka tööstusettevõtted. Selle kohta on seaduses öeldud:

„§ 1. Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatakse riigi omanduseks kõik Eesti Vabariigi piirides olevad mõisad ja maad, mis Balti Eraseaduse (1864. a. väljaanne) § 597 tähendatud,[1] ühes kõigi nende päraltolemiste ja kõlbulise põllumajanduselise inventaariga, olgu viimane mõisa omaniku, pidaja ehk rentniku päralt.

Märkus: 1. Võõrandamise alla ei kuulu: 1) linnade, heategevate ja teaduseliste asutuste, maakondade ja valdade päralt olevad mõisad ja maad; 2) maatükid (Landstellen, Balti Eraseaduse § 597 punkt 5), kui nad rüütlimõisate omanikkude päralt ei ole; 3) surnuaiad, kirikute ja kloostrite alune pind ühes tarviliku õuemaaga; 4) mõisa rentnikkude päralt olev ühe mõisa inventaar, kui nimetatud rentnikud enne 11. novembrit 1918. aastal rendilepingu põhjal mõisat ise tegelikult pidasid ja kui nad ei ole rüütlimõisa omanikud; 5) kirikumõisate ja maade pidajate inventaar.

[1] Selgituseks olgu tähendatud, et Balti Eraseaduse (1864. aasta väljaanne) § 597 põhjal jaotati nii Liivi- kui ka Eestimaal suurmaaomandid viide liiki: 1) riigile kuuluvad mõisad ja maad, 2) rüütlimõisad, 3) aadlikkonnale, linnadele, ühingutele, seisuslikele ja heategevatele asutustele kuuluvad mõisad (Ritterschaftsgüter, Stadtgüter, Korporationsgüter, Stiftungsgüter), 4) vaimulike ameti- ja muud kirikumõisad ja maad, 5) maakohad (Landstellen) ja maatükid (Gutsabteilungen), mis ei kuulunud rüütelkonnale, kirikutele ega teistele seisuslikele asutustele (Vt. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских, Рига, 1914, lk. 275).

Märkus: 2. Endistelt võõrandatava maa pidajatelt, kui nad maad harimiseks saavad, jäetakse uue majapidamise sisseseadmiseks tarvilik elav ja eluta inventaar võõrandamata.

§ 2. Võõrandatavad maad ja inventaar lähevad üle Eesti Vabariigi omanduseks selle seaduse jõusse astumise päevast alates ja vastutavad nende eest pidajad, kui ilma volituseta võõraste asjade ajajad („negotiorum gestores", Balti Eraseadus §§ 4423—4463), kuni varanduse üleandmiseni põllutööministeeriumile."[1]

Siinjuures on oluline märkida, et mitte kõik ülalnimetatud suurmaavalduse vormid ei kuulunud Maaseaduse esimese paragrahvi põhjal võõrandamisele. Selle paragrahvi esimese märkuse alusel vabastati võõrandamisest niisugused suurmaaomanduse vormid, nagu seda olid rüütelkonnale mittekuuluvad suured maatükid (Gutsabteilungen) ja maakohad (Landstellen, Balti Eraseaduse § 597 punkt 5). Vaatamata suurusele ei arvatud Maaseaduse alusel riiklikku maatagavarasse ka nn. „eeskujulikke" mõisaid ja maakodanlusele kuuluvat maad, kui need ei olnud arvatud rüütlimõisate hulka, ehkki paljudel neist majapidamistest oli 100 ja rohkem hektarit maad.

Kuulutanud välja balti parunite mõisate ja maaomandi võõrandamise, võttis Eesti kodanlik valitsus samal ajal enda kaitse alla kulaklik-kapitalistliku suurmaaomandi, nähes selles oma peamist ustavat sotsiaalmajanduslikku baasi põllumajanduses. Seda näitas ja tõendas ammendavalt Asutava Kogu istungjärgul 3. oktoobril 1919. aastal rahvaerakonna esindaja J. Lõo: „... just suurte talude suurused väikesed mõisad on Eesti soost omanikkude käes. Teie teate väga hästi, et mõni aeg tagasi tähendas see meil suurt rahvuslikku edu, kui eesti soost isik mõne väikese rüütlimõisa oli omandanud. Kui meie nüüd ühes suurmaapidamisega hävitame ka need keskmised maapidajad (s. o. väikeste mõisate pidajad — R. A.), hävitaksime meie oma rahvusliku kultuuri, sest me teame, et tähendatud väikemõisapidajad on isikud, kelle lapsed ohvitseridena meie rahvaväes teenivad ja kes ise meie riigile tarvilikud ametnikud on andnud."[2]

---

[1] „Riigi Teataja" nr. 79/80, 1919. a.

[2] Asutava Kogu protokollid, II istungjärk, 1919. a., lk. 1895—1896.

Hoolimata avaldatud protestidest ja pikaajalisest kirjavahetusest oli kodanlus hiljem (märtsis 1921. a.) Maaseaduse teostamise käigus sunnitud võõrandama ka välisriikide alamaile kuuluvad 16 mõisat, andes neile seejuures eelisõiguse samade mõisate rentimiseks kuni võõrandatud maa eest tasu maksmise seaduse väljatöötamiseni.[1]

Seoses maaseadusandluse iseloomustamisega ei saa märkimata jätta ka seal leiduvaid arvukaid viiteid tsaariaegsetele seadustele, ladinakeelset terminoloogiat, reservatsioone, klausleid ja üksteisele vasturääkivaid märkusi, mis tegid kodanluse kogu agraarseadusandluse rahvahulkadele raskesti mõistetavaks, arusaamatuks. Sõnastuse keerulisust vajasid kodanlikud seaduseandjad valitsusorganitele ning riigiametnikele võimaluse loomiseks maaseaduste subjektiivseks tõlgendamiseks hallparunite ja maaga hangeldajate huvides. Kui arvesse võtta, et 1919. aasta Maaseaduse täiendamise ja kodanluse agraarpoliitika edasiarenemise eesmärgil anti valitsuse poolt välja kümned maaseadused sadade lisade ja instruktsioonidega nende selgitamiseks, mis olid esitatud niisama kasuistlikus vaimus, siis saab selgeks, et lihtne põllumees ei olnud suuteline selles kodanliku agraarseadusandluse labürindis orienteeruma.

Kodanluse agraarseadusandlust iseloomustas ka see asjaolu, et valitsuse poolt vastuvõetud paljude otsuste ja määruste üksikud sätted, nagu maatükkide tasuta eraomandiks andmine sõjaväelastele ja teistele isikutele eriliste „teenete" eest, maatükkide valimine nende enda äranägemise järgi jne., olid täielikus vastuolus Maaseadusega. See kõik soodustas talupoegade petmist ja maast ilmajätmist „seaduslikul" alusel. Seda tõendavad lõpmatud kaebused ja kohtuprotsessid, mille peamiseks objektiks olid maa saamise ja kasutamise õiguse küsimused. Nii on kodanliku Eesti Riigikohtu arhiivi fondis ajavahemikust 1919.—1940. a. säilinud ainuüksi kaebusi umbes 6000 nii Põllutööministeeriumi, Maakorralduse Peakomisjoni, maakonna valitsuste kui ka kohalike Rahukogu otsuste peale maakorralduse, talude omandiõiguste tunnistamise, rendivahekordade, väljaostmiste, maaparanduslike tööde ning neist osavõtmise asjus jne.[2]

---

[1] ORKA, fond 62, nim. 1, toim. 127, lk. 69.
[2] Sealsamas, fond 1356, nim. 2 ja 3, toim. 3530—9844.

Maaseadust vastu võttes vaikis kodanlus arusaadavatel põhjustel maha Nõukogude valitsuse agraarseadusandluse, eriti mõisnike maavalduse likvideerimise ja maa kogu rahva varaks kuulutamise osas. „Vene seadusandluselt ei pärinud Põllutööministeerium maareformiks vähimatki normi..."[1] märgiti hooplevalt Riigikantselei väljaandes. Nõukogude valitsuse poolt vastuvõetud agraarseaduste mahasalgamise eesmärgiks oli talurahva hulgas legendi levitamine, nagu oleks ainult kodanlus võimeline võtma mõisnikelt maa ja andma rahvale. Nii loodeti eraldada külakehvistu linnatöölistega ühiselt peetavast kodanluse vastu suunatud võitlusest ning tõmmata maarahvas oma mõju alla.

Kuna võõrandatud maa omanduse ja samuti parunitele tasumaksmise küsimus 10. oktoobril 1919. aastal vastuvõetud Maaseaduses lahtiseks jäeti, siis anti nende küsimuste lahendamise eesmärgil Riigikogu poolt hiljem välja veel terve rida uusi seadusi, määrusi ja korraldusi, mille tõttu eesti kodanluse agraarseadusandlus veelgi komplitseeritumaks muutus, sattudes üha enam vastuollu rahvahulkade eluliste huvidega. Nendest seadustest olid peamised: „Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seadus",[2] „Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus",[3] „Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus" (1925., 1927., 1929. a.) ühes paljude teiste vähemtähtsate seaduste ja määrustega.

Kõik need seoses maareformi läbiviimisega vastuvõetud maaseadused, määrused ja korraldused moodustasid formaalselt kodanluse valitsuse agraarpoliitika seadusliku aluse. Oma ühiskondlik-majandusliku olemuse ning eesmärkide poolest oli agraarseadusandlus tegelikult vaid kodanluse poolt maavaldussuhete alal teostatud kontrrevolutsioonilise pöörde juriidiliseks avaldusvormiks.

Üldise majanduspoliitika lahutamatu koostisosana taotles eesti kodanluse agraarseadusandlus järgmisi põhilisi poliitilisi ja majanduslikke eesmärke:

1. Nõukogude valitsuse poolt 1917.—1918. a. väljakuulutatud maa natsionaliseerimise, mõisnike maa konfis-

[1] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 190.
[2] „Riigi Teataja" nr. 109/110, 1925. a.
[3] Riigikogu poolt 5. märtsil 1926. a. vastu võetud, R. T. nr. 26, 1926.

keerimise ning teiste agraarsuhete revolutsiooniliste ümberkorralduste likvideerimist;

2. kodanliku maaeraomanduse põhimõtete ja kapitalistlike tootmissuhete majandusliku aluse arendamist ning kindlustamist põllumajanduses;

3. maakodanluse kui valitseva klassi sotsiaalse baasi tugevdamist ja kindlustamist balti parunite maade osalise võõrandamise ja töötava talurahva maast eraldamise ning teiste abinõudega;

4. teatud osa maata ja vähese maaga talupoegade varustamist maalapikestega mõisnike maade väljaostmise arvel, eesmärgiga isoleerida külakehvistu töölisklassist nende ühises võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest, et sel teel luua maakodanlusele odav tööjõud väikesi hingemaataolisi maalappe omavatest palgatöölistest;

5. monopolistidele maksimaalse kapitalistliku kasumi saamise kindlustamist ning selle säilitamist põllutööliste ekspluateerimise tugevdamise ja töötava talurahva laostamise teel.

Eesti kodanluse agraarpoliitika talurahvavastane kodanlik-kapitalistlik iseloom saab veelgi selgemaks, kui analüüsida faktilist materjali, mis käsitleb Asutava Kogu poolt Maaseaduse alusel vastuvõetud riikliku maafondi loomise ja jaotamise küsimust.

2. Riikliku maa tagavara moodustamine ja selle jaotus

Asutava Kogu poolt 1919. aastal vastu võetud Maaseaduse ja selle täiendamise seadusega võõrandati ning kanti riiklikku maa tagavarasse 1917 kinnisvaraühikut, maa kogupindalaga 2 381 256 hektarit, mis moodustas 96,6 protsenti kõigist suurmaavaldustest. Siia kuulusid 619 omaniku päralt olevad 874 rüütlimõisat, 260 maakohta kirikutelt ja kloostritelt, 313 maatükki, mis ületasid 85 hektarit ja asusid Petseri ning Narva-taguses piirkonnas või olid ilma peremeheta, samuti 470 mitmesugust riigimõisat ja maakohta.

Võõrandatud maade jaotus üksikute maaomandusvormide alusel oli järgmine (välja arvatud Petseri ja Narvatagune piirkond):[1]

[1] „Eesti Põllumajandus", I kd., lk. 22.

eraomand	1 934 678	ha ehk	82,5%
seisuslike asutuste omand .	51 109	„ „	2,1%
põllupanga omand	67 052	„ „	2,9%
riigi omand	239 518	„ „	10,2%
kirikute omand	54 137	„ „	2,3%
Kokku	2 346 494	ha —	100%

Seega moodustati 1919. aasta Maaseadusega rohkem kui kolm neljandikku riiklikust maatagavarast mõisnikele kuulunud eramaavalduse arvel. Siia lisandub Narva ümbruse ja Petserimaa valdade suurmaaomanikelt „Maaseaduse laiendamise seadusega Narva-taguste ja Petserimaa maa-alade peale"[1] võõrandatud 298 ühikut kogupindalaga 34 762 hektarit[2], mille kodanlik Eesti sai Nõukogude Venemaalt Tartu rahulepingu alusel 1920. aastal. Selle tagajärjel kasvas riiklik maatagavara 2 381 256 hektarini, moodustades 54,2 protsenti kogu kodanliku Eesti pindalast. Võõrandamata jäi 45,8 protsenti.

Suurmaavalduse kogupindalast jäi võõrandamata kokku 81 593 hektarit maad, sealhulgas:[3]

Linnadele kuuluvat maad	47 726	hektarit ehk	58,5%.
Eraomanikele kuuluvat maad	31 140	„ „	38,2%.
Seisuslikele asutustele kuuluvat maad	2 727	„ „	3,3%.
Kokku	81 593	hektarit —	100%.

Seega redutseeriti 1919. aasta Maaseaduse alusel suurmaaomand formaalselt 81 593 hektarile ehk 3,4 protsendile endisest suurmaavaldusest, kusjuures mõisnike maavaldus moodustas ligi 40 protsenti kogu võõrandamata jäänud suurmaavaldusest. Täiesti võõrandamata jäi kodanlik-kapitalistlik maavaldus ja linnade omanduses olev maa.

Mida kujutas endast suurmaavaldus kõlvikute järgi, selgub tabelist 4 (võõrandamata jäänud suurmaavaldus kaasa arvatud):[4]

[1] Riigikogu poolt 29. juunil 1922. a. vastu võetud, R. T. nr. 89 — 1922.

[2] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 191.

[3] Sealsamas, lk. 190.

[4] „Eesti Põllumajandus", I kd., lk. 20.

Tabel 4

Suurmaavalduse kõlvikute koostis

Kõlvikute liigid	Maa suurus	
	hektarites	protsentides
1. Põllumajanduslik maa . .	1 158 514	47,9
2. Metsad	743 964	30,5
3. Kõlbmatu maa (sood jne.)	525 609	21,6
Kokku	2 428 087	100%

Tabelist nr. 4 nähtub, et põllumajanduslik maa moodustas 47,9 protsenti kogu maafondist. Kuna metsamassiivid kuulusid varem enamasti mõisnikele, siis oli metsa suhteline osatähtsus võõrandamisele kuuluvas maafondis tunduvalt suurem kui riigi üldises maafondis. Olgu siinkohal märgitud, et metsarikkuste ekspluateerimine oli Eesti valitsevale klassile olulisemaks rikastumise ning välisvaluuta hankimise allikaks. Nii moodustas metsamaterjalide väljaveost 1937. aastal saadud tulu 15 375 000 krooni ehk 14,5 protsenti väljaveost saadud kogutulust.[1] See oligi peamiseks põhjuseks, mispärast võõrandatud mõisate metsad ei tulnud Maaseaduse alusel jagamisele, vaid jäeti riigi omanduseks.[2] Valdav osa suurmaapidajaist olid ka arvukate tööstusettevõtete omanikeks, kes tegelesid peamiselt põllumajandussaaduste töötlemisega. Koos maaga võõrandatud tööstusettevõtete hulgas oli:[3]

	Arv	Väärtus kroonides
meiereisid	18	6 000
saeveskeid	74	31 000
õllevabrikuid	7	7 000
veskeid	344	65 000
viinavabrikuid	225	721 000
kivi- ja savitööstusi	63	6 000

Võõrandatud maadel asus kokku 98 887 hoonet, neist 49 330 mõisates ja 49 557 renditaludes. Ühes kinnisvaradega võõrandati mõisates ka 10 808 hobust ja 30 219 veist

[1] „Väliskaubandus", Tallinn, 1939, lk. 7.
[2] Maaseadus § 23.
[3] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 191.

ning eluta inventari, ettevõtete sisseseadeid, saadusi ja külviseid kokku 2 891 000 krooni ulatuses.[1]

Kuid need tööstusettevõtted, samuti põllutöömasinad ja muu mõisnikelt võõrandatud vara sattus suures enamikus hallparunite kätte või langes spekulantide saagiks, kes valitsuse esindajatena võtsid osa mõisate võõrandamisest ja varade inventeerimisest.

Missuguseid mahhinatsioone võõrandatud mõisate inventari ning muu varanduse väljajagamisel tehti, nähtub kujukalt ka riigikontrolli 1919/1920. a. tegevuse aruandest Asutavale Kogule (1920. aasta 3. detsembri istungil): „Iseäranis on palju kuritarvitusi avalikuks tulnud endistelt mõisnikkudelt võõrandatud inventari jagamise juures, kus paljud ametnikud seisukorda oma isiklikkudes huvides ära kasutada püüdnud. Mõned valitsejad ja ringkonnavalitsejad omandavad kõige parema varanduse omale ja oma sugulastele, kusjuures fiktiivsete allkirjade tarvitamine ette on tulnud. Üldiselt pidasid mõned põllutööministeeriumi ametnikud seisukorda ära kasutades, oma kasusid kõige rohkem silmas, mitmesugust võõrandatud varandust äriliseks otstarbeks omandades ja siis suure kasuga edasi müües . . . Isegi mõned kõrgematel kohtadel seisvad põllutööministeeriumi ametnikud ei ole kiusatusest üle saanud seisukorda mitte iseenese huvides ära kasutada ja on seega omale alluvatele võimudele eeskuju ja julgustust andnud."[2]

Võõrandatud maa kasutamine Tabel 5

Maa kasutamise viisid	Maa suurus	
	hektarites	protsentides
Uute majapidamiste rajamiseks ja talupoegadele juurdelõigete andmiseks moodustatud maafond	663 699	28,3
Mõisamaade rentnikele jäetud maa . .	557 015	23,7
Metsapeavalitsusele üle antud maa . .	1 125 780	48,0
Kokku	2 346 494*	100%

* Välja arvatud Narva-tagune ala ja Petserimaa.

Spekulatsioon ja inventari müümine omandas niisuguse riikliku tähtsusega iseloomu, et põllutööminister oli sun-

[1] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, Tallinn, 1936, lk. 14.

[2] Asutava Kogu protokollid, V istungjärk 1920, lk. 478.

nitud selles küsimuses abi saamiseks pöörduma isegi Politsei Peavalitsuse ülema poole, märkides: „Maakorralduse läbiviimisel on avalikuks tulnud, et mitmed mõisapidajad seaduse ja maksvate määruste vastaselt mõisatest inventari edasi müünud."[1]

Riikliku maafondi kasutamist iseloomustas tabel 5.

Kõigile mõisa renditalude pidajaile jäeti nende käes olev maa (kuni nende maade planeerimiseni põllutööministeeriumi poolt) endises ulatuses kasutada. Seega kuulus kogu riiklikust maafondist uutele maasaajatele väljajagamiseks ainult 663 699 hektarit ehk 28,3% maad.

Maaseaduse kohaselt olid esimestena õigustatud maad saama need kodanikud, kes Nõukogude Venemaa vastases sõjas olid „iseäralikku vahvust" üles näidanud, samuti võitluses langenud sõjaväelaste perekonnaliikmed.[2] Alates nõukogude võimu vastu peetud võitluse esimestest päevadest, eriti vabatahtlike värbamisel, kasutas kodanlus demagoogiliselt mõisate jaotamise loosungit: „Astu sõjaväkke — saad maad!"

Maareformi rahvavaenulik iseloom väljendus ka selles, et talurahva hulkadel ei võimaldatud üldse osa võtta Maaseaduse elluviimisega seotud küsimuste lahendamisest kohapeal. Määravat osa nii maasaajate nimekirjade kindlaksmääramisel kui ka maafondi jaotamisel etendas põllutööministeeriumi poolt igasse maakonda määratud riigimaade ülem, kelle ülesandeks oli „valitseda Põllutööministeeriumi alla kuuluvaid maid ja varandusi ja juhtida maakorraldustööde läbiviimist maakonnas"[3].

Eelistatud maasaajate kategooriale eraldati maa kas otseselt põllutööministeeriumi korraldusel või vastava vallavalitsuse otsuse alusel ning just sealt, kus nad seda soovisid. Peale „Vabadussõjast" osavõtjate, kes maad said vahetult põllutööministeeriumi kaudu sõjaväeüksuste järgi koostatud nimekirjade alusel, võeti maasaajate nimekirja põllutööministeeriumi korraldusel hulgaliselt ka teatud „teenetega" ning varandust omavaid isikuid. Oma klassiiseloomu tõttu ei saanud kodanlus maafondi jaotamisel ignoreerida ka endisi maaomanikke — balti paru-

[1] ORKA, fond 62, nim. 1, toim. 127, lk. 29.

[2] Maaseadus § 21.

[3] Määrused maareformi teostamiseks § 2. „Seadused, määrused ja juhtnöörid maareformi teostamiseks". Esimene vihik. Põllutööministeeriumi väljaanne nr. 1.

neid. Neile võimaldati soovi korral endisest mõisast kuni 50 hektarit kõlblikku maad koos vajaliku inventari ja majapidamishoonetega. Ohtrasti jagati asundustalusid ka hallparunite perekonnaliikmeile, linnakodanluse esindajaile ja teistele valitsusele lähedalseisvatele ning ustavatele isikutele.

Eesti kodanluse Maaseaduse elluviimise kulaklik-kapitalistlikku iseloomu paljastab tabavalt Mait Metsanurga romaanikangelane, kulak Änari sulane Joosep: „Mäletate ehk isegi, missugune oli see seadus!" pööras Joosep oma kõnega talupoegade poole. „„Vabadussõja" kindralid ja ohvitserid said parema osa meie maast — mõisasüdamed! Teises järjekorras said truud „vabadussõjalased" oma krundid, kolmandas muidu-truud, põllumeeste valitsuse silmis armu leidnud isikud, ja kui siis tuli järg lihtsa maatarahva kätte, siis ei olnudki enam maad jagamiseks."[1]

Piisab, kui meie kodanluse poolt teostatud rahvavaenuliku maajaotuse kinnitamiseks toome vaid ühe konkreetse näite tolleaegsest tegelikkusest. Seoses Tusti mõisa maa jaotamisega oli 4. veebruaril 1922. aastal Viljandi valla nõukogu koosolekul arutusel umbes 100 maasoovija avaldust. Pärast „Vabadussõjast" osavõtnute avalduste rahuldamist tasuta ja väljaspool järjekorda maa saamiseks jäi nimetatud mõisa maast järele veel üks krunt, mille üleandmise kohta loeme sama koosoleku protokollist: „Nõukogu tähele pannes, et veel üks koht ainult järele on jäänud... tuleb ainult üks kandidaat ülesse seada, aga kõik teised maapuudusel välja jätta. Kandidaadiks arvatakse ülesse seadida endine mõisa pidaja Heinz Ungern-Sternberg, kellel täieline eeskujulik majapidamine on. Sellepärast... otsustati: Heinz Ungern-Sternberg kandidaadiks ülesse seadida... kõik teised aga kandidaatide nimekirjast välja jätta."[2] Mainitud valla koosoleku otsuse alusel jäeti kandidaatide nimekirjast välja peamiselt mõisatöölised ja külakehvikud.

Mõistagi niisuguse riikliku maatagavara jaotamise korra juures haarasid Nõukogude-vastasest sõjast osa võtnud kindralid ja ohvitserid, endised mõisnikud, kulakud ja maaga hangeldajad igasuguste sidemete ja altkäemaksude abil paremad mõisamaad tasuta enda kätte.

20-ndate aastate algul teostati Eestimaa Kommunistliku

[1] M. Metsanurk, Suvine pööripäev, Tallinn, 1957, lk. 166.
[2] ORKA, fond 40, nim. 2, toim. 53, lk. 201—202.

Partei Keskkomitee poolt valdade töölisühingute kaudu tööliste olukorra selgitamiseks andmete kogumist vastava ankeedi alusel, milles muuseas esines küsimus selle kohta, kes on vallas maad saanud. Lustivere valla (Viljandi maakond) töölisühing vastas: „Maad on saanud mõisa valitseja, 15 taluperemehe poega, 5 ametnikku. Maatamehi on saanud 6 tükki, kuid lõplikult veel otsustamata."[1] Põltsamaa (Viljandi maakond) vallast vastati, et „Maad on saanud okupatsiooni tegelased, 15 sakslaste käsilast, 8 maatameest." Aru valla (Tartu maakond) töölisühing teatas, et Aru ja Ropka mõisad jäid endistele omanikele ja maad said 6 sõdurit[2] jne. jne.

Valitsuse eri otsustega, mis olid täiesti vastuolus kodanluse enda poolt vastu võetud Maaseadusega, „kingiti" kindralitele Laidonerile, Sootsile, Tõnissonile, Larkale, Põdrale ning admiral Pitkale nende soovi kohaselt kuni 300 tiinu suurused mõisad. Valgekaardi polkovnikutele Ringile, Partsile, Puskarile, Lillele, Undile, Reegile jt. anti mõisasüdameist tasuta talud, pindalaga vähemalt 100 tiinu[3]. Sadakond mõisat jäeti üldse jagamata ning säilitati nn. „teadusliku uurimise majanditena". Tegelikult võimutsesid neis majandites nende endised omanikud — balti parunid. Nii jäeti tõukarja aretamise või mõnel muul ettekäändel Maydellile, Grünwaldile, vendadele Harpedele, Dehnile ja paljudele teistele parunitele mõisad, mille üldpindala oli 100 hektarit ja rohkem.[4]

Valitsuse seadusevastast tegevust paljastati pidevalt nii pahempoolses ajakirjanduses kui ka Asutava Kogu tribüünilt. Muuseas tehti Asutavas Kogus järelepärimisi ka valitsuse varemmainitud otsuse kohta 15. märtsist 1920. a., mille alusel, nagu järelepärimises on öeldud, anti „riigi maatagavarast kindral Laidonerile terve mõisa, 4 kindralile ja ühele aseadmiralile 300 tiinu, 17 kõrgemale sõjaväelasele 50—100 tiinu ja 22-le kõrgemale sõjaväelasele 40—50 tiinu maad igale ühele ilma maksuta eluaegseks tarvitamiseks ... Peale selle leidub maasaajate kõrgemate sõjaväelaste nimekirjas hulk seljataguseid kangelasi, kes väerinda näinudki pole, ja kelle „vahvust" on

[1] ORKA, fond 949, nim. 2, arh. 2, lk. 17—18.
[2] Sealsamas, lk. 13—14, 15—16 ja 19—20.
[3] Vabariigi valitsuse koosoleku protokollid, 1920, protokoll nr. 128.
[4] Riigimõisad 1922, Tallinn, 1939, lk. 27.

isegi kodanlises ajakirjanduses kujutatud koguni kahtlaste värvidega."[1]

Suurem osa isikutest, eriti aga need, kes olid maa „kingiks" saanud „sõjaliste teenete" eest, ei kavatsenudki „töötavateks" talupoegadeks hakata. Nad nägid selles head spekulatsiooni- ja kerge teenistuse objekti, sest Maareformi teostamise määruse § 120 alusel oli rentnikul saadud maa kasutamise õiguste edasiandmine lubatud. Paljud „vabadussõjalased", saanud tasuta maakohad, kasutasidki seda õigust kas maasaamise õiguse või saadud talukoha edasimüümiseks teistele isikutele.

Kodanliku maareformi teostamise üheks omapäraseks küljeks oli veel asjaolu, et see toimus tegelikult kogu kodanliku Eesti riigi eksisteerimise kestel ja oli seotud tohutu suurte rahaliste kuludega. Riigi poolt maareformi rakendamisel tehtud üldised kulud moodustasid ajavahemikul 1918 kuni 1934/35 kokku 49 301 522 krooni, sealhulgas ainult maareformi läbiviimiseks loodud suure bürokraatliku aparaadi ülalpidamise kulud 12 200 000 krooni ja mitmesugused erakorralised kulud (regulatiivmaksud, tasu maksmine võõrandatud maade eest jm.) 7 000 000 krooni. Ülejäänud kulude summa 30 000 000 krooni ulatuses koosnes asunikele antud laenudest.[2] Arusaadavalt usaldas kodanlik riik laenu eelkõige jõukamatele ja suuremaid krunte saanud asunikele, s. o. neile, kel oli vastav varandus laenu tagastamise kindlustamiseks.

Olles mitte huvitatud maata ja vähese maaga talupoegade varustamisest maaga, ei kiirustanud kodanlus mõisamaade jaotamise lõpuleviimisega. Mida kauem aga endised omanikud mõisates peremehetsesid, seda rohkem kahjustas see majapidamist. Mõisamajanduse hävinemisest ja nende endiste omanike võimutsemisest ning äärmisest maapuudusest kõnelevad sajad kehvikute ja maatameeste kollektiivsed palvekirjad.

Näiteks avaldatakse suurt rahulolematust kodanluse Maaseaduse elluviimise tulemuste suhtes Pärnumaalt 9. oktoobril 1920. a. põllutööministrile saadetud palvekirjas, millele on alla kirjutanud 57 maatameest. Palvekirjast loeme:

---

[1] Asutava Kogu protokollid, V istungjärk 1920, lk. 211—212.

[2] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi. Tallinn, 1936, lk. 23.

„Selle peale vaatamata, et meie läinud 1919. aasta lõpul Eesti Vabariigi Põllutöö Ministrile kirjaliku palve Pootsi mõisa tükeldamise asjas ette kandsime, anti nimetatud mõis käesoleva aasta kevadel peale riigistamist tema endise omaniku parun Maideli kätte rendile. Selle asemel, et riigile renti maksta, peame... heinamaid pooleks ja isegi kolmeks tehes Pootsi parunile... päevi nii palju ilma tasuta tegema, kui palju tema ühe või teise heinamaa tükile arvas peale panna... Aga kõige sellesuguste orjaaja võtete peale vaatamata, mis nüüd Pootsi mõisas päevakorral on, läheb mõisapidamine silmanähtavalt tagurpidi."[1]

Teises põllumajandusministrile saadetud maatameeste kollektiivses kirjas on märgitud: „Meie alamal allakirjutajad palume meile Käima mõisamaid ära jagada, sest meil ei ole maad ja elukallidus on niivõrd suur, et ei ole mingit võimalust ilma maata oma perekonda toita."[2]

Naiivses lootuses maad saada kirjutasid põllutööministrile ka Taali mõisa töölised: „Meie kauaaegsed Taali mõisa moonamehed pöörame oma alandliku palvega Teie poole korraldust teha, et Taali mõis saaks ligemal ajal ära planeeritud ja üksikute tükkidena meile antud ja teistele kodanikele põllumeestele välja antud... Kõik põllupidamise inventar ja loomad hävinevad."[3]

Pärast neli aastat kestnud maade jaotamist oli 1923. aasta lõpuks väikemaapidamistena tükeldatult ja tükeldamatult välja antud ainult 455 743 hektarit ja suurmajanditena säilitatud üle 207 956 hektari ehk 31,3 protsenti kogu maareformi alusel jaotamisele kuulunud maatagavarast (633 699 ha), sealhulgas:[4]

1. Riigi arvel peetud suurmaapidamistena	—	23 375 ha
2. Mitmesuguste asutuste kasutusse jäetud	—	21 150 „
3. Endistele pidajatele kasutamiseks jäetud	—	128 272 „
4. Kirikumaadena	—	18 823 „
5. Välismaalastele jäetud	—	16 336 „
Kokku	—	207 956 „

[1] ORKA, fond 62, nim. 1, toim. 23, lk. 19—20.
[2] Sealsamas, lk. 9.
[3] Sealsamas, lk. 17—19.
[4] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 191.

Ainult eesti kodanluse rahvavaenuliku ja mõisnikega kokkulepliku agraarpoliitika tulemusel sai võimalikuks, et kuni kodanliku diktatuuri lõpuaastani säilitasid 150 balti parunit (s. o. umbes veerand endiste mõisnike perekondade üldarvust) oma mõisad nn. „mõisasüdamete" näol, kusjuures igale mõisnikule kuulus keskmiselt 80 hektarit maad. Vähe polnud ka neid balti paruneid, kes omasid või olid hiljem enda kätte koondanud üle 200—250 hektari maad.

Nii näiteks omasid maad[1]:

Mõisaomaniku nimi	Maakond	Maakoha nimetus	Majandi suurus hektarites
1. Behr	Virumaa	Ubja	520
2. Taube	Läänemaa	Riguldi	510
3. Beermann	Tartumaa	Sangla	299
4. Stackelberg	Harjumaa	Hõreda	298
5. Rosenstein	Järvamaa	Ilmandi	276
6. Dehn	Harjumaa	Kostivere	257
7. Rennenkampf . . .	Virumaa	Porkuni	236

1919.—1923. a. kestel põlise tarvitamise õigusega välja antud maast said „Vabadussõjast" osavõtjad keskmiselt 43,8 protsenti, endised rendikohapidajad 29,3 protsenti ja teised 26,9 protsenti.[2]

28.jaanuaril 1920. aastal vastu võetud Maareformi teostamise määrusega anti uutele maasaajatele kohad rendilepingu alusel esialgu 6 aastaks kasutamiseks. See 6-aastane rendilepingu aeg oli ette nähtud „prooviajana", mille kestel pidi selguma, kas maasaaja on suuteline uue talukoha rajamisega seotud suuri majanduslikke raskusi ületama ja konkurentsi tingimustes püsima. Ainult siis, kui rentnik on „rendiaja jooksul kõiki renditingimusi korralikult täitnud, läheb rendil olev maaüksus peale rendiaja lõppu rentnikule põliseks pärandatavaks tarvitamiseks"[3]. Ükskõik missuguse renditingimuse mittetäitmise puhul aga kaotas rentnik õiguse renditud maale ja oli kohus-

[1] ORKA, fond 957, nim. 14, toim. 734, lk. 1—7.
[2] „Asumaa majapidamised Eestis 1919—1923", Tallinn, 1924, lk. 20.
[3] Määrused maareformi teostamiseks § 66.

tatud kohalt lahkuma ka siis „... kui ta kaks rendimaksu tähtaega järgemööda on lasknud mööda minna"[1]. Sellega loodi soodsad võimalused majanduslikult nõrgemate põllumeeste väljatõrjumiseks ning nende maade koondamiseks maakodanluse kätte.

Vastava riikliku abi puudumisel oli maata põllutöölistel ja kehvikutel äärmiselt raske oma majapidamist korraldada. Viljaseemet ja põllutöömasinaid tuli asunikel laenata hallparunitelt, samuti raha inventari muretsemiseks ja hoonete ehitamiseks.

On täiesti selge, et asunike väikesed maalapid, mis laenu saamisel olid ainsaks tagatiseks, osutusid mitmekordselt pandituiks, sest vähese maaga talupoeg oli sunnitud raha muretsema enamasti ikka hüpoteegi kattel. Sellised „peremehed" muutusid varsti jälle maatameesteks või siplesid üle jõu käiva võlakoorma ja maksude all, jäädes nii vaid maalapikese formaalseks omanikuks. Petlike omandiahelatega olid nad seotud oma talu külge, suutes püsida ainult kõigi perekonnaliikmete äärmiste füüsiliste pingutuste ning oma tarbimise äärmise piiramise arvel. Nii oli suurem osa väiketalunikke tegelikult sunnitud töötama sulastestki rohkem, ometi ei olnud nende elujärg viimaste omast parem.

Isegi kodanliku valitsuse esindajad pidid tunnistama, et majanduslik olukord, millesse väikeasunikud olid sattunud, on talumatu. Nii ütles tolleaegne põllutööminister 8. oktoobril 1920. a. Asutavas Kogus peetud kõnes järgmist: „Meie oleme küll hulga majapidamisi loonud, aga peame ütlema, et tegelikult meie kõik need majapidajad alasti oleme jätnud ...[2] Kõneldes karja soetamisega seotud raskustest, pidi Maaliidu ajaleht „Kaja" kibestunult konstateerima: „Muidugi on neile (asunikele — R. A.) võimaldatud karja juurde muretseda, kuid nad peavad sellest kallist lõbust lahti ütlema, kuna loomad lihunikkude kätte lähevad, kes jõuavad nõutavat hinda maksta."[3]

Uusmaasaajate laostumine ilmnes muuseas ka asundustalude edasiandmises, mis toimus järgnevalt:[4]

---

[1] Määrused maareformi teostamiseks § 118, p. 7—8.
[2] Asutava Kogu protokollid, V istungjärk 1920, lk. 268.
[3] „Kaja", 21. oktoober 1920. a.
[4] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 194.

Kuni 1. aprillini 1927. a.	4 364
1927/28. a.	1 483
1928/29. a.	1 765
1929/30. a.	1 740
1930/31. a.	1 433
1931/32. a.	1 226
1932/33. a.	752
Kokku	12 763

Et aga maa kasutamise õiguse arvuka edasiandmise tähtsaimaks põhjuseks olid just majanduslikud tegurid, seda tunnistasid isegi kodanluse valitsuse esindajad. Riigikantselei väljaandes on öeldud, et asundustalude edasiandmise üheks põhjuseks on „... ületamatud majanduslikud raskused, kus kohapidaja niiöelda kahe palja käega heas usus kohale asus, kuid hiljem siiski avaldus, et koha majandamine — inventari muretsemine ja hoonestamine — käib üle jõu"[1].

Kõik maad saanud isikud asustati üksiktaludesse krundisüsteemi alusel. Selles suhtes jäljendas eesti kodanluse agraarseadusandlus Stolõpini agraarreformi, mille iseloomustavaks jooneks oli samuti talupoegade asustamine üksiktaludesse, et sel teel kindlustada kulaklikke majapidamisi ja kasvatada talupoegades eraomandustunnet. Üksiktaludesse asustamine oli kodanluse vana ärakatsetatud vahend endale truu sotsiaalse ja klassilise toe loomiseks maal „tugevamate" talupoegade näol. Seda meetodit soovitas juba vene kodanluse esindaja Witte.

Uute talude moodustamisel oli formaalselt ette nähtud maksimaalne määr, mille aluseks oli ühe perekonna kahe hobusega talu „töönorm". Selle kohta on Maaseaduses öeldud: „Põliseks tarvitamiseks antakse maad neile, kes ainult maapidamisest elavad ühe perekonna ja kahe hobuse töönormi suuruses, silmas pidades maa headust, seisupaika ja muid kohalisi olusid."[2]

Kuidas „maareformi" käigus moodustatud üksikud asundustalude grupid kodanluse poolt väljakuulutatud „töönormide" alusel maaga varustatud olid, selle kohta toome (tabelis 6) 1925. aasta põllumajandusloenduse andmed

[1] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 194.
[2] Maaseadus § 17.

TRÜ Raamatukogu

Tabel 6

Asundusmajandite arv ja nende pindala suurus[1]

Majandite grupid	Majandite arv	Protsent majandite üldarvust	Kokku maad		Maad ühe majandi kohta (ha)	Sealhulgas (hektarites)				
			hektarites	protsentides		põllu- ja aiamaad	heinamaad	karjamaad	metsa	muud maad
0,5— 5 ha	4 753	15,92	17 564,2	3,53	3,70	1,95	0,95	0,26	0,29	0,25
5—10 „	5 378	18,01	44 155,2	8,87	8,21	3,82	2,33	1,19	0,39	0,48
10—20 „	10 629	35,60	176 739,3	35,51	16,63	7,75	4,73	2,59	0,70	0,86
20—30 „	7 204	24,12	183 275,9	36,82	25,44	10,77	7,81	5,15	0,59	1,12
30—60 „	1 836	6,15	71 095,4	14,28	38,72	12,88	12,86	10,44	0,70	1,84
60—120 „	60	0,20	4 916,2	0,99	81,34	31,35	26,03	16,85	2,11	5,59
Kokku . .	29 860	100,00	497 746,2	100,00	16,67	7,21	4,98	3,09	0,56	0,83

[1] 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926, lk. 2—3.

(välja arvatud kuni 0,5 hektari suurused majandid, sest neid kodanlik agraarstatistika lihtsalt ei arvestanudki).

Üksikute gruppide vaheline erinevus oli tõepoolest määratu suur. Selles peegeldubki riikliku maatagavara jaotamise klassiiseloom: 15,92 protsenti kõigist 0,5 kuni 5 hektari suurustest majanditest, mis loodi kodanliku maareformi teostamise käigus, omas põllu- ja aiamaad keskmiselt ainult 1,95 hektarit ühe talundi kohta, kuna 60—120-hektarilistel majanditel oli 31,35 hektarit põllumaad, s. o. 16 korda rohkem. Sealjuures anti sulastele ja maatameestele loomulikult kõige halvem maa — rabaservad ja kõnnumaad. Samal ajal said hallparunid ja kodanluse esindajad endale parima maa mõisasüdamete näol. Võrreldes suurtalunikega oli väikeperemeestel suhteliselt vähem ka karja- ja heinamaad.

Ka hilisemad andmed asundustalude rajamise kohta kinnitavad maafondi jaotamise klassiiseloomu. Ajavahemikul 1919—1939 oli moodustatud 56 239 uut asundustalu, üldpindalaga ligikaudu 600 000 ha.

Maa suuruse järgi jagunesid need asundustalud järgmiselt (tabel 7):

Tabel 7

Asundustalude arv maa suuruse järgi[1]

(1919—1939)

Majandite suurus hektarites	Majandite arv	Protsentides
kuni 1	7 951	14,1
1— 5	7 900	14,0
5—10	10 165	18,1
10—20	16 241	28,9
üle 20	13 982	24,9
Kokku	56 239	100,0

Tabelis 7 toodud asundustalude arvust oli kultuurmaadele rajatud 54 239 ja uudismaadele 2 000 majandit.

Siit on selge, et tegelikud andmed riikliku maafondi jaotamise kohta ei ole mingil määral kooskõlas kodanluse lubadustega. Kui oli tarvis summutada klassivõitlust külas

[1] Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, Tallinn, 1939, lk. 69.

ja saada hääli valimistel, kuulutasid Rei ja teised Maaseaduse autorid uhkelt nii ajakirjanduse kaudu kui ka Asutava Kogu tribüünilt: „Maa kuulub rahvale", „Kõik saavad oma maalapi peremeesteks", „Iga mees saab endale lehma ja hobuse". Nii lubati 1919. aastal kodanluse partei „kristliku rahvaerakonna" programmis „... muretseda maad kõikidele, kes seda harida soovivad", „... maaga spekuleerimine peab kaduma", „maaharijatele peab riik andma uue majapidamise sisseseadmiseks rahalist ja tehnilist abi" jne. jne.

Arusaadavalt vaikib kodanlik statistika täiesti maha nende isikute arvu, kes maad üldse ei saanud. Sulaste ja mõisatööliste maata jätmist põhjendas kodanlus veel sellega, et neil puudus vastavates määrustes ettenähtud vajalik põllumajandusinventar, kapital, „majapidamise kogemused" ja igasugused teised tingimused.

Ajavahemikul 1920—1923 (kaugeltki mitte täielike andmete järgi) avaldas 54 615 isikut soovi maa saamiseks, kusjuures nende hulka ei arvatud eri nimekirjade alusel maad saanuid. Kuid 31 654 maasoovija ehk 58 protsendi avalduse esitanute soovid jäeti rahuldamata.[1] Isegi kodanliku statistika andmete järgi oli 30-ndate aastate algul kokku 120 000 maata talupoega ja põllutöölist.

Eesti kodanlus ei seadnudki enda ülesandeks varustada maata põllutöölisi maaga riiklikust tagavarast.

Selle kohta leiame küllaltki küünilise ülestunnistuse: „Ka *mõisatööliste maaga varustamine* jäi esialgsel mõisade tükeldamisel teostamata, sest Maaseaduses tema algkujul oli sellega arvestamata jäetud. Arvati, et mõisatöölised leiavad tööd mujal, nagu mõisamaadel asuvates tööstusettevõtetes, metsatöödel ja taludes, ega vaja maad."[2]

Nii jäeti ilma maata just need, kes seda kõige rohkem vajasid: sulased, maatamehed ja vähese maaga talupojad, ühe sõnaga — kõige kehvem, sajandite vältel julmalt ekspluateeritud ja rõhutud maaelanikkonna kiht.

Äärmiselt teravaks muutunud klassi- ja maa eest peetava võitluse hoogustumise tingimusis oli kodanlus alates 20-ndate aastate teisest poolest kehvikute ja maatööliste rahustamise eesmärgil siiski sunnitud neile väikesi maalappe andma. Nii hakkas 1924. aastast alates kääbustalude

[1] „Eesti maa, rahvas, kultuur", Tallinn, 1926, lk. 465.
[2] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 145.

erikaal kõigi asunduskohtade hulgas kasvama. 1925. aasta loenduse andmeil oli 0,5—10 hektari suuruseid majandeid 10 131 ehk 33,9 protsenti asundustalude üldarvust,[1] 1929. aastal aga juba 23 143 ehk 45,6 protsenti kõigi mõisamaadel rajatud uute kohtade üldarvust (kaasa arvatud ka asunduskohad suurusega 0—0,5 ha).[2]

Seega teatud osa riiklikust maatagavarast sattus kodanliku maajaotuse tulemusena siiski maata ja vähese maaga talupoegade kätte, kes võlakoormast hoolimata tahtsid iga hinna eest kas või väikese, aga ikkagi oma maatüki peremeheks saada.

Kui kulaklike majandite arengu soodustamine kodanlusele kuuleka sotsiaalse baasi loomisel oli agraarsuhete evolutsiooni üheks küljeks kodanlikus Eestis, siis teise külje selles protsessis moodustas paljude elujõuetute poolproletaarsete kääbusmajandite loomine ning nende säilitamine. „Üldrahvalikust seisukohast väljudes on tarvilik," rääkis A. Tupits veel kodanliku Eesti viimastel päevadel, „et meie suudaksime rohkem perekondasid maale soetada ükskõik kas väiketaludesse eluaseme kohtadele või muudele kohtadele."[3]

Sel teel püüti maakodanluse huvides lahendada korraga kaht küsimust:

Esiteks. Andes maatamehele lapikese maad, taotles kodanlus põllutöölise „talupojaks", s. o. väikemaaomanikuks muutmist, et sel teel piirata maata põllutööliste arvu, kes olid revolutsiooni toeks maal ning koos proletariaadiga võisid kujuneda ohtlikuks Eesti kodanluse diktatuurile.

Kodanlus seda just vajabki, nagu märkis V. I. Lenin, et võimalikult paljud keskmik- ja väiketalupojad kipuksid rikaste kilda, et nad usuksid võimalusse pääseda puudusest ka ilma võitluseta kodanluse vastu, et nad loodaksid oma hoolsusele, oma ihnutsemisele, oma rikastumisele, mitte aga liidule maa- ja linnatöölistega. „Kodanlus," kirjutas Lenin, „püüab kõigest jõust seda petlikku usku ja lootust maamehes ülal hoida, püüab teda igasuguste mesimagusate juttudega äiutada."[4]

Teiseks. Maata talurahvale oma põllulapi andmisega

[1] 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, lk. 2.
[2] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 145.
[3] „Päevaleht" nr. 156, 7. juunil 1940.
[4] V. I. Lenin, Teosed, 6. kd., lk. 358.

lootis kodanlus varustada hallparuneid ja mõisnikke stabiilse ning odava tööjõuga, „sest proletaarlane," nagu kirjutas Lenin, „kes pole maa külge seotud, on võlaorjuseks kõlbmatu objekt."[1] Hingemaataolist maalapikest omav palgatööline, see põllumajandusliku proletariaadi tüüpiline esindaja, on iseloomulikuks kujuks kõigis kapitalistlikes maades.

Sääraste maalapikest omavate sulaste arv kodanlikus Eestis oli tähelepanuväärselt suur. 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli Eestis kuni 10 hektari suurusi majapidamisi kokku 95 160, sealhulgas 50 104 niisugust, kus maa suurus oli alla 1 hektari ja 45 056 majandit suurusega 1—10 hektarit (tabel 8).

Tabel 8

Alla 10-hektariliste majapidamiste arv[2]

	Alla 1 ha	1—5 ha	5—10 ha	Kokku
Valdades . .	21 977	22 296	21 411	65 684
Alevites . . .	4 822	463	96	5 381
Linnades . . .	23 305	697	93	24 095
Kokku . . .	50 104	23 456	21 600	95 160

Kui mitte arvestada väikemajapidamisi alevites ja linnades, kus valdav enamus väikese maalapikese (alla 1 ha) kasutajaid ei olnud otseselt seotud põllumajandusliku tootmisega, siis moodustasid juba ainult valdades asunud alla 1 hektari suurused majapidamised koos 1—10-hektariliste väikemajanditega 65 684 majandit ehk 42 protsenti majandite üldarvust Eestis, kuna 88 301 majandit olid niisugused, kus oli maad 10 ja rohkem hektarit.

Need väikemajapidamised olid paljudele maaelanikele ainult elukohaks. Kuni 10 hektari suurustes majapidamistes valdades elas kokku 226 988 inimest, kes moodustasid 32,5 protsenti põllumajanduse alal töötavaist elanikest (kaasa arvatud ka alla 1 hektari maaga majapidamised). Suuremat osa neist majapidamistest (eriti maa suurusega alla 5 hektari) võib iseloomustada kui maalapikest oma-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 171.

[2] „Eesti Statistika", 1931, nr. 116/117 (17/18), H. Reiman, „Väikemajapidamised", lk. 421.

vate põllutööliste majapidamisi. Kõiki neid „iseseisvaid" kääbusperemehi ja nende perekonnaliikmeid vajas maakodanlus alalise ja odava tööjõuna, eriti kiireiseloomuliste põllumajanduslike hooajatööde perioodil.

Endiselt raskeks, täiesti kaitsetuks ja kindlusetuks jäi kodanliku agraarseadusandluse ees nii võõrandamata mõisate ja hallparunite maade väikerentnike kui ka väikemaapidajate nn. vabadikkude (popside) olukord, kes kannatasid mitte ainult kõrge rendi ja poolpärisorjusliku ekspluateerimise vormide püsimise tagajärjel, vaid ka selletõttu, et maaomanikud võisid neilt maatükid igal ajal tagasi nõuda ja neid lahkuma sundida. Maaomanike ja väikerentnike vahekordi püüti kodanluse valitsemise algperioodil küll nn. väikemaapidajate rendilepingute pikendamise seadustega „kaitsta" ja reguleerida, kuid „see oli ainult õli tulle kallamiseks ja vahekorrad teravnesid iga aastaga"[1].

Selle maaelanikkonna kihi äärmiselt rasket olukorda ning suurmaaomanike ja väikerentnike vahekordade teravnemist iseloomustab veenvalt Urvaste valla 40 väikekoha rentniku kiri Riigikogule: „ . . . talu-väikerentnikud on tähele panemata jäetud. Sest taluomanikud nõuavad ääremaa rentnikkude käest rasket töörenti, nõnda et neil peaaegu võimalus puudub oma jaoks midagi teenida. Pääle selle jagati meie ümbruskonna mõisad 1921. aasta 1. mail sõduritele välja, kust väikemaapidajad varem heina said oma loomade ülespidamiseks . . . Mõned ähvardavad koguni meie hooned maha lõhkuda lasta. Taluomanikud ootavad väikemaa rendilepingute pikendamise seaduste lõppu, et siis oma tujude järgi talitada võiks. Niiviisi ei või väikemaapidajate seisukord edasi kesta, vaid nõuab ligemat lahendamist."[2]

Maa pärast toimuv võitlus ning kulakluse pealetung küla kehvikutele ilmneb Kaagjärve valla suurtalunike kollektiivsest kirjast Põllutöö Ministeeriumile (aprill, 1920. a.): „Kohaomanikud tahavad ise oma maad harida ja on seda soovi rentnikkudele aegsasti teada andnud. Rentnikud aga kohte ei otsi . . . Palume alandlikult korraldust teha, et rentnikud, kelledele rendilepingu põhjal üles

---

[1] T. Sinberg, Ülevaade maakorraldusest vabariigi esimesel aastakümnel, Tartu, 1928, lk. 13.

[2] ORKA, f. 62, nim. 1, toim. 80, lk. 195—196.

on üteldud, ... meie taludest välja lähevad ja meile meie kohad kätte annavad."[1]

Maal tekkinud olukord sundis kodanluse valitsust juba 1924. aastal asuma vastava seaduse väljatöötamisele, milline kauakestnud vaidluste tagajärjel lõpuks 11. veebruaril 1926. aastal Riigikogu poolt vastu võeti „Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seaduse" nime all.

Nimetatud seadus andis väljaspool linnade, alevite ja alevike piire asetsevate rendimaade kasutajatele võimaluse nõuda nende maade omanduseks saamist. Selle seaduse põhjal allusid maakorraldusele: „1) renditalud; 2) rendilepingu põhjal kasutatavad iseseisvad väikemaapidamised; 3) väikemajapidamised, mis maaomaniku nõusolekul asutatud enne 1920. a. ja mida ei kasutata töölepingu alusel."[2]

Seda seadust hakati täie õigusega nimetama „popsiseaduseks". „Popsideks" nimetati Eestis teatavasti kääbustalude peremehi, kes elasid väikestel maalappidel, mille üldpind ei ületanud 5 hektarit ja oli harilikult ülesharitud uudismaa. Popsid olid maaelanikkonna üheks vaesemaks ning kulakute poolt ekspluateeritavamaks kihiks. Neil puudus kindel tegevus, ja nad elatusid nii-öelda „peost suhu", peamiselt juhuslikust tööst, teenides päevilistena ja suvilistena hallparuneile kuuluvates majandites.

Eestis oli ligi 9560 „popsikohta". Nagu nägime, alles 1924. aastal, s. o. pärast 1. detsembri ülestõusu oli kodanlus klassivõitluse teravnemise mõjul sunnitud vastu võtma seaduse, mille kohaselt pidid popsid kuni 5 hektari suurused nende poolt haritavad maatükid päriseks saama. Kuid seejuures seati terve rida niisuguseid tingimusi, mis kaitsesid vaid kulakute huvisid ning tegid maatükkide päriseks saamise popsidele peaaegu võimatuks.

„Popsiseaduses" on öeldud, et maakorraldamist võis nõuda:

„a) maaomanik;
b) kogukonna- või asutustemaade kasutaja;
c) eramaade kasutaja, kui ta kasutuses olev põllu-, õue- ja aiamaa kogusuurus ei ulatu üle 5 ha: 1) kui tal korraldatava maa peal on oma eluhoone või

[1] ORKA, f. 62, nim. 1, toim. 80, lk. 17.
[2] „Riigi Teataja", nr. 16, 1926. a.

2) kui tema või ta eelkäijad, kellelt ta maa kasutamise õiguse kas omandanud või pärinud, on üles harinud uudismaana vähemalt poole kasutada olevast põllumaast"[1].

Praktiliselt muutis see seadus popside olukorra veelgi halvemaks, samal ajal aga tugevdades jõukate taluperemeeste positsioone. Näiteks oli seaduses punkt, mis andis maaomanikele õiguse popsilt maa ära võtta, kui hallparuni arvates popsi „käes kasutada oleva maakoha eraldamine rikub peakoha maa-ala ühtlust . . ."[2] Pealegi koosnes seadus 34-st paragrahvist ja paljudest märkustest, mis andsid kohalikele võimudele piiramatud võimalused „popsiseaduse" tõlgendamiseks hallparunite huvides.

Palju tõotanud ning kehvikute hulgas suuri lootusi äratanud „popsiseadus" jäi tegelikult suure osa popside kui ka väikerentnike suhtes teostamata. Seda iseloomustab juba see asjaolu, et 1939. aastaks oli peakohtadest eraldatud ja kinnistatud vaid 6355 popsikohta.

Kodanliku agraarpoliitika ning rohkearvulise maata talupoegade kihi olemasolu õigustamise eesmärgil püüdis valitsev klass maata ja vähese maaga talurahvast veenda, nagu oleks agraarse ülerahvastuse ning maaelanikkonna vaesumise peamiseks põhjuseks absoluutne maapuudus. „Kuigi 1919. aasta Maaseadusega anti tagasi eesti rahvale temalt aastasadade vältel ärakistud eluruum, oli sellest vähe riigi ja rahva rahuliku eduka arenemise kindlustamiseks . . ."[3] kirjutas talurahva petmise eesmärgil Maakorralduse Valitsuse direktor T. Sinberg, kellele maapuuduse tõelised põhjused loomulikult ei olnud teadmata.

Kasutades vana reaktsioonilist maltuslikku teooriat, väitsid kodanlikud majandusteadlased, et majanduslik areng Eestis ei suutvat kindlustada võimalusi rahvastiku normaalseks juurdekasvuks ega rahuldada tema järjest suurenevaid vajadusi. K. Liideman oma ettekandes II Rahvusliku Kasvatuse Kongressil ütles: „Kooskõlas Malthuse esimese põhilausega („rahvastik on paratamatult asetatud subsistentsi ehk elatusvahendite piiridesse" — R. A.) peame tunnistama, et ka meie rahvastiku kasv on sõltuv

---

[1] Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seadus § 2.
[2] Sealsamas.
[3] „Konjunktuur" nr. 21/22 (8/9), 1936, lk. 510.

esijoones Eesti majandusliku arengu stabiilsest tõusust."[1] Seejuures nägid kodanliku Eesti maltuslased rahvastiku juurdekasvu küsimuse lahendamisel ainust väljapääsu põllumajanduses, kusjuures erilist tähtsust omistati uudismaade ülesharimisele. Seoses sellega konstateeriti samal kongressil: „Põllumajanduse suund ja sisekolonisatsioon on esmajärgulise tähtsusega rahvaarvu tõstmise küsimuses . . ."[2] Uute asunduspoliitikute vastavate kalkulatsioonide järgi oli rahvastiku loomuliku juurdekasvu mahutamiseks Eestis tarvis asunduskapitali arvel rajada 800 uut majandit aastas.

On selge, et rahvastiku juurdekasvu ja materiaalsete hüvede tootmise piiratuse tõeliseks põhjuseks kodanlikus Eestis ei olnud mitte absoluutne maapuudus, s. o. mitte looduslikud tingimused, nagu püüdsid seda väita kodanluse apologeedid, vaid kehtiv ühiskondlik-majanduslik süsteem. Eestis oli küllalt kõlblikku maad kõigi maasoovijate rahuldamiseks ning vajalike põllumajandussaaduste tootmiseks. Mis puutub rahvastiku juurdekasvu küsimusse, siis oli see kodanliku diktatuuri ajal üldse minimaalne, teatud aastail rahvaarv isegi vähenes. Maapuuduse tõeliseks põhjuseks oli produktiivse maa ebaratsionaalne kasutamine ja selle ebavõrdne jaotamine üksikute klasside ning sotsiaalsete rühmade vahel.

Et lahendada maapuudust ning ületada järjest teravnevaid sotsiaalseid vastuolusid kodanliku Eesti põllumajanduses, kehtestati 1929. aastal Asundustegevuse korraldamise määrus, mille kohaselt uute asundusmajandite rajamine ei pidanud toimuma mitte üksnes olemasoleva kasutatava põllumajandusliku maa arvel, nagu seni, vaid ka uudismaade (soode, metsade jms.) ülesharimise teel. Võrreldes eelnevaga seisis uue üleskiidetud asundustegevuse (seda nimetati isegi teiseks Maareformiks) omapära selles, et produktiivse maa puudumise tõttu hakati nüüd ebaproduktiivset maafondi muutma põllumajanduslikult kasutatavaks maaks.

Suunates nii maa kui ka linnade töötatöölisi soode ja metsamaade ülesharimisele, kavatses kodanlus lahendada ühelt poolt maapuuduse ja seoses sellega agraarse üle-

---

[1] „Eesti rahva tulevik", Tartu, 1935, lk. 60.
[2] Sealsamas, lk. 72.

rahvastuse küsimust maal ning teiselt poolt „vabastada" linnu „hädaohtlikust" ja rahutusttekitavast elemendist.

Asundustegevuse korraldamiseks loodi põllutööministeeriumi juurde Asunduskomisjon, kelle tegevus algas 1930. aastal. Asunduskomisjon teostas uute majandite rajamist ülesharitud uudismaadel nii eraviisiliselt kui ka riigi ettevõttel. Riigi (s. o. Asunduskomisjoni) poolt loodud asundusmajandeid koos maa ja vastavate hoonetega müüdi maasoovijatele samadel tingimustel, nagu see oli ette nähtud Maaseaduses ka mõisamaadele rajatud asundustalude müügi korral.

Eraviisiliselt ehk laenutamise korras toimus asundamine sel teel, et asunikud ise muretsesid vastava maa-ala, mille ostmiseks kui ka hoonete püstitamiseks ja sisseadmiseks tuli neil laenu hankida Asunduskomisjonilt.

Uue asundustegevuse finantseerimiseks moodustati 1929. aastal peamiselt maa väljaostu- ja rendimaksu summade arvel kodanliku Eesti olusid arvestades hiigelkapital — Asunduskapital — mille maht juba 1935. aasta lõpuks ulatus kuni 67,500 000 kroonini.[1] Asunduskapitali loomise üheks peamiseks eesmärgiks oli kindlustada rendi- ja maa väljaostu summade arvel esiteks asundustegevuse finantseerimine maakodanluse huvides, ja teiseks balti parunitele tasumaksmine neilt võõrandatud maade eest. Ainult võlaprotsentide ja maa väljaostu maksude arvel laekus asunduskapitali fondi aastas umbes 3,5—4 miljonit krooni, mille ulatuses teostati ka tasu maksmist võõrandatud maade eest ning asundustegevuse finantseerimist.

Asunduskapitalist oli esimese viie aasta kestel, s. o. kuni 1935. aastani uudismaade harimiseks kulutatud 2 629 064 krooni, kusjuures Asunduskomisjoni valdusse oli läinud 141 maatükki kogupindalaga 34 487 hektarit, millest 19 985 hektarit oli korraldatud 1123 uudistaluks ja 102 juurdelõikeks. Samal ajal oli eraviisiliselt rajatud 109 asundustalu ja 16 juurdelõiget.[2]

Asundustegevuse võrdlemisi piiratud ulatusest kõneleb seegi fakt, et ajavahemikul 1929—1939 rajati sel teel üldse ainult 2000 majandit[3], s. o. keskmiselt 200 uut majandit

[1] „Konjunktuur" nr. 21/22 (8/9), 1936, lk. 510.

[2] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, Tallinn, 1936, lk. 23.

[3] Valitsusasutiste tegevus 1938/39. a., Tallinn, 1939, lk. 72.

aastas varem ettenähtud 400—500 asemel. Kuni 1929. aastani rajati ka ca 2000 asunduskohta uudismaal.[1]

Asundustegevuse hoogustamise eesmärgil hakati riigi poolt uudismaade harijaile preemiaid maksma 50—80 krooni ulatuses (ca 20—30 protsenti tegelikest kuludest) iga ülesharitud hektari eest. Moodustades suhteliselt väikese osa uudismaade ülesharimiseks vajalikest kulutustest, ei loonud preemiate süsteem vajalikke majanduslikke eeldusi külakehvikute varustamiseks maaga ka uue asundustegevuse korras. Nii näiteks moodustas uudismaade harijate poolt viie aasta jooksul teostatud tööde maht rahalises väljenduses ca 14 miljonit krooni, millest 11,8 miljonit krooni tuli tasuda asunikel enestel kas töö või rahaga, kuna riigi poolt preemiatena antud summa moodustas ainult 2,2 miljonit krooni ehk 18,6 protsenti kulude üldsummast.[2] Tuntud kodanlik maakorralduse tegelane Th. Pool märkis, et nii riikliku kui ka eraviisilise „asundamisviisi juures nõutakse asujalt tarvilikke kogemusi talumajapidamises ja ka teatavat varandust"[3].

Asundustegevuse nurjumise põhjuste analüüsimisel ei või märkimata jätta ka seda, et Asunduskomisjoni poolt rajatud majandite müügihinnad olid võrdlemisi kõrged. Nii oli uudismaal rajatud 10—15-hektarilise asundustalu keskmiseks hinnaks 2 500—3 500 krooni (seega ca 250 krooni hektari eest). Seejuures, eriti aga agraarkriisi aastail, oli võimalik sama pindalaga majandit enampakkumisel osta palju madalama hinnaga.

Asundustegevuse tulemused näitavad veenvalt, et töötavale talurahvale üle jõu käiva uudismaade ülesharimise teel ei suutnud kodanlus lahendada teravat maapuudust ega ka maa ratsionaalse kasutamise küsimust kapitalistlikus Eestis. Kuid valitseval klassil läks siiski korda uue asundustegevuse sildi all kaitsta ja säilitada maavaldussuhete ekspluataatorlikku iseloomu ning vältida maata ja vähese maaga talupoegade nõudeid 1919. aasta Maaseaduse alusel loodud riikliku maafondi jaotamise lõpuleviimiseks. Teatavasti kuulus 30-ndate aastate algul riiklikku maafondi veel üle 400 000 hektari maad.

Hoolimata sellest andis kodanlus välja üha uusi ja uusi

[1] „Konjunktuur" nr. 21/22 (8/9), lk. 510.

[2] Põllutöökoja Aastaraamat VIII, 1939/40, lk. 50.

[3] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, Tallinn 1936, lk. 23.

Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadusi sihiga pikendada maareformi lõpuleviimist ning võimalikult kauem hoida kehviktalurahva hulki maa saamise illusioonide kammitsais.

3. Eesti kodanluse poolt teostatud agraarreformi reaktsiooniline olemus

Klassivõitluse teravuse ning otsese revolutsiooniohu ajutisel vaibumisel võttis eesti kodanluse poolt teostatud agraarpoliitika järjest reaktsioonilisema ilme, eriti aga kapitalismi suhtelise stabiliseerumise ajajärgul (1924. aasta detsembrist kuni 1929. aastani). Tundes oma positsioonide kindlustumist, asus kodanlus tegelikult balti parunite õiguste taastamisele, mis nad revolutsioonikeerises kaotanud olid. Nii märkis Maakorralduse Valitsuse tolleaegne direktor T. Sinberg, et „maaseadus osutus liiga radikaalseks, ta piiras riigistatud maade endiste omanikkude õigusi rohkem kui maauuenduse läbiviimiseks tarvis oli. Ühes mõisamaadega riigistati ka mõisa omanikkudele kuulunud talukohad, niisama ka kõik mõisamaadel asuvad tööstusettevõtted"[1].

Alates eesti töölisklassi 1. detsembri 1924. a. ülestõusu mahasurumisest muudeti ja täiendati 1919. aasta Maaseadust korduvalt. 1925.—1929. aastani anti välja terve rida nn. „Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadusi" (RT nr. 95/96 — 1925. a., RT nr. 52 — 1927. a., RT nr. 3 — 1929. a.), mida punase joonena läbis püüd võõrandatud maa ja varandused tagasi anda nende endistele omanikele. Nende seadustega tagastati endistele omanikele 3 085 igasugust tööstusettevõtet ja majandit, üldpindalaga 71 875 hektarit, nende hulgas 90 maakohta, 43 tööstusettevõtet, 149 kirikumõisa südamikku, 415 endistele mõisaomanikele antud asundustalu ja 2 388 talukohta, mille kohta mõisaomanikud olid sõlminud ostu-müügi lepingud enne Maaseaduse kehtestamist.[2]

Oodanud ära „vaiksema poliitilise ilma", hakkasid saksa parunid, toetudes Saksa valitsuse abile, tungivalt

[1] T. Sinberg, Ülevaade maakorraldusest vabariigi esimesel aastakümnel, Tartu, 1928, lk. 4.

[2] Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemused, Tallinn, 1936, lk. 13.

nõudma „õiglast" tasu neilt võõrandatud mõisate eest. Teatavasti jäeti 1919. aasta Maaseaduse koostamisel võõrandatud maade eest tasu maksmise küsimuse otsustamine taktikalistel kaalutlustel kuni „paremate aegade" saabumiseni lahtiseks.

Rahva tahet ignoreerides võeti Riigikogu poolt 5. märtsil 1926. aastal vastu „Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus" (RT nr. 26 — 23. märtsil 1926. a.), millega seaduspärastati lausa karjuv ajalooline ebaõiglus: eesti rahvast sunniti välja ostma seda maad, mille saksa parunid temalt kunagi vägivaldselt olid riisunud ja mis nii rikkalikult eesti talurahva higi ja verega oli niisutatud.

Maaseadusega võõrandatud majapidamistest kuulus tasumaksmise seaduse alla 1023 mõisat ja mõisa maakohta, kusjuures tasusumma ainuüksi maa eest moodustas 12 829 000 krooni.[1] Peale selle oli mõisatelt ühes kinnisvaraga võõrandatud karja, eluta inventari ja ettevõtete sisseseadeid kokku 2 891 000 krooni ulatuses. Kirikutelt võõrandatud maade (47 861 ha) eest makstav tasu moodustas 1 242 000 krooni. Peale selle jäid talurahva kanda mõisatel lasuvad võlad 66 400 000 rubla ulatuses.[2]

Et muuta maa ostu-müügi objektiks, vastavalt kodanliku ühiskonna põhimõtteile, võttis Riigikogu 1927. aastal vastu seaduse, mille järgi asunikud võisid maa põliseks kasutamiseks välja osta. Sama seadusega anti maakodanlusele õigus ka asunikele renditud maa väljaostmiseks. Mõisamaade väljaostuseadustega taastati kodanlikus Eestis täielikult maa eraomandus ja kõrvaldati viimasedki formaalsed tõkked maa koondamiseks rikaste kätte ning suurmaavalduse levimiseks.

Kuna 1919. aasta Maaseaduse alusel moodustatud riikliku maatagavara kasutamise peamiseks vormiks tunnistati rendisüsteem, siis kuni 1926. aastal vastuvõetud võõrandatud maade eest tasumaksmise seaduseni oli kodanliku Eesti algperioodil tegemist mõisnike suurmaavalduse ajutise ning omapärase konfiskeerimisega maa natsionaliseerimise alusel.

Vastandlikult maaeraomanduse taastamisele oleks kogu maa natsionaliseerimise tulemusel likvideeritud abso-

[1] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, lk. 197.
[2] Th. P o o l, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, lk. 14.

luutne rent ja kõrvaldatud terve rida teisi kapitalismi arenemist takistavaid tegureid põllumajanduses. Marksism väidab, et maa natsionaliseerimine kui niisugune (s. o. eraomandi kaotamine maale ja selle muutmine riigi omandiks) on võimalik ka kodanlikus ühiskonnas, kus see aga kodanlik-demokraatliku revolutsiooni programmi nõuete kohaselt loomulikult ei sisalda midagi sotsialistlikku. „Maa natsionaliseerimine kapitalistlike suhete puhul," nagu märkis Lenin, „on rendi üleandmine riigile, ja mitte rohkem ega vähem ... on järelikult ühelt poolt osaline reform kapitalismi piirides (lisaväärtuse ühe osa valdaja muutmine), teiselt poolt aga üldse kogu kapitalismi arenemist takistava monopoli kaotamine."[1]

Marksistlikku maarendi teooriat edasi arendades näitas Lenin, et maa natsionaliseerimine kodanluse poolt proletariaadi ja kodanluse vahelise klassivõitluse teravnemise tingimustes ei ole võimalik kahel põhjusel: 1) niisuguses poliitilises olukorras „kodanlusel ei *jatku vaprust* kallale tungida maaeraomandusele sotsialistliku kallaletungi ohu tõttu igasugusele eraomandusele"[2], kartes sellega kõigutada eraomanduse aluseid üldse; 2) kapitalismi arengu kõrgemas staadiumis on kodanluse ja suurmaaomanikemõisnike klassihuvid üha rohkem läbi põimunud, kusjuures „... kodanlik tootmisviis on end juba kindlustanud maaeraomanduses, s. t. et see eraomandus on muutunud palju enam kodanlikuks kui feodaalseks"[3]. Need mõlemad takistused, nagu selgitab Lenin edasi, on kõrvaldatavad ainult algava, mitte aga lõppeva kapitalismi ajastul, kodanliku revolutsiooni ajastul, mitte aga sotsialistliku revolutsiooni eelõhtul.

See Lenini poolt antud iseloomustus kodanluse suhtumise kohta maa natsionaliseerimisse oli täiel määral kehtiv ka kodanliku Eesti osas, kus võimu haaranud kodanlus klassivastuolude teravnemise olukorras ei olnud samuti suuteline teostama maa natsionaliseerimist. Olles võimetu täielikult restaureerima revolutsiooni-eelseid agraarsuhteid ning balti parunite maaomandust, millist ta kaitses nii tsarismi kui ka Ajutise Valitsuse ajal 1917. aastal, asus eesti kodanlus valitseva klassina ennastsalga-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 261 ja 264.
[2] Sealsamas, lk. 283.
[3] Sealsamas.

valt kaitsma ja kindlustama samuti kodanlik-kapitalistlikku maaomandit. Sellest tulenebki, et kodanlus juba oma klassiiseloomu tõttu ei ole suuteline lahendama maaküsimust töötava talurahva huvides.

Kodanluse poolt läbiviidud maareform ei likvideerinud maaeraomanduse säilitamise tingimustes maavalduse klassiiseloomu ega kõrvaldanud maapuudust külas. Ka pärast 10 aastat kestnud maareformi kuulus üle 30-hektarilistele majanditele, mis moodustasid vaid 21,8 protsenti majandite üldarvust, 49,4 protsenti põllumajanduslikult kasutatavast maafondist (1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil).

Sellest nähtub, et ka pärast kodanliku agraarreformi läbiviimist, samuti nagu revolutsiooni-eelseski Eestis, oli peaaegu pool kasutatavast maast koondunud maaelanikkonna vähemuse kätte. Erinevus seisis ainult selles, et balti paruneile kuulunud 1149 mõisa asemel säilisid ning olid loodud mitmed tuhanded kulaklik-kapitalistlikud majandid, nende hulgas 471 suurmajandit keskmise pindalaga 245,4 hektarit. Samal ajal kuulus küla kehvistule (1—10-hektarilised majandid) ainult 289 285 hektarit ehk 9,4 protsenti kogu põllumajanduslikust maast, kuigi nende väikemajandite arv oli 45 056 ehk 33,8 protsenti majandite üldarvust. Väikemajandite rühmades (1—5 ja 5—10 ha) ei ületanud ühe talundi põllu- ja aiamaa keskmine suurus 1,4—3,3 hektarit. Äärmiste gruppide tohutu suur erinevus on veelgi silmapaistvam, kui märgime, et 471 kapitalistlikule suurmajandile (pindalaga 100 ja enam hektarit) kuulus rohkem maad kui 23 456 väikemajandile, kus maa suurus oli vaid 1—5 hektarit. Esimesena mainitud grupile kuulus 115 561 hektarit, teisele ainult 91 887 hektarit maad.[1] Siin on majandite vahekord maa suuruse osas umbes 60 : 1, seega ühe suurmajandi maa suurus ületas keskmiselt 60-kordselt ühele kehvikule kuuluva maa suuruse.

Eespoolesitatud andmetest teame, et enne kodanliku maareformi väljakuulutamist oli Eestis 1149 suurt mõisat ja 74 633 talupoeglikku majandit, sealhulgas 23 023 rendikohta. Mõisamajandite kruntide keskmine suurus oli 2113 hektarit, talumajanditel aga 34 hektarit.

---

[1] 1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, vihk I, Tallinn, 1930, lk. 2—3.

Kodanliku maareformi läbiviimisel toimunud mõisamaade ümberjaotamine kutsus esile järgmised muudatused ka maavalduse struktuuris (tabel 9).

Majandite keskmine maa suurus võrreldes mõisamajanditega vähenes tunduvalt, majandite arv aga samal ajal suurenes 74 633-lt kuni 133 357-ni (s. o. 58 694 majandi võrra). Siia lisandub veel 22 000 kääbusmajandit pindalaga alla 1 hektari.

Tabel 9

Maavalduse struktuur 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil[1]

Majandite grupid	Majandite arv	Maa keskmine suurus ühe majandi kohta (hektarites)
1—10 ha	45 056	6,4
10—30 „	59 212	21,5
üle 30 „	29 089	52,7
Sealhulgas:		
30— 50 ha	22 185	27,6
50—100 „	6 433	70,9
üle 100 „	471	245,4
Kokku/keskmine	133 357	23,2

Toodud andmed näitavad veenvalt, et võrreldes tsaariajaga muutus kodanlikus Eestis ainult maavalduse klassistruktuur, täiel määral jäi püsima ebavõrdsus maa jaotamises ning sellest tulenev agraarsuhete ekspluataatorlik olemus. Seega oli maareformi peamiseks tulemuseks ainult maa ümberjaotamine ekspluataatorlike rühmade vahel, eelkõige aga valdava osa mõisnike maa üleminek kulakute kätte.

Hoolimata väikemajandite tunduvast arvulisest ülekaalust, kujunesid pärast maareformi läbiviimist majanduslikult domineerivaks ja kogu sotsiaalmajanduslike suhete arengut määravaks jõuks kodanliku Eesti põllumajanduses ikkagi kulaklik-kapitalistlike majandite omanikud, kelle kätte koondus valdav osa maast ja teistest tootmisvahenditest, seda enam, et maareformi teostamise tagajärjel toimunud mõisnike suurmaavalduse ja feodaalpärisorjuslike igandite põhiline likvideerimine lõi suhte-

[1] 1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, vihk I, Tallinn, 1930, lk. 2—3.

liselt avaramad tingimused kapitalistlike agraarsuhete arendamiseks ning maaelanikkonna diferentseerumiseks.

Kodanliku maareformi ja sellele järgnenud agraarpoliitika tagajärjel kehtestati Eestis (1917. a. sotsialismi arenemise teele asunud maal) kodanlik-kapitalistlikud agraarsuhted, mis ei sisaldanud endas midagi edasiviivat, progressiivset ei põllumajanduse ega ka kogu rahvamajanduse seisukohalt võttes, kuigi kodanlus püüdis tegelikku olukorda igati oma kasuks tõlgendada. See oli seda raskem, et kapitalistliku majandussüsteemi võidulepääsemine Eestis toimus ajal, mil olid olemas kõik objektiivsed eeldused progressiivsema, s. o. sotsialistliku majandussüsteemi ülesehitamiseks ja edasiarendamiseks. Kodanlik maareform aga katkestas põllumajanduse sotsialistliku arenemise ning taastas vägivaldselt inimese ekspluateerimisele rajatud valitsemise ja alluvuse suhted. Seetõttu oli 1919. aasta kodanlik maareform Eestis, võrreldes Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutustega, tegelikult suureks sammuks tagasi põllumajanduse progressiivse arenemise teel. Selles seisiski 1919. aasta kodanliku maareformi reaktsiooniline, kontrrevolutsiooniline ning töötava talurahva vastane olemus.

Maatameestele mõningate maalapikeste andmisega mõisnike suurmaaomandi arvel läks kodanlusel siiski korda talurahvast osaliselt „vaigistada", mõnevõrra leevendada maapuuduse teravust ning äratada maata ja keskmiktalurahva kihtides oma majapidamise soetamise võimaluse illusioone. Need lootused maa saamiseks haihtusid aga kiiresti. Niipea kui kodanliku maajaotuse reaalsed tulemused eesti töötavale talurahvale selgusid, elustus maa eest peetav võitlus uue jõuga.

Selle klassivõitluse majandusliku aluse mõistmiseks ning eesti kodanluse kogu silmakirjalikkuse ja agraarpoliitika rahvavaenuliku iseloomu paljastamiseks on vaja tutvuda maaelanikkonna klassilise kihistumise ning kodanliku maareformi teostamise tulemusel kujunenud agraarsuhete evolutsiooniprotsessiga Eesti külas kodanliku diktatuuri aastail.

III. KODANLIKU EESTI PÕLLUMAJANDUSE SOTSIAALNE STRUKTUUR

Kapitalistliku põllumajanduse arenemise teede ja iseärasuste analüüsimisel lähtub marksistlik-leninlik agraarteooria üldistest kapitalistlikule tootmisviisile immanentsetest seaduspärasustest, mis toimivad võrdselt nii põllumajanduses kui ka tööstuses, vaatamata nende avaldumise eri vormidele.

„Marxi teooria," kirjutas Lenin, „kapitalistliku tootmisviisi arengust (kapitaliseerumisest) käib samuti põllunduse kui ka tööstuse kohta. Ei tule segada kapitalismi põhijooni ega selle erinevaid vorme põllunduses ja tööstuses."[1]

Kapitalismi arengut põllumajanduses ei saa vaadelda lihtsalt kui küsimust väike- ja suurmajapidamisest, veel vähem aga kui küsimust väike- või suurmaavaldusest. Kapitalismi arengut ei iseloomusta ka ainult maaelanikkonna kihistumine vaesteks ja rikasteks. Majanduslik ebavõrdsus väiketootjate hulgas tekkis juba eraomanduse kehtestamisega tootmisvahenditele ning on eksisteerinud sajandeid erinevate antagonistlike ühiskondlik-majanduslike formatsioonide tingimusis.

Ainuõige vastuse põllumajanduse kapitalistliku arenemise seaduspärasuste iseloomustamisel tekkivatele küsimustele saame Lenini teostest. Lenin kirjutas: „Põllumajanduse kapitalistlikku korda iseloomustavad *suhted,* mis eksisteerivad peremeeste ja tööliste vahel, eri tüüpi majandite vahel ja kui nende tüüpide tunnused on võetud valesti, välja valitud ebatäielikult, siis võib parimgi loendus mitte anda tegelikkuse poliitökonoomilist pilti."[2]

---

[1] „Ленинский сборник" т. XIX lk. 242—243.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 400.

Sellest selgub, missugune suur tunnetusteoreetiline tähtsus on nende sotsiaalmajanduslike näitajate õigel valikul ja analüüsil, milledest kujunevad kapitalistliku põllumajanduse „... protsessi *erilised* vormid ja iseloomulikud põhijooned, ... mis loovad kapitalistliku korra põllumajanduses"[1].

Alljärgnev põllumajanduse sotsiaalmajandusliku struktuuri analüüs näitab, et agraarsuhetel kodanlikus Eestis, nagu teisteski kapitalistlikes riikides, oli ilmselt klassiiseloom. Ka siin toimus konkurentsi ja kaubamajanduse tingimusis põllumajandusliku tootmise kontsentreerumine ning maaelanikkonna sügav diferentseerumine, mille tulemuseks oli ühelt poolt küla kapitalistliku ladviku kasv ja rikastumine, teiselt poolt aga töötava talurahva laostumine ja pauperiseerumine. Andmed kapitalistliku arenemise kohta kodanliku Eesti põllumajanduses tõendavad veelkordselt Lenini agraarteooria põhimõtet, mille kohaselt põllumajanduse kapitalistlik evolutsioon kodanlikus ühiskonnas, tingituna selle ühiskonna tootmisviisi majandusseaduste toimest, on objektiivselt paratamatu, möödapääsematu. Põllumajanduse mittekapitalistlikku evolutsiooniteooriat kapitalistlikus ühiskonnas nimetas Lenin kodanlike professorite, kodanlike demokraatide ja kogu maailma töölisliikumise oportunistide, kogu kodanliku ühiskonna illusiooniks, unistuseks, enesepetteks.[2]

1. Kodanliku agraarstatistika klassiiseloom

Agraarsuhete sotsiaalmajandusliku struktuuri väljakujunemisel ning edasiarendamisel kodanliku Eesti põllumajanduses omas murrangulist tähtsust 1919. aasta Maaseadus, mille olemuse ning elluviimise üldiste tulemustega tutvusime eelnenud käsitluses. Toimunud kontrrevolutsioonilise pöörde tagajärjel kujunesid võõra tööjõu ekspluateerimisele rajatud agraarsuhted hiljem kodanliku riigi aktiivsel toetusel ja kaasabil põllumajanduse arenemise määravaks ning suunavaks jõuks, mille nii pidurdava kui ka edasiviiva mõju selgitamine tootlike jõudude arenemisele vajab eelkõige agraarsuhete klassistruktuuri kindlaksmääramist.

[1] «Ленинский сборник» т. XIX, lk. 243.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 6.

Põhimaterjaliks kodanliku Eesti agraarsuhete kapitalistliku evolutsiooni analüüsimisel on peamiselt kolme põllumajandusloenduse (1925., 1929. ja 1939. a.) andmed. Peale selle on Riigi Statistika Keskbüroo, riigikantselei, üksikud ministeeriumid ja asutused rohkearvuliselt välja andnud statistilisi kogumikke ning konjunktuurilisi ülevaateid, aruandeid ja terve rea üksikuid rahvamajandusharusid käsitlevaid ajakirju.

Mis puutub kodanlikus Eestis ilmunud spetsiaalsetesse majanduslikesse uurimustesse, siis on neistki võimalik kasutada ainult laiaulatuslikku faktilist materjali, kõrvaldades sealjuures marksismile vaenulikud kodanlikud pseudoteaduslikud teooriad. Kodanliku majandusalase kirjanduse ja statistiliste kogumikkude väljaandmisega taotleti kindlaid ning selgeid klassieesmärke: kapitalismi ilustamist, klassivastuolude teravnemise, rahvahulkade kasvava vaesumise ja valitseva klassi rikastumise faktide varjamist. Kodanluse huvid, nagu marksismi klassikud on korduvalt rõhutanud, nõuavad kapitalismi ilustamist ja klassidevahelise kuristiku varjamist, vastupidiselt proletariaadi huvidele, mis nõuavad kapitalismi ja palgatöö ekspluateerimise paljastamist ning klassidevaheliste lepitamatute vastuolude selgitamist.

Rööbiti nii Lääne-Euroopast kui ka endiselt tsaari-Venemaalt pärinevate ühiskonna arenemise seaduspärasusi käsitlevate apologeetiliste kontseptsioonidega levitati siin kodanliku Eesti algpäevist alates laialdaselt ka mitmesuguseid kodanlike majandusteadlaste õpetusi väiketootmise eelistest ja üleolekust, võrreldes suurtootmisega, väiketalumajapidamise püsivusest jne. Need „teooriad" leidsid oma levikuks võrdlemisi soodsa pinna kodanliku Eesti põllumajanduses eksisteerivate rohkearvuliste väiketootjate näol. Äsja võimule tulnud valitseva klassi ideelised juhid püüdsid maareformi ettevalmistamise ja läbiviimisega tõestada, et Eestist peab kujunema omapärane „isiklikule tööle" ning „perekondlikule maavaldusele" rajatud eesrindlik talupoegade riik, kus põhiliseks majanduslikuks üksuseks põllumajanduslikus tootmises on ühele perele kuuluvad nn. kahe hobusega „normaaltalundid".

Ideelise relvana väiketootja sotsiaalmajandusliku seisundi ning tema saatuse kindlaksmääramisel kodanlikus ühiskonnas kasutati Lenini poolt juba ammu paljastatud ning kummutatud põllumajanduse mittekapitalistliku evo-

lutsiooni teooriat, mida omal ajal võitluses marksismi vastu levitasid David, Herz, Bulgakov ja teised rahvusvahelised revisionistid. Tuginedes puht empiristlikult rohkearvuliste väiketootjate säilimise ning põllumajandusliku tootmise aeglasema kontsentreerumise faktile (võrreldes tööstusega), lõid nad väikekodanliku oportunistliku teooria väikemajapidamiste „püsivusest" ning eelistest võrreldes suurmajapidamistega.

Selle teooria levitamist vajas kodanlus põllumajanduses järjest teravnevate klassivastuolude summutamiseks ning majandusliku ebavõrdsuse kasvu varjamiseks. Seepärast ei ole mitte juhuslik, et üks silmapaistvamaid kulakluse ideolooge Eestis, tolleaegne Maaliidu juht I. Hünerson, oli samuti üks aktiivsemaid väiketalumajapidamise püsivuse teooria pooldajaid. Juba 1917. aastal märkis ta ühes oma kõnes: „Väikepõllupidamine ei ole mitte ainult Lääne-Euroopa suurpõllupidamisest produktiivsem, kus see teadusliku täpipealsusega on tõendatud, vaid ta on seda kindlasti praegugi juba meie kodumaal."[1]

Kaitstes nii linna- kui ka maakodanluse huvisid ning meelega vaikides juba ammu enne Oktoobrirevolutsiooni Eesti külas välja arenenud rohkearvulise kulakluse kihi olemasolust, püüdis I. Hünerson tõestada, et eesti rahvas olevat eriliiki rahvas, kellele on võõras kapitali kuhjamine ja tung elada võõra töö arvel. „Eesti rahvas on töörahvas," rääkis ta, „iga perekond elab oma liikmete isiklikust tööst. Üksikud elavad ka oma vaeva viljast. Tagavarasid, millest inimene pikemat aega ilma töötegemiseta ära võiks elada, meie rahval peaaegu ei olegi. Kapitalistid on eesti rahva liikmete hulgas haruldased. Kui eestlastel kapitali on, siis seda harilikult mõni sada ehk mõni tuhat: need on iga mehe enese higikopikad, mida ta igapäevase leivapala kõrvalt näpistanud — musta päeva jaoks."[2]

Olles täiesti vastuolus Eesti sotsiaalmajandusliku arengu tegelikkusega, propageeriti siin ka hiljem, kodanliku diktatuuri aastail, seda ebaõiget oportunistlikku mittekapitalistlikku evolutsiooni „teooriat", mille kohaselt kodanlik Eesti oma sotsiaalse kihistuse poolest, võrreldes teiste kapitalistlike riikidega, pidi olema homogeensem,

[1] I. Hünerson, „Kolm nõudmist", Tartu, 1917, lk. 42.
[2] Sealsamas, lk. 41.

kus „peaaegu üldse puudusid „rikkad inimesed" Lääne-Euroopa mõttes . . ."[1]

Mitte arvestades üksikute majandite rühmade nii klassilisi kui ka majanduslikke erinevusi, redutseerisid kulakluse ideoloogid erinevatesse klassirühmadesse diferentseerunud maaelanikkonna võrdseks töötavaks rahvaks, kusjuures kogu eesti talurahvast iseloomustati kui üht suurt põllumajanduslikku kooperatiivi, mis koosneb 140 000 üksikust võrdsest majapidamisest.[2]

P. Bogdanov, üks innukamaid nn. väiketalumajapidamise „püsivuse" teooria pooldajaid, kirjutas veel kodanliku Eesti lõpupäevil: „Väiketalumajapidamine pole sugugi kadunud, vastupidi, ta areneb ja tugevneb. Meie sajandil on kadunud mõisamajapidamine. Selle varemeil ajavad juuri töötava talurahva majapidamised. Nii on olukord näiteks eestlaste, lätlaste ja tšehhide juures."[3]

Kuulutanud talurahva kodanliku „riigi võimsaks toeks ja selgrooks", ei säästetud pingutusi ega värve, et maalida idüllilist pilti ka talupoja „töö ilust", tema „vähenõudlikkusest" ning erilisest kiindumusest oma eraomandisse. Kuid seejuures unustati tõsiasi, et võitluses suurmajapidamisega võib väiketalumajapidamine püsida ainult oma töövaeva äärmise suurendamise ja oma tarvete lõpmatu vähendamise arvel. Väiketalupoja vastupidavus, kannatlikkus ning valmisolek taluda igasuguseid puudusi, tulenes mitte väikemajapidamise eelistest, vaid objektiivsest paratamatusest säilitada maalapike oma elu ülalpidamiseks, kuna kodanlikus ühiskonnas ei olnud väiketootjal teist väljapääsu.

Kodanluseaegne Tartu Ülikooli Põllumajandusteaduskonna dekaan prof. N. Rootsi, üks aktiivsemaid põllumajandusliku väiketootmise pooldajaid, oligi sunnitud tunnistama, et väikemajand, töö omas kodus, kui „õnnerikas" see tema arvates ka ei oleks, paneb talupoja 8 tunni asemel töötama ka kaks korda 8 tundi päevas.[4] Kuid just sellisele füüsilise tööjõu lõpmatu kulutamise alusele raja-

---

[1] Ajakiri „Akadeemia" nr. 1, veebruar 1940, lk. 20.

[2] „Põllutöökoja Aastaraamat" 1939/1940, VIII, lk. 35.

[3] Петр Богданов, Очерк кооперативного движения, Таллин, 1940, lk. 254.

[4] Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1879—1940, Tartu, 1940, lk. 82.

tud väiketalumajapidamise püsivus kapitalismi tingimusis kujuneb tegelikult halvemaks igasugusest püsimatusest.

Tähtsamate kapitalistlike maade põllumajanduse ajalugu on veenvalt tõestanud, et kodanlike majandusteadlaste poolt konstrueeritud teooriad põllumajandusliku suurtootmise killunemisest ja selle asendumisest väiketalumajapidamisega on täiesti valed ning otseses vastuolus ka kodanliku Eesti tegelikkusega, nagu seda näitavad allpool toodud andmed.

Põllumajanduse mittekapitalistliku evolutsiooni oportunistlike teooriate kõrval oli valitseva kassi huvide teenindamisele allutatud ka eesti kodanlik agraarstatistika. Teatavasti on agraarstatistika tähtsaimaks ülesandeks põllumajanduse sotsiaalmajandusliku struktuuri tõetruu kajastamine majandite teaduslikult põhjendatud grupeerimise alusel. Jäljendades kapitalistlikes riikides kasutatavaid agraarstatistika meetodeid, võeti ka kodanlikus Eestis põllumajandusloenduste läbiviimisel majandite rühmitamise aluseks ainult üks tunnus — põllumajandusliku maa suurus. Mõistagi liideti taolise grupeerimismeetodi juures ühte ja samasse rühma majanduslikult ja klassiiseloomult täiesti erinevad majandid, nagu näiteks võõrast tööjõudu kasutavad ja tootja isiklikule tööle rajatud majapidamised, ilma lehmata ja mitut lehma omavad majandid jne. Nii kuulusid kodanliku Eesti tingimustes kuni 1,5 hektarit põllu- ja aiamaad omavad majandid maa suuruse järgi tavaliselt kehvikute (poolproletaarlaste) majandite gruppi, põllumajandusloenduse andmete alusel arvati sellesse majandite gruppi ka need majapidamised, kus peamiseks sissetulekuallikaks oli palgatööle rajatud intensiivne karjakasvatus, aiandus jne. Samadel asjaoludel võisid suuremate majandite hulka sattuda tihti ka keskmike ja isegi kehvikute majandid.

Kritiseerides kodanliku agraarstatistika aluseid majandite grupeerimisel maa suuruse järgi, kirjutas Lenin: „Võib endale kujutleda, kui palju segadust ja valskust toob küsimusse säärane statistika, mis *ajab* selles kuni 2 hektarit maad omavate majandite rühmas *segi miljonid* proletaarlased ilma hobuseta, ilma veisteta, ainult aiamaa või kartulipõllu lapikesega ja *tuhanded* suurperemehed,

kapitalistid, kes peavad 1—2-l tiinul karjanduslikku või aianduslikku jne. suurettevõtet."[1]

Lähtudes maa suurusest kui majandite rühmitamise peamisest tunnusest, jagati põllumajandusloenduste teostamisel kõik majandid seitsmesse gruppi (tabel 10).

Tabel 10

Majandite grupeerimine põllumajandusliku maa alusel

1925. a. põllumajandusloenduse läbiviimisel		1929. ja 1939. a. põllumajandusloenduste läbiviimisel	
majandite grupid	maa suurus hektarites	majandite grupid	maa suurus hektarites
I	0,5— 5	I	1— 5
II	5— 10	II	5— 10
III	10— 20	III	10— 20
IV	20— 30	IV	20— 30
V	30— 60	V	30— 50
VI	60—120	VI	50—100
VII	üle 120	VII	üle 100

Nagu tabelist 10 näeme, ei arvestanud eesti kodanlik agraarstatistika 1929. a. põllumajandusloendusest alates üldse kuni 1-hektariliste kääbusmajandite olemasolu. Selle tagajärjeks oli väikemajandite üldarvu tunduv vähendamine ja üksikute sotsiaalsete gruppide struktuuri moonutamine, eriti aga keskmikele kuuluvate majandite rühma esiplaanile tõstmine, mida kodanlus vajas oma apologeetilise „väikemajapidamise püsivuse teooria" põhjendamiseks. Samuti ei olnud kodanlusele kasulik, et ametlikus agraarstatistikas figureeriksid ka suured, üle 120-hektarilised majandid, mida fikseeris veel 1925. aasta põllumajandusloendus. Seepärast tehti alates 1929. aastast vastavaid muudatusi majandite rühmitamisel nende pindala suuruse järgi. Majandite pindala ülemmäärana kehtestati 50—100 ja rohkem hektarit (60—120 ha vastu 1925. a.), alammäärana aga 1—5 hektarit (0,5—5 ha vastu 1925. a.).

Niisuguste statistiliste kombinatsioonide tulemusena ei ole 1925. a. põllumajandusloenduse andmed võrreldavad järgnevate (1929. ja 1939. aasta) loenduste andmetega.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 405.

Valitseva klassi huvide teenistusse olid samuti rakendatud ka kodanliku agraarstatistika süsteemi kuuluvad nn. raamatupidamise talundite ja põllumajanduslike korrespondentide kaudu saadud andmed.

Põllumajanduslik Raamatupidamistalitus kui teatud vabatahtlik organisatsioon oli asutatud 1924. aastal ülesandega:

„1) raamatupidamist edendada ja korraldada Eesti talundites ja

2) raamatupidamise andmete ja küsimuslehtede varal kodumaa maatulunduse (põllumajanduse) seisukorda, tasuvust ja selle tõstmise võimalusi uurida ning selle töö tagajärgi avaldada."[1]

Selleks oli välja valitud ja eraldatud umbes 550 majandit, ehkki kokkuvõtteid ning üldistusi tehti ainult 300—350 majapidamisest saadud andmete alusel.

Raamatupidamise majandid olid neile kuuluva põllumajandusliku maa alusel rühmitatud 4 gruppi.

Tabel 11

Raamatupidamise talundite suurusrühmad[2]

Suurusrühmad	Arv	Keskm. ha
1. Väiketalundid (kuni 20 ha)	81	14,69
2. Normaaltalundid (20—30 ha)	78	24,52
3. Täistalundid (30—50 ha)	120	39,66
4. Suurtalundid (üle 50 ha)	71	72,52
Kokku	350	37,18

Tähendab, vaatluse alla olid võetud kõrge intensiivsusega jõukamad ja kulaklik-kapitalistlikud majandid, mida iseloomustab eelkõige asjaolu, et nende majandite keskmine pindala suurus oli riiklikust keskmisest enam kui poolteisekordselt suurem. Raamatupidamise majandite hulgas väikemajandid maa suurusega alla 10 hektari peaaegu puudusid. Loomulikult olid raamatupidamise majandite andmete alusel tuletatud üldriiklikud sotsiaalmajanduslikud koondnäitajad seetõttu vastava majandite suurusrühma keskmistest näitajatest kõrgemad.

[1] Eesti põllumajanduse tasuvus, Tallinn, 1927, lk. 3.
[2] „Eesti Põllumajandus", XVII kd., 1938, lk. 61.

Samu eesmärke taotles kodanlus põllumajanduslike korrespondentide kaudu andmete kogumisega. Kuna korrespondentideks olid küla kodanluse esindajad, nn. „tugevad põllumehed", siis nendele kuuluvate majandite kohta saadud andmetes kajastusid tegelikult küla jõukamate ja kulaklike majandite tootmise põhinäitajad, andes seega ebaõige, tegelikkusele mittevastava ettekujutuse kodanliku Eesti põllumajandusest tervikuna. Peale selle oli siin palju subjektivistlikkust ja ebatäpsusi. Nii märkis isegi Riigistatistika Keskbüroo, et põllumehed-korrespondendid ei tee oma arvutusi harilikult mitte nii suure täpsusega".

Kui põllumajandusloenduse andmete abil püüdis kodanlus maskeerida agraarsuhete klassiiseloomu ja talupoegkonna diferentseerumise protsesse, siis raamatupidamise majandite ja statistika korrespondentide kaudu saadud andmete peamiseks ülesandeks oli näidata kodanliku Eesti põllumajanduse, eriti loomakasvatuse suuri saavutusi, et üles kiita väikemajapidamise eeliseid ja paremusi, võrreldes suurtootmisega.

Paljastades kodanlike majandusteadlaste poolt laialdaselt kasutatavat statistiliste andmete moonutamist ja statistika kui teaduse kohandamist valitsevate klasside huvidele, kirjutas Lenin: „Sotsiaalmajanduslik statistika — üks sotsiaalse tunnetuse võimsamaid vahendeid — muudetakse seega monstrumiks, statistikaks statistika pärast, mänguks."[1]

Siirdudes järgnevalt palgalise tööjõu rakendamise kui kapitalismi arenemise põhitunnuse iseloomustamisele põllumajanduses, on oluline märkida, et agraarsuhete sotsiaalmajandusliku struktuuri kindlaksmääramisel ei saa majandite rühmitamist neile kuuluva maa pindala järgi lugeda poliitökonoomiliselt ka täiesti kõlbmatuks, kuna maa on ikkagi peamiseks tootmisvahendiks põllumajanduses. Kuigi maa suuruse järgi ei saa kindlaks määrata ühe või teise majandite rühma tootmissuhete klassiiseloomu ega majandi intensiivsuse taset, võib selle järgi siiski otsustada majandi üldise suuruse üle, kas või sellegi üle, kas on juttu väikesest, keskmisest või suurest majapidamisest. Analüüsides näiteks Saksamaal 1907. aasta põllu-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 406.

majandusloenduse tulemusi, kus majandite rühmad maa suuruse järgi olid juba fikseeritud, arvas Lenin palgalise tööjõu kasutamise alusel kuni 2 hektari suurused majandid proletaarsete, 2—20 hektari suurused — talumajandite ja üle 20-hektarilised majandid kapitalistlike majandite hulka. Maa suuruse järgi majandite rühmitamisel, nagu märgib Lenin: „Ei tohi ainult kunagi unustada, et ta näitab väiksemana väiketootmise väljatõrjumist suurtootmise poolt ja näitab väiksemana seda suuremal määral, mida laialdasemalt ja kiiremini areneb põllumajanduse intensiivistumine, mida ulatuslikumad on erinevused majandite vahel pindala ühe ühiku kohta investeeritava kapitali suuruse poolest"[1].

2. Palgalise tööjõu rakendamine põllumajanduses

Analüüsides Venemaa, Ameerika Ühendriikide, Saksamaa ja teiste tähtsamate kapitalistlike maade agraarsuhete klassiiseloomu, põhjendas Lenin teaduslikult, et mitte maa suurus, vaid palgalise tööjõu kasutamine on talurahva diferentseerumise, kapitalistlike suhete tekkimise ja arenemise peamiseks iseloomulikuks teguriks. Neid küsimusi käsitledes kirjutas Lenin: „Kapitalismi peamiseks tunnuseks ja näitajaks põllumajanduses on palgatöö."[2]

Tootmissuhete majanduslikuks aluseks kapitalistlikus ühiskonnas on palgalise tööjõu ekspluateerimiseks kasutatavate tootmisvahendite kapitalistlik omandus, kusjuures omanduseks ei ole tootjad — palgatöölised. Erinevalt varem eksisteerinud ekspluateerimise vormidest (orjanduslikust ja feodaalsest) on kapitalismi tingimusis palgatöölise, s. o. isiklikult vaba ning tootmisvahendeist eraldatud tootja, ekspluateerimise põhivormiks lisaväärtuse loomine ja selle tasuta omandamine kapitalistide poolt. Palgatööliste tasuta tööga loodav lisaväärtus moodustab kodanluse mitmesuguste gruppide (sealhulgas ka maaomanike) mittetöiste tulude üldise allika.

Lisaväärtuse seadus on kapitalismi põhiliseks majandusseaduseks. Analüüsides kapitalistliku ühiskonna arenemise seaduspärasusi, kirjutas Marx: „Selle tootmisviisi

[1] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 71.
[2] Sealsamas, lk. 88.

absoluutseks seaduseks on lisaväärtuse tootmine ehk kasusaamine."[1]

Lisaväärtuse seaduse kui kapitalismi peamise majandusseaduse konkreetseteks väljendusvormideks olid tööstusliku kapitalismi tingimusis keskmine kasum ja imperialismi tingimusis — maksimaalne monopoolne kasum. Maksimaalse kasumi kindlustamisele oli ühel või teisel kujul allutatud nii kodanliku Eesti tööstus kui ka põllumajandus. Monopoolse kasumi, nagu iga teisegi kapitalistliku kasumi saamise põhiallikaks on lisaväärtus, mida loovad palgatöölised tootmisprotsessis, sealhulgas ka põllumajanduslikus tootmises. Lisaväärtuse loojaks põllumajanduses on eelkõige maaproletariaat, tootmisvahenditeta sulaste mass, keda ekspluateerivad mõisnikud ja maakodanlus. Põllumajandusliku proletariaadi ülalpidamise peamiseks allikaks on nende poolt oma tööjõu kui kauba müümine.

Seoses kapitalismi arenemisega hakati üha laiemas ulatuses kasutama ja ekspluateerima palgalist tööjõudu ka kodanliku Eesti põllumajanduses. Rahvaloenduse andmeil töötas Eesti põllumajanduses 1922. aastal 77 130 palgatöölist. 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli see arv kasvanud 82 204-ni ning moodustas 17,5 protsenti kõigist põllumajanduse alal töötajaist.

Need andmed on ilmselt vähendatud ega anna täit selgust palgalise tööjõu kasutamise ja levimise tegelikust ulatusest kodanliku Eesti põllumajanduses. Kodanliku agraarstatistika puuduseks palgatööliste tõelise arvu kindlaksmääramisel oli asjaolu, et arvestati ainult neid palgatöölisi, kes loenduse läbiviimise päeval töötasid põllumajanduses. Seega „rändpäevatöölised" kui ka maatööliste perekondade töötud, kuid töövõimelised liikmed, samuti loenduse ajal ajutiselt mujal rakendamist leidnud maatöölised arvati kodanlike statistikute poolt „muu rahvastiku" hulka, neid ei peetud palgatöölisteks. Kääbustalude omanikud aga kanti „iseseisvate peremeeste" kategooriasse.

Tabelis 12 toodud põllumajandusloenduse andmed näitavad palgalise tööjõu rakendamise mitmekesisust ja iseloomu kodanlikus Eestis.

Seega vähenes palgatööliste arv ajavahemikul 1929—

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 537.

Tabel 12

Palgalise tööjõu kasutamine põllumajanduses 1929. ja 1939. aastal[1]

	1929. a.		1939. a.		+ suurenemine — vähenemine võrreldes 1929. a.
	tööliste arv	protsent	tööliste arv	protsent	
1. Aastatöölised . .	20 998	25,5	21 486	30,9	+ 488
2. Hooajatöölised .	20 066	24,4	22 773	32,7	+ 2 707
3. Kuutöölised . .	6 892	8,4	1 528	2,2	— 5 364
4. Päevatöölised . .	9 344	11,4	7 000	10,0	— 2 344
5. Karjased . . .	23 899	29,1	15 999	23,0	—7 900
6. Muud	1 005	1,2	833	1,2	— 172
Kokku . . .	82 204	100,0	69 619	100,0	— 12 585

1939 12 585 inimese võrra ja toimus peamiselt ajutiste tööliste (kuutööliste, karjaste ja päeviliste) arvel. Lisaks puudulikule arvestusele põhjustas karjaste arvu languse tendentsi peamiselt karjamaade tarastamine, mis andis võimaluse palgaliste karjaste kasutamise vähendamiseks. Kuid samal ajavahemikul suurenes aasta- ja hooajatööliste arv 3 195 inimese võrra. See on üheks kapitalistlike suhete süvenemise tunnuseks ja näitajaks, kuna alalisi palgatöölisi pidasid peamiselt just kulaklik-kapitalistlikud majandid. Nii oli 1929. aastal rohkem kui 60 protsenti kõigist aastatöölistest koondunud üle 30 hektari suurustesse majanditesse. Seda asjaolu ei saa arvestamata jätta kodanliku Eesti põllumajanduse kapitalistliku arenemistendentsi kindlaksmääramisel, kuna „teoreetiline majanduslik analüüs saabki tegelda ainult tendentsidega"[2].

Palgalise tööjõu arvuline vähenemine ei tähenda mingil määral tagasiminekut kapitalismi arengus, agraarsuhete kapitalistliku ega klassiiseloomu nõrgenemist, vaid seda põhjustasid: esiteks — masinate rakendamise kasv põllumajanduses ja seoses sellega tootmise kapitalistlik ratsionaliseerimine tööintensiivsuse tõstmise alusel, teiseks — 1929.—1933. aasta üldise majanduskriisi laostav mõju.

Kuidas oli jaotatud palgaline tööjõud põllumajanduses üksikute majandite gruppide vahel, seda näitab tabel 13.

[1] 1929. ja 1939. a. põllumajandusloenduse andmed.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 94.

Tabel 13

Palgalise tööjõu jaotumine majandite gruppide järgi
(1929. aasta põllumajandusloenduse andmed)

Majandite grupid	Majandite arv	Protsentides	Palgatööliste arv					
			kokku	protsentides	Mehed		Naised	
					kokku	protsentides	kokku	protsentides
1— 5 ha . .	23 456	17,6	2 017	2,4	932	46,3	1 085	53,7
5— 10 „ . .	21 600	16,2	3 145	3,8	1 398	44,3	1 747	55,7
10— 20 „ . .	34 977	26,2	12 907	15,7	5 641	45,4	7 266	54,6
20— 30 „ . .	24 235	18,2	16 433	20,0	7 147	43,5	9 286	55,5
30— 50 „ . .	22 185	16,6	27 083	33,0	11 982	44,2	15 101	56,8
50—100 „ . .	6 433	4,8	14 439	17,6	6 514	45,1	7 925	54,9
üle 100 „ . .	471	0,4	6 180	7,5	3 538	57,3	2 642	42,7
	133 357	100,0	82 204	100,0	37 152	45,2	45 052	54,8

Kuna kodanlik agraarstatistika grupeeris majandeid ainult neile kuuluva maa pindala suuruse järgi, siis loomulikult lülitati madalamatesse rühmadesse, eriti aga 20—30 hektari suuruste majandite rühma, teatud arv kulakuile ja jõukaile peremeestele kuuluvaid majandeid, kus süstemaatiliselt ekspluateeriti võõrast tööjõudu. Nii oli 1—10-hektariliste majandite gruppi koondunud 6,2 protsenti, 10—30 hektari suuruste majandite gruppi aga koguni 35,7 protsenti kogu palgalisest tööjõust.

Rööbiti meestööjõu ekspluateerimisega oli Eesti põllumajanduses, nagu teisteski majandusharudes, laialdaselt levinud ka madalamapalgaliste — naiste ja laste — tööjõu ekspluateerimine. 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil moodustasid naised üle poole (54,8%) kõigist palgatöölistest. Kuid naiste ja laste tööjõu rakendamine üksikutes majandite gruppides oli erinev. Meestööjõu osatähtsus kapitalistlikes suurmajandites oli eriti kõrge alaliste tööliste, s. o. palgatööliste põhikategooria hulgas. Sama loenduse andmeil moodustasid mehed üle 100 hektari suurustes majandites 72 protsenti aastatöölistest, 1—10 hektari suurustes majandites aga ainult 30 protsenti. Naiste tööjõu ülekaal on üks väikemajandite ebarahuldava olukorra näitajaid, sest nendes majandites puudus võimalus kasutada mehi isegi suurt füüsilist jõudu nõudvates tööprotsessides.

1939. aasta loenduse andmeil ulatus põllumajanduslikust tootmisest osa võtnud 8—14 aasta vanuste laste arv kuni 66 494-ni, kellest 11 124 olid palgatöölised. Seega moodustas laste (8—14 a.) arv 14 protsenti põllumajanduses töötajate üldarvust. Laste tööjõu kasutamise osatähtsus oli eriti suur karjaste hulgas. Nii oli samal aastal kuni 15 aasta vanuseid karjaseid 69,5 protsenti nende üldarvust (15 999), 15—19 aasta vanuseid — 22,2 protsenti. Saaremaal näiteks kuulus üle 95 protsendi karjastest alla 15-aastaste vanusrühma. Peale selle kasutati hallparunite majandites alla 15-aastaste laste tööjõudu, sealhulgas eriti palgalisi karjaseid, sagedasti ka suurt füüsilist jõudu nõudvatel töödel, nagu vilja koristamisel, heinatöödel jne.

Olulisemaks kriteeriumiks agraarsuhete sotsiaalmajandusliku struktuuri kindlaksmääramisel põllumajanduses on perekonnaliikmete ja palgaliste töö osatähtsus üksikutes majandites ja töötajate üldarvus.

Tabel 14

Põllumajanduses töötajate koosseis 1929. a.

(1929. aasta põllumajandusloenduse andmed)

Majandite grupid	Töötajate arv			Töötajate keskmine arv ühe majandi kohta			Palgatööliste protsent	
	kokku	Sealhulgas		kokku	Sealhulgas		töötajate üldarvust	perekonnaliikmete arvu suhtes
		perekonnaliikmeid	palgatöölisi		perekonnaliikmeid	palgatöölisi		
1— 5 ha . .	56 491	54 474	2 017	2,4	2,3	0,1	3,6	3,7
5— 10 „ . .	61 247	58 102	3 145	2,8	2,6	0,2	5,1	5,4
10— 20 „ . .	114 195	101 288	12 907	3,3	2,9	0,4	11,3	12,7
20— 30 „ . .	90 726	74 293	16 433	3,8	3,1	0,7	18,1	22,1
30— 50 „ . .	101 681	74 598	27 083	4,6	3,4	1,2	26,6	36,3
50—100 „ . .	36 581	22 142	14 439	5,7	3,4	2,3	39,5	65,2
üle 100 „ . .	7 275	1 095	6 180	15,5	2,3	13,2	84,9	564,2
Kokku keskmine . .	468 196	385 992	82 204	3,5	2,9	0,6	17,5	21,3

Kui analüüsida perekonnaliikmete ja palgaliste töö vahekorda mistahes kapitalistliku riigi põllumajanduses, siis näeme üldist seaduspärasust, et väiketalumajapidamistes töötavate perekonnaliikmete keskmine arv ühe majandi kohta kasvab pidevalt koos palgatööliste arvu kasvuga, suurmajandites aga hakkab palgatööliste arvu suurenemisel töötavate perekonnaliikmete arv langema. See seaduspärasus leidis kinnitust ka kodanliku Eesti tingimusis ning nähtub 1929. aasta põllumajandusloenduse andmete alusel koostatud tabelist (tabel 14).

Nagu tabelist 14 näeme, suureneb rööbiti pindala kasvuga ka palgalise tööjõu rakendamine igas majandite grupis. Seejuures aga kuni 30—50 hektari suuruste majandite grupini kasvas töötavate perekonnaliikmete arv ühe majandi kohta kiiremini kui palgatööliste arv. Alates 30—100 hektari suuruste majandite gruppidest lakkab töötavate perekonnaliikmete arvu kasv ning üle 100-hektarilise pindalaga majandeis langeb järsult, kusjuures aga palgatööliste arv samaaegselt tunduvalt suureneb. Nii näiteks 1—5 ja 10—20 hektari suuruste majandite grupis kasvas palgatööliste protsent töötajate üldarvuga võrreldes vastavalt 3,6-lt kuni 11,3 protsendini, kõrgemates gruppides, näiteks 30—50 hektari suurustes majandites, oli palgatööliste osatähtsus tõusnud kuni 26,6 protsendini. Üle 100 hektari suuruste majandite grupis muutus palgatöö perekonnaliikmete arvu vähenemisel juba domineerivaks, kuna palgatöölised moodustasid siin 84,9 protsenti tööliste üldarvust.

Perekonnaliikmete ja palgaliste töö vahekorra muutumine palgatöö osatähtsuse kiirema kasvu ning domineerivaks kujunemise suunas vastavates majandite suurusrühmades tähendas seda, et perekondlik kooperatsioon talumajandeis kujunes kapitalistliku kooperatsiooni loomise baasiks, kusjuures tugevamad majandid, mis paistsid välja nii töötavate perekonnaliikmete suurema arvu kui ka tootmisvahendite kontsentreerumise poolest, muutusidki kapitalistlikeks majanditeks, kes üha suuremas ulatuses hakkasid kasutama palgatööd.

Põllutööliste majanduslik olukord kodanlikus Eestis, nagu teisteski kapitalistlikes maades, oli raske. Põllutööline oli täielikult allutatud peremehe meelevallale, tema ekspluateerimist ei piiranud tegelikult peaaegu mingid seadused. Põllutöölistel puudusid isegi need õigused, mida

kasutasid linnatöölised haiguse, invaliidsuse ja tööpuuduse korral.

Täiskasvanud põllutöölised, võrreldes teiste palgatöö kategooriatega, said madalat palka — mehed 20—25, naised aga ainult 15—20 krooni kuus. Äärmiselt madal oli ka põllumajanduses palgalistena töötavate laste töötasu. Näiteks 1933. aastal said karjased keskmiselt kõigest 11 krooni kuus ehk 66 krooni suve eest, mille kestuseks tihtipeale loeti üle kuue kuu.[1] Kuna põllutööliste tööpäev tööstustöölistega võrreldes oli tunduvalt pikem, siis nende tunnitasu ka võrdse päeva- või kuupalga juures oli ikkagi madalam.

Tabelis 15 on toodud põllutööliste aasta- ja kuupalga dünaamika ajavahemikul 1924—1939.

Need andmed näitavad, et põllumajanduses töötajate, eriti aga aastatööliste palga tase kogu kodanliku perioodi kestel oli madal. Majanduskriisi aastail

Tabel 15

Põllutööliste aasta- ja kuupalga dünaamika ajavahemikul 1924—1939 (kroonides)[2]

Aastad	Aastatöölised				Hooajatöölised			
	mehed		naised		mehed		naised	
	aasta-palk	kuu-palk	aasta-palk	kuu-palk	aasta-palk	kuu-palk	aasta-palk	kuu-palk
1924	269	22,4	174	14,5	221	32,4	145	21,3
1925	293	24,6	198	16,5	229	35,6	159	25,3
1926	300	25,0	217	18,1	229	36,3	163	25,6
1927	302	25,1	198	16,5	216	34,4	159	26,1
1928	312	26,0	208	17,3	229	36,3	163	26,7
1929	326	27,2	229	19,1	235	36,8	164	27,0
1930	306	25,5	228	19,0	219	33,6	157	25,0
1931	248	20,7	180	15,0	175	27,2	131	20,7
1932	192	16,0	141	11,8	138	21,9	101	16,5
1933	173	14,4	128	10,7	121	19,5	90	14,7
1934	200	16,7	142	11,8	143	22,7	104	16,6
1935	224	18,7	157	13,1	163	26,2	116	18,4
1936	265	22,1	192	16,0	195	30,9	138	22,3
1937	326	27,2	234	19,5	238	38,1	167	27,1
1938	347	28,9	252	21,0	252	39,8	186	30,2
1939	380	31,7	278	23,2	257	41,6	196	30,2

[1] „Põllumajandusturg" nr. 47, 6. detsembril 1933, lk. 496.
[2] „Eesti Põllumajandus", vastavate aastate väljaanded.

(1929—1934) aga langes see niigi madal palk veel poole võrra. 1933. aasta juulis läbiviidud krooni kursi 35-protsendilise devalveerimise tulemusena langes põllutööliste madal reaalpalk veelgi, kuna rahakursi langusele ühe kolmandiku võrra ei järgnenud nominaalpalga vastavat tõusu. Valdav osa põllutöölistest said peale rahapalga veel tasuta toidu ja elamispinna. Korteriolud olid aga üldiselt ebarahuldavad, sest tavaliselt ei antud põllutöölistele üldse omaette korterit. Suveperioodil kasutati selleks ka tihti vabu ruume tootmishoonetes, nagu aitu, heinaküüne jms.

Põllutööliste rasket olukorda iseloomustab ka nende tööjõu kasutamise hooajalisus (mai — oktoober), kusjuures umbes kaks kolmandikku neist ei leidnud talveperioodil tööd.

Olgu siinkohal mainitud, et vaatamata Eestis valitsevale tööpuuduse olukorrale hakati 30-ndate aastate teisel poolel hallparunite huvides töötuid välismaalt sisse tooma. Sellega taotleti põllutööliste niigi viletsa palga allasurumist ning maakodanluse majandite varustamist odava tööjõuga, eriti põllutööde hooajal. Nii toodi 1937. a. Poolast Eestisse 695, 1938. aastal 3 811 ja 1939. aastal 4 756 põllutöölist.

3. Sotsiaalmajanduslikud rühmad kodanliku Eesti põllumajanduses

Sõltuvalt palgalise tööjõu kasutamise iseloomust üksikutes majandite rühmades oli kodanliku Eesti põllumajanduses välja kujunenud maakasutajate kolm peamist sotsiaalset gruppi: 1) kehvikud, 2) keskmikud ja 3) maakodanlus ehk kulaklik-kapitalistlikud maapidajad. Viimasesse rühma kuulusid ka suurkapitalistlike majandite omanikud.

Kehvikute gruppi kuulusid kodanliku Eesti tingimusis peamiselt kuni 10 hektari suurused majandid, sealhulgas poolproletaarlaste gruppi kuni 5-hektarilised majandid. Keskmike grupi moodustasid aga põhiliselt 10—30 hektari suurused majandid ja kulaklik-kapitalistliku grupi üle 30 hektari suurused majandid. Nende hulka arvati ka suurkapitalistlikud majandid maa suurusega üle 100 hektari.

On arusaadav, et maa suuruse järgi liigitatud majandite

rühmad sotsiaalmajanduslike tunnuste poolest ei olnud tegelikult kaugeltki identsed klassirühmadega, kuna mõlemate rühmitamise viiside alused olid põhiliselt erinevad. Esimesel juhul on rühmitamise tunnuseks võetud ainult põllumajandusliku maa pindala, teisel juhul aga palgalise tööjõu kasutamine.

Kodanliku agraarstatistika klassiiseloomu ja mahajäämust iseloomustabki asjaolu, et majandite rühmitamisel võeti aluseks ainult maa üldine suurus, kusjuures ei tehtud vahet isegi põllumajandusliku maa kogupindala ja ülesharitud maa suuruse vahel. Majandite liigitamisel aga nende kogupindala ja eraldi haritava maa suuruse järgi on võrdlemisi suur tähtsus maaelanikkonna mitmesuguste sotsiaalsete gruppide analüüsimisel. Oma töös „Uusi andmeid kapitalismi arenemisseadustest põllumajanduses" kirjutas Lenin: „*Majandi* suuruse kohta annab ettekujutuse ainult ülesharitud maa pindala, ... mitte aga kogu pindala."[1]

Sellel Lenini seisukohal on eriti suur tähtsus kodanliku Eesti agraarsuhete uurimisel, kus maapinna iseärasuste tõttu oli väga suuri erinevusi majandite rühmitamisel

Tabel 16

Majandite maa jaotamine haritava ja mitteharitava maa suuruse järgi (1929. a. põllumajandusloenduse andmeil)[2]

Majandite grupid	Keskmine maa suurus ühe majandi kohta (hektarites)	Sellest (hektarites)			
		haritav maa	heina-karja-maa	metsa-maa	muu maa
1— 5 ha	3,9	1,4	1,5	0,4	0,6
5— 10 „	9,1	3,3	4,1	0,7	1,0
10— 20 „	17,2	6,4	8,4	0,9	1,5
20— 30 „	27,6	9,9	14,3	1,1	2,3
30— 50 „	43,3	13,6	24,3	1,7	3,7
50—100 „	70,9	19,7	41,6	3,7	5,9
üle 100 „	245,4	78,0	102,0	25,4	40,0
Keskmiselt	23,2	7,7	12,2	1,2	2,1

[1] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 40.

[2] 1929. aasta põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, vihk 1, Tallinn, 1930, lk. 3.

nende kasutuses oleva maa kogupindala ja haritava maa suuruse järgi, eriti keskmistes ja kõrgemates rühmades. See küsimus ei oma aga erilist tähtsust paljudes Lääne-Euroopa arenenud kapitalistlikes riikides, näiteks Saksamaal, kus majanditele kuuluva haritava maa pindala peaaegu ei erinegi neile kuuluva maa kogusuurusest.

Neid suuri erinevusi haritava ja mitteharitava maa pindala suhtelise suuruse vahel üksikutes majandite gruppides kodanliku Eesti põllumajanduses iseloomustavad tabelis 16 toodud andmed.

Majandite grupeerimist ainult maa suuruse järgi kasutas eesti kodanluse agraarstatistika täiesti arusaadava poliitilise eesmärgiga, et kunstlikult vähendada väikemajapidamiste erikaalu ja vastavalt sellele suurendada keskmike majandite osatähtsust, tõestada küla „keskmikustumist" ja ühtlasi varjata talupoegade massilist vaesumist.

Kokkuvõtliku ülevaate kodanliku Eesti põllumajanduse sotsiaalmajanduslikust struktuurist vastavalt tööjõu kasutamise iseloomule ühes või teises majandite rühmas annavad tabelis 17 toodud 1929. aasta põllumajandusloenduse andmed.

Tabelis 17 toodud andmetest nähtub, et talurahvas kodanlikus Eestis ei moodustanud kaugeltki „harmoonilist koostöö kooperatiivi", nagu seda idülliliselt kujutati kodanlikus ajakirjanduses ning püüti süvendada ka inimeste teadvusse. Nagu igas kodanlikus ühiskonnas, oli ka Eesti küla nii maa kui ka teiste tootmisvahendite ebavõrdse jaotamise alusel lõhenenud erinevatesse klassidesse, kusjuures domineerivaks ja määravaks jõuks olid kujunenud valitsemisele ja allumisele rajatud agraarsuhted. Inimrühmad, kes olid eraldatud tootmisvahenditest või omasid neid piiratud ulatuses, sattusid paratamatult majanduslikku sõltuvusse tootmisvahendite omanikest. Selline agraarkord loomulikult eemaldas inimesi üksteisest ja tekitas vaenulikke suhteid nende vahel, mistõttu „tõeline kollektiivsus" lakkas olemast. Vastandlikult sotsialistlikule ühiskonnale ei ühenda kapitalism inimesi, vaid lahutab, paneb nad üksteise vastu võitlema.

Tõsiasja, et kodanliku Eesti küla eelkõige tööjõu kasutamise iseloomu, samuti maa ja teiste tootmisvahendite ebavõrdse jaotuse poolest oli lõhestatud erinevatesse klassidesse, kus üks inimrühm pidi orjama teist, oli sunni-

Sotsiaalmajanduslikud rühmad kodanliku Eesti põllumajanduses*

Majandite sotsiaalmajanduslikud rühmad	Majandite suurusrühmad (hektarites)	Majandid ja maa jaotus nende vahel				Maa suurus majandi kohta hektarites	
		majandite arv	protsentides	neil kokku maad (tuhandetes hektarites)	protsentides	kokku	sellest põllumaad
1. Kehvikute majandid .	1—10	45 056	33,8	289,3	9,4	6,4	2,3
sealhulgas: poolproletaarsed majandid	1— 5	23 456	17,8	91,9	3,0	3,9	1,4
2. Keskmike majandid . .	10—30	59 212	44,4	1 272,4	41,2	21,5	7,8
3. Kulaklik-kapitalistlikud majandid	üle 30	29 089	21,8	1 532,0	49,4	52,6	16,0
sealhulgas: suurkapitalistlikud majandid	üle 100	471	0,4	115,6	3,7	245,4	78,0
Kokku		133 357	100,0	3 093,7	100,0	23,2	7,7

* Tabeli ebaõige tõlgitsemise vältimiseks peame siinkohal märkima, et ühe või teise sotsiaalse rühma kindlaksmääramisel ei ole lähtutud mitte neile kuuluva maa suurusest, nagu esialgu näida võib, vaid palgalise tööjõu kasutamisest kui kapitalismi arenemise põhitunnusest. Nii näiteks esimest majandite rühma ei nimetata kehvikute majanditeks mitte ainult neile kuuluva maa suuruse, vaid peamiselt seepärast, et isegi nende omanikud majapidamise madala tootmisvõimsuse tõttu olid valdavas enamuses sunnitud müüma oma tööjõudu kui kaupa, rääkimata palgalise tööjõu kasutamisest. Maa suurust ei ole võetud ka üle 30 hektari suuruste majandite sotsiaalse iseloomu põhitunnusena, vaid siingi on arvestatud eelkõige palgalise tööjõu kasutamise ulatust. Loomulikult on palgatöö kasutamise või mittekasutamise majanduslikuks eelduseks, nagu hiljem näeme, maa kui ka teiste tootmisvahendite ebavõrdne jaotumine üksikute majandite rühmade vahel.

tud fikseerima isegi kodanliku riigi Statistika Keskbüroo, nagu ilmneb tabelist 18:

Tabel 18

Majandite rühmad maa suuruse järgi ja nende iseloomustus[1]

Suurusklassid	Suurus hektarites	Iseloomustus
Kääbuskäitis		
I rühm	1— 5	Põllutöö oma käitises esineb kõrvaltööna.
II rühm	5— 10	Väikekohad, kus põllutöö oma käitises esineb peatööna, kuid ei anna perekonnale täit eluülespidamist.
Väikekäitis		
III rühm . .	10— 20	Keskmisest väiksemad talundid, 1-hobusekohad, kus enamasti perekonna töö kulub oma käitises.
IV rühm	20— 30	Normaaltalundid, 2-hobusekohad, kus peale käitisjuhi pere tarvitatakse ka vähe võõrast tööjõudu.
Keskkäitis		
V rühm . . .	30— 60	Täistalundid, harilikult 3-hobusekohad; võõrtööjõudu kasutatakse aasta läbi.
Suurkäitis		
VI rühm	60—120	Suurtalundid, harilikult 4—5-hobusekohad.
VII rühm	üle 120	Peremees võtab vähe tööst osa. Ta aeg kulub enamikus käitise juhtimisele ja valitsemisele.

Nagu näeme, moodustasid 1—10 hektari suuruste majandite rühmad (nn. „kääbuskäitised"), mis kuulusid küla kehvikutele, kodanliku agraarstatistika andmeil 33,8 protsenti ehk ühe kolmandiku majandite üldarvust, kusjuures nende valdajad maatükkide mitteküllaldase suuruse tõttu olid sunnitud oma tööjõudu müüma.

Enamuse kehvikute grupis moodustasid poolproletaarlaste ehk partsellitalupoegade majandid (suurusega 1—5 ha), kus ühe majandi keskmine põllu- ja aiamaa suu-

[1] „Eesti Põllumajandus", statistiline album, Riigi Statistika Keskbüroo, 1928, lk. 12.

rus 1929. aasta loenduse andmete järgi moodustas vaid 1,4 hektarit.

Oma sotsiaalse seisundi poolest maaelanikkonna klassistruktuuris külgnes partsellitalupoegade grupp otseselt põllumajandusproletariaadiga, kelle tüüpiliseks esindajaks oli maatükki omav palgatööline. Töö „oma majapidamises" ei olnud sellesse gruppi kuuluvate talupoegade enamikule peamiseks tuluallikaks. Neil tuli elatusvahendeid hankida osaliselt tööga omal või renditud maatükil, osaliselt aga ka palgatööga kulaklik-kapitalistlikes majandites või tööstusettevõtetes.

Poolproletaarsete talupoegade grupp kodanlikus Eestis oli töötava maaelanikkonna hulgas mitte ainult kõige rohkem ekspluateeritavaks, vaid ka kõige suuremaarvuliseks rühmaks. Poolproletaarsete majandite rühm (1—5 ha) koos kuni 1 ha suuruste majanditega moodustas 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil 45 433 üksust ehk 34 protsenti majandite üldarvust.

5—10-hektarilise suurusega majandid kuulusid valdavas enamikus samuti kehvikute gruppi ja moodustasid 16,2 protsenti majandite üldarvust, kuigi nende valduses oli vaid 6,4 protsenti kogu põllumajanduslikust maast. Neile kuulus nii väike maatükk (haritav maa moodustas keskmiselt 3,3 ha), mis suutis vaid osaliselt katta nii perekonna kui ka majapidamise vajadusi. Võõrast tööjõudu siin peaaegu ei kasutatud. Üldse töötas väikemajandite rühmas ainult 3,8 protsenti kõigist põllumajanduses töötavatest palgatöölistest. Seega olid ka väikemajandid valdavas osas puhttarbimisliku iseloomuga.

Kehvikute majandite rühmale (5—10 ha), samuti kui poolproletaarsete majandite rühmalegi, oli iseloomustav, et majandist saadud sissetulekud ei suutnud kindlustada äraelamist kõigile perekonnaliikmetele. Vajalike elatusvahendite hankimise eesmärgil oli osa neist sunnitud müüma oma tööjõudu väljaspool oma majandit, mistõttu nad sattusid majanduslikku sõltuvusse eelkõige hallparunitest, kusjuures töötasuks oli harilikult liigkasuvõtlikel tingimustel põllumajandusliku inventari kasutada andmine, seemne või mõne teist liiki laenu ja „abi" osutamine.

Kehvikute majandid tervikuna (suurusega 1—10 ha) koos alla 1 hektari suuruste majanditega, mis kuulusid

maaelanikkonna kõige vaesemale kihile, moodustasid 1929. a. põllumajandusloenduse andmeil 67 033 üksust ehk 43,9 protsenti majandite üldarvust ja omasid seejuures ainult ühe kümnendiku kogu põllumajandusliku maa pindalast.

Järgmiseks töötava talurahva põhiliseks sotsiaalmajanduslikuks rühmaks kodanliku Eesti põllumajanduses oli suhteliselt rohkearvuline „keskmike" rühm ehk „keskmiktalurahvas", kes moodustas vahelüli kehvikute ja külakodanluse vahel.

Keskmiktalurahva majapidamine oli talupoja isiklikule tööle rajanev eramajapidamine ning erinevalt kehvikute majapidamisest moodustas tema perekonna ülalpidamise peamise allika. Majanduslikus mõttes tuleb keskmiktalurahva all mõista samuti väikemaapidajaid, kuid niisuguseid, kelle valduses kas omandiõiguse või rendi alusel olid siiski maatükid, mis esiteks kapitalismi tingimusis andsid majandi valdaja perekonnale tavaliselt kehva ülalpidamist ja võimaldasid saada ka teatavat ülejääki, mis vähemalt saagirikastel aastatel võis muutuda kapitaliks, ja teiseks neid, kes üsna sageli (näiteks ühes majandis kahest või kolmest) kasutasid ka võõrast palgalist tööjõudu.

Kodanliku Eesti oludes kuulusid keskmike hulka põhiliselt 10—20 ja 20—30 hektari suurused majandid (nende rühmade majandite haritava maa keskmine suurus oli vastavalt 6,4 ja 9,9 hektarit), kus palgaliste põllutööliste arv moodustas umbes kolmandiku kogu selle rühma majandites töötava talurahva arvust. Tähendab, peamise tööjõu selles majandite rühmas moodustasid taluomanikud koos töötavate perekonnaliikmetega, kuigi kasutati üsna ohtrasti ka võõrast tööjõudu. Nendesse gruppidesse kuulunud majandeis töötas 1929. aastal 35,7 protsenti kõigist põllumajanduse alal töötavaist palgatöölistest.

Kuid samal ajal, nagu hiljem näeme, tuleb keskmike majandite gruppidest (suurusega 10—20 ja 20—30 ha) kehvikute gruppi eraldada teatud arv hobuseta ja ühe hobusega, samuti lehmata ja ühe lehmaga majapidamisi, mis lülitati kesktalurahva gruppi ainult neile kuuluva maa pindala järgi. Eriti suur oli niisuguste talude erikaal 10—20 hektari suuruste majandite grupis Saare-, Hiiu- ja Harjumaal, osalt ka Lääne- ja Pärnumaal. Kuid 10—20 ja 20—30 hektari suuruste majandite gruppi kuulus ka teatud

arv kulaklik-kapitalistlikke majandeid, kus pidevalt kasutati palgalist tööjõudu. See on maksev eriti 20—30 hektari suuruste majandite kohta. Seepärast tulebki seda gruppi tema sotsiaalmajanduslike tunnuste järgi pidada segagrupiks, mis koosnes nii keskmiktalurahvale kuuluvaist kui ka kulaklik-kapitalistlikest majandeist.

Keskmise suurusega majandite sotsiaalne erinevus tõestab veel kord Lenini tuntud teesi keskmiktalurahva ebastabiilsusest, muutlikkusest ja tema majanduslikust heterogeensusest kapitalistlikus ühiskonnas. Kaubatootmisele omaste majandusseaduste stiihilise toime ning turul valitseva konkurentsi mõjul on keskmiktalurahva grupp alalise „väljauhtumise" protsessis. Sellest grupist eralduvad maaelanikkonna kaks polaarset kihti: ühelt poolt külakodanlus ja teiselt poolt väikest maatükikest omavad palgatöölised. Ainult väikesel osal keskmiktalurahvast õnnestus tõusta sotsiaalse redeli kõrgemale, s. o. külakodanluse astmele. Suurem osa keskmikest aga laostus kas täielikult või langes madalamatesse gruppidesse.

Kolmandaks põhiliseks sotsiaalmajanduslikuks grupiks Eesti külas oli maakodanlus ehk kulaklik-kapitalistlikud maapidajad. Nende hulka kuulusid kodanliku Eesti tingimusis peamiselt üle 30 hektari suurused majandid, „. . . kapitalistlikud ettevõtjad põllumajanduses, kes kasutavad oma majandis tavaliselt mitut palgatöölist ja keda seob „talurahvaga" ainult madal kultuuritase, eluviis ja see, et nad teevad isiklikult füüsilist tööd oma majapidamises. Kodanlikest kihtidest, kes on revolutsioonilise proletariaadi otsesed ja kindlad vaenlased, on see kiht kõige arvukam".[1]

Vastavalt 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeile oli Eestis üle 30 hektari suurusi majandeid 29 089 ehk 21,8 protsenti majandite üldarvust. Siia oli koondatud ligi pool (48,1%) põllumajanduses rakendatud palgalisest tööjõust. Nii näiteks oli 50—100 hektari suurustes majandites keskmiselt 2,3 palgatöölist. Tähendab, sellesse gruppi kuuluvad majapidamised ekspluateerisid pidevalt palgalist tööjõudu.

Hallparuneile kuulunud maal asus ligi 10 000 „popsikohta" 36 000 elanikuga. Ametliku statistika järgi olid need „iseseisvad peremehed", tegelikult aga kujutasid

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 131—132.

nad endast vaid maalapikesega varustatud töölisi, kes olid hallparunitele alaliseks ekspluateerimise objektiks.

Palgalise tööjõu kasutamise poolest paistsid kodanliku Eesti põllumajanduses eriti silma suurkapitalistlikud majandid (pindalaga üle 100 ha), s. o. niisugused majapidamised, „...kus palgatööliste arv on suurem töötavate perekonnaliikmete arvust"[1].

1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli niisuguseid majandeid kokku 471 ehk 0,4 protsenti kõigist majandeist. Kõnealuste majandite omanikud kujutasid endast Eesti küla suurkapitalistlikku ladvikut. Tootmisviisilt erinesid need majandid kõigist teistest põllumajanduslikest majapidamistest selle poolest, et nad täielikult tuginesid palgalise tööjõu ekspluateerimisele. Ühe majandi kohta tuli siin keskmiselt 13,2 palgatöölist. Selles väljendubki nende majandite suurkapitalistlik ekspluataatorlik iseloom.

Suurkapitalistlike majandite gruppi kuulusid peamiselt riigimõisad, endistele omanikele jäetud või eesti kodanluse esindajaile eriliste „teenete" eest antud, seni balti parunitele kuulunud mõisad. Nende kasutuses olid paremad maad, suured majapidamishooned, paremik tõukarjast ja kaasaegsed põllutöömasinad. Seega oli arvult väikese kapitalistlike suurmajandite grupi kätte koondunud suhteliselt palju kõigist tootmisvahenditest ja ka põllumajanduslikust kaubatoodangust.

Nagu juba eespool märkisime, ei piirdunud kulaklik-kapitalistlike majandite grupp ainult niisuguste majapidamistega, mille pinna suurus oli 30 ja rohkem hektarit. Kuna majandite grupeerimise aluseks oli võetud ainult maa suurus, siis sattus ka väiksema maa suurusega gruppidesse, eriti aga 20—30 hektari suuruste majandite hulka, palju selliseid majandeid, mis oma sotsiaalmajanduslike tunnuste poolest olid tüüpilised kulaklikud majandid. Sellest annab tunnistust kas või seegi asjaolu, et 1929. aastal oli kuni 30—50 hektari suuruste majandite gruppidesse koondunud 41,9 protsenti kogu Eesti põllumajanduses rakendatud palgalisest tööjõust.

Et palgatööjõu kasutamine ei iseloomustanud vaid kõrgematesse gruppidesse kuuluvaid majandeid, seda tõendavad järgnevad andmed (tabel 19).

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 402.

Palgalisi aasta- ja suvitöölisi pidanud majandite arv[1]

Majandite grupid	Aastatöölisi			Suvitöölisi		
	Tööliste arv	Majandite		Tööliste arv	Majandite	
		arv	protsent üld-arvust		arv	protsent üld-arvust
kuni 5 ha	658	585	2,65	212	176	0,80
5— 10 „	916	788	3,20	360	319	1,34
10— 20 „	2 987	2 534	6,29	2 124	1 865	4,63
20— 30 „	3 967	3 226	12,69	4 133	3 423	13,47
30— 50 „	6 556	4 724	21,77	8 914	6 254	28,81
50—100 „	3 766	2 010	32,34	5 679	2 872	46,21
üle 100 „	2 636	315	71,27	134	273	61,76
Kokku keskmine	21 486	14 182	10,13	21 556	15 182	30,85

[1] Põllutöökoja Aastaraamat. VIII, 1939/1940, Tallinn, 1940, lk. 30.

Tabelist 19 näeme, et 1—10 hektari suuruste majandite hulgas, missugused neile kuuluva maa suurust arvestades kuulusid kehvikute majandite rühma, oli siiski 1 868 niisugust, kus süstemaatiliselt palgati aasta- ja hooajatöölisi. Niisuguseid majandeid, kus kasutati alalisi palgatöölisi, oli 10—20 hektari suuruste majandite grupis 2 534 ehk 6,29 protsenti ja 20—30 hektari suuruste majandite grupis 3 226 ehk 12,69 protsenti. Seega oli 10—30 hektari suuruste (s. o. keskmike) majandite rühmas kokku 5 760 ehk ligi 10 protsenti sellesse rühma kuuluvate majandite üldarvust niisuguseid, kus süstemaatiliselt kasutati aastatöölisi.

Nagu edaspidi selgub, kinnitavad madalamate rühmade sotsiaalset heterogeensust ka andmed lehmade arvu kohta üksikutes majandite rühmades. Nii oli 5 481 madalamatesse gruppidesse (maa suurusega 1—10 hektarit) kuuluval majandil keskmiselt 3—5 lehma, 118 majandil aga isegi 6—10 lehma. Veel enam aga on see kehtiv 10—20 ja 20—30 hektari suuruste majandite kohta.

1939. aasta põllumajandusloenduse algandmete (5 481 majandi kohta) uurimise tulemusel, mis viidi läbi Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudis akadeemik N. Buzulukovi juhtimisel, selgus samuti, et kõik majandite rühmad oma tähtsamate sotsiaalmajanduslike põhitunnuste poolest ei olnud homogeensed, vaid koosnesid tegelikult erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvatest majanditest. Siin võeti rühmitamise aluseks kõigepealt palgalise tööjõu kasutamine, samuti põllumaa suurus, produktiivkari, hobused, põllutöömasinad ja inventar ning majandi kogu- ja kaubatoodang.

Saadud analüüsi tulemusi iseloomustab kujukalt tabel 20.

Tabelis 20 esitatud majandite gruppide sotsiaalse koosseisu erinevus näitab veenvalt, kuivõrd puudulik oli kodanliku statistika alusel teostatud agraarsuhete klassistruktuuri analüüs, mille kohaselt majandite rühmitamine toimus üksnes neile kuuluva maa suuruse järgi, kusjuures ühte ja samasse rühma liideti nii tootmise ulatuse kui ka sotsiaalmajandusliku olemuse poolest täiesti erinevad majandid.

Et põllumajandusloenduse andmete põhjal maa suuruse alusel moodustatud majandite rühmad viia vastavusse maaelanikkonna diferentseerumise tagajärjel kujunenud

agraarsuhete klassirühmadega, selleks on tarvis vastavalt sotsiaalsetele tunnustele teha terve rida rühmadevahelisi ümberpaigutusi. Selle tulemusena langeks ühelt poolt tunduvalt eelkõige loenduses näidatud 10—20 ja 20—30 ha suuruste, s. o. keskmike rühmade majandite arv kulaklik-kapitalistlike ja kehvikute majandite ülekandmise arvel, teiselt poolt aga suureneks nende keskmike majandite arvel, mis ainult maa suurust arvestades olid sattunud teistesse, s. o. 1—10 ja üle 30 ha suuruste majandite rühmadesse. Taoline majandite rühmadevaheline ümberpaigutamine nende sotsiaalsete tunnuste järgi põhjustas vastavad nihked ka loenduses antud teiste majandite gruppide struktuuris.

Põllumajandusloenduste andmete eelöeldud põhimõtete alusel läbitöötamise tulemusena võib väita, et kehvikute majandite rühm moodustas 30-ndate aastate lõpul kodanliku Eesti agraarsuhete struktuuris enam kui kaks viiendikku majandite üldarvust. Palju suurem ei olnud ka keskmike majandite rühm, keda kodanlik agraarstatistika eespooltoodud põhjustel püüdis igati näidata kui juhtivat ja domineerivat majandite gruppi.

Kodanliku Eesti maaelanikkonna kõige rohkearvulisema sotsiaalse rühma — kehviktalurahva — vastaspoolel oli välja kujunenud nii majanduslikult kui ka poliitiliselt

Tabel 20

Üksikute majandite rühmade sotsiaalmajanduslik koosseis[1]

Majandite rühmad	Majandite arv	Sellest protsentides			
		Kehvikuid	Keskmikke	Kulaklik-kapitalistlikke majandeid	Kokku
1— 5 ha	464	92,5	4,7	2,8	100
5— 10 „	666	78,8	19,5	1,7	100
10— 20 „	1 556	37,6	57,5	4,9	100
20— 30 „ . . .	1 153	15,1	70,0	14,9	100
30— 50 „ . . .	1 110	—	40,3	59,7	100
50—100 „ . . .	503	—	4,0	96,0	100
üle 100 „ . . .	29	—	—	100	100
Kokku	5 481				100,0

[1] Eesti NSV TA Majanduse Instituudi arhiiv.

valitsev kulaklik-kapitalistlik kiht külas, kellele kuulus vähemalt üks viiendik majandite üldarvust.

Niisugune oli üldjoontes põllumajanduse kapitalistliku evolutsiooni tagajärjel kodanlikus Eestis välja kujunenud agraarsuhete üldine sotsiaalmajanduslik struktuur. Kuid talurahva diferentseerumise ning sellele vastavalt ka põhiliste klassirühmade kujunemise protsessi iseloomustus ei oleks täielik, kui me kas või lühidaltki ei peatuks niisugusel küsimusel, nagu seda on ülerahvastuse küsimus kapitalistlikus põllumajanduses.

4. Agraarne ülerahvastus

Üheks kapitalismi arenemise iseärasuseks põllumajanduses on tööpuuduse erilise, varjatud vormi olemasolu, mida tunneme agraarse ülerahvastuse nimetuse all. Agraarse ülerahvastuse tekkimise sotsiaalmajanduslikuks eelduseks on maaelanikkonna kihistumine, talurahva põhihulkade laostumine ja pauperiseerumine. Ülerahvastus, mis on kapitalistliku tootmisviisi arenemise seaduseks, ei ole absoluutne, vaid relatiivne. Relatiivse ülerahvastuse seaduse toime ja selle mitmesugused avaldusvormid on lahutamatult seotud kapitalistlike suhete levimise ja arenemisega nii tööstuses kui ka põllumajanduses.

Analüüsides agraarse ülerahvastuse konkreetseid väljendusvorme kapitalistlikus põllumajanduses, kirjutas Lenin: „ . . . hulk „peremehi", kes omavad sääraseid tühiseid maalapikesi, milledest elatuda ei saa ja mis kujutavad endast vaid „abimajandit", moodustab kapitalismi üldises korras osa *töötute reservarmeest*. Marxi väljenduse järgi on see säärase armee *varjatud* vorm . . . Sellesse kuuluvad ka „talupojad" või „väikeperemehed", kes ei saa elatuda sellest, mida annab neile nende tühine majand, kes *peavad* hankima elatusvahendeid peamiselt palgatööga. Aiamaa või maalapike kartuli jaoks on sellele kerjuste armeele oma teenistuse täiendamise vahendiks või elatusvahendiks niisugusel ajal, kui tööd ei ole. Need „kääbusperemehed", „partselliperemehed" on kapitalismile vajalikud selleks, et omada ilma igasuguste kulutusteta *alati* oma käsutuses odavate töökäte massi."[1]

Viimase (s. o. 1934. aasta) kodanliku rahvaloenduse

[1] V. I. Lenin, Teosed 16. kd., lk. 404—405.

andmeil oli Eestis 1 126 413 inimest, kellest maal asuva rahvastiku arv moodustas 776 587 ehk 68,9 protsenti rahvastiku üldarvust.

Maaelanikkonna jaotumist üksikute töö- ja vastavate tegevusalade järgi iseloomustavad tabelis 21 toodud andmed.

Tabel 21

Maal asuva rahvastiku jaotumine tööharude järgi (1934 a. rahvaloenduse andmed)[1]

Tööharu	arv	%
Põllumajandus	637 377	82,07
Tööstus	62 403	8,04
Kaubandus	8 594	1,11
Transport ja side	10 894	1,40
Ühiskondlik teenistus	25 136	3,24
Pensionärid, kapitalist elavad ja hooleealused	20 892	2,69
Maja- ja isikute teenistuses	3 364	0,43
Tööharu teadmata	7 927	1,02
	776 587	100

Tabelis 21 toodud andmetest nähtub, et väljaspool põllumajandust sai ülalpidamist 139 210 inimest ehk 17,93 protsenti kogu maal asuvast rahvastikust, kusjuures märkimisväärselt suur oli ka tootlikust tööst mitteosavõtjate arv.

Väljaspool põllumajanduslikku tootmissfääri oleva maaelanikkonna kihi olemasolu ja kasvu püüti kulakluse huvides mistahes tootmisharu arvel igati toetada ja soodustada. Sellega taotleti ühelt poolt proletariaadi kasvu pidurdamist linnades ja teiselt poolt maakodanluse varustamist odava tööjõuga. „Maal asuvate tööstustööliste perekonnad," kirjutati Põllutöökoja Aastaraamatus, „on maaga ligemalt seotud ja naised ning lapsed töötavad ajutiselt talundeis. Töölised ise ei kaota maa orientatsiooni, mistõttu kriisiaegadel on neid hõlpsam paigutada talundeisse tööle."[2]

[1] Põllutöökoja Aastaraamat, 1939/40, VIII, Tallinn, lk. 14.
[2] Sealsamas, lk. 15.

Agraarse ülerahvastuse tekkimise ja olemasolu põhjused kodanlikus Eestis, nagu teisteski kapitalistlikes riikides, peitusid eelkõige selles suures disproportsioonis, mis, nagu hiljem näeme, valitses ühelt poolt väikemajanditesse koondatud tööjõu ja teiselt poolt maa kui ka teiste olemasolevate vajalike tootmisvahendite vahel, mis tegi võimatuks olemasoleva tööjõu täieliku rakendamise nendes majandites.

Seda kinnitab veenvalt eelkõige üksikute majandite töötajate keskmise arvu ja põllumajandusliku maa suuruse vastastikune suhe (tabel 22).

Tabel 22

Töötajate arv iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta majandite gruppide järgi (1929. ja 1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)[1]

Majandite grupid	1929. a.	1939. a.	Võrreldes 1929. a. — vähenenud % + suurenenud %
1— 5 ha	83,3	84,2	+ 1,0
5— 10 „	37,9	39,5	+ 4,3
10— 20 „	21,8	22,8	+ 4,3
20— 30 „	15,2	15,7	+ 3,2
30— 50 „	11,8	11,8	— 0,3
50—100 „	8,8	8,8	+ 0,1
Kokku kõik majandid	17,3	18,0	+ 4,3

Tabelis 22 toodud arvudes avaldub üks talupoegkonna diferentseerumise, töötava talurahva vaesumise ning pauperiseerumise spetsiifilisi seaduspärasusi: mida väiksem oli majand maa suuruselt, seda suurem oli selles majandis töötajate (perekonnaliikmete) arv. Nii oli 1939. aastal 1—5 ha suuruste majandite rühmas iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 84,2 töötajat, 30—50 ha suuruste majandite rühmas aga 11,8, seega rohkem kui seitse korda vähem. Suurmajandite (üle 50 ha) rühmadega võrreldes on see vahekord veelgi teravam, kusjuures väiksemate majandite rühmas töötajate keskmine arv iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta ei kahanenud, vaid vastupidi — kasvas. Selles väljendubki väiketootja

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, 30. aprillil 1940, lk. 215.

eraldumine maast ning viimase koondumine maakodanluse kätte.

Agraarset ülerahvastust väikemajandite rühmades iseloomustab kujukalt ka tabel 23.

Tabel 23

Keskmine töötajate arv ühe majandi kohta (1929. a. ja 1939. a. põllumajandusloenduse andmed)[1]

Aastad	Majandite rühmad						Kokku kõik majandid
	1—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	
1929	2,39	2,82	3,23	3,68	4,47	5,42	3,44
1939	2,48	2,95	3,36	3,84	4,48	5,44	3,54
± %	+3,8	+4,6	+4,0	+4,3	+0,2	+0,4	+2,9

Tabelis 23 toodud andmetest nähtub, et 50—100-hektariliste majandite rühm, olles pindalalt 20—25 korda suurem väikemajanditest (1—5 ja 5—10 ha), ületas viimaseid töötajate arvu poolest vaid umbes kahekordselt. See asjaolu näitabki, et maa ja teiste vajalike tootmisvahendite piiratus väikemajandites põhjustas nende töötajate muutumise töötatööliste varjatud reservarmeeks. Tingituna kapitalistlike tootmissuhete antagonistlikust iseloomust oli töötava inimese kui ühiskonna peamise tootliku jõu mittetäielik kasutamine teravas vastuolus kogu ühiskondliku tootmise progressiivse arenemisega.

Agraarse ülerahvastuse konkreetseks avaldusvormiks oli nii ajutiselt töötavate kui ka vastavate majanduslike eelduste puudumise tõttu tootlikust tööst mitteosavõtvate töötajate eksisteerimine põllumajanduses.

1929. aasta loenduse andmeil võttis põllumajanduslikust tootmisest osa 72,6 protsenti majandite kogu rahvastikust, 1939. aastal — 79,2 protsenti. Loomulikult ei anna need üldised arvud veel kaugeltki tõelist pilti meid huvitavast küsimusest, seda enam, et põllumajandusloenduse andmeil

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, 30. aprill 1940, lk. 215.

Rahvastiku jaotumine üksikute majandite gruppide ning töötajate osavõtu järgi põllumajanduslikust tootmisest (1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)[1]

Majandite rühmad	Majandite rahvastik				Töötajate jaotumine osavõtu järgi põllumajanduslikust tootmisest					
		Sealhulgas töötajaid			Alaliselt** töötajaid		Ajutiselt töötajaid		Põllumajanduslikust tööst mitteosavõtjad	
	Kokku majandites	majandi omaniku perekonda kuuluvaid	palgalisi*	Kokku	Kokku	sellest palgatöölisi	Kokku	sellest palgatöölisi	arv	protsent
1— 5 ha	72 956	53 504	1 135	54 639	34 162	658	20 477	477	18 317	25,1
5— 10 „	90 911	68 284	2 142	70 426	52 566	916	17 860	1 226	20 485	22,5
10— 20 „	172 295	126 266	9 309	135 575	104 834	2 987	30 741	6 322	36 720	21,3
20— 30 „	122 047	85 272	12 196	97 468	74 675	3 967	22 793	8 229	24 579	20,1
30— 50 „	119 573	76 396	20 930	97 326	71 362	6 556	25 964	14 374	22 247	18,6
50—100 „	40 713	21 803	11 995	33 798	22 524	3 766	11 274	8 229	6 915	17,0
üle 100 „	6 965	1 087	4 912	5 999	3 522	2 639	2 477	2 273	966	13,9
Kokku . .	625 460	432 612	62 619	495 231	363 645	21 489	131 586	41 130	130 229	20,8

* Välja arvatud päevatöölised.

** Rahvastiku loenduse andmeil arvati alaliselt töötajaiks kõik need, kes töötasid vähemalt 9 kuud aastas, ajutiselt töötajaiks loeti perekonnaliikmed, kes töötasid tähendatud ajast vähem ja kõik palgatöölised, välja arvatud aastatöölised.

[1] III Põllumajandusloendus 1939. a., vihik I, Tallinn, 1940, lk. 26.

loeti tööst osavõtjaiks kõiki neid, kes aastas kas või ainult ühe kuu töötasid.

1939. aasta andmeil elas maal ca 762 000 ehk 67,2 protsenti kogu rahvastikust, neist 625 460 ehk 82 protsenti sai ülalpidamist põllumajandusest.

Nii ajutiselt töötajate kui ka põllumajanduslikust tööst mitteosavõtjate osatähtsusest üksikute majandite rühmades annab ettekujutuse tabel 24.

Tabelis 24 toodud andmed näitavad, et põllumajanduslikust tööst osavõtjate maksimaalne arv (kokku nii alaliselt kui ka ajutiselt töötajad) ulatus 1939. aastal kuni 495 231-ni. Neist töötas aasta läbi 363 645 ehk 73,4 protsenti, ajutiselt 131 586 ehk 26,6 protsenti; põllumajanduslikust tööst mitteosavõtjaid oli 130 229 ehk 20,8 protsenti majandite rahvastiku üldarvust, kusjuures see protsent väikemajandite rühmades oli suhteliselt kõrgem.

Täiendavalt olgu märgitud, et iga 100 alalise töötaja kohta, kes kuulusid majandipidaja perekonda, oli väikemajandite rühmades ka ajutiselt töötajaid tunduvalt rohkem. Nii oli 1—5 hektari suurustes majandites iga 100 alaliselt töötaja kohta keskmiselt 59,7 ajutiselt töötajat, 50—100 hektari suurustes majandites aga 16,2.[1] See näitab, et siin oli rakendatud vaid osa väikemajandite rahvastiku tööjõust ja seegi ainult teatud perioodil, kuna võrdlemisi suur arv perekonnaliikmeid oli sunnitud palgatöölistena töötama väljaspool oma majandit.

Kodanliku statistika andmeil ulatus osaliselt töötajate arv väikemajandites 1939/40. aastal ca 110 000-ni, kusjuures täiesti üleliigne tööjõud alla 20-hektarilistes majandites ulatus ca 22 000 inimeseni.[2] Peale selle vabastas põllumajandus talveperioodil kümneid tuhandeid hooajatöölisi, nii palgalisi kui ka majandipidaja perekonda kuuluvaid töötajaid. Sama aasta talveperioodil vabanes põllumajanduslikust tööst 128 845 töötajat, sealhulgas 22 773 suvilist, 1528 kuutöölist, 15 999 karjast, 88 548 ajutiselt töötavat perekonnaliiget, kellest 55 370 olid 8—15 aasta vanused.[3]

Kogu see maata, poolproletaarlaste, väikemajandite valdajate ja ajutiselt töötajate mass, mis moodustas ligi 40

---

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, 30. aprill 1940, lk. 116.
[2] Põllutöökoja Aastaraamat, VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 26.
[3] Sealsamas, lk. 26—27.

protsenti põllumajanduses töötajate üldarvust, kujutaski oma sotsiaalmajanduslikult seisundilt tegelikult töötute varjatud reservarmeed ehk agraarset ülerahvastust kodanliku Eesti põllumajanduses.

Tööstusliku reservarmee mitmesugused erivormid, sealhulgas ka agraarne ülerahvastus, on Marxi sõnade järgi kapitalistliku tootmisviisi arenemise paratamatuks produktiks ning selle tootmisviisi eksisteerimise vajalikuks eelduseks. See armee, nagu kirjutas Marx, annab kapitali kasvu muutuvaiks vajadusteks inimmaterjali, „mis on alati valmis ja ekspluateerimiskõlvuline ega ole sõltuv rahvastiku tegeliku juurdekasvu piiridest"[1].

Agraarse ülerahvastuse ning kodanlikus Eestis toimunud väiketalurahva ekspropriieerimise ja proletariseerumise tunnuseks oli ka maaelanikkonna tung linna, eriti kehviktalupoegade perekondadest võrsunud noorte inimeste näol, kes siirdusid linnadesse „paremat elu" otsima, sest kodus ei leidunud neile tööd. Nii lahkus 1939. aastal Järvamaa 1—5 hektari suurustest majanditest 25,4 protsenti kõigist noortest, üle 50 hektari suurustest majanditest aga ainult 13 protsenti.[2]

Rahvastiku kasv linnades toimuski peamiselt maarahva arvel, kuna linnaelanike loomulik juurdekasv ei katnud real aastail isegi linnade ja asulate rahvastiku arvu vähenemist. Sündivus ületas surevuse vaid maal, kindlustades seega elanikkonna üldarvu loomuliku juurdekasvu.

Ametlike andmete järgi lahkus maalt ajavahemikul 1922—1940 6600 inimest. Sama aja jooksul vähenes maaelanikkond 43 643 inimese võrra, linnaelanike arv aga kasvas 70 524 inimese võrra. Selle tulemusel muutus linna- ja maaelanikkonna struktuur aastate jooksul järgmiselt (protsentides):[3]

	Linnad	Maa
1922. a.	27,2	72,8
1934. a.	31,1	68,9
1939. a.	32,8	67,2

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 549.
[2] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, 1940, lk. 116.
[3] Põllutöökoja Aastaraamat, VIII, 1939/40, lk. 13.

Marksismi klassikud näitasid, et linnaelanikkonna kasv maaelanikkonna arvel on kapitalismi üldine seadus, mille teoreetiline põhjendus seisab selles, et ühiskondliku tööjaotuse kasv eraldab põllumajandusest üha rohkem töötusharusid, muutuv kapital aga, mis on vajalik antud maatüki harimiseks, üldiselt väheneb.

Selle seaduspärasuse toimet kodanlikus Eestis iseloomustab tabel 25.

Tabel 25

Rahvastiku liikumine kodanlikus Eestis[1]

Aastad (seis 1. jaanuaril)	Kogu elanikkond	Linnaelanikkond	Maaelanikkond	Vähenemine — kasv +	
				linnas	maal
1922	1 107 059	301 601	805 458	—	—
1934	1 126 413	349 826	776 587	—	—
1935	1 127 928	353 051	774 877	+3 225	—1 710
1936	1 129 804	359 011	770 793	+5 960	—4 084
1937	1 130 143	364 655	765 488	+5 644	—5 305
1938	1 131 161	369 934	761 227	+5 279	—4 261
1939	1 133 940	372 125	761 815	+2 191	+ 588

Kuigi elanikkonna üldarv Eestis mõnevõrra kasvas, toimus samal ajal maaelanikkonna osas absoluutne ja relatiivne vähenemine. Enamikul juhtudel täiendasid maalt linna tulnud inimesed niigi suurt töötute armeed. Linnades tekkis krooniline tööpuudus, mis kasvas eriti kriisi ajal ja tegi töö leidmise uustulnukatele väga raskeks. Töötute armee koos nende perekonnaliikmetega kasvas teatud perioodil kuni 60 000-ni, moodustades peaaegu poole kogu kodanliku Eesti tööstustööliste arvust.

Rahvahulkade absoluutne ja suhteline vaesumine kodanlikus Eestis kajastus ka rahvaarvu kasvutempo vähenemises. Rahvaarv suurenes ajavahemikul 1881—1922 881 445-lt kuni 1 107 059-ni. Seega moodustas rahva juurdekasv 41 aasta jooksul 20 protsenti ehk keskmiselt 0,5 protsenti aastas. 1922—1934, s. o. 13 aasta jooksul, oli rahva juurdekasv kõigest 19 354 ehk 1,7 protsenti, seega keskmiselt 0,1 protsenti aastas.

Sellest järeldub, et rahva juurdekasv kodanlikus Eestis

[1] Põllutöökoja Aastaraamat, VIII, 1939/40, lk. 13.

näitas languse tendentsi. Nii ulatus rahvaiibe protsent iga 1000 elaniku kohta:[1]

1925. a.	+3,4
1930. a.	+2,6
1935. a.	+1,0
1939. a.	+1,3

Eesti oli üks madalaima rahvaiibega maid, võrreldes Läti, Leedu, Soome, Rootsi, Taani ja Saksamaaga. Näiteks Lätis oli rahvaiive 1926.—1930. aastatel keskmiselt 5,9 protsenti aastas, Eestis aga samal ajal 1,1 protsenti.

Pidevalt halvenes ka rahva vanuseline koosseis langeva sündimuse ning kõrge suremuse tõttu noorte ja keskealiste hulgas. „Tingitult madalamast iibest seisab meie rahvakeha vananemise lävel, mis võib hävitavalt mõjuda kogu rahvale."[2]

Kuni kodanliku valitsuse kehtestamiseni olid nooremad vanusrühmad Eestis tunduvas ülekaalus. Kui 1881. aastal alla 30-aastaste rühm moodustas 60 protsenti ja 1922. langes 51,3 protsendini rahvastiku üldarvust, siis 1934. aastal oli selle vanusrühma osatähtsus rahvastiku üldarvust ainult 47,3 protsenti. Kodanlike statistikute teoreetiliste kalkulatsioonide järgi pidi alla 30 aasta vanuste rühm 1980. aastaks moodustama vaid 38,6 protsenti. Seepärast ei olnud juhuslik, et tekkinud olukorras kerkis rahvaiibe küsimus ühe tähtsaima ja suurt ärevust tekitava probleemina kodanliku Eesti valitsevate klasside ette. „Need arvud panevad meid mõtlema," targutasid ummikusse sattunud valitseva klassi ideoloogid ehmunult, „sest raugastumine murrab kõige kangema mehe tööjõu, samuti rahva raugastumine murrab selle valitsemisvõime ning tahte."[3]

Seega rööbiti teiste mitmesuguste elualadega leidsid valitsevate klasside poolt 20 aasta kestel teostatud rahvavaenuliku poliitika kahjulikud resultaadid oma konkreetse väljenduse ka rahvaiibes kui iga iseseisva rahvuse ühes kõige elulisemas küsimuses.

Rahvaiibe küsimusele tähelepanu juhtimine valitseva klassi esindajate poolt ning selles osas kriitilise olukorra

---

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, 30. aprill 1940, lk. 225.
[2] Sealsamas, lk. 226.
[3] Põllutöökoja Aastaraamat, VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 33.

tunnistamine ei tähendanud aga veel kaugeltki rahva juurdekasvu takistavate ja halvendavate põhjuste kõrvaldamist. Tingituna kapitalistlikust süsteemist polnud kodanlus suuteline tootlike jõudude progressiivse arengu seisukohalt lahendama ei rahvastiku kasvu (sealhulgas ka agraarse ülerahvastuse) küsimust ega ka materiaalse elu arengu protsessis valminud teisi uusi ülesandeid töötava rahva huvides.

IV. TALURAHVA DIFERENTSEERUMINE JA TOOTMISVAHENDITE KONTSENTREERUMINE KULAKLIK-KAPITALISTLIKESSE MAJANDITESSE KODANLIKU EESTI PÕLLUMAJANDUSES

Maaelanikkonna sotsiaalmajandusliku kihistumise protsess väljendus loomulikult ka neis muutustes, mis tulenesid kapitalistliku evolutsiooni tagajärjel maa ja teiste tootmisvahendite jaotusest ning ümberjaotusest üksikute majandite suurusrühmade vahel.

Agraarsuhete kapitalistliku evolutsiooni ja seoses sellega talurahva sotsiaalsete rühmade kujunemise iseärasuste ning nende dünaamika iseloomu määravateks ning omavahel seotud teguriteks kodanliku Eesti põllumajanduses olid: 1) talurahva kihistumine kui kaubatootmise stiihiliste objektiivsete majandusseaduste alusel toimuv põhiline ning põllumajandusliku tootmise arengut määrav protsess, 2) uute majandite rajamine, 1919. a. Maaseaduse alusel loodud riikliku maafondi jaotamine ning uudismaade ülesharimine asundustegevuse korras.

Majandite arvuline kasv seoses maareformi teostamisega avaldas eriti suurt mõju maa kontsentreerumise protsessile ning klassistruktuuri arenemisele põllumajanduses kuni 30-ndate aastateni. Pärast seda kui riiklik maatagavara valdavas osas oli juba jaotatud ja uute majandite asutamine riigi poolt tunduvalt vähenes, muutus maaelanikkonna kihistumine külas klassivastuolude arenemise seisukohalt, eriti aga ajavahemikul 1929—1939, võrreldes eelmise aastakümnega, veelgi selgepiirilisemaks ja teravamaks. Talurahva diferentseerumist ning majandusliku ebavõrdsuse kasvu kiirendas eriti 20-ndate aastate lõpul puhkenud ülemaailmne majanduskriis, mille laostavasse mõjusfääri sattus ka Eesti majanduselu areng.

1. Majandite arvuline kasv ja maa kontsentreerumine

Enne kodanliku maareformi läbiviimist oli Eestis umbes 85 663 majandit, sealhulgas 51 640 ostumajandit, 23 023 mõisarendimajandit ja 11 000 majandit Petseri- ja Narvatagusel maa-alal. Majandite üldine juurdekasv kodanlikus Eestis, mis toimus peamiselt maareformi teostamise ja osaliselt ka asundustegevuse korras, ulatus 54 321 üksuseni, mille tagajärjel majandite üldarv 1939. aastaks oli kasvanud 139 984-ni.

Majandite arvulist kasvu üksikute aastate läbilõikes näitab tabel 26.

Tabel 26

Majandite arvu kasv ajavahemikul 1918—1939
(põllumajandusloenduse andmed)

Ajavahemik	Majandite arv nimet. perioodil		Juurdekasv nimet. ajavahemikul		Juurdekasv keskmiselt aastas	
	algul	lõpul	majandeid	%-des	majandeid	%-des
1918—1925	85 663	126 561*	40 898	47,7	5 843	6,8
1925—1929	126 561	133 357	6 796	5,4	1 699	1,3
1929—1939	133 357	139 984	6 627	5,0	663	0,5
Kokku	—	—	54 321	63,4	2 587	3,0

* Sealhulgas 0,5—1 ha suurused majandid.

Tabelis 26 toodud andmetest nähtub, et uute majandite rajamine maareformi korras toimus peamiselt ajavahemikul 1918—1925, mil loodi 40 898 majandit ehk 75,5 protsenti uute majandite üldarvust. Uute majandite rajamine vähenes eriti 30-ndatel aastatel, kus nende aastane juurdekasv oli peaaegu kolm korda väiksem, võrreldes 20-ndate aastate teise poole keskmisega.

Peale maareformi ja asundustegevuse avaldas uute majandite loomisele teatud mõju ka maaomandi eraviisiline tükeldamine, mis hoogustus eriti 1930-ndate aastate keskpaiku, nagu selgub edaspidi.

Kuna põllumajandusloenduste andmed eelnevas peatükis selgitatud põhjustel ei ole omavahel võrreldavad peamiselt majandite suurusrühmade liigitamisel kasutatud

näitajate tõttu, oleme sunnitud kodanliku Eesti agraarsuhete kapitalistliku evolutsiooni ning maaelanikkonna klassistruktuuri kujunemise protsessi iseloomustamisel piirduma peamiselt vaid kahe viimase (s. o. 1929. ja 1939. aasta) põllumajandusloenduse andmetega.

Andmed majandite struktuuri muutumise kohta aastail 1929—1939 on toodud tabelis 27.

Tabel 27

Majandite struktuur ja dünaamika nende suurusgruppide järgi (1929. ja 1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	Majandite arv					
	1929. a.	%-des	1939. a.	%-des	Võrreldes 1929. a vähenenud — suurenenud +	
					arv	%-des
1— 5 ha	23 456	17,6	22 051	15,8	—1 405	— 6,0
5— 10 „	21 600	16,2	23 869	17,0	+2 269	+10,5
10— 20 „	34 977	26,2	40 288	28,8	+5 311	+15,2
20— 30 „	24 235	18,2	25 415	18,2	+1 180	+ 4,9
30— 50 „	22 185	16,6	21 704	15,5	— 481	— 2,2
50—100 „	6 433	4,8	6 215	4,4	— 218	— 3,4
üle 100 „	471	0,4	442	0,3	— 29	— 6,2
Kokku . . .	133 357	100,0	139 984	100,0	+6 627	+ 5,0

Tabelis 27 toodud andmed näitavad, et juurdekasv üksikute majandite suurusrühmade läbilõikes oli erinev. Selles kajastuvad ka vastavad sotsiaalmajanduslikud nihked ja muudatused talurahva hulgas. Erinevalt maareformi teostamise algperioodist toimus majandite juurdekasv 30-ndatel aastatel peamiselt väikemajandite arvel. Nii suurenes ajavahemikul 1929—1939 5—10 hektari suuruste majandite arv 10,5 protsenti, 10—20 hektari suuruste majandite arv 15,2 protsenti ja 20—30 hektari suuruste majandite arv ainult 4,9 protsenti. Kuna 10—20-hektariliste (s. o. keskmike) majandite rühma olid loenduse andmeil maa suuruse järgi arvatud ka niisugused majandid, mis tegelikult oma sotsiaalse seisundi poolest olid enamikus kehvikute majandid, siis järeldub sellest, et majandite üldine arvuline juurdekasv kodanlikus Eestis toimus peamiselt kehvikute majandite arvel ning oli seega üheks maa-

elanikkonna vaesumise ja pauperiseerumise konkreetseks väljendusvormiks.

Rööbiti kehvikute ja osaliselt ka keskmike majandite suurusrühma lülitatud majandite arvulise kasvuga toimus samal ajal ühelt poolt poolproletaarsete (1—5 ha), teiselt poolt aga ka suurte majandite (üle 30 ha) arvus teatud kahanemisprotsess. Nii vähenes 1—5 hektari suuruste majandite arv 6,0 protsenti, 20—50 hektari suuruste majandite arv 2,2 protsenti, 50—100 hektari suuruste majandite arv 3,4 protsenti ja üle 100 hektari suuruste majandite arv 6,2 protsenti.

Maa suurusest tingitud kvantitatiivsed muutused üksikute majandite rühmade struktuuris olid omavahel tihedalt seotud ning põhjustatud agraarsuhete kapitalistliku arenemise seaduspärasustest. Nii näiteks tähendas poolproletaarsete majandite (1—5 ha) vähenemine eelkõige kas vahetu tootja täielikku eraldamist maast või kehviku üleminekut keskmiktalurahva rühma. See seaduspärasus kehtib ka keskmiktalurahva osatähtsuse ja sotsiaalmajandusliku seisundi muutumise kohta. Oma ühiskondlikelt suhetelt, nagu märkis Lenin, kõigub keskmike rühm kõrgema rühma (mille poole ta püüab ja millesse suudab pääseda ainult õnnelik vähemik) ja madalama rühma vahel, millesse teda tõukab kogu ühiskonna evolutsiooni käik.[1]

Põhiliselt erineva sotsiaalmajandusliku iseloomuga olid suurmajandite gruppides toimunud arvulised muutused. Välja arvatud üksikud erandid, oli nende majandite arvu ja osatähtsuse langus talurahva klassistruktuuris tingitud majandile kuuluva maa tegelikust vähenemisest. Selle tulemuseks oli küll antud majandite üleminek madalamasse gruppi, kuid oma tootmisvõimsuselt jäid nad enamikus siiski edasi kulaklik-kapitalistlikeks majanditeks. Kodanliku ühiskonna ajalugu on veenvalt näidanud, et kapitalismi arenemist põllumajanduses ei iseloomusta mitte niivõrd majandi kasutuses oleva maa pindala suurenemine, kuivõrd just põllumajandusliku tootmise intensiivistumine.

Seoses majandite arvulise kasvu ning nende struktuuri muutustega toimusid nihked ka vastavale majandite suurusrühmale kuuluva maa jaotuses (tabel 28).

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 402.

Maa jaotus majandite gruppide järgi (1929. ja 1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	Maa suurus hektarites					
	1929. a.	%-des	1939. a.	%-des	Võrreldes 1929. a. vähenenud — suurenenud +	
					Arv	%-des
1— 5 ha	91 887	3,0	86 445	2,7	— 5 442	— 5,9
5— 10 „	197 398	6,4	219 387	6,9	+21 989	+11,1
10— 20 „	602 451	19,5	689 092	21,7	+86 641	+14,4
20— 30 „	669 994	21,7	707 194	22,2	+37 200	+ 5,6
30— 50 „	960 409	31,0	941 660	29,6	—18 749	— 2,0
50—100 „	456 049	14,7	440 744	13,9	—15 305	— 3,4
üle 100 „	115 561	3,7	94 916	3,0	—20 645	—17,9
Kokku . . .	3 093 749	100,0	3 179 438	100,0	+85 689	+ 2,8

Tabelis 28 toodud andmed tõendavad, et ka pärast üleskiidetud maareformi teostamist säilis maa jaotuse klassiiseloom kodanlikus Eestis edaspidigi. Nii moodustasid 1—10-hektarilise pindalaga majandid 1939. aastal 32,8 protsenti majandite üldarvust, kuid neile kuulus vaid 9,6 protsenti kogu põllumajanduslikust maast. 22 051 majandit ehk 15,8 protsenti kõigist majanditest olid tüüpilised kääbusmajandid (suurusega 1—5 ha) keskmise maa suurusega 1,5 hektarit, kusjuures neile kuuluva maa pindala viimase kümne aasta kestel vähenes 5,9 protsenti. Kuid sedagi maad, mis oli väikemaapidajatel, said nad põllumajanduslikult kasutada vaid osaliselt, kuna sageli suur osa sellest oli soo, võserike või liivikute all.

Samal ajal aga suutsid kolme kõrgema grupi majandid (alates 30—50 ha suuruste majandite grupist), mis 1939. aastal moodustasid kõigest 20,2 protsenti majandite üldarvust, enda valduses säilitada 46,5 protsenti ehk ligi poole kogu põllumajanduslikust maast.

Kodanliku statistika andmetele tugineva Eesti agraarsuhete evolutsiooni klassiiseloomu analüüsi teeb komplitseerituks ning raskeks eriti asjaolu, et rööbiti väiketalupoegade ja keskmike „väljauhtumise" protsessiga kasvas madalamatesse ja keskmistesse gruppidesse kuuluvate majandite arv peamiselt nende kulaklike majandite arvel,

mis ühel või teisel põhjusel tükeldati nende omanike poolt ning mis seega maa suuruse poolest küll madalamaisse sotsiaalsetesse gruppidesse üle läksid, kuid oma tootmisviisi olemuse poolest siiski jäid edasi kulaklikeks majanditeks. Sellest tingituna kujunesidki üksikud majandite suurusrühmad tegelikult mitmesugustesse erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvaiks.

Loomulikult ei saa ainuüksi maa pindala suuruse arvestamisega väljendada kõiki neid keerulisi ja mitmekesiseid protsesse, kuigi kapitalismi arenemise üldine protsess põllumajanduses just nendest koosnebki. Kuid kõiki neid talurahva kihistumise vastuolulisi protsesse varjas kodanlik statistika majandite grupeerimisega üksnes nende maa suurust arvesse võttes, mistõttu need kodanliku statistika „arvude reas" said tegelikult täiesti moonutatud tõlgenduse.

Arvestamata maaelanikkonna klassistruktuuri iseloomustavaid tõelisi sotsiaalmajanduslikke põhitunnuseid, osutus talurahva näiline „nivelleerumine" (väike- ja suurmajandite suurusrühmade, s. o. polaargruppide), suhteline vähenemine ja keskmiste rühmade suurenemine igasuguste apologeetiliste väiketalumajapidamiste „püsivuse", küla „keskmikustumise", põllumajanduse mittekapitalistliku arenemise ja teiste väikekodanlike teooriate levitamise allikaks kodanlikus Eestis. Kuid nagu hiljem näeme, olid kõik need „teooriad" tegelikult alusetud ega väljendanud objektiivselt põllumajanduslikus tootmises toimunud protsesse. Tuginedes kodanlikule agraarstatistikale, kasutasid maakodanluse ideoloogid talurahva iseloomustamisel ühekülgselt vaid üht agraarsuhete põhitunnust, s. o. vastavale majandite rühmale kuuluva maa suurust, millest tulenebki kapitalismi apologeetika, täiesti vale, tõelist olukorda kõigiti moonutav, kuid kodanlusele väga meelepärane pilt: klassivastuolude nürinemine ja väikemaapidajate olukorra ilustamine.

Majandite suurusrühmade struktuuri muutumisele ning küla näilisele „keskmikustumisele" avaldas suurt mõju maade tükeldamine, mis hoogustus eriti 30-ndate aastate keskpaiku. Olles maareformi teostamise käigus enda kätte koondanud suure maafondi, eelistas külakodanlus seoses tootmise intensiivistamisega nüüd oma maatükkide killustamist ja lapikestena väljarentimist. Maaomandi osalise tükeldamisega taotlesid suurmaapidajad muuhulgas ka

oma kapitalistlike majandite kindlustamist alalise ja odava tööjõuga just maatükki omavate palgatööliste näol.

20-ndate aastate lõpul alanud agraarkriisi laostaval mõjul hakkasid suurmaaomanikud igasuguste teiste kombinatsioonide kõrval laialdasemalt kasutama ka oma talukohtade fiktiivset tükeldamist sugulaste ning teiste isikute vahel. Kõrge tasu saamise eesmärgil renditi maad välja või müüdi kallima hinnaga edasi. Statistilised andmed näitavad, et 30-ndatel aastatel osaliselt või täielikult peremehi vahetanud majandite arv kasvas kiiresti. Maa müük ja ost oksjonil, pärandamine, igasugused üksikute perekonnaliikmete vahel teostatud ümberjaotused — kõik see kokku põhjustas maatükkide killustamist ja siirdumist ühe peremehe käest teise kätte. Peale muu harrastas kodanlus ka niisugust maaomandi killustamise viisi, nagu väikeste linnaäärsete ja mererannas asuvate maakohtade ostmine, kuhu ehitati suvilaid, rajati aedu jne.

Maa tükeldamise osas on andmeid ainult ajavahemiku kohta 1933—1938. Nii tükeldati 1938. aastal 1443 maaomandit, eraldades nendest 2 042 uut kinnistut, mis koos tükeldatud endiste põhikohtade jääkidega kokku andsid: 1938. a. — 3485 üksust, 1937. a. — 3828, 1936. a. — 1939, 1935. a. — 1346, 1934. a. — 1194, 1933. a. — 1040 üksust. Seejuures on oluline märkida, et näiteks 975 majandist ehk 66 protsendist 1938. aastal tükeldatud maaomandite üldarvust (1443) oli 484 majandit suurusega 30—50 ha, 491 suurusega üle 50 ha. Seega ainult ühe (1938.) aasta kestel vähendati tükeldamise teel 975 majandit suurusega üle 30 hektari, mille tagajärjel loodi vaid 44 uut sama suurusega majandit ja 1998 majandit suurusega alla 30 hektari.

Seejuures tükeldati 1938. aastal eespool märgitud 1443-st maaomandist 671 maaomandit eraviisiliselt (s. o. välja arvatud „popsiseaduse" alusel ja maakapitali abil eraldatud majandite üksused), mille tulemusel saadi 1149 uut majandit, mis koos põhikohtadega andsid 1820 üksust.

Missugust mõju avaldas maaomandite eraviisiline tükeldamine majandite suurusrühmade struktuuri muudatustele, seda iseloomustab kujukalt tabel 29.

Võrreldes tükeldamise tagajärjel kujunenud majanditega vähenes suurmajandite (üle 30 ha) arv põhikohtade tükeldamise tagajärjel 370-lt kuni 269-ni ehk 45,1 protsen-

Tabel 29

Maaomandi eraviisiline tükeldamine[1]

Majandite grupid	Tükeldatud peakohad		Eraldatud uued üksused		Tükeldamise tagajärjel kujunenud maaomandid	
	arv	protsent	arv	protsent	arv	protsent
kuni 1 ha	16	2,4	559	48,6	596	32,8
1— 5 „	61	9,1	212	18,5	286	15,7
5— 10 „	55	8,2	108	9.4	166	9,1
10— 20 „	83	12,4	140	12,2	270	14,8
20— 30 „	86	12,8	87	7.6	233	12,8
30— 50 „	199	29,7	37	3,2	194	10,7
50—100 „	150	22,3	6	0,5	67	3,7
üle 100 „	21	3,1	—	—	8	0,4
Kokku . . .	671	100,0	1 149	100,0	1 820	100,0

dilt kuni 14,8 protsendini. Vastavalt sellele suurenes nii keskmike kui ka kehvikute majandite arv.

Selle keerulise protsessi käigus sattus teatud osa endistest suurmajanditest pärast tükeldamist (arvestades nende pindala) paratamatult madalamatesse rühmadesse, tootmise võimsuselt aga säilitasid nad siiski endise kulaklik-kapitalistliku iseloomu. See asjaolu tõestab äärmise selgusega eespooltoodud järeldusi, et suurmajandite teatud

Tabel 30

Maaomandi tükeldamise tagajärjel eraldatud maatükkide arv ja nende suurus (hektarites)[2]

Aastad	Maatükkide arv suurusgruppide järgi							
	kuni 1 ha	1—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	Üle 50 ha	Kokku
1934	192	144	84	137	86	32	5	680
1935	251	178	74	116	59	33	11	722
1936	416	264	135	177	85	42	8	1 127
1937	970	599	230	200	124	78	7	2 208
1938	1 087	455	196	170	90	38	6	2 042
Kokku	2 916	1 640	719	800	444	223	37	6 779

[1] „Eesti Statistika" nr. 223 (6), Tallinn, juuni 1940, lk. 296.
[2] Sealsamas, lk. 295.

arvuline vähenemine ning keskmiste rühmade kasv ei tähenda kaugeltki küla „keskmikustumist" ega „kapitalismi lagunemist".

Missuguse suurusega maaomandid tükeldamise tagajärjel loodi, selgus tabelist 30.

Maaomandi tükeldamise teel loodud uued üksused olid valdavas osas kääbusmajandid. Nii olid 6779-st uuesti loodud majandist 4546 ehk 67 protsenti pindalaga kuni 5 hektarit (vt. tabel 30). Niisuguste kääbusmajandite loomine tähendas vaid maata talupoegade muutumist „hingemaad" omavaiks töölisteks.

Maa tükeldamise põhjused olid väga mitmesugused: ost-müük, oksjon, pärimine ja kinkimine, ühisvara jagamine, popsiseadus ning teised põhjused. Näiteks 1938. a. tükeldati 1443 maaomandit, eraldades 2042 uut kinnistust, mis koos tükeldatud üksustega endiste omanikkude kätte jäänud emakohtade jääkidega kokku, nagu eespool märkisime, andsid 3485 kinnisvara. Tükeldamise põhjuseks enamikul tükeldatud maaomandeist olid: popsiseaduse alusel 763 juhul ehk 52,9 protsenti, ostu-müügi teel tükeldati 387 maaomandit ehk 26,8 protsenti, ühisvara jagamise korras oli tükeldatud 157 üksust ehk 10,9 protsenti, kinkimise ja pärimise teel eraldati 103 maaomandit ehk 7,1 protsenti, ning muudel põhjustel 33 üksust ehk 2,3 protsenti tükeldatud maaomandite üldarvust (1443).[1]

Maa tükeldamise protsess võttis sellise ulatuse, et isegi kodanlik valitsus oli sunnitud 12. aprillil 1938. aastal kehtestama maaomandite kaitseseaduse, mille põhjal keelati alla 20 hektari suuruste maatükkide killustamine, kusjuures eraldatud maatükid ei tohtinud olla alla 10 hektari. Kuid seadus ei tühistanud õigust talude küljest kuni 0,5 hektari suuruste maatükkide eraldamiseks. Seega säilitasid hallparunid endiselt õiguse anda maad sulastele rendile või müüa neile pisikesi põllulappe, et sel viisil kindlustada oma majapidamist alalise tööjõuga.

Tükeldamisprotsessi tagaküljeks oli aga maaomandi kontsentratsioon, s. o. maa koondumine kulaklik-kapitalistlike ettevõtjate kätte. Nagu märkis Marx, iseloomustab kapitalismi arenemist põllumajanduses maa kontsentreerumise ja maa killustumise vastastikune seos ning nende

[1] „Eesti Statistika" nr. 223 (6) juuni 1938, Tallinn 1940, lk. 294—295.

protsesside omavaheline pidev läbipõimumine. Kuid kapitalismi arenemist määravaks ja põhiliseks tendentsiks põllumajanduses on nii maa kui ka teiste tootmisvahendite kontsentreerumine maakodanluse kätte.

Maaomanduse kontsentreerumise ja killustumise ringkäiku ning nende protsesside vastastikust suhet kodanlikus Eestis iseloomustavad tabelis 31 toodud andmed.

Tabel 31

Maatükkide arv ja omanduse vahetamise vormid aastail 1933—1938[1]

Aastad	Maaomanduse ülemineku vormid				Kokku
	Läks täielikult üle	Mõttelise osa eraldamine	Killustamine	Ühendamine	
1933	2 152	272	580	284	3 288
1934	2 176	411	680	276	3 543
1935	2 396	458	722	265	3 841
1936	3 248	727	1 124	339	5 438
1937	3 895	1 385	2 208	435	7 923
1938	4 122	1 050	2 042	305	7 519

Kodanlik statistika ei too eraldi andmeid müüdud maatükkide ja tervete majapidamiste kohta, sest ta tegeleb ainult kinnisvaraga, kruntidega. Kuna viimaste müük sageli ei langenud ühte majapidamiste müügiga, siis on raske täpset ülevaadet saada omanikku vahetanud suurmajanditest ning näidata maa kontsentreerumist maakodanluse kätte.

Hoolimata läbiviidud maareformist ja maaomandi maksimaalse määra väljakuulutamisest toimus kogu kodanliku perioodi jooksul tegelikult maa kontsentreerumine mõisnike maavalduse taastamise suunas, mille omanikuks olid tihti endised balti parunid ja nende järeltulijad.

Nii võeti seoses sakslaste ümberasumisega Saksamaale 1939/40. a. Põllumajanduse Ministeeriumi poolt arvele 346 neile kuulunud majandit, kogupindalaga 27 000 hektarit (sealhulgas 150 endist balti paruneile kuulunud majandit — vt. peatükk 2). Seega ulatus nende majandite keskmine suurus ligikaudu 80 hektarini, ületades majandite üleriigilise keskmise suuruse, mis 1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli 22,7 hektarit, ca 3,5-kordselt.[2]

[1] „Eesti Statistika" nr. 210 (5), Tallinn, mai 1939, lk. 236.
[2] „Põllumajandus" nr. 12/13, Tallinn, 20. märtsil 1940, lk. 311.

Nende suurmajandite „omandamine", nagu märkis tolleaegse Asundusameti juhataja abi E. Ant, „toimus järkjärgult kuni viimase ajani"[1].

Suurmaapidajate grupis oli palju selliseid majandite omanikke, kellele kuulusid mitmed erinevates kohtades asuvad majandid. Nii näiteks Tartu, Valga, Pärnu, Viljandi ja ka teistes maakondades oli palju maaomanikke, kellele erinevates kohtades kuulus 5—6 või isegi rohkem majandit. Nende maaomanike käes olevate majandite kogupindala moodustas sageli 400—500 hektarit. Näiteks Karl Tünder omas Viljandimaal 6 üksikut talukohta, kogupindalaga 460 hektarit, ja Peeter Lapp samuti 6 talukohta, kogupindalaga 500 hektarit. Vennad Mutsod Tartumaal omasid kokku 5 talukohta, pindalaga 155 hektarit. Maad koondasid enda kätte ka linnakodanluse ja teiste valitsevate klasside esindajad. Nii omas Ilmatsalu tellisetehase omanik Amberg Tartumaal Plaksi talu, pindalaga 150 ha. Mitme suure maja omanik advokaat Rüütli Tartust omas Tartumaal 5 talukohta, kogupindalaga 210 hektarit, advokaat Tarask omas 4 talu (260 ha), neist kolm Tartu vallas, kogupindalaga 110 hektarit, ja üks Kiidjärve vallas, pindalaga 150 hektarit.[2] Niisuguste maaomanike loetelu, kes omasid mitut eraldi asuvat iseseisvat talukohta, keda aga kodanlik statistika teadlikult varjas, võiks jätkata mitmel leheküljel. Kodanliku Eesti agraarstatistika kasutas siin Lääne-Euroopa kapitalistlike riikide statistika põhimõtet, mille kohta ütles Lenin: „Statistika harilikult loendab ainult üksikuid mõisu ega anna mingeid andmeid mitme mõisa suurmaaomanike kätte kontsentreerumise protsessist."[3]

Erinevalt revolutsiooni-eelsest perioodist, mil valitsevaks oli kujunenud suurmaaomand mõisatena, tekkisid nüüd valdavas enamikus suurmaaomanikud, kelle maaomand koosnes mitte enam niipalju ühest suurmajandist, kui üksikutest eraldi asuvatest talukohtadest. Vaatamata neile erinevustele jäi maa kontsentreerumise protsessi aluseks ikkagi väiketootja ekspropriieerimine ja tema eraldumine maast.

Seega näeme, et kõik need üksteisega läbipõimunud

---

[1] „Põllumajandus" nr. 12/13, Tallinn, 1940, lk. 311.
[2] Eesti NSV TA Majanduse Instituudi arhiivmaterjalid.
[3] V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 111.

maa kontsentreerumise ja tükeldamise vastuolulised protsessid põhjustasid muutusi nii majandite kui ka maavalduse struktuuris. Nende muudatuste omapära seisis keskmistesse ja madalamatesse gruppidesse kuuluvate majandite teatud arvulises kasvus ning suurmajandite (alates 30—50 ha) arvu kahanemises. See oligi kodanluse ideoloogide peamiseks argumendiks, millega püüti kinnitada väikemajandite laostumise puudumist ning isiklikule tööle rajatud väiketootmise püsivust.

Eeltoodust järeldub, et kapitalismi arenemine kodanliku Eesti põllumajanduses ei toimunud mitte niivõrd kindlalt suurmajandite arvulise kasvu, kuivõrd tootmise intensiivistumise suunas, mis avaldus selles, et mida kõrgem on kapitalismi arenemise tase, seda rohkem (suhteliselt) kapitali mahutatakse pindalalt väiksematesse majanditesse. Sellega seletubki asjaolu, et madalamatesse rühmadesse, eelkõige 20—30 hektari suurusega majanditesse, oli koondunud võrdlemisi suur osa palgatöölisi ja nagu hiljem näeme, ka masinatehnikat ning teisi tootmisvahendeid. Nii majandite rühmitamisel kui ka nende sotsiaalse olemuse kindlaksmääramisel üksnes nende pindala suuruse järgi teebki kodanlik statistika eriti suure vea, sest ta ei arvesta seejuures põllumajandusliku tootmise intensiivistumise protsessi.

Maa kontsentreerumine jõukamate kihtide kätte ning selle ebaühtlane jaotus, talurahvahulkade vajadus maa järele ning rohkearvulise põllumajandusproletariaadi olemasolu olid Eesti külas esinevate sotsiaalsete vastuolude teravnemise peamisteks põhjusteks. Ehkki keskmike ja väikemaaomanike arv oli mõnevõrra suurenenud, muutis maa väljaostu võlgade ja maksude koorem nende iseseisva eksisteerimise tegelikult vaid illusiooniks.

Talurahva kihistumise analüüsimisel tuleb rõhutada põhimõtet, et kapitalismi tingimustes ei tule väiketootmise väljatõrjumises suurtootmise poolt mõista üksnes viivitamatut eksproprieerimist, vaid ka väikemajapidajate laostumist, nende majanduslike tingimuste halvenemist, mis võib kesta aastaid ja aastakümneid. See võib väljenduda nii väikemaapidaja raskes töös kui ka halvemas toitumises, tema koormamises võlgadega, karja söötmis- ja pidamistingimuste, maa hooldamise, harimise ning väetamise halvenemises, majapidamises kasutatava tehnika mahajäämuses jne.

Üheks maaelanikkonna kihistumise ning laostumise oluliseks näitajaks on töötava talurahva eraldumine maast.

2. Põllumajanduse võlastumine ja väiketootja eraldumine maast

Nagu teistes kapitalistlikes maades, nii ka kodanliku Eesti põllumajanduses toimus maavalduse eraldumine otsesest tootjast peamiselt kahel teel: hüpoteegivõlgnevuse- ja rendisüsteemina. Tähtis osa selle protsessi kiirendamisel kuulus valitseva klassi krediidipoliitikale.

Põllumajanduse krediidipoliitika oli eesti kodanluse majanduspoliitika lahutamatuks osaks. Seoses nii maareformi läbiviimise kui ka maa edasise agrariseerimise poliitika teostamisega hakkas kodanlus võimsa relvana krediiti kasutama eelkõige oma sotsiaalse baasi tugevdamiseks ja arendamiseks, kelleks oli maaelanikkonna kulaklik-kapitalistlik kiht. Nii näemegi, et alates 20-ndate aastate teisest poolest pöörati erilist tähelepanu krediidisüsteemi ümberkorraldamisele ning selle rakendamisele maakodanluse teenistusse. Loomulikult ei toimunud see ümberkorraldamine ka ilma teatud võitluseta mitmesuguste valitseva klassi koosseisu kuuluvate ning erinevate majanduselu arenemissuundade pooldajate rühmade vahel. Seda enam, et kodanliku diktatuuri algperioodil, mil teostati nn. tööstuse orientatsiooni poliitikat, kasutati kodanliku riigi kätte koondunud rahalisi ressursse peamiselt tööstus- ja kaubanduskapitali esindajate huvides. Põllumajanduse krediteerimine 20-ndate aastate algul toimus peamiselt riigieelarve korras Põllutööministeeriumi kaudu, kusjuures suurema osa antud krediidist moodustasid laenud asunikele. Nii näiteks moodustas riigi poolt põllumajandusele antud krediit 1925. aastal vaid 3,5 protsenti Eesti Panga poolt rahvamajandusse suunatud laenude üldsummast.[1]

Iseloomustades põllumajanduse krediteerimisel neil aastail tekkinud olukorda, kirjutas Eesti Maapanga president V. Johanson: „Hüpoteegipanka põllumajandusel ei olnud. Soodustatud krediiti anti erikapitalidest ja -fondi-

[1] I. Janusson, Eesti majanduslik areng, Tallinn, 1932, lk. 53.

dest riigi eelarve korras saadud summadest Põllutööministeeriumi kaudu. Niisuguseid erikapitale ja -fonde oli umbes 20. Neist raha laenamine ei kandnud kavakindla krediteerimise ilmet ja põhjustas vigu, sest poliitiliselt mitmeti juhitav ja ajaliselt mõjutatav valitsusasutus ei saanud laenutamisel kinni pidada krediidipoliitilistest põhimõtetest ja kommetest. Nii puudus põllumajandusel pikaajaline krediit ja seetõttu haarati lühiajalise veksli-krediidi järele."[1]

Pikaajalise krediidi puudumise tõttu koormasid põllumajandust kõrgeprotsendilised, lühiajalised eravõlad, mille tagajärjel kannatas eelkõige töötav talurahvas. Laenudelt võetav protsent tõusis kohati 16—20-ni. See oli tegelikult liigkasuvõtlik krediit.

Kui Oktoobrirevolutsioon vabastas eesti talurahva nii maa väljaostu- kui ka rendivõlgadest 40 000 000 kuldrubla ulatuses, siis 1929. aasta põllumajandusloenduse andmetel oli 55 protsenti majanditest koormatud võlgadega, mille üldsumma moodustas umbes 54 344 000 krooni. Sellest oli[2]:

riiklikku võlga*	31 139 000 kr.	— 57,3%
eravõlga pankades . . .	11 135 000 „	— 20,6%
pärandusvõlga	6 793 000 „	— 12,5%
muud eravõlga	5 217 000 „	— 9,6%

* Siia ei kuulu asundustalude ostuvõlad, mis 1. aug. 1930. a. moodustasid 13 584 000 krooni.

Võrreldes riikliku võlaga, mida said kasutada peamiselt jõukamad asundustalude omanikud, jäi eravõlgade protsent endiselt äärmiselt kõrgeks, ulatudes 12—15 protsendini. Oma majandusliku olukorra tõttu olid sunnitud eravõlga kasutama peamiselt ostu-, riigirendimajandite ja „hingemaa" valdajate kategooriasse kuuluvate kehvikute ning keskmike kihid. See nähtub ka tabelist 32.

Seoses 30-ndate aastate algul alanud majanduskriisiga võttis kodanliku Eesti põllumajanduse võlakoormuse ja maksuvõime küsimus niisuguse terava iseloomu, mis sundis põllutööministeeriumi ja tervet rida krediidi- ning statistikaasutusi asuma talurahva võlgade selgitamisele, et soodustada peamiselt maakodanluse krediteerimist. Vasta-

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 4.
[2] „Eesti Statistika" nr. 112 (3), Tallinn, märts 1931, lk. 135.

Majandite võla koostis (protsentides)[1]

	Riiklik võlg	Eravõlg pankadele	Pärandusvõlg	Muu võlg	Kokku
Ostumajandid .	32,6	29,8	25,2	12,4	100
Riigirendimajandid	63,6	19,7	7,5	9,2	100
Asundusmajandid .	83,6	9,7	1,5	5,2	100
Hingemaa valdajad	24,2	35,7	7,5	32,6	100

vate andmete kogumiseks loodi 1932. aasta suvel mitme asutuse vaheline komisjon, kes koostas erilise ankeedi (võla teatelehe), mis saadeti vallavalitsuste kaudu kõigile talupoegadele täitmiseks.

Sel teel saadi statistilised andmed 42 436 majandi kohta, missuguste võla kogusumma moodustas 29 200 000 krooni. Kuigi ankeedi täitnud majandite arv moodustas umbes kaks kolmandikku kõigist võlaga koormatud majanditest ehk 32 protsenti majandite üldarvust, on need siiski ainukesed andmed, mis võimaldavad iseloomustada võlgade küsimust põllumajanduses. Nendest andmetest saame teatud ettekujutuse põllumajanduse võlastumise klassiiseloomust 30-ndate aastate algul, selle laostavast mõjust nii üksikute majandite kategooriate kui ka suurusrühmade läbilõikes.

Tabelis 33 toodud andmed iseloomustavad majandite võlastumist üksikute majandite kategooriate ja nende suurusrühmade läbilõikes.

Suured erinevused üksikute majandite kategooriate ning suurusrühmade võlastumises ei olnud juhuslikud, kuna need lõpptulemusena olid põhjustatud laenu saamise tingimustest ning ühe või teise majandite grupi sotsiaalmajanduslikust seisundist. Näiteks ei olnud võlastatud väikeste erarendimajandite arv madal selle tõttu, et nad ei oleks vajanud laenu, vaid sellepärast, et neil puudus vajalik kinnisvara võla tagatisena. Laenu majanduslik kindlustamine oli kapitalistliku krediidisüsteemi kohaselt loomulik, kuna valitsevate klasside rikastamise eesmärgil anti laenu ainult neile, kes majanduslikult olid suutelised seda ka tagama. Nii on Eesti Maapanga siht-

[1] „Eesti Statistika" nr. 112 (3), Tallinn, 1931, lk. 135.

Võlaga majandite arv nende kategooriate ja suurusrühmade järgi[1]

Majandite grupid	Ostu-majandid		Asundus-majandid		Riigirendi-majandid		Erarendi-majandid		Muud majandid		Kokku	
	arv*	%**	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
Kuni 10 ha	2 083	20	4 557	40	715	10	118	3	1 713	13	9 186	20
10—20 „	2 921	24	6 625	57	1 036	20	137	11	1 257	27	11 976	34
20—30 „	3 170	28	4 704	66	850	23	135	13	463	44	9 322	38
30—50 „	4 716	31	1 419	82	958	27	195	20	275	49	7 563	34
üle 50 „	2 987	56	209	—	261	35	91	29	133	43	3 681	53
Suurus teadmata	121	—	235	—	45	—	23	—	284	—	708	—
Kokku keskmine	15 998	29	17 749	55	3 865	19	699	9	4 125	21	42 436	32

* Arvestatud võlaga majandite arv.
** Võlaga majandite protsent vastava kategooria ja rühma majandite üldarvust.

[1] J. Kurkus, Talundite võlakoormus ja maksuvõime, „Põllumajandusturg" nr. 46, 1932, lk. 518.

joonte määratlemisel muuseas öeldud: „1) Laenustamisel tuleb pidada silmas laenu otstarvet. Pangale ei ole ükskõik, milleks laenaja vajab raha. 2) Teades laenu otstarvet, kaalub pank, kas see on küllalt põhjendatud laenusaaja majapidamise seisukohalt. 3) Laen tuleb määrata talundi kandejõu kohaselt ja välja anda vastavalt tarvidusele. 4) Tuleb pidada silmas, et laenu tagamine oleks kindlustatud, et panga raha kaotsi ei läheks ettevaatamatuse tõttu."[1]

Tabel 34

Võla keskmine summa ühe majandi kohta (kroonides)[2]

Majandite rühmad	Ostumajandid	Asundusmajandid	Riigirendimajandid	Erarendimajandid	Muud majandid	Kokku
Kuni 10 ha	535	1 031	625	357	442	768
10—20 ha	960	1 570	846	590	670	1 253
20—30 ha	1 444	2 158	1 187	630	1 032	1 748
30—50 ha	2 140	2 512	1 426	981	1 511	2 067
Üle 50 ha	3 600	4 537	2 130	2 116	2 326	3 473
Kokku keskmiselt .	1 847	1 699	1 108	868	733	1 570

Nagu nähtub tabelist 34, on võla keskmise suuruse poolest esikohal ostumajandid kui kõige väljakujunenumate ning jõukama kihi suurema erikaaluga majandite kategooria. Kõrgemad majandite grupid kasutasid soodsatel tingimustel saadud laenu peamiselt tootmise laiendamiseks ning palgatöö ekspluateerimiseks. Kuid seejuures oli ühe majandi keskmine võlasumma majandite suurusrühmade läbilõikes kõige kõrgem asundusmajandites. See tulenes peamiselt suurtest maa väljaostuvõlgadest. Väiksemate majandite gruppides, vastupidi, ei kasutatud laenu mitte niipalju tootmise laiendamise eesmärgil kui võõrandatud maade eest balti parunitele tasu maksmiseks. Rahasummade kulutamine maa ostmiseks ja rendimaksuks kodanlikus ühiskonnas, tingituna eraomandusest maale, oli suureks takistuseks tootlike jõudude arenemisele põllumajanduses.

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 145.

[2] J. Kurkus, Talundite võlakoormus ja maksuvõime, „Põllumajandusturg" nr. 46, 1932, lk. 519.

Suur tähtsus agraarsuhete iseloomu analüüsimisel on üksikute majandite rühmade võlgadega ülekoormatuse ja laenu maksuvõime küsimuse õigel lahendamisel. Varem mainitud ankeetandmed võla erikaalu kohta majandi koguväärtuse suhtes võimaldavad ka selles osas teatud ettekujutust saada.

Tabel 35

Majandite võlg nende varanduse väärtuse suhtes[1]

	Varanduse väärtus kr.	Võla summa kr.	Võla % varandusest	Võlg 1 ha maa kohta kr.	Ühe töötava perekonnaliikme kohta kr.
Suurusrühmad					
kuni 10 ha . .	3 100	770	24,8	143	292
10—20 „ . .	6 600	1 250	18,9	84	427
20—30 „ . .	9 400	1 750	18,6	72	561
30—50 „ . .	12 700	2 070	16,3	54	599
üle 50 „ . .	20 100	3 470	17,3	51	1 045
Majandite koosseis					
Ostumajandid .	9 900	1 850	18,7	68	609
Asundusmajandid	6 700	1 700	25,4	114	627
Riigi rendimajandid	5 400	1 110	20,6	60	390
Keskmiselt . .	7 600	1 570	20,7	—	541

Keskmine võlasumma nii majandi üldise väärtuse kui ka ühe hektari põllumajandusliku maa kohta on tunduvalt kõrgem väikemajandite rühmas. Näeme, et võlgnevuse taseme poolest nii majandi väärtuse kui ka ühe hektari maa kohta olid esimesel kohal ikkagi asundusmajandid. See asjaolu iseloomustab nende majandite võlgadega ülekoormatust ja äärmiselt madalat laenu tagastamise võimet. Võrdlemisi palju oli majandeid, kus võlasumma ületas majandi varalise väärtuse. Kuni 10 hektari suuruste majandite rühmas oli niisuguseid 10,6 protsenti, 10—20 ha suurustes 16,3 protsenti, 20—30 ha suurustes

[1] J. Kurkus, Talundite võlakoormus ja maksuvõime, „Põllumajandusturg" nr. 46, 1932, lk. 521.

20,0 protsenti, 30—50 ha suurustes 27,2 protsenti ja üle 50 ha suurustes majandites 25,4 protsenti.[1]

Põllumajanduse ülekoormatusest võlgadega ning nende laostavast mõjust saame veel selgema pildi, kui märgime, et võlgade kogusumma näiteks 1932. aastal ületas selle aasta riigikulude kogu eelarve ja majandite 1931/32. põllumajandusaasta rahalise kogutulu enam kui pooleteisekordselt.

Krediidisüsteemi äärmiselt raske olukord ning majandite lühiajaliste eravõlgade osatähtsuse tõus, samuti klassivastuolude teravnemine maal ja aastast aastasse kasvanud protestid kõrgete laenuprotsentide vastu, sundisid riigivõimu 23. mail 1933. aastal vastu võtma võlgade ümberlaenustamise ja pikendamise seaduse.[2]

Sellegi seaduse klassiiseloomu näitab äärmise selgusega juba see asjaolu, et võlgade ümberlaenustamist võimaldati ainult „korralikult majandatud talundite omanikele", kui nende võlakoormatis oli 20—100 protsenti majandi väärtusest (Eesti Maapanga hindel). Sellest tingituna esineski alla 10-hektarilise maa suurusega majandeid ümberlaenutamisel ainult 10 protsenti, 30—50 hektari suurusi aga 27 protsenti.

Võlgade ümberlaenutamise ja pikenduse seadus tähendas suurt rahalist toetust maakodanlusele asunikelt laekuvate rendi- ja väljaostumaksude arvel. Sõltuvalt majandite (õigemini hallparunitele kuulunud majandite) olukorrast, võis Maapank: 1) neid ajutiselt vabastada protsentide tasumisest, 2) pikendada võla tasumise tähtaega ja 3) kustutada osa üle jõu käivaid võlgu.

Määravat osa põllumajanduslike võlgade ümberlaenustamisel etendas Eesti Maapank, mis asutati 12. märtsil 1926. a. See pank kujuneski hiljem peamiseks pikaajalise hüpoteegilaenu asutuseks põllumajanduslikus krediidisüsteemis.

Pärast põllumajanduslike võlgade ümberlaenustamise ja pikendamise seaduste ellurakendamist muutus pika- ja lühiajalise laenu vahekord 1935. a. lõpuks järgmiselt:

---

[1] A. Einborn, Võlgade ümberlaenustamine üle 100%-lise võlakoormisega talundites, Tallinn, 1934, lk. 355.

[2] „Riigi Teataja" nr. 46, 93, 1933 ja nr. 73, 1934.

Majandite võlakoormatise seis ja koostis[1]

	majanduskriisi alguseks	1935. a. lõpuks
Eravõlad (lühiajaline võlg) . .	42 milj. kr.	31 milj. kr.
Eesti Maapanga ja riiklikud laenud ning ostuvõlad (pikaajaline võlg)	64 „ „	82 „ „
Kokku	106 milj. kr.	113 milj. kr.

Seega näeme, et Eesti põllumajanduse krediteerimisel etendasid peale Eesti Maapanga kui riikliku krediidiasutuse suurt osa ka erapangad, ettevõtted, samuti igasugused eraisikud ja asutused.

Majandite üldise võlgnevuse dünaamikast, samuti nende keskmisest võlgnevusest 30-ndate aastate teisel poolel annab ettekujutuse tabel 36.

Erapankade ja -isikute osa 1938. aastal moodustas 30 protsenti põllumajanduse üldisest võlgnevusest, kusjuures ühe majandi keskmine võlgnevus eralaenutajaile oli suurem kui võlgnevus Eesti Maapangale (3 099 ja 2 629 krooni). Seejuures rööbiti põllumajanduse kogu võlasumma suurenemisega kasvas ka majandi keskmine võlgnevus. Nii oli 1932. aasta ankeetandmete alusel majandi keskmine võlg umbes 1 500 krooni, 1938. aastal ületas eravõlg aga 3 000 krooni.

Tabel 36

Põllumajanduse hüpoteegivõlgnevus aastail 1936—1938[2]

Võlausaldajad	Kõigi majandite üldine võlgnevus (miljonites kroonides)			Oksjonile määratud majandi keskmine võlgnevus (kroonides)		
	1936. a.	1937. a.	1938. a.	1936. a.	1937. a.	1938. a.
1. Erapangad, eraisikud ja mitmesugused asutused .	31,0	34,0	36,0	2 360	2 850	3 099
2. Eesti Maapank	85,9	88,5	89,9	2 100	2 360	2 629
Kokku	116,9	122,5	125,9	4 460	5 210	5 728

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 112.
[2] „Konjunktuur" nr. 59 (10), Tallinn, 1939, lk. 481.

Majandite üldine võlakoormus, mis 1938. a. sügiseks ulatus 137 100 000 kroonini, jagunes krediidiallikate poolest järgmiselt:[1]

1. Pangavõlad	113,6	milj. kr.
2. Võlgnevus eraisikuile	13,0	„ „
3. Pärandusvõlgnevus	7,0	„ „
4. Võlgnevus ettevõtteile	3,5	„ „
Kokku	137,1	milj. kr.

Pangavõlg koosnes maareformi läbiviimisel tekkinud erivõlgnevusest (maa väljaostu võlg ja ehituslaen) 65 100 000 krooni ja muust võlgnevusest 48 500 000 krooni. Ajavahemikul 1929—1934 oli eesti talurahvas maksnud juba rendi- ja ostumaksu 39 500 000 krooni.

Pärast 1932. aasta algul Riigikogu poolt vastu võetud laenuprotsentide seadust jagunes põllumajanduslik võlg 1938. aastal protsendimäära kohaselt järgmiselt:

2-protsendiline krediit	74,8	milj. kr.	
4—5 „ „	14,8	„ „	
7—8 „ „	34,2	„ „	
protsendita „	13,3	„ „	

Protsendita krediidi moodustasid peamiselt pärandusvõlad, osalt ka ümberlaenustamisel pikendatud võlad, samuti töö- ja palgavõlad.

Kodanlus hoolitses ka selle eest, et osa protsentideta, 2-protsendilist jms. krediiti suunataks peamiselt kulakluse abistamiseks. Vastavad summad selleks saadi töötavalt talurahvalt ostu- või igasuguste kaudsete maksudena. Kuid seejuures moodustasid ka iga aasta ainult põllumajanduslikult laenult makstavad protsendid 6 400 000 krooni.[2] Kõrged protsendimäärad kindlustasid pankadele suure puhaskasu. Nii moodustas Eesti Maapanga puhaskasu ka 1932. kriisiaastal 342 543 krooni, millest 22 465 krooni läks ainult lisatasuks panga juhatusele ettenähtud niigi suurele palgamäärale.[3]

---

[1] „Konjunktuur" nr. 49 (12), Tallinn, 1938, lk. 614.
[2] Sealsamas, lk. 616.
[3] „Kaja" nr. 104, 5. mail 1933. a.

Otsustavat osa üle jõu käivate võlgadega koormatud maaelanikkonna kihtide laostumisel ning väiketootja eraldumisel maast etendas eelkõige hüpoteegilaenusüsteem, mille kindlustamise peamiseks majanduslikuks aluseks oli tähtsamate põllumajanduslike tootmisvahendite pantimine.

Kodanliku ühiskonna tingimustes, kus tootmissuhete aluseks on kapitalistlik eraomand tootmisvahendeile, kerkib krediidi saamisel tähtsama küsimusena üles võla tagastamise ja kindlustamise küsimus. Erinevalt mitmesugustest teistest võla tagastamise vahenditest teostatakse seda põllumajanduses peamiselt hüpoteegilaenusüsteemi abil. Hüpoteek kujutabki endast niisugust võlakohustust (obligatsiooni, pantkirja), mis on tagatud laenusaaja kinnisvara pantimisega. Niisuguseks kinnisvaraks põllumajanduses on eeskätt maa kui põllumajandusliku tootmise peamine vahend. Kinnisvara pantimine vormistatakse erilise obligatsiooniga, mis on registreeritud vastava kinnistusjaoskonna kinnistusraamatus. Eristatakse nimelisi ja blanko-obligatsioone.

Missugune oli kodanlikus Eestis välja kujunenud võla kindlustamise ja ühe või teise laenu tagatise vahendite osatähtsus võla kogusummas, seda iseloomustavad järgmised eespool nimetatud ankeedi põhjal saadud andmed (tabel 37):

Tabel 37

Majandite võlad kindlustuse järgi[1]

	Obligatsioonidega	Võlakohustustega	Vekslitega	Lahtine võlg
Ostumajandid	43,3	14,6	27,2	14,9
Asundusmajandid . . .	78,7	3,8	10,6	6,9
Erarendimajandid . . .	13,8	14,2	46,7	25,8
Riigi rendimajandid . . .	31,9	30,7	20,5	17,3
Muud majandid	40,0	12,0	34,8	13,2

Tabelist 37 näeme, et kodanliku Eesti põllumajanduse võlgade süsteemis olid vastavalt erinevate sotsiaalmajanduslike rühmade huvidele välja kujunenud nelja eri liiki

[1] P. Kind, Talundite võlad kindlustuste järgi „Põllumajandusturg", Tallinn, 26. apr. 1933, lk. 177.

võlad: 1) obligatsioonivõlad, 2) võlakohustusega kindlustatud võlad, 3) vekslivõlad, 4) lahtised võlad.

Seejuures kasutati kõigi majandite kategooriate poolt võlakindlustuse vormidena eeskätt obligatsioone, välja arvatud erarendimajandid, millele ei olnud võimalik teha obligatsioone ja mida ei saanud ka pantida, kuna rentnikel puudus omandiõigus maale. Obligatsioonivõla osa tõusis 30-ndate aastate lõpuks kuni 57 protsendini võlgade kogusummast. Obligatsioonidega olid kindlustatud kuni 10 hektari suurustest majanditest 65,6 protsenti, 10—20 hektari suurustest 66,9 protsenti, 20—30 hektari suurustest 64,2 protsenti, 30—50 hektari suurustest 49,9 protsenti ja üle 50 hektari suurustest 45,1 protsenti. See näitab, et suurmaaomanikel oli peale maa pantimist obligatsioonide näol ka teisi laialdasi ja veelgi soodsamaid võimalusi ning vahendeid nii laenu saamiseks kui ka selle tagamiseks. Maakodanlus kasutas selleks eelkõige ühispankade süsteemi, kus ta oli peamiseks juhtivaks jõuks ka krediidiküsimuste korraldamisel.

Vekslit kui võlakindlustuse erilist vahendit kasutati tegelikult ühelt poolt maakodanluse krediteerimiseks finantskapitalile kuuluvate pankade kaudu võimalikult soodsatel tingimustel ja teiselt poolt töötava talurahva ekspluateerimiseks temalt kõrgete laenuprotsentide võtmise näol. Nii oli vekslikrediidi intressi määr 20-ndatel aastatel 15—20 protsenti aastas.[1]

Eriline koht põllumajanduse võlasüsteemis kuulus lahtisele võlale, mis koosnes peamiselt rendimaksust ja kohalike maksude võlgadest. Sellepärast oligi selle võlaliigi osatähtsus nii suur just eramaarentnike kui maaelanikkonna ühe vaesema sotsiaalse kihi hulgas.

Vastavalt põllumajanduse obligatsioonivõlgnevuse kasvule pidi pidevalt suurenema ka laenu kindlustuseks panditud maa pindala. Selle tõestamiseks toome Eesti Maapanga kui peamise pikaajalist laenu võimaldava põllumajandusliku krediidiasutuse andmed (tabel 38).

Panditud maa pindala pidev kasv tähendas sisuliselt seda, et iga aastaga ületas panditud maa suurus varem panditud ja võla tasumise tagajärjel pantimisest vabanenud maa suuruse.

---

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1931, lk. 5.

Tabel 38

Laenu kindlustuseks Eesti Maapangale panditud maa koosseis ja kasv hektarites (seisuga 31. detsember)[1]

Panditud maa koosseis	1929. a.	1933. a.	1934. a.	1935. a.	1936. a.
Põllu- ja aiamaa	60 561,70	98 538,02	116 571,81	133 558,59	157 113,85
Heinamaa	52 977,88	83 439,80	96 063,05	108 357,30	126 513,22
Karjamaa	37 398,03	58 672,82	67 903,46	77 203,40	90 189,03
Mets	8 261,76	13 572,43	15 807,91	18 195,91	21 564,21
Kokku tulundusmaad	159 199,37	254 223,07	296 346,23	337 315,20	395 380,31
Muud maad	9 439,08	15 119,53	17 792,59	20 342,60	24 486,16
Kõik kokku	168 638,45	269 342,60	314 138,82	357 657,80	419 866,47

[1] Eesti Maapanga vastavate aastate aruanded.

Hüpoteegivõlgnevuse omapära selles seisabki, et talupoeg jäi ainult nimeliselt laenu tagastamise kindlustamiseks panditud maa omanikuks, kuna selle tegelikuks valdajaks aga sai nüüd pank, mõni teine krediidiasutus või koguni liigkasuvõtja, kes maaomanikule laenu andis. Talupoeg võis panditud kinnisvara ainult niikaua kasutada, kuni ta saadud laenu eest korrapäraselt protsente maksis. Ent niipea kui võlgnik kas majanduslikel või mingisugustel teistel põhjustel oli sunnitud loobuma protsentide või laenu maksmisest, sai kodanliku ühiskonna seaduste kohaselt kõige õiglasemaks kohtunikuks oksjonihaamer. Ostjatena esinesid sel puhul tavaliselt laenu andnud pangad, hallparunid ja maaga hangeldajad, s. o. need, kelle käsutuses olid suured rahasummad. Igal oksjonist osavõtjal tuli 10 protsenti algpakkumisest kindlustusena sisse maksta ja ostmise korral pidi ta hiljemalt ühe kuu jooksul tasuma kogu ülejäänud summa.

Kõiki neid protsesse soodustas ning kiirendas eriti vekslivõlg, kuna väikemaapidajad olid sunnitud niisugust „abi" vastu võtma peamiselt eraasutustelt ja liigkasuvõtjailt, kes selle eest loomulikult hingehinda nõudsid. Laenu saamisel polnud väikemaapidajate eesmärgiks kaugeltki laenu tootlik kasutamine, vaid eelkõige väljaostu-, rendi- ja riigimaksude tasumine. Hallparunid aga, vastupidi, kasutasid hüpoteegilaenu tootmise laiendamiseks ja lisaväärtuse saamiseks. Väikemaapidajaile tõi hüpoteegilaen kaasa vaid nende majapidamise väljakurnamise ja eksproprieerimise ega kergendanud sugugi nende rasket olukorda. Pankadest või liigkasuvõtjatest sõltuvusse sattunud väiketootjat ei suutnud laostumisest ja proletariseerumisest päästa ei raske töö ega ka individuaalse tarbimise kärpimine.

Kui selgus, et võlgnik ei olnud suuteline tähtajaks laenu tasuma, siis kuulus panditud kinnisvara müümisele enampakkumise teel. Nii kinnis- kui ka vallasvara oksjoneid peeti rahukogu juures harilikult neli korda aastas. Iga kinnisvara oksjoni kohta avaldati vastava kohtuotsuse alusel „Riigi Teatajas" kuulutus. Näiteks ilmus 12. dets. 1932. a. järgmine kuulutus:

„Tallinna-Haapsalu rahukogu 5. jaoskonna kohtupristav... kuulutab, et müüakse avalikul enampakkumisel 16. veebruaril 1933 kell 11 Tallinna-Haapsalu rahukogu ruumides Tallinnas, Jaani uul. nr. 7 Lääne-Eesti ühispanga

nõudmise rahuldamiseks Jaan Neumanni kinnisvara, mis asub Läänemaal, Sooniste mõisast eraldatud talukoht kinnistu nr. 987 all.

Sellel kinnisvaral on hüpoteegivõlgnevus 5 000 kr. Tähendatud kinnisvara on hinnatud müügiks 3 000 kr. Igaüks, kes soovib enampakkumisest osa võtta, peab 300 krooni kindlustusraha sisse maksma."[1] Niisugused „Riigi Teatajas" avaldatud kinnisvara oksjoni kuulutused võtsid igas järjekordses numbris enda alla mitmeid lehekülgi.

1929. aastal alanud agraarkriisi olukorras hoogustus majandite müümine eriti laostavate hüpoteegivõlgade tõttu. Neil aastail avaldati kodanliku ajakirjanduse veergudel rohkearvulistest kõikjal üle maa toimuvatest oksjonitest hirmuäratavaid lugusid: „Oksjonihaamri hirmul jäetakse suured talud lihtsalt maha, surnud inventar ja loomad müüakse ära ja inimesed kolivad ära linna. Talud on sel määral koormatud võlgadega, et sealt enam kellelgi midagi võtta ei ole..."[2] Talurahvas hakkas kodanliku valitsuse agraarpoliitika vastu juba organiseeritult välja astuma. Nii näiteks esitati valitsusele Kuremaalt 396 allkirjaga varustatud märgukiri, mis avaldati ajalehes „Kaja" talurahva olukorda tabavalt iseloomustava pealkirja all „Maarahvas on meeleheitel". Märgukirjast loeme: „Praegune põlluharijate raske majandusline seisukord on üldine. Olukorda võib iseloomustada paari näitega: kohaliku vallamaja seinal on 70 oksjonikuulutust; kohaliku laenu-hoiu-ühisuse liikmetest ei suuda üle 50% oma kohustusi täita. Ühistu on esinenud tänavu kaheksakümne kohtuliku nõudmisega oma liikmete vastu."[3]

Põllumajanduses tekkinud olukorra kohta kirjutas Eesti Maapanga president V. Johanson: „Varisesid talundid ja töökaid perekondi paisati tänavale inimesteks, kellelt võetud ta kodu ja koht, kellele ei jäänud „tükikest sinist taevast" ega rohelist maad. Neilt kodanikelt on raske nõuda ka riigitruudust. Veksleid läks iga päev hulkadena protesti. Võlad sõna tõsises mõttes külmusid. Maksude laekumine igas maapangas langes kiiresti. Oksjonihoiatusi tuli

[1] „Riigi Teataja Lisa" nr. 98, 12. dets. 1932, lk. 2754.
[2] „Kaja" nr. 19, 11. märts 1930.
[3] „Kaja" nr. 81, 5. aprill 1930.

saata tuhandetele talunditele. Tekib jube tunne, kui mõelda 1931/32. ja 1932/33. aastale. Kriis surus kõiki, võlata talundeid ja teisi elukutseid... Poliitilised kired aina tõusid päev-päevalt... Eramajandus oli hakanud ise end hävitama."[1]

Mittetäielike andmete järgi oli nii pankade kui ka eraisikute nõudmiste rahuldamiseks välja kuulutatud kinnisvara oksjoneid:

1933. a.	— 1 388	majandit,[2]
1934. a.	— 1 649	„ „[3]
1935. a.	— 1 259	„ „
1936. a.	— 879	„ „
1937. a.	— 1 176	„ „
1938. a.	— 1 434	„ „

Nagu nähtub toodud andmetest, kasvas majandite müümine enampakkumisel mitte ainult 1929—1934-ndate aastate majanduskriisi mõjul, vaid ka sellele järgnenud aastail. Viimane asjaolu annab ilmekat tunnistust talupoegade laostumisest ja ruineerumisest võlaorjuse tagajärjel.

Oksjoni alla sattusid peamiselt kehvikute ja keskmike majandid. Nii näiteks oli määratud oksjonile (protsentides):

	1933. a.[4]	1936. a.[5]	1938. a.[6]
Majandid, suurusega kuni 10 ha	26,3	32,6	42,4
„ „ 10—30 „	45,1	42,2	40,8
„ „ üle 30 „	28,6	25,2	16,8

Seega näeme, et kriisi tingimusis sattus oksjonihaamri alla võrdlemisi suur protsent ka suurmaaomanikke. Kriisijärgseil aastail aga vastupidi — langes tunduvalt (28,6 protsendilt 1933. aastal kuni 16,8 protsendini 1938. aastal) suurmajandite erikaal ja tõusis järsult (26,3 protsendilt

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 8.
[2] Majandusteated nr. 20, mai 1935, lk. 406.
[3] „Konjunktuur" nr. 59 (10.) oktoober 1939, lk. 480.
[4] „Eesti Statistika" nr. 161 (4) 1935, lk. 174.
[5] „Eesti Statistika" nr. 194 (1), Tallinn, 1938, lk. 25.
[6] „Eesti Statistika" nr. 223 (6), Tallinn, 1940, lk. 292.

1933. aastal kuni 42,4 protsendini 1938. a.) kuni 10 hektari suuruste majandite erikaal oksjonile määratud majandite üldarvus.

Nii maa kui ka muu varanduse müümine oksjoni tingimustes oli suhteliselt madalate hindade tõttu äärmiselt ebasoodne eriti väikemaapidajatele. Näiteks Lõuna-Eestis kõikus ajavahemikul 1923—1930 oksjonil müüdud maa ühe hektari hind 48—507 kroonini. Maa hind oksjonitel langes eriti 30-ndate aastate algul. 1930. aastal oli Harjumaal oksjoni teel müüdud ühe hektari maa hind 25—158 krooni, 1935. a. Saaremaal 20—90 krooni.[1]

Maa ühe hektari hinna langemist oksjonil, eriti agraarkriisi aastail, iseloomustavad ka üleriiklikud keskmised hinnad:[2]

1932. a. — 123 kr.,	1936. a. — 155 kr.,
1933. a. — 124 „ ,	1937. a. — 171 „ ,
1934. a. — 117 „ ,	1938. a. — 184 „ .
1935. a. — 112 „ ,	

Kui aga väikemaapidaja soovis maad osta eraviisiliselt, oli ta sunnitud seda muretsema väikeste lappidena, mitte aga tervete taludena, nagu see oli jõukohane hallparunitele ja spekulantidele, kes ostsid maad peamiselt oksjonitel.

Kapitalistlikus põllumajanduses on kujunenud üldiseks seaduspärasuseks — mida väiksem maatükk, seda kõrgem on rendimaks ja järelikult ka maa hind, ning vastupidi. Maa ostmine kehvikute poolt oli seetõttu seotud suurte raskustega, kuna selle eest tuli maksta äärmiselt kõrget hinda. Seda küsimust käsitledes kirjutas Lenin: „... selgub, et madalamad rühmad maksavad maa eest rohkem, mõnikord koguni neli korda rohkem kõrgema rühmaga võrreldes."[3]

See kõik oli täiel määral kehtiv ka kodanliku Eesti tingimustes, kus hangeldamine väikeste maatükkidega omandas üha enam liigkasuvõtliku iseloomu. Seda näeme ka tabelist 39.

---

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 83—84.
[2] „Konjunktuur" nr. 59 (10), Tallinn, oktoober 1939, lk. 483.
[3] V. I. Lenin, Teosed, 1. kd., lk. 13.

Keskmised maa hinnad 1937. aastal[1]

Maatüki suurus hektarites	Hind ühe hektari eest kroonides	Maatüki suurus hektarites	Hind ühe hektari eest kroonides
kuni 1 ha .	2 457	20— 30 ha	143
1— 5 " .	338	30— 50 „	147
5—10 „ .	249	50—100 „	131
10—20 „ .	179	üle 100 „	70

Põhja-Eestis oli hinnavahe veelgi suurem. Kuni ühe hektari suuruste maatükkide hind oli siin 1936. aastal 3 719 krooni, üle 100 hektari suuruste talude müügi puhul aga kõigest 19 krooni.

Põllumajanduses hoogsalt arenev maa rentimise süsteem oli hüpoteegivõlgnevuse kõrval üheks tähtsaimaks kapitalismi arenemise ja põllumehe maast eraldumise näitajaks.

Püüdes tekitada pettemuljet maa võrdsest jaotusest Eesti külas, ei avaldanud kodanlik agraarstatistika peaaegu üldse andmeid maa kasutamisviiside, eriti rendisüsteemi kohta. Täiesti puuduvad andmed näiteks maad rentinud ja seda omakorda edasi rentinud majandite osas. Põllumajandusloendused piirduvad üksnes „puhaste" rentnike, s. o. selliste maakasutajate registreerimisega, kellel maad üldse ei olnud ja kes seda täielikult rentisid.

Teatavasti anti 1919. aasta Maaseaduse alusel valdav osa võõrandatud suurmaaomandist rendile. 1925. aasta põllumajandusloenduse andmetel kasutas rendi alusel maad 56 914 majandit (s. o. 44,9%nende üldarvust), kellele kuulus 1 052 043 hektarit ehk 34,3 protsenti kogu maafondist. Peale 1926. aastal vastu võetud seadust võõrandatud maade eest tasu maksmise kohta, algas renditud maade väljaostmine. 23. oktoobril 1927. aastal oli põllutööministri poolt välja antud esimesed ostu-müügi kontrahid 38-le riigimaa kasutajale.[2]

Hoolimata maa väljaostmise õigusest jäi rendimajandite osatähtsus 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil peaaegu endiseks, sest 44,4 protsenti majandeist kasu-

[1] „Eesti Statistika" nr. 210, Tallinn, 1939, lk. 241.
[2] „Maa" nr. 49, 1929.

tas maad rendi alusel, kusjuures neile kuulus 35,7 protsenti üldisest maafondist. Olgu siinkohal märgitud, et maareformi tagajärjel kujunenud rendisüsteem erines kapitalistlikus põllumajanduses üldiselt arenevast rendisüsteemist selle poolest, et Maaseaduse alusel oli rentnikul lepingus ettenähtud tingimuste täitmise puhul õigus tema kasutada olevat maatükki ka päriseks osta. Seepärast hakkaski rendi osatähtsus riigimaade müügi tagajärjel 30-ndate aastate algul langema.

Kodanlikus Eestis oli kõige enam levinud majandite liigiks (eriti kõrgemates gruppides) päristalud, mitte aga renditalud. 1939. aasta loenduse andmeil moodustas päristalude arv 107 571 ehk 76,8 protsenti kõigist majandeist, ülejäänud 23,2 protsenti maavaldajaist aga kasutasid maad mitmesuguste rentimisviiside alusel, mis nähtub ka tabelist 40.

„Puhaste" (s. o. raha- või pooleterarendi alusel kasutada antud) rendimajandite arv (ilma asuniketa) suurenes 1929. kuni 1939. aastani 7 486-lt kuni 19 474-ni, sealhulgas üle 30 hektari suuruste rendimajandite arv kasvas 1 301-lt kuni 3 886-ni. Vastavalt sellele laienes 1939. aastaks ka rendimajandite maa pindala 132 296 hektarilt 296 059 hektarini, moodustades 9,3 protsenti kogu põllu-

Tabel 40

Maa valdamise ja kasutamise vormid protsentides[1]

Majandite grupid	Ainuomandi alusel	Kaasomandi alusel	Jaotatud omandi alusel	Raharendi alusel	Pooleterarendi alusel	Teenistuslepingu alusel	Muul alusel
1— 5 ha . .	69,8	13,0	2,1	19,1	0,5	4,0	6,4
5— 10 „ . .	77,1	14,8	2,1	12,9	1,2	2,5	5,3
10— 20 „ . .	76,9	12,7	1,9	10,2	1,7	3,3	4,7
20— 30 „ . .	79,3	11,9	1,6	10,1	2,2	0,5	4,8
30— 50 „ . .	79,8	11,2	1,0	10,7	2,4	0,4	5,1
50—100 „ . .	80,2	12,2	1,2	12,4	2,2	0,3	6,9
üle 100 „ . .	79,2	10,4	2,0	29,6	1,8	0,7	18,6
Kokku . . .	76,8	12,7	1,8	12,3	1,6	2,2	5,3

[1] III põllumajandusloendus 1939. a., vihk I, Tallinn, 1940, lk. 75.

majandusliku maa pindalast (1925. aastal aga kõigest 4,3 protsenti). Rentnike arv tõusis eriti 30-ndate aastate algul puhkenud terava agraarkriisi mõjul. Ligi 65 protsenti kõigist rentnikest rentis kuni 20 hektari suuruseid maatükke. Teiste sõnadega — ülekaalus oli elatusrentimine. Maa rentimise peamistest vormidest moodustasid 1939. aasta andmete järgi: raharent 57 protsenti, pooleterarent 8 protsenti, maa rentimine teenistuslepingu alusel 10 protsenti ja teised rentimise liigid 25 protsenti.

Maa kasutamine raharendi alusel esines sagedamini kahte äärmisse rühma kuuluvate majandite juures: 1—5-hektariliste talundite rühmas oli sääraste majandite protsent 19,1 ja üle 100 hektari suuruste majandite rühmas 29,6 (vt. tabel nr. 40). Esimesel juhul renditi maad oma perekonna ülalpidamise eesmärgil, teisel juhul aga kandis maa rentimine ilmselt kapitalistlikku iseloomu.

Vaatamata rendisüsteemi piiratud levimisele kodanliku Eesti põllumajanduses, esinesid siin siiski ka mõningad pärisorjuslikud jooned. Teatavasti on maa rentimine kõikjal feodaal-pärisorjuslikust formatsioonist pärandatud vahendiks, millega naabruses olevate vaesunud talupoegade töökäed suunati suurmajandi teenistusse.

Niisuguseks orjastavaks rendi liigiks madalamates majandite gruppides oli pooleterarent, maa rentimine teenistuslepingu alusel ja osaliselt ka raharent. Madalamaisse gruppidesse kuulunud pooleteramehed ja raharentnikud olid tegelikult töölised, kellele maa rentimine tähendas üht palga saamise viisi.

Ehkki ametlikud materjalid rendisüsteemi ja hüpoteegivõlgnevuse kohta on väga puudulikud, kõnelevad need siiski tootja pidevast eraldumisest maaomandusest ning näitavad, et ka eesti põllumajandus läks järjest enam üle kapitalistlikele alustele ning üha selgemini hakkasid siin välja kujunema kolm põhiklassi: maaomanikud, kapitalistlikud rentnikud-ettevõtjad ja töölised.

Niisugune oli kodanliku Eesti maavalduse suhete ning klassistruktuuri iseloomustav pilt, mida ei suutnud kaunistada isegi ametlik statistika. Vastupidi — eespooltoodud kodanliku agraarstatistika andmed maa jaotuse kohta erinevate majandite gruppide vahel kummutavad täielikult väikekodanlike majandusteadlaste väited sellest, nagu oleks kodanlik Eesti olnud tüüpiline „perekondliku"

maavalduse ja „isiklikule tööle rajatud" väikemaapidamisega maa. Et 1919. aasta reformijärgse põllumajandusliku tootmise aluseks oli mitte väiketootmine, vaid just kulaklik-kapitalistlikud majandid, seda tõendavad veelgi veenvamalt andmed kariloomade jaotamise kohta üksikute majandite gruppide vahel.

3. Kariloomade koondumine kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse

Eespooltoodud agraarsuhete sotsiaalmajandusliku struktuuri küsimuse käsitlus näitas, et maa kontsentreerumine ning selle ebavõrdne jaotamine lõi vajalikud eeldused ka teiste tootmisvahendite klassiliseks jaotumiseks üksikute majandite suurusrühmade vahel. Kodanlikus Eestis, kus põllumajanduse põhiharuks juba ajalooliselt oli kujunenud loomakasvatus, omas ka kariloomade jaotumine suhteliselt suurt osatähtsust maaelanikkonna kihistumisel.

Kuid selle, nagu teistegi agraarsuhete kapitalistliku evolutsiooniga seotud küsimuste käsitluse komplitseeritus tuleneb vastavate materjalide ja andmete puudulikkusest. Kodanlikus Eestis ilmunud majanduslikes ja puhtstatistilistes uurimustes, eriti kariloomade arvulise kasvu kohta, ei pööratud tähelepanu niivõrd põllumajanduse ökonoomika tõetruule analüüsile, kuivõrd selle näiliste saavutuste ülistamisele.

Veiste jaotumise üldise iseloomustuse üksikute majandite suurusrühmade vahel annab tabel 41.

Tabel 41

Veiste jaotumine üksikute majandigruppide vahel 1929. ja 1939. a. põllumajandusloenduse andmeil

Majandigrupid	1929. a.		1939. a.	
	veiste arv	protsent	veiste arv	protsent
1—10 ha . . .	67 554	11,4	82 592	11,9
10—30 „ . . .	259 335	43,9	325 034	46,7
üle 30 „ . . .	264 334	44,7	288 573	41,4
Kokku . . .	591 223	100,0	696 199	100,0

Nagu näeme tabelist 41, oli 1939. aasta põllumajandusloenduse andmetel üle 30 hektari suuruste majandite rühmadesse, mis moodustasid ainult ühe viiendiku majandite üldarvust, koondunud 41,4 protsenti veiste üldarvust. Kui siia lisada veel need jõukamad majandid, mis pindala suuruselt kuulusid küll keskmiste ja osalt isegi väikemajandite gruppi, kuid olid seejuures suurte karjade omanikud, siis võib väita, et kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse oli koondunud üle poole kõigist kariloomadest. Kehvik-talupoegadele, kelle maa suurus oli 1—10 hektarit ja kelle majandid moodustasid 33,8 protsenti majandite üldarvust, kuulus samadel andmetel kõigest 11,9 protsenti veistest.

Veiste klassilise jaotuse iseloomu ja nende arvulist kasvu üksikute majandite gruppide järgi iseloomustavad veelgi selgemini ja veenvamalt samad põllumajandusloenduste andmed (tabel 42):

Tabel 42

Veiste arv ühe majandi kohta

(1929. ja 1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	1929. a.	1939. a.	Võrreldes 1929. a. suurenenud + vähenenud —
1— 5 ha . .	1,1	1,2	+0,1
5— 10 „ . . .	2,0	2,3	+0,3
10— 20 „ . . .	3,6	4,1	+0,5
20— 30 „ . . .	5,5	6,2	+0,7
30— 50 „ . . .	7,9	8,9	+1,0
50—100 „ . . .	11,3	12,7	+1,4
üle 100 „ . . .	36,0	39,3	+3,3
Keskmiselt ühe majandi kohta	4,4	5,0	+0,6

Need arvud tõendavad veel kord ja väga ilmekalt sotsiaalsete erinevuste olemasolu kodanliku Eesti põllumajanduses üksikute majandigruppide läbilõikes. Eestis, kus loomakasvatus oli põllumajanduse peamiseks haruks, omas kari sissetulekuallikana erilist tähtsust ühe või teise grupi majandite seisundi kindlaksmääramisel. Nii näiteks

tuli 1939. aastal 1—5-hektariliste majandite rühmas iga majandi kohta keskmiselt ainult 1,2 veist, 5—10 hektari suuruste majandite grupis 2,3 veist. Samal ajal aga oli kõrgemates gruppides (30—50 ha) igal majandil keskmiselt 8,9, suurkapitalistlikel majanditel (pindalaga üle 100 ha) 39,3 veist.

Puuduliku söödabaasi tõttu ei saadud madalamates majandigruppides loomade arvu suurendada. Loomi peeti siin peamiselt vaid oma perekonna tarvete rahuldamiseks. Veiste arvu vaevaltmärgatav suurenemine madalamates majandigruppides toimus peamiselt kulaklikes majanditest, mis maa suuruse järgi olid sattunud neisse gruppidesse.

Kariloomade laiendatud taastootmise protsess toimus peaaegu eranditult kulaklik-kapitalistlike majandite arvel. Nii suurenes ajavahemikul 1929 kuni 1939 veiste keskmine arv ühe majandi kohta 30—50-hektariliste majandite grupis 7,9-lt — 8,9-ni, üle 100-hektarilistes majandites aga 36-lt — 39,3-ni, s. o. rohkem kui kolme võrra.

Suurel osal madalamatesse gruppidesse kuuluvail majandeil ei olnud üldse loomi. Paljudel väikemaapidajatel ei olnud isegi lehma.

Tabelis 43 toodud andmed näitavad, kuidas üks või teine majandite rühm lehmadega oli varustatud.

Tabel 43

Üksikute majandite varustatus lehmadega (protsentides)
(1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	Protsent majandite üldarvust						Kokku
	lehmata	1—2 lehmaga	3—5 lehmaga	6—10 lehmaga	11—15 lehmaga	üle 15 lehmaga	
1— 5 ha . . .	23,7	72,8	3,3	0,2	—	—	100
5— 10 „ . . .	6,1	73,6	19,9	0,4	—	—	100
10— 20 „ . . .	2,1	38,7	54,3	4,9	—	—	100
20— 30 „ . . .	1,0	15,0	62,4	21,2	0,4	—	100
30— 50 „ . . .	0,5	5,6	44,1	45,1	4,4	0,3	100
50—100 „ . . .	0,5	2,5	23,8	49,3	18,8	5,1	100
üle 100 „ . . .	0,4	1,6	4,1	15,1	17,0	61,8	100
Keskmiselt . .	5,7	38,8	38,8	14,6	1,6	0,5	100

Tabelist 43 näeme, et 23,7 protsenti 1—5-hektarilise pindalaga majandite grupist oli üldse ilma lehmata ja

72,8 protsenti omas vaid 1—2 lehma. Suhteliselt suur oli 1—2 lehma omavate majandite osatähtsus ka 5—10 ja 10—20 hektari suuruste majandite rühmas. Kõik see kõneleb loomakasvatuse madalast tasemest väikemajandites.

Rööbiti täiesti lehmadeta ja üksikuid lehmi omavate majanditega oli kodanlikus Eestis tuhandeid majandeid, kus oli palju lehmi. Selle iseloomustamiseks toome andmed tabelis 44.

Tabelist 44 nähtub, et alla 30-hektarilise suurusega majandite rühmadesse kuulus 7 468 majandit ehk 36,6 protsenti 6—10 lehma omavate majandite üldarvust. Üle saja sama pindalaga majandi pidas võrdlemisi väikesel maatükil 11 ja rohkem lehma, s. o. niisama palju kui neid oli kulaklik-kapitalistlikel majanditel. Niisugused majandid asusid enamasti linnade ja tööstuskeskuste lähedal ning nende peamiseks tuluallikaks oli loomakasvatus ja aia- ning köögiviljasaaduste realiseerimine kohalikul turul. Tegelikult olid need oma tootmise iseloomu poolest kujunenud võrdlemisi jõukateks majanditeks, kuigi nad maa suuruse järgi jäid väikemajandite gruppi. Need faktid tõendavad veenvalt, et „kapitalistliku põllumajanduse arenemise peajoon selles just seisabki, et *väikemajand, jäädes väikeseks* pindala suuruselt, *muutub suureks* tootmise ulatuselt, karjakasvatuse arendamise, väetiste kasutamise ulatuse, masinate rakendamise jne. poolest"[1].

Intensiivse karjakasvatusega majandid erinesid väikemajanditest nii loomade arvu kui ka produktiivsuse poolest. Kariloomade produktiivsus sõltub parematest söötadest, tõuaretusest, zootehnilisest ning veterinaarsest abist jne., mis oli kättesaadav küla jõukamatele majanditele. Enamasti olid neis majandites ka kõrge produktiivsusega tõukarjad.

Kodanliku Eesti kui põhiliselt karjakasvatusliku maa põllumajanduse kapitalistliku arenemise omapäraks oli see, et loomade kontsentreerumine suurematesse majanditesse kulges palju intensiivsemalt kui maa kontsentratsioon. Nii näiteks ajavahemikul 1929—1939 vähenes 50 ja rohkem hektarit põllumajanduslikku maad omavaile majanditele kuuluv maa 34 355 hektari ehk 2,4 protsendi

[1] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 57.

Majandite suurusgruppide erikaal lehmade arvu järgi

1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil

Majandi-grupid	Majandeid											
	lehmata		1—2 lehmaga		3—5 lehmaga		6—10 lehmaga		11—15 lehmaga		üle 15 lehmaga	
	arv	prot-sent	arv	prot-sent	arv	prot-sent	arv	prot-sent	arv	prot-sent	arv	prot-sent
1— 5 ha	5 221	65,4	16 060	29,5	736	1,4	34	0,2	—	—	—	—
5— 10 „	1 471	18,4	17 567	32,3	4 745	8,7	84	0,4	2	0,0	—	—
10— 20 „	891	11,2	15 578	28,7	21 843	40,3	1 962	9,6	14	0,7	—	—
20— 30 „	255	3,2	3 802	7,0	15 873	29,3	5 388	26,4	92	4,0	5	0,7
30— 50 „	109	1,4	1 207	2,2	9 565	17,6	9 801	48,0	952	41,3	70	10,6
50—100 „	35	0,4	155	0,3	1 479	2,7	3 063	15,0	1 168	50,7	315	47,5
üle 100 „	2	0,0	7	0,0	18	0,0	67	0,4	75	3,3	273	41,2
Kokku .	7 984	100,0	54 376	100,0	54 259	100,0	20 399	100,0	2 303	100,0	663	100,0

võrra, samal ajal aga suurenes veiste arv neis majandeis 16 969 ehk 19 protsendi võrra.

Nii kariloomade koondumist kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse kui ka karjamajanduse intensiivsust näitab veiste arvu ja põllumajandusliku maa suuruse vastastikune suhe üksikute majandigruppide läbilõikes. Selle illustreerimiseks toome andmed tabelis 45:

Tabel 45

Veiste ja lehmade arv iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta[1]

Majandite grupid	Veiste arv iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta			Lehmade arv iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta		
	1929. a.	1939. a.	± %	1929. a.	1939. a.	± %
1— 5 ha	37,5	41,2	9,9	31,7	33,5	+ 5,7
5— 10 „	26,3	31,3	19,0	20,3	23,3	+14,8
10— 20 „	24,3	28,1	15,6	17,1	19,6	+14,6
20— 30 „	22,7	25,4	11,9	14,9	17,0	+14,1
30— 50 „	20,8	23,3	12,0	13,0	15,1	+16,2
50—100 „	18,4	20,7	12,5	11,5	13,3	+15,7
üle 100 „	20,0	22,9	14,5	13,0	14,4	+10,8
Kokku keskmiselt	22,3	25,4	13,9	14,9	17,2	+15,4

Neist arvudest tuleneb järgmine seaduspärasus: mida väiksem on majandite suurusrühm maa pindala järgi, seda rohkem veiseid ja ka lehmi tuleb iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta (välja arvatud üle 100 ha suurused majandid).

Loomade arvu vähenemine pinnaühiku kohta majandite kõrgemates suurusgruppides ei tõesta veel mingil määral väikemajapidamiste paremusi ega eeliseid, võrreldes suurmajapidamistega. Kui analüüsida neid andmeid üksikute majandite läbilõikes, siis näeme, et veiste väike arv igas eraldi võetud majandis ei võimaldanud olemasolevat tööjõudu täielikult kasutada ega teostada tootmisprotsesside mehhaniseerimist ja ratsionaliseerimist loomakasvatuse alal. Seepärast, nagu selgub hiljem, iseloomustab väikemajapidamisi äärmiselt madal tööviljakus, mille üheks peamiseks põhjuseks ongi tööjõu ebaratsionaalne ja mittetäielik kasutamine.

[1] „Konjunktuur" nr. 67/68 (6/7), Tallinn, 1940, lk. 378.

Mis puutub teistesse loomakasvatuse aladesse, eelkõige sea- ja lambakasvatusse, siis väljendus agraarsuhete kapitalistlik evolutsioon ka siin selles, et suurem osa nii sigade kui ka lammaste üldarvust oli koondunud jõukatesse ja kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse, ehkki need tootmisharud (eriti lambakasvatus) veisekasvatusega võrreldes olid suhteliselt väiksema tähtsusega.

Tabel 46

Sigade ja lammaste jaotumine üksikute majandigruppide vahel
(1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	Sigu		Lambaid	
	arvuliselt	protsentides	arvuliselt	protsentides
1—10 ha . .	65 460	15,7	97 262	14,3
10—30 „ . .	200 224	47,5	336 949	49,5
üle 30 „ . .	155 357	36,8	246 629	36,2
Kokku . .	421 041	100,0	680 840	100,0

Nagu näeme tabelist 46, oli siin väikeste ja keskmiste majandite rühmadele kuuluvate lammaste ja sigade osatähtsus, võrreldes veistega, osaliselt suurem.

Seakasvatus tervikuna arenes ebaühtlaselt, järsud tõusud vaheldusid siin tihti langustega. Turgude puudumise tõttu oli kuni 30-ndate aastate sõjakonjunktuuri kujunemiseni sealiha väljavedu maailmaturul toimuva terava konkurentsi tõttu piiratud. Nii näiteks ei eksporditud 30-ndate aastate algul elussigu peaaegu üldsegi.

Sigade arvulist juurdekasvu, mis toimus peamiselt 30-ndate aastate lõpul, näitavad tabelis 47 toodud andmed.

Sigade arv nii ühe majandigrupi kui ka pinnaühiku kohta näitab samasugust seaduspärasust nagu see ilmnes veiste osas ja nimelt: mida väiksem on pindalalt majandite grupp, seda vähem tuleb sigu ühe majandi ja rohkem iga põllumajandusliku maa ühiku kohta.

Seejuures on oluline märkida, et sigade väike arv ühe majandi kohta 1—10 hektari suuruste majandite rühmas iseloomustab ka nende majandite tootmisvõimsuse äärmiselt madalat taset.

Agraarsuhete klassistruktuuri iseloomustus poleks kaugeltki täielik, kui me järgnevalt ei analüüsiks ka põllu-

Sigade arv ühe majandi ja iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta

Majandite grupid	Ühe majandi kohta		100 ha põllumajandusliku maa kohta	
	1929. a.	1939. a.	1929. a.	1939. a.
1— 5 ha . .	0,7	1,1	23,8	37,9
5— 10 „ . .	1,0	1,7	13,2	22,9
10— 20 „ . .	1,6	2,7	11,1	18,1
20— 30 „ . .	2,3	3,6	9,6	14,9
30— 50 „ . .	3,4	4,9	8,9	13,0
50—100 „ . .	4,7	6,9	7,6	11,2
üle 100 „ . .	9,3	12,4	5,2	7,2

töömasinate ja tööloomade jaotumise probleemi ega näitaks nende osatähtsust kodanliku Eesti põllumajanduse tootlike jõudude süsteemis.

Masinad ja tööloomad on maa kui peamise tootmisvahendi kõrval tähtsaimaks tootmisvahendiks põllumajanduses. Seepärast märkis Lenin, et andmed masinate ja tööloomade kohta on ainsad andmed, „mis võimaldavad pilku heita nii-öelda majandi sisemusse, tema inventarile, tema korrastusele. Kõik muud andmed — maa suuruse kohta... loomade arvu kohta... kirjeldavad majandit vaid väliselt, võrrutades seda, mis on ilmselt mittevõrdne, sest maaharimine, aga järelikult ka tema viljakus, karja kvaliteet ja tema tootlikkus on mitmesugustes majandites erinevad. Nii üldtuntud kui selle erinevuse fakt ongi, unustatakse see tavaliselt üldistes statistilistes arvutustes ja ainult andmed masinate ja tööloomade kohta annavad kas või mõnel määralgi võimaluse seda erinevust arvestada ja näitavad, kelle kasuks (üldiselt) on see erinevus"[1].

4. Masinate ja põllutööriistade kontsentreerumine kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse

Siirdudes põllutöömasinate ja -riistade kontsentreerumise protsessiga seotud küsimuste iseloomustamisele, peame märkima, et põllumajandusliku tootmise mehhaniseerimine ja mujal juba rakendamist leidnud kaasaegse

[1] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 178.

põllumajandustehnika kasutuselevõtmine kodanlikus Eestis toimus aeglaselt ja ebaühtlaselt. Eriti nõrgalt olid põllutöömasinatega varustatud kehvikute ja valdavas osas ka keskmike majandite rühmad. Masinate rakendamist pidurdas siin, nagu teisteski kapitalistlikes maades, eelkõige eraomandusele rajanev väiketootmise üldine iseloom ja üksikmajapidamiste killustatus. „Väikeomandus oma olemuselt teeb võimatuks töö ühiskondlike tootlike jõudude arenemise, töö ühiskondlikud vormid, kapitalide ühiskondliku kontsentratsiooni, suureulatusliku karjapidamise, teaduse progressiivse kasutamise."[1]

Üks olulisemaid suurtootmise eeliseid, võrreldes väiketootmisega, nii põllumajanduses kui ka tööstuses väljendubki selles, et siin on olemas vajalikud tootmistingimused masinatehnika ratsionaalseks kasutamiseks ja realiseerimiseks. Kuid kapitalistlikus ühiskonnas toimub uue tehnika kasutuselevõtmine ja tootmise mehhaniseerimine ainult siis, kui see kindlustab kapitalistidele suurimaid kasumeid. Kapitalist kasutab tehnikat ainult siis, kui masina hind on madalam nende tööliste tööpalgast, keda see masin asendab. Kuna suurearvulise agraarse reservarmee ja palgatööliste olemasolu põllumajanduses hoiab põllutööliste palgad madalal tasemel, siis eelistasid kapitalistlikud ettevõtjad masinate asemel kasutada odavat inimtöötõudu. See asjaolu oli üheks põhjuseks, miks ka

Tabel 48

Tähtsamate põllutöömasinate ja -riistade arv (tuhandetes)

Põllutöömasinad ja -riistad	1925	1929	1939	Põllutöömasinaid ja -riistu 100 ha põllumaa kohta		
				1925	1929	1939
Külvimasinad	4,7	6,1	10,8	0,47	0,59	0,97
sealhulgas:						
reaskülvajaid	1,4	1,8	5,1	0,14	0,17	0,46
Niidumasinad	14,7	21,0	41,6	1,45	2,04	3,72
Viljalõikajad	9,1	9,8	10,6	0,90	0,95	0,95
Hoburehad	16,3	20,6	34,9	1,61	1,99	3,10
Kartulivõtjad	0,8	0,9	3,4	0,08	0,09	0,30
Viljapeksumasinad	9,6	9,9	7,9	0,95	0,96	0,71
sealhulgas:						
mehaanilisi	2,4	3.5	5,0	0,24	0,34	0,45

[1] K. Marx, Kapital, III kd., 1953, lk. 820 (v. k.).

kodanliku Eesti suurmajandites kasutati suhteliselt vähe masinaid ning tootmise üldine mehhaniseerimine jäi äärmiselt madalale tasemele.

Põllumajandustehnika kasutuselevõtmist ja kasvu kodanlikus Eestis iseloomustavad statistilised andmed tabelis 48.

Need esitatud andmed näitavad, et masinate ja põllutööriistade juurutamine põllumajanduslikku tootmisse vaadeldaval ajavahemikul, eriti aastail 1929—1939 oli tunduvalt kasvanud nii üldarvult kui ka iga 100 hektari põllumaa kohta.

Masinapargi üldine arvuline kasv tõi kaasa ka täielikumate põllutöömasinate ja -riistade kasutuselevõtmise. Nii hakati eriti 30-ndatel aastatel laiemalt asendama hobujõul veetavaid viljapeksumasinaid mehaanilistega. Mehaaniliste viljapeksumasinate arv kasvas 3 460-lt masinalt 1929. aastal 5 068-le 1939. aastal. Vastupidi, hobujõul töötavate masinate arv vähenes vastavalt 6 484-lt masinalt 2 911-le. Võrdlemisi kiiresti kasvas ka külvi- ja niidumasinate, samuti kartulivõtmismasinate ja hoburehade arv.

Põllutöömasinate pargi kasv oli tingitud peamiselt sellest, et neil aastail püüdis maakodanlus palgalise tööjõu ekspluateerimise süvendamise ja tootmise kapitalistliku ratsionaliseerimise teel vähendada tootmiskulusid ning kohandada majapidamisi kriisi tagajärjel tekkinud uue turu konjunktuuri nõuetele eesmärgiga, et põllumajandussaaduste hindade langusest hoolimata kindlustada majandi võimalikult kõrge rentaablus. Üheks niisuguseks oluliseks vahendiks oli tootmisprotsesside osaline mehhaniseerimine, mida põhjustas siin muuseas ka põllutööliste palga tõus majanduskriisile järgnevail aastail, mil tööjõu nõudmine teatud määral ületas pakkumise. Masinate kasutuselevõtmist võimaldasid samuti maakodanlusele riigi poolt soodsatel tingimustel antud laenud ja kulakluse finantseerimiseks kehtestatud eksportpreemiate süsteem. Näiteks moodustas laenu teel saadud rahasumma 30-ndate aastate teisel poolel umbes 50—75 protsenti ostetud masina väärtusest, kusjuures 3—5 aastaks saadud laenu protsendimäär oli 2%. Kuid masinate kasutuselevõtmist takistas oluliselt asjaolu, et valdav osa (umbes 70—75 protsenti) põllutöömasinatest imporditi ning realiseeriti seejärel kõrgete monopoolsete hindadega siseturul. Nii

näiteks ulatus põllutöömasinate ja -riistade omamaine tööstustoodang 1936. aastal 569 120 kroonini, kusjuures sisse veetud masinate väärtus samal aastal moodustas 2 110 926 krooni, ületades omamaise toodangu väärtuse 3,7-kordselt. Sisseveetud masinate väärtusest moodustasid rohuniitjad 30 protsenti, traktorid 28 protsenti ja viljapeksumasinad 20 protsenti.[1]

Põllutöömasinate kasutuselevõtmine oli seotud nii mehaaniliste jõumasinate arvulise kasvu kui ka vastavate muudatustega nende struktuuris. Seda iseloomustavad järgmised andmed (tabel 49).

Tabel 49

Jõumasinate arvuline kasv ajavahemikul 1925—1939

	Kokku			Iga 100 ha põllumaa kohta		
	1925	1929	1939	1925	1929	1939
Aurumasinaid	1783	1525	1297	0,18	0,15	0,10
Mootoreid	642	1709	3657	0,06	0,16	0,33
Traktoreid	440	644	1807	0,05	0,06	0,16

Algas ka elektri kasutamine, kuigi kodanlik Eesti oli põllumajanduse elektrifitseerimise poolest üks mahajäänumaid kapitalistlikke riike. Nii oli 1939. aastal põllumajanduses kasutusel vaid 226 väikese võimsusega elektrimootorit.

Kui võrrelda mehaanilise jõu kasutamist 20-ndate aastate lõpul teiste kapitalistlike maadega, siis saame järgmise pildi: iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta tuli Eestis 1929. aastal 0,39 masinat ehk 4,5 hobusejõudu, Taanis aga juba 1925. aastal 2,85 masinat ehk 15,5 hobusejõudu ja Saksamaal 4,03 masinat ehk 17,0 hobusejõudu. Nii oli Taanis iga 100 hektari haritava maa kohta külvimasinaid 21, niidumasinaid 2,3, viljapeksumasinaid 4,6 ja kartulivõtmismasinaid 3 korda rohkem kui Eestis.[2] Suhteliselt ei muutunud olukord ka 30-ndatel aastatel. Nii tuli vaadeldava ajajärgu lõpul iga 100 hektari põllumajan-

[1] Valitsusasutiste tegevus 1937/38, Tallinn, 1938, lk. 74.
[2] Põllutöökoja Aastaraamat V, 1936/37, Tallinn, 1937, lk. 51.

dusliku maa kohta Eestis üldse 0,3 mootorit, Taanis aga üksnes sisepõlemismootoreid 1,3.[1]

Masinapargi üldise kasvu näitajate taga peitusid aga suured erinevused üksikute majandite suurusgruppide vahel nii masinate arvus kui ka nende rakendamise viisides. Kodanlikus ühiskonnas on masina kasutamisel nii tööstuses kui ka põllumajanduses kapitalistlik iseloom, mis avaldub inimese ekspluateerimises inimese poolt. Masin iseenesest, nagu märgib Marx, kergendab tööd ja tõstab võrratult selle tootlikkust, kuid kapitalismi tingimusis muutub masin palgatöö ekspluateerimise tugevdamise vahendiks. Masinate levik ja nende kapitalistlik rakendamine põllumajanduses kiirendab ning süvendab maaelanikkonna diferentseerumist ning väiketootja eraldumist elatusvahenditest. „Kapitalism tõstab põllumajanduse tehnikat ja viib seda edasi," kirjutas Lenin, „kuid ta ei saa seda teha teisiti kui laostades, alandades ja rõhudes väiketootjate massi."[2]

Kapitalistliku tootmisviisi arenemise otseseks tulemuseks on põllumajanduslike masinate kontsentreerumine suurmajanditesse, kuna need olid kättesaamatud küla töötava talurahva kihtidele. See oli kehtiv eelkõige täiuslikumate ja kallimate masinate osas.

Ilmnes üldine seaduspärasus — mida suurem oli majandite grupp pindalalt, seda rohkem oli sinna koondatud ka põllutöömasinaid. Väikemaaomanike hulgas leidus vähe neid töötavaid talupoegi, kes üldse masinaid omasid.

Seepärast andmed põllutöömasinate jaotuse kohta üksikute majandite suurusgruppide vahel on veelkordseks tõendiks ekspluataatorliku vähemuse majanduslikust valitsemisest ja domineerimisest kodanliku Eesti põllumajanduses. Näiteks masinatest, mis mehaanilise jõuallikana etendasid määravat osa kõikide põllumajanduslike tootmisprotsesside mehhaniseerimisel, kuulus 1939. aasta põllumajandusloenduse andmete järgi üle 30 hektari suuruste majandite gruppidele (s. o. vaid ühele viiendikule majandite üldarvust) 64 protsenti isesõitvatest aurumasinatest, 70,9 protsenti traktoritest ja ligi 50 protsenti mootoritest. Osa neist masinaist oli koondunud ka keskmike rühmadesse kuuluvate jõukamate talupoegade kätte.

---

[1] Põllutöökoja Aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 71.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 414.

Jõumasinate jaotamist erinevate majandite gruppide vahel iseloomustavad järgmised andmed (tabel 50):

Tabel 50

Jõumasinate arv iga 100 majandi kohta
(1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil)

	Aastad	Majandite suurusrühmad (hektarites)						
		1—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	üle 100
Aurumasinad	1929	0,18	0,15	0,22	0,59	1,61	4,38	37,1
	1939	0,17	0,08	0,20	0,42	1,10	3,45	34,9
Mootorid	1929	0,23	0,25	0,74	1,54	2,57	3,63	16,6
	1939	0,55	0,62	1,57	2,53	4,78	6,59	39,6
Traktorid	1929	0,04	0,04	0,11	0,29	0,72	2,05	28,8
	1939	0,11	0,11	0,28	0,73	1,70	4,85	41,1

Alla 10 hektari suuruste majandite rühmas oli 1939. aastal kokku kõigest 40 ehk 4,3 protsenti traktorite, 270 ehk 8,6 protsenti mootorite, 13 ehk 6,1 protsenti isesõitvate ja 44 ehk 6,8 protsenti hobujõul töötavate aurumasinate üldarvust.

Põllutöömasinate valdamise klassiiseloom ilmneb samuti maaharimis-, külvi-, koristamis-, viljapeksu- ja teiste põllutöömasinate ning -riistade jaotumisel.

Rööbiti üksikute tööprotsesside mehhaniseerimisega säilis peamise ning domineeriva maaharimise riistana ikkagi hobuader. 1939. aastal oli kodanliku Eesti põllumajanduses 166 666 hobuatra, sealhulgas ühesahalisi 144 291 ehk 86 protsenti, kahe- ja mitmesahalisi vaid 22 376 ehk 14 protsenti atrade üldarvust.

Kuidas olid jaotunud adrad ja teised maaharimisriistad erinevate majandigruppide vahel, selle kohta on toodud 1939. a. põllumajandusloenduse andmed tabelis 51.

Väikemajandite rühmad olid maaharimisriistadega mitte ainult puudulikult varustatud, vaid neisse olid koondunud ka ainult kõige lihtsamad ja primitiivsemad tööriistad. Nii näiteks kuulusid alla 1—5 ja 5—10 hektari suurustele majanditele peamiselt ühesahalised hobuadrad. Nende majandite 28 471-st adrast olid 97,3 protsenti ühesahalised ja ainult 2,7 protsenti kahe- ja mitmesahalised adrad. Veelgi enam — madalamate gruppide (1—5 ha ja 5—10 ha)

Tabel 51

Maaharimisriistade jaotumine üksikute majandite gruppide vahel

Majandite grupid	Majandite arv	Atrade arv			Võrreldes majandite arvuga atru vähem —, rohkem +	Iga 100 ha põllumaa kohta			
		kokku	sealhulgas			hobuatru		vedru-äkkeid	hobu-kultivaatoreid
			ühesahalisi	kahe- ja mitmesahalisi		ühesahalisi	kahe- ja mitmesahalisi		
1— 5 ha . .	22 051	8 167	8 000	167	— 13 884	25,9	0,54	14,9	0,27
5— 10 „ . .	23 869	20 304	19 713	591	— 3 565	24,8	0,74	16,4	0,34
10— 20 „ . .	40 288	48 372	44 270	4 102	+ 8 084	17,0	1,58	11,4	0,87
20— 30 „ . .	25 415	37 138	31 068	6 070	+ 11 723	11,9	2,33	7,9	1,12
30— 50 „ . .	21 704	36 616	28 972	7 644	+ 14 912	9,2	2,42	6,1	1,24
50—100 „ . .	6 215	13 124	10 260	2 864	+ 6 909	7,6	2,12	4,7	1,37
üle 100 „ . .	442	2 945	2 007	938	+ 2 503	5,8	2,73	2,4	1,38
Kokku	139 984	166 666	144 290	22 376	+ 26 672	12,9	2,00	8,4	1,06

majandite üldarvust (45 920) ei olnud 17 449 majandil ehk 38,4 protsendil üldse atru.

Suurmajandites aga, vastupidi, olid ülekaalus just paremad ja täiuslikumad põllutöömasinad ning -riistad. Kui näiteks 1—5 hektari suuruste majandite grupis tuli iga 100 hektari põllumaa kohta 25,9 ühesahalist hobuatra ja ainult 6,27 hobukultivaatorit, siis 30—50 hektari suurustes majandites oli vastavalt kolm korda vähem ühesahalisi hobuatru, kuid peaaegu viis korda rohkem kultivaatoreid.

1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli üle 30 hektari suurustesse majanditesse koondunud 73,4 protsenti traktoriatradest, 53,5 protsenti kultivaatoritest ja 74,1 protsenti randaalidest. Väikemajandites (1—10 hektarit) olid need protsendid vastavalt 5,0, 3,0 ja 2,5.

Külvimasinatest kuulus (1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil) üle 30 hektari suuruste majandite rühmadele 63,1 protsenti ja alla 10 hektari suurustele ainult 1,5 protsenti, s. o. üks külvimasin 292 majandi kohta. „Väiketootja," nagu märkis Lenin, „kellel ei ole võimalik kasutada paremaid tööriistu, on sunnitud *maa eest hoolitsemises* maha jääma, vanade tööriistade säilimise tingimustes maaharimiseks rohkem tööd kulutades, „usinust" suurendades ja tööpäeva pikendades suurperemehele „järele jõuda" aga suudavad ainult üksikud ja kümned sadade ja tuhandete hulgast."[1]

Äärmiselt madal oli ka niisuguste pingerikaste ja kiireiseloomuliste hooajaliste põllutööde mehhaniseerimine, nagu heina- ja viljakoristustööd. Välja arvatud vaid üksikud katsemajandid, ei leidnud siin veel kasutamist kombainid, isesidujad ja muud teistes kapitalistlikes maades juba ammu rakendatud põllutöömasinad.

Et kodanliku Eesti põllumajandus oli puudulikult varustatud ka lihtsamate koristusmasinatega, näitab tabel 52.

46 000-le väikemajandi (suurusega 1—5 ja 5—10 ha) omanikule kuulus 1939. aastal ainult 144 ehk 1,3 protsenti viljaniitjate, 1 200 ehk 3,8 protsenti heinaniitjate, 783 ehk 2,2 protsenti hoburehade ja 34 ehk 1,0 protsenti kartulivõtmismasinate üldarvust. Väikemajanditele külgnes vahetult keskmike majandite madalam grupp (10—20 ha), missugune samuti oli puudulikult varustatud nii koristus- kui ka teiste põllutöömasinatega. Samal ajal aga kuulus suur-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 411.

Tabel 52

Koristus- ja viljapeksumasinaid iga 100 majandi kohta

(1929. ja 1939. a. põllumajandusloenduse andmed)

	Aastad	Majandite rühmad (hektarites)						
		1—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	üle 100
Viljaniitjad	1929	0,25	0,31	2,57	8,34	18,94	32,2	100,4
	1939	0,24	0,38	3,02	8,91	20,1	34,9	117,0
Heinaniitjad	1929	0,43	1,22	7,82	22,95	37,2	51,9	142,4
	1939	1,00	4,08	22,5	47,3	63,7	77,4	166,6
Hoburehad	1929	0,46	0,97	7,15	21,5	38,2	53,2	139,7
	1939	0,83	2,52	16,7	38,9	56,8	71,3	159,1
Kartulivõtjad	1929	0,02	0,04	0,11	0,45	1,18	4.0	48,4
	1939	0,04	0,10	0,56	2,25	5,67	14,0	73,4
Viljapeksumasinad	1929	0,35	1,05	3,87	9,22	17,26	20,8	62,2
	1939	0,33	0,71	2,88	6,59	11,17	16,2	65,8

majanditele 74,5 protsenti kartulivõtmismasinate ja 66,0 protsenti viljaniitjate üldarvust.

Erinevate majandite rühmade koristus- ja rehepeksumasinatega varustamise tasemest saame veelgi kujukama pildi tabelis 53 toodud andmetest:

Tabel 53

Koristus- ja viljapeksumasinad pinnaühiku kohta
(1939. a. põllumajandusloenduse andmed)

Rühmad	Iga 100 ha põllumaa kohta				Iga 100 ha külvipinna kohta	
	Viljaniitjad (tk.)	Heinaniitjad (tk.)	Hoburehad (tk.)	Kartulivõtjad (tk.)	Viljapeksumasinad (tk.)	Külvimasinad (tk.)
1— 5 ha	0,8	0,8	0,7	0,2	0,4	0,2
5— 10 „	2,1	1,3	0,8	0,3	0,4	0,2
10— 20 „	4,0	3,6	2,6	1,0	0,8	1,0
20— 30 „	5,6	4,5	3,7	3,0	1,2	1,8
30— 50 „	6,0	3,8	3,4	5,8	1,4	2,3
50—100 „	5,4	2,9	2,7	10,6	1,5	2,8
üle 100 „	3,6	2,2	2,1	10,9	1,5	3,7

Eespooltoodud andmed näitavad üldse Eesti põllumajanduse, eriti aga väikemajandite tehnilise varustatuse äärmiselt madalat taset. Isegi kodanluse ajaleht „Päevaleht" oli sunnitud 1939. a. põllumajandusloenduse andmete alusel konstateerima: „Masinad on koondunud peamiselt teatud arvu suurematesse ja keskmise suurusega majapidamistesse, kus need ka sagedasti küllaldaselt kasutamist ei leia. Väiksematel majapidamistel puuduvad vajalikud masinad üldse."[1]

Rööbiti eraomanduse alusel üksikutele maapidajatele kuuluvate põllutöömasinate ja -riistadega oli suhteliselt palju kallimaid ja täiuslikumaid masinaid koondatud ka masinaühistutesse, mis levisid Eestis juba enne Esimest maailmasõda.[2] 1940. aasta alguses tegutses kodanlikus

[1] „Päevaleht" nr. 29, 31. jaanuar 1940. a.

[2] Esimene masinaühistu oli asutatud Tartumaal Korenduse külas 1899. aastal Korenduse Masinatarvitajate Ühisuse nime all. Masinaühistute asutamine arenes eriti hoogsalt 1910.—1913. a. Masinaühistuid oli: 1910. a. — 46, 1914. a. — 153, 1918. a. — 173.

Eestis 575 masinaühistut, kuhu oli koondatud ulatuslikult tähtsamaid põllutöömasinaid, mida iseloomustavad järgmised andmed:

Tabel 54

Masinaühistutele kuuluvate masinate arv ja nende osatähtsus
(1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)

Masinate nimetus	Arv	Protsent üleriigilisest masinate arvust
Aurumasinad: isesõitvad . . .	238	53,4
hobuveol . . .	209	24,6
Mootorid	487	13,3
Traktorid	606	33,5
Külvimasinad	360	3,4
Viljapeksumasinad	1178	23,3

Vastavalt tegevusalale oli 1937. aastal 94 protsendil masinaühistuist viljapeksusisseseaded, 10 protsendil viljasorteerimismasinad, 10 protsendil viljakuivatid. Vähemal määral omasid nad ka teisi põllutööriistu.

Masinaühistute organiseerijateks ja liikmeteks olid peamiselt küla jõukama kihi esindajad. Töötavate talupoegade astumist masinaühistute liikmeks pidurdas eelkõige kõrge osamaks. Formaalselt oli madalaimaks osamaksu määraks masinaühistusse astumisel seadusega ette nähtud 10 krooni, kuid tegelikult ulatus see 250—500 kroonini. Sellest tingituna olid masinaühistud liikmete arvult üldiselt väikesed. Tavaliselt kuulus ühte masinaühistusse keskmiselt 15—20 majapidajat. 1. jaanuaril 1939. a. oli kõigis masinaühistutes kokku vaid 10 000 liiget ehk 7,5% talupoegade üldarvust. Põllumajandusliku maa pindala, mida teenindas üks masinaühistu, moodustas 100—500 hektarit. Masinaühistu tegevusest said kasu eelkõige ühistu liikmed, kuna nad tasusid masina kasutamise eest harilikult madalamat hinda kui mitteliikmed. Ühistutele kuuluvaid viljapeksumasinaid kasutas üks kolmandik üle 10 hektari suuruste majandite üldarvust, kusjuures nende masinatega peksti üks neljandik riigi aastasest teravilja kogutoodangust.[1]

Väikemajandid, olles põllutöömasinate ja -riistadega

[1] Eesti Ühistegevuse Aastaraamat, 1. kd., 1937, Tallinn, 1939, lk. 272.

halvasti varustatud, olid loomulikult liigkasuvõtliku tasu eest sunnitud kasutama kas masinaühistule või küla jõukamale kihile kuuluvaid masinaid. Masinaühistud koos kulakutega, kes omasid komplitseeritud põllutöömasinaid, hoidsid oma sõltuvuses töötavaid talupoegi, rikastudes nende ekspluateerimisest. Näiteks 30-ndate aastate teisel poolel oli reaskülvaja tunnitasuks 1 kroon, põldude kündmine ning randaalimine maksis 2—3 krooni tund jne.[1] Ühe tonni pekstud vilja eest nõudsid need kooperatiivid töötavailt talupoegadelt 5—7 krooni. Viljas ümberarvestatult tähendas see 31—44 kg toiduteravilja või 3,1—4,4% pekstud viljast.[2]

Killustatud väiketootmise tingimusis ei ole küsimus mitte ainult masinate arvulises kasvus ja selles, et masinad olid vajaliku kapitali puudumise tõttu töötavale talurahvale kättesaamatud, vaid ka põllumajandustehnika kasutamise ratsionaalsuses erinevate majandite rühmade poolt. „Masinate kasutuselevõtmine," kirjutas V. I. Lenin, „nõuab ühelt poolt tunduvat kapitalihulka ja on seetõttu jõukohane ainult suurtele peremeestele; teiselt poolt tasub masin end ainult töödeldava produkti väga suure hulga puhul; tootmise laiendamine muutub masinate soetamise puhul paratamatuks."[3]

Looduslikest iseärasustest tingituna on põllumajanduslikus tootmises, eriti taimekasvatuses, igasugune töö (selle täitmiseks vajaliku tööaja seisukohalt) hooajaline ja suhteliselt lühiajaline, mille tõttu masina kasutamisega seotud kulud langevad väikemajandites loomulikult ka väikesele töökogusele, millest olenevalt masinatöö siin muutubki mittetasuvaks.

Iga üksiku koristusmasina keskmine aastane töömaht ja kasutamise kestus 30-ndate aastate lõpul kogu riigi ulatuses arvestatult oleks olemasoleva masinapargi võimsuse juures olnud järgmine:[4]

Niidumasinal ümmarguselt	25	ha	tööpäevi	8
Viljalõikajal „	54	„	„	14
Hoburehal „	33	„	„	6,5
Kartulivõtmise masinal ümmarguselt	27	„	„	27

[1] Eesti Ühistegevuse Aastaraamat, 1. kd., 1937, Tallinn, 1939, lk. 277.
[2] Eesti Bolševik nr. 5, 1947. a., lk. 64.
[3] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 185—186.
[4] Põllutöökoja Aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, lk. 68.

Kuna tootmisvahendid kodanlikus Eestis kuulusid eraomanduse alusel üksikutele majapidamistele ja nende kasutamine toimus individuaalselt, siis oli näiteks kartulivõtmise masina aastane koormus isegi üle 50 hektari suuruse pindalaga majandite rühmas ainult 1,5 päeva aastas, kõnelemata väikemajanditest.

Vastavad kalkulatsioonid näitavad, et niidumasina kasutamine oli ainult üle 25 hektari suurustes majandites odavam inimtööjõust, mida ta asendas. Alla 12—15-hektarilise niitepinna juures olid masina soetamise ja kasutamise kulud isegi suuremad kuludest, mis olid vajalikud sama töö teostamiseks inimtööjõu abil. Seega oli kolmel neljandikul kodanliku Eesti majanditest heinaniidumasina kasutuselevõtmine majanduslikult ebatasuv, rääkimata keerulisematest ja võimsamatest masinatest. Selles peitubki üks peapõhjusi, miks kodanliku Eesti põllumajandus tervikuna, hoolimata maa kodanlusele kuuluvate majandite tehnilise varustatuse teatavast kasvust, ei suutnud üle saada põllumajanduse üldisest tehnilisest mahajäämusest ning luua vajalikke eeldusi tootlike jõudude arenemiseks.

Tootlike jõudude kui ka tootmisprotsesside mehhaniseerimise taseme üldist mahajäämust iseloomustas veel ka see, et kodanliku Eesti põllumajanduses, eriti aga kehvikute ja keskmike majandeis, oli inim- ja loomade tööjõudu mehaanilise jõuga veel vähe asendatud. Jõumasinate koguvõimsus põllumajanduses võrdus 1929. aastal ainult 45 000-le ja 1939. aastal ligikaudu 100 000-le hobusejõule, kusjuures tööhobuseid oli vastavalt 200 600 ja 215 700. See tähendab, et tööloomad moodustasid valdava osa põllumajandusliku tootmise jõumajandusest. Iga üksiku põllutöölise varustatus mehaanilise jõuga moodustas 1934. aastal kõigest 0,16 hobusejõudu (tööstuses 0,85 hobusejõudu).[1]

Tingituna hobuste kasutamise suurest osatähtsusest, säilis hobusekasvatus kodanlikus Eestis ühe tähtsaima põllumajandusliku tootmisharuna.

Tabel 55 annab ülevaate hobuste arvulise kasvu dünaamikast ja nende jaotumisest erinevate majandigruppide vahel.

---

[1] „Konjunktuur" nr. 28/29 (3/4), aprill 1937, lk. 195.

Tabel 55

Hobuste arvulise kasvu dünaamika ja nende jaotumine üksikute majandigruppide vahel

Majandigrupid	1925. a.[1]		1929. a.[2]		1939. a.[3]		Võrreldes 1929. a. suurenemine + vähenemine — (protsentides)
	Arv	Protsent	Arv	Protsent	Arv	Protsent	
1—10 ha	27 711	13,0	26 532	13,2	24 728	11,5	— 6,8
10—30 „	92 126	43,0	91 060	45,4	105 816	49,0	+ 13,9
üle 30 „	94 441	44,0	83 038	41,4	85 179	39,5	+ 2,5
Kokku	214 278	100,0	200 630	100,0	215 723	100,0	+ 6,9

Nagu näeme, olid tööhobused, nagu teisedki tootmise põhivahendid, koondatud suurmajanditesse, kusjuures hobuste arv üle 30-hektariliste majandite gruppides suurenes ajavahemikul 1929—1939 2,5 protsenti ja 10—30-hektarilise suurusega majandites 13,9 protsenti, väikemajandites (1—10 ha) aga samal ajal vähenes 6,8 protsenti. Hobuste aeglane arvuline juurdekasv suurmajandites oli tingitud masinate kasutuselevõtmisest, mille tulemusena nende majandite suurenevad vajadused veojõu järele kompenseeriti mehaanilise jõu rakendamisega.

Kuidas olid erinevad majandite rühmad hobustega varustatud, seda näitavad tabelis 56 toodud andmed.

Hobuseta majandeid oli 27 905 ehk 19,9 protsenti majandite üldarvust. Valdav enamus hobuseta talupoegi kuulus 1—5 ha suuruste majandite rühma. Võrdlemisi palju oli neid ka 5—10 ha ja 10—20 ha suuruste majandite rühmas. Tingituna erinevatest sotsiaalmajanduslikest põhjustest, eksisteeris mõningaid hobuseta majandeid ka kõrgemates suurusrühmades, kuid viimased kuulusid tegelikult mittepõllumajanduslike majandite hulka.

Majanduslikult palju kaugemale ei jõua kapitalistliku põllumajanduse tingimustes ka ühe hobusega majandid, mida Eestis oli 64 222 ehk 45,9 protsenti majandite üldarvust, nende hulgas 50 906 ehk 80 protsenti madalamatesse rühmadesse (1—20 ha) kuuluvaid majandeid.

[1] 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926, lk. 98.

[2] 1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1930, lk. 118.

[3] III põllumajandusloendus 1939. a., vihk I, Tallinn, 1940, lk. 176.

Tabel 56

Majandite jaotumine hobuste arvu järgi[1]

Majandite grupid	Majandite üldarv	Majandeid												Kokku %
		ilma hobuseta		1 hobusega		2 hobusega		3 hobusega		4 hobusega		5 ja enama hobusega		
		arv	%*	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	
1— 5 ha	22 051	16 596	75,3	5 348	24,3	98	0,4	6	—	1	—	2	—	100
5— 10 „	23 869	7 236	30,3	16 259	68,1	358	1,5	14	0,1	—	—	2	—	100
10— 20 „	40 288	3 172	7,9	29 299	72,7	7 652	19,0	148	0,4	13	—	4	—	100
20— 30 „	25 415	635	2,5	9 903	39,0	14 092	55,5	745	2,9	34	0,1	6	—	100
30— 50 „	21 704	214	1,0	3 073	14,2	14 370	66,2	3 545	16,3	440	2,0	62	0,3	100
50—100 „	6 215	50	0,8	334	5,4	2 758	44,4	1 917	30,8	787	12,6	369	6,0	100
üle 100 „	442	2	0,4	6	1,4	25	5,7	34	7,7	63	14,2	312	70,6	100
Kokku.	139 984	27 905	19,9	64 222	45,9	39 353	28,1	6 409	4,6	1 338	0,9	757	0,6	100

* Vastava majandigrupi üldarvust.

[1] III põllumajandusloendus 1939. a., vihk I, Tallinn 1940, lk. 176.

Iseloomustades brošüüris „Kehvtalurahvale" ühe hobusega ja hobuseta talupoegi kui kõigis kapitalistlikes maades esinevaid tüüpilisi sotsiaalseid kihte põllumajanduses, kirjutas V. I. Lenin: „Ühe hobusega talupoeg, nii nagu hobusetagi talupoeg, hoiab endal hinge sees ka ainult „teenistusega". ... See tähendab võõrastele inimestele töötamist, palgatööd ... See tähendab, et ühe hobusega talupoeg ei ole pooleldi juba enam peremees, vaid on muutunud palgasulaseks, proletaarlaseks. Sellepärast nimetataksegi niisuguseid talupoegi *poolproletaarlasteks*."[1]

Kuna väikemajandid olid puudulikult varustatud isegi kõige odavamate ja primitiivsemate põllutööriistadega, siis iseloomustab ka ühe hobusega majandeid äärmiselt madal tootmisvõimsus ning üldine majanduslik mahajäämus.

Vähese maaga ja puuduliku söödabaasiga väikemajandid kannatasid sageli hobuse puudumise all. Kuid ka hobuse olemasolu seadis neid raskesse olukorda, kuna vajaliku töökoormuse puudumisel muutus hobuse pidamine kehvikuile majanduslikult mittetasuvaks.

Tabel 57 annab ülevaate hobuste arvust ühe majandi kohta ning nende kasutamisest erinevates majandirühmades.

Hobuste arv, võetuna majandite suurusgruppide läbilõikes nii ühe majandi kui ka iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta, annab täiesti erinevad tulemused. Esimesel juhul kasvab hobuste keskmine arv proportsionaalselt majanditele kuuluva maapinna suurenemisega, teisel juhul aga vastupidi — väheneb. Sellest tingituna suurenesid või vähenesid ka hobuse kasutamise võimalused erinevates majandite suurusrühmades.

Järelikult ilmneb siin eespool teiste põllumajandusloomade suhtes juba formuleeritud põhimõte: mida väiksem on majandite rühm neile kuuluva maa pindalalt, seda rohkem tuleb kariloomi iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta. Erinevalt väikekodanlike majandusteadlaste väidetest, ei tõesta see asjaolu iseenesest veel mingil määral väikemajandite eeliseid ega paremusi, võrreldes suurmajanditega. Vastupidi — põllumajandusliku toot-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 6. kd., lk. 350.

Tabel 57

Hobuste arv ühe majandi ja iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta (1925., 1929. ja 1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)

Näitajad	Aastad	Üldse	Sealhulgas						
			1—5* ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50* ha	50—100* ha	üle 100* ha
1. Hobuseid ühe majandi kohta . . .	1925	1,7	0,5	0,9	1,4	2,0	2,9	4,2	14,6
	1929	1,5	0,4	0,8	1,3	1,9	2,5	3,4	11,1
	1939	1,5	0,3	0,8	1,3	2,0	2,7	3,6	11,5
2. Hobuseid 100 ha põllumajandusliku maa kohta	1925	8,1	17,8	12,3	9,3	8,4	7,1	5,8	5,4
	1929	7,6	13,1	11,0	8,7	7,8	6,6	5,6	6,2
	1939	7,9	9,1	10,5	9,1	8,3	7,0	5,8	6,7
3. 1939. aastal võrreldes 1929. a. hobuseid 100 ha põllumajandusmaa kohta: vähenemine — suurenemine + (protsentides) . .		+ 3,9	— 30,5	— 4,5	+ 4,6	+ 6,4	+ 6,1	+ 3,5	+ 8,1

* 1925. aastal vastavalt 0,5—5 ha; 30—60 ha; 60—120 ha; üle 120 ha.

mise seaduspärasuste analüüs näitab, et mida väiksem on eraomandusele rajatud majapidamine maa pindalalt, seda vähem tootlikult ja ebaratsionaalsemalt kasutatakse siin inimtööjõudu, masinatehnikat, samuti ka kõiki teisi tootmisprotsessi elemente, ja ümberpöördult. Väikemajanditele kuuluvate kariloomade arvu ja teiste tootmisvahendite kõrvutamises pinnaühikutega avaldub siin vaid sisemiste tarvete rahuldamise eesmärgil saavutatud maakasutamise intensiivsuse teatud tase, mitte aga ühiskondliku töö kõrgem viljakus, võrreldes suurmajanditega. Tööviljakus aga on lõpptulemusena ikkagi peamiseks ja määravaks teguriks ühe või teise majandussüsteemi eeliste ning progressiivsuse kindlaksmääramisel.

Marksismi klassikud on veenvalt tõendanud, et tööviljakuse otseseks ja peamiseks näitajaks on tööjõu ja tootmisvahendite vastastikune suhe, nende proportsionaalsus, mitte aga tootmisvahendite sisemine struktuur (nagu näiteks kariloomade arv ja maa pinnaühikute vastastikune suhe). Mida väiksem on tööjõu hulk, võrreldes nende tootmisvahendite massiga, milliseid see tööjõud liikuma paneb, seda kõrgem on tööviljakus, ja ümberpöördult.

Analüüsides tööjõu ja tootmisvahendite vastastikuseid suhteid ning nendes toimuvaid muudatusi tööviljakuse kasvu seisukohast vaadatuna, kirjutas Marx: „Kõrvale jättes looduslikud tingimused, nagu mullaviljakuse jne., ja sõltumatute, isoleeritult töötavate tootjate osavuse ... väljendub töötootlikkuse ühiskondlik tase tootmisvahendite relatiivses suuruses, mis tööline antud aja jooksul ja tööjõu ühesuguse pingutamisega produktiks muudab. Tootmisvahendite mass, millede abil tööline funktsioneerib, kasvab koos tema tootlikkusega."[1] Ja edasi märgib Marx: „... ükskõik, kas tootmisvahendite suuruse kasv võrreldes nendega ühendatava tööjõuga on töötootlikkuse suurenemise tingimus või tulemus, — mõlemal juhul on see kasv töötootlikkuse suurenemise väljenduseks."[2]

Talupidaja perekonda kuuluvate töötajate arvu ja põllumajandusliku maa, kariloomade ning teiste tootmisvahendite vastastikusest suhtest annavad kujuka pildi tabeli 58 andmed:

---

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 540.
[2] Sealsamas, lk. 541.

Tabel 58

Põllumajandusliku maa suurus ja kariloomade arv iga 100 talupidaja perekonda kuuluva töötaja kohta (1939. a. põllumajandusloenduse andmed)

Majandite grupid	Põllumajandusliku maa suurus (hektarites)	Hobused (tk.)	Veised (tk.)	Sead (tk.)	Lambad (tk.)	Kodulinnud (tk.)
1— 5 ha . .	121,3	11,1	50,0	46,0	62,5	15,5
5— 10 „ . .	261,1	27,5	81,8	59,8	93,4	15,5
10— 20 „ . .	471,1	43,1	132,3	85,3	142,1	20,4
20— 30 „ . .	728,7	60,3	185,2	108,5	184,7	26,7
30— 50 „ . .	1 087,1	75,8	251,6	140,3	230,7	35,2
50—100 „ . .	1 753,2	101,5	362,2	195,7	293,9	67,5
üle 100 „ . .	6 991,0	467,0	1 598,6	502,6	573,5	226,2
Keskmiselt . .	634,3	49,8	160,9	97,3	157,4	25,8

Nagu tabelist 58 nähtub, tõusis proportsionaalselt majandite suurusrühmade kasvuga nii põllumajandusliku maa pindala kui ka kariloomade arv iga 100 talupidaja perekonda kuuluva töötaja kohta. Võrreldes 1—5 hektari suuruste majanditega, tuli üle 100 hektari suurustes majandites iga 100 talupidaja perekonda kuuluva töötaja kohta ligi 60 korda enam põllumajanduslikku maad, 42 korda rohkem hobuseid, 32 korda rohkem veiseid jne.

Töötajate arvu ja tootmisvahendite massi vastastikuseid suhteid põllutöömasinate ja -inventari osas iseloomustab tabel 59.

Tabel 59

Tähtsamaid põllutöömasinaid ja inventari iga 100 talupidaja perekonda kuuluva töötaja kohta (1939. a. põllumajandusloenduse andmed)

Majandite grupid	Mootoreid	Traktoreid	Hobukultivaatoreid	Reaskülvimasinaid	Vilja- ja heininiitjaid	Ühehobuse atru	Äkkeid	Hoburehasid
1— 5 ha	0,23	0,05	0,15	0,04	0,51	14,9	8,6	0,34
5— 10 „	0,22	0,04	0,39	0,08	1,56	28,8	19,1	0,88
10— 20 „	0,50	0,09	1,79	0,49	8,14	35,1	23,4	5,32
20— 30 „	0,75	0,22	3,43	1,35	16,77	36,4	24,2	11,61
30— 50 „	1,36	0,48	5,14	2,41	23,80	37,9	25,2	16,14
50—100 „	1,88	1,38	8,50	5,02	32,06	47,1	29,4	20,33
üle 100 „	1,61	16,74	43,70	30,60	115,36	184,6	76,4	64,76
Keskmiselt	0,73	0,28	2,73	1,17	12,10	33,4	21,8	8,06

Võrreldes suurmajanditega oli madalamatesse rühmadesse kuuluvates majandites töötajate varustamine keerulisema masinatehnika ja üldse mehaanilisel jõul töötavate põllutööriistadega äärmiselt piiratud. Näiteks 1—5 hektari suurustes majandites tuli iga 100 talupidaja perekonda kuuluva töötaja kohta vaid 0,05 traktorit, 0,15 hobukultivaatorit, 0,51 vilja- ja heinaniitjat jne. Samal ajal aga üle 100 hektari suuruste majandite rühmas vastavalt 16,74, 43,70 ja 115,36.

Olenevalt töötajate varustamisest tootmisvahenditega tulenesid suured erinevused ka tööviljakuses majandite suurusrühmade vahel. Nii näiteks tuli 1—5 hektari suurustes majandites piima kogutoodangust iga töötaja kohta keskmiselt ainult umbes 770 kg aastas (1939. aasta andmete järgi on ühe lehma piimatoodanguks aastas võetud 2 000 kg), 5—10 hektari suurustes majandites 1 355 kg, 50—100 hektari suurustes majandites 2 780 kg ja üle 100 hektari suurustes majandites 3 000 kg, s. o. ligikaudu neli korda rohkem kui majandeis suurusega 1—5 hektari.

Kuna kodanlikus Eestis läbiviidud põllumajandusloendused ei fikseerinud kapitaalmahutusi põllumajandusse ega analüüsinud nende efektiivsust, siis oleme tööviljakuse iseloomustamisel sunnitud kasutama suhteliselt väikese arvu majandite nn. raamatupidamistalituse andmeid (tabel 60).

Tabel 60

Raamatupidamistalituse andmed erinevate majandite rühmade tööviljakuse kohta[1]

	Ümber arvestatud ühe meestöötaja kohta			
	majandi kapital kr.	kogusaak kr.	kauba-toodang kr.	rahaline sissetulek kr.
Väiketalundid	3 100	915	511	539
Normaaltalundid	3 307	935	563	614
Täistalundid	3 948	1 013	631	661
Suurtalundid	4 809	1 204	799	833

Siinjuures tuleb märkida, et väiketalund raamatupidamistalituse andmete süsteemis ei vastanud mõistele väiketalund majandite üldriiklikul rühmitamisel, mille järgi

[1] Põllutöökoja Aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 193, 199, 200, 219.

nimetatud rühma arvati majandid suurusega alla 10 hektari, raamatupidamistalituse andmetel aga peamiselt suurusega 10—20 hektarit.

Arvestades seda, et raamatupidamistalituse andmetel olid eraldatud ka kõrge tootmisintensiivsusega jõukad ja kulaklik-kapitalistlikud majandid, tõendavad eespool tööviljakuse kohta toodud andmed siiski varem esitatud põhimõtet: mida väiksem on majand pindalalt, seda vähem (suhteliselt) kapitali on mahutatud maasse, seda madalamad on saagid, turutoodang ja rahalised sissetulekud iga töötaja kohta, võrreldes suurmajanditega.

Rööbiti tööviljakuse kindlaksmääramisega on tööjõu ja tootmisvahendite vastastikune suhe erinevates majandite rühmades ka nende sotsiaalmajandusliku iseloomu peamiseks näitajaks. Nii, erinevalt kapitalistlikest suurmajanditest, kus tootmisvahendeid kasutatakse palgalise tööjõu abil, on tootmisvahendite kasutamine väikemajandites rajatud nende omaniku isiklikule tööle.

Eespooltoodud andmed tabelites 58 ja 59 näitavad, et madalamates rühmades puudusid vastavad tootmisvahendid talupidaja perekonnaliikmete tööjõu täielikuks rakendamiseks oma majapidamises, mis sundiski neid oma tööjõudu müüma. Majandite kõrgemates rühmades aga, vastupidi, lõi tootmisvahendite kontsentratsioon mitte ainult vajalikud materiaal-tehnilised eeldused talupidaja perekonda kuuluva tööjõu täielikuks rakendamiseks, vaid muutis siin ka palgatöö kasutamise paratamatuks.

Analüüsides talurahva kihinemise protsesse reformijärgsel Venemaal olemasoleva tööjõu ja tootmisvahendite vastastikuste suhete seisukohalt, formuleeris Lenin seejuures üldise põhimõtte: kui majandi suurus ületab perekonna tööjõu, siis „on sulaste, veel enam aga päeviliste kontingendi tekkimine jõuka talurahva olemasolu paratamatuks eelduseks"[1].

Erinevalt toodud andmetest (tabelid 58 ja 59) on tabelis 61 esitatud tööjõu ja tootmisvahendite vahelise proportsionaalsuse kindlaksmääramisel arvestatud ka palgatöölisi.

Seoses palgatööliste arvesse võtmisega avaldusid tööjõu ja tootmisvahendite vastastikustes suhetes esinevad muudatused eelkõige majandite kõrgemates suurusrühma-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 139.

Tähtsamaid tootmisvahendeid iga 100 põllumajanduse alal töötaja kohta, kaasa arvatud ka palgatöölised

(1939. a. põllumajandusloenduse andmed)

Majandite grupid	Põllumajandusliku maad (hektarites)	Hobuseid	Veiseid	Traktoreid	Viljaja heinaniitjaid	Hobukultivaatoreid	Ühehobuseatru	Reaskülvimasinaid
1— 5 ha	118,8	10,8	48,9	0,05	0,50	0,15	14,64	0,04
5— 10 „	253,2	26,7	79,3	0,04	1,51	0,38	27,99	0,08
10— 20 „	438,8	40,1	123,2	0,08	7,58	1,68	32,65	0,46
20— 30 „	637,5	52,8	162,1	0,19	14,67	3,00	31,87	1,17
30— 50 „	849,3	59,5	197,5	0,38	18,68	4,04	29,76	1,89
50—100 „	1 130,9	74,5	233,6	0,89	20,68	5,49	30,35	3,24
üle 100 „	1 266,7	84,6	289,6	3,03	20,90	7,92	33,45	5,55
Keskmiselt	554,1	43,5	140,6	0,24	10,57	2,38	29,13	0,10

des, kuna siia oli koondatud suurem osa tootmisvahendeid, mille kasutamine nõudis täiendavat tööjõudu palgatööliste näol. Nii näiteks vähenes 50—100 hektari suurustes majandites põllumajandusliku maa pindala iga 100 töötaja kohta (arvesse võttes ka palgatöölisi) 622,3 hektari võrra, veiste arv 128,6 võrra, hobuste arv 27,0 võrra jne. Madalamates rühmades aga ei toimunud seoses ümberarvestusega tööjõu ja tootmisvahendite vastastikustes suhetes peaaegu mingisuguseid muudatusi, kuna palgalise tööjõu kasutamine vajalike tootmisvahendite puudumise tõttu ei etendanud siin märkimisväärset osa.

Hoolimata sellest, et seoses palgatööliste arvesse võtmisega põllumajandusliku maa suurus, kariloomade arv ja teiste tootmisvahendite mass iga 100 töötaja kohta suurmajandite rühmades tunduvalt langes, säilisid endiselt suured erinevused väike- ja suurmajandites töötajate varustamisel vastavate tootmisvahenditega.

Vastavalt tootmisvahendite jaotumise klassiiseloomule toimus ka põllumajandusliku tootmise kontsentreerumine maakodanluse kätte, milles samuti avaldus Eesti külas toimuv talurahva laostumise ning diferentseerumise protsess.

Kuna selle protsessi iseloomustamiseks on eespool juba toodud andmed produktiivloomade (veised, sead, lambad) kohta, siis piirdume siinkohal vastavate näitajate esitamisega taimekasvatuse osas (tabel 62).

Tabel 62

Külvipindade jaotumine majandite rühmade järgi (protsentides)
(1939. a. põllumajandusloenduse andmed)

Kultuurid	Majandite rühmad põllumajandusliku maa suuruse järgi (ha)						
	1—5	5—10	10—20	20—30	30—50	üle 50	Kokku
Majandite arv (protsentides) .	15,8	17,0	28,8	18,2	15,5	4,7	100
Külvipinnad:							
a) peamised teraviljakultuurid .	2,8	7,3	23,9	23,3	28,2	14,5	100
b) kartul	5,9	10,4	25,8	21,7	23,6	12,6	100
c) lina	5,1	14,1	29,4	21,4	21,0	9,0	100
d) köögivili . . .	14,0	15,2	25,2	18,2	18,0	9,4	100
e) söödajuurikad ja -kapsas . . .	3,1	6,4	21,0	21,8	28,9	18,8	100

Tabelis 62 toodud andmetest selgub, et üle 30 hektari suuruste majandite gruppi kuuluvad majandid (seega ainult üks viiendik majandite üldarvust) olid enda kätte koondanud 42,7 protsenti teraviljade kogukülvipinnast; kui aga arvestada ka maa pindala järgi madalamatesse rühmadesse kuuluvaid ekspluataatorliku iseloomuga majandeid, siis võib öelda, et maakodanluse rühmade kätte oli koondatud üle poole teraviljade all olevast külvipinnast. See ilmnes nii toiduteravilja- kui ka söödakultuuride osas.

1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil ulatus toiduteraviljade külvipind kokku 234 642 hektarini, mis moodustas 20,2 protsenti kogu põllumaast,[1] kusjuures rukki all oli 13,5 protsenti, suvinisu all 3,9 protsenti ja talinisu all 2,8 protsenti toiduteraviljade külvipinnast. Majandite rühmade suurenedes väheneb pidevalt rukki ja tõusis nisu all oleva külvipinna suurus, võrreldes põllumaa kogupindalaga. See näitab, et väikemajandites oli peamiseks leivaviljaks rukis. Nii oli 1939. a. põllumajandusloenduse andmeil 1—10 hektari suurustes majandites rukki all 15,2 protsenti. Talinisu all aga oli 1—5 hektari suurustes majandites vaid 1,8 protsenti ja suvinisu all 7,3 protsenti põllumaast. Üldse kasvatasid talinisu 1—5

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), aprill 1940, lk. 164.

hektari suurustest majanditest ainult 13 protsenti ja suvinisu 44 protsenti majandite üldarvust. Seejuures moodustas rukki keskmine külvipind 1—5-hektariliste majandite grupis kõigest 0,21 hektarit ja nisu külvipind 0,13 hektarit; 5—10 hektariliste majandite grupis vastavalt 0,51 ja 0,26 hektarit.[1]

Toiduteravilja äärmiselt piiratud külvipind oligi põhjuseks, miks valdav osa väikemajandeid, selle asemel et turustada, oli sunnitud oma tarbimiseks osa vajalikest põllumajandussaadustest, eriti aga toiduteravilja, juurde ostma, mille kohta saame ülevaate tabelist 63.

Mis puutub teiste põllumajanduskultuuride tootmise jaotumisse erinevate majandite suurusgruppide vahel, siis on oluline märkida, et väikemajanditele kuulus suurmajanditega võrreldes suhteliselt kõrge protsent lina ja kartuli üldisest külvipinnast (vt. tabel 62). Nii olid 1—10 hektari suurused majandid, kellele kuulus vaid 9,9 protsenti põllu- ja aiamaa üldisest külvipinnast, enda kätte koondanud 4 438 hektarit ehk 19,2 protsenti lina külvipinnast (23 060 ha) ja 14 627 hektarit ehk 16,3 protsenti kartuli külvipinnast (89 408 ha).[2] Üle 30 hektari suuruste majandite gruppides, kellele kuulus 42,3 protsenti aia- ja põllumaast, moodustas lina vaid 30 protsenti ja kartul

Tabel 63

Rukki ja nisu juurdeostmine majandite poolt
(1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	1938/39. a. ostsid			
	rukist või rukkijahu		nisu või nisujahu	
	majandite arv	protsent	majandite arv	protsent
1— 5 ha .	14 211	64,4	11 176	50,7
5— 10 „ .	9 434	39,5	6 017	25,2
10— 20 „ .	8 339	20,7	5 598	13,9
20— 30 „ .	2 740	10,8	1 979	7,8
30— 50 „ .	1 346	6,2	1 082	5,0
50—100 „ .	297	4,8	227	3,7
üle 100 „ .	41	9,3	26	5,9
Kokku . . .	36 408	26,0	26 105	18,6

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), aprill 1940, lk. 168—170.
[2] III põllumajandusloendus 1939. a., vihk I, Tallinn, 1940, lk. 106—107.

36,2 protsenti nende kultuuride üldisest külvipinnast. Väikemajanditele kuulus ka ligikaudu üks kolmandik köögivilja külvipinnast, s. o. rohkem kui oli üle 30 hektari suurustes majandites kokku.

Vastupidine oli olukord söödajuurikate, kapsa ja teiste söödakultuuride osas. Kuna produktiivloomad ja hobused olid koondatud peamiselt suurmajanditesse, siis nõudis see ka vastava söödabaasi loomist. Väikemajandites oli aga suhteliselt rohkem maad kartuli, lina, köögivilja jt. kultuuride all, s. o. nende kultuuride all, mida kasvatati mitte niivõrd müügiks kui oma tarbimiseks. See asjaolu iseloomustab neid veel kord kui peamiselt oma sisemiste vajaduste rahuldamiseks tootvaid majandeid.

5. Kaubandusliku põllumajanduse kasv

Kaubanduslikku põllumajandust iseloomustavaks jooneks on kauba- ja naturaalmajapidamise omapärane kooseksisteerimine. Kaubalis-rahaliste suhete tingimusis ei saa talupoeg siiski eksisteerida ilma alalise rahalise sissetulekuta. Tal peab raha olema vähemalt maa väljaostmiseks, riigimaksude, laenuprotsentide, rendimaksude jne. tasumiseks, samuti vajalike tootmisvahendite ning tööstuskaupade muretsemiseks. Need „väikeperemehed", kes ei saanud elatuda oma majapidamisest, olid enamasti sunnitud perekonna ülalpidamiseks ja vajalike rahaliste kulutuste katmiseks oma tööjõudu müüma. Nii ei olnud (1939. a. põllumajandusloenduse andmeil) 49,9 protsenti 1—5 hektari ja 20,9 protsenti 5—10 hektari suuruste majandite üldarvust nende valdaja perekonnale peamiseks ülalpidamise allikaks.[1]

Olles enda kätte kontsentreerinud suurema osa kogu põllumajanduslikust tootmisest, omasid suurmajandid, võrreldes väikemajapidamistega, kõiki eeliseid ja võimalusi kõrge kaubalisusega tootmisharude arendamiseks. „*Kaubanduslik* põllumajandus," nagu kirjutas Lenin, „on talurahva kihinemise peateguriks."[2]

Põllumajanduslike raamatupidamistalituste andmetel

---

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), aprill 1940, lk. 117.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 225.

realiseeriti majandite põllumajanduslikust kogutoodangust kaupadena[1]

1922. a.	1923. a.	1924. a.	1925. a.	1926. a.	1927. a.	1928.—1930. a.
27%	30%	37%	44%	49%	üle 50%	kuni 58%

Toodud andmed näitavad, et 20-ndate aastate kestel toimus kodanliku Eesti kaubandusliku põllumajanduse järjekindel ja võrdlemisi kiiretempoline kasv.

Tingituna nii sise- kui välisturust, oli seejuures ühe või teise tootmisharu kaubalisuse osatähtsus majandite rahalistes sissetulekutes äärmiselt erinev ja ühekülgne. Analüüsides kaubandusliku põllumajanduse arenemise seaduspärasusi, märkis Lenin, et kapitalismi kasv põllumajanduses seisab kõigepealt üleminekus naturaalpõllumajanduselt kaubanduslikule põllumajandusele, kusjuures „kaubandusliku põllumajanduse arenemine seisab väga sageli üleminekus ühtedelt saadustelt teistele"[2].

Üksikute ajalooliselt väljakujunenud tootmisharude osatähtsust majandite rahalistes sissetulekutes 1920-ndate aastate teisel poolel võime näha järgnevatest andmetest (tabel 64).

Tabel 64

Rahaliste sissetulekute protsendiline koosseis
(üleriigilised keskmised)[3]

Tootmisharu	1925. a.	1926. a	1927. a.	1928. a	1929. a.	1930. a
Loomakasvatus	77,2	86,4	79,3	83,6	84,4	81,6
Teraviljakasvatus . . .	11,6	4,0	7,3	7,3	6,5	14,2
Linakasvatus	7,6	6,2	9,2	4,2	3,9	2,5
Kartulikasvatus	3,6	3,4	4,2	4,9	5,2	1,7
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Siit nähtub, et teravilja osatähtsus rahalistes sissetulekutes oli väike, kuna valdav osa teravilja kasutati majandite sisemiste tarvete rahuldamiseks.

Loomakasvatuse üksikute harude osatähtsuselt oli veisekasvatus põllumajanduslikus tootmises esikohal mitte

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 111.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 63.
[3] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 111.

ainult oma kõrge kaubalisuse, vaid ka kogutoodangu poolest. Näiteks 1937. aasta andmeil oli põllumajandusliku toodangu valmissaaduste väärtus 184 320 000 krooni, millest taimekasvatusele langes vaid 82 085 000 krooni (44%) ja loomakasvatusele 102 235 000 krooni (56%). Sealhulgas andsid toodangut loomakasvatuse alal: veised — 58,4 protsenti, sead — 23,0 protsenti, sulgloomad — 8,5 protsenti, lambad — 7,7 protsenti, hobused — 1,8 protsenti ja mesilased — 0,6 protsenti.[1]

1938/39. aastal moodustas põllumajandussaaduste kogutoodang umbes 227 000 000 krooni, millest majandite omatarvidusteks kasutati 109 000 000 krooni ehk 48 protsenti ja kaubatoodanguks 118 000 000 krooni ehk 52 protsenti.

Vastavalt kaubalis-rahaliste suhete arenemisele kasvas ka kaubatoodangu osatähtsus suurmajandite rühmade kogutoodangus.

Kaubandusliku põllumajanduse arenemise tasemest ning kogu- ja kaubatoodangu koondumisest suurmajanditesse annavad ülevaate tabelis 65 toodud andmed.

Tabel 65

Kaubatoodangu erikaal majandite gruppide järgi 1939. aastal[2]

Produktide realiseerimise viisid ja nende väärtus	Põllumajandustoodangu väärtus (miljonites kr.)	Protsent majandite gruppide järgi						
		1—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	üle 50 ha	Kokku
1. Kogutoodangu väärtus	227	3,4	8,0	23,9	22,8	27,7	14,2	100
2. Oma tarbimine	109	5,2	6,9	13,4	9,6	9,2	3,7	48
3. Kaubatoodangu väärtus	118	—1,8	1,1	10,5	13,2	18,5	10,5	52

Väikemajandite (1—10 ha) osatähtsus nii põllumajandussaaduste tootmise kui ka kaubatoodangu osas oli äärmiselt madal, moodustades vaid 11,4 protsenti kogutoodangust ja 1,1 protsenti kaubatoodangust, kusjuures 1—5 hektari suurused majandid olid tegelikult põllu-

[1] „Põllumajanduslik Entsüklopeedia", 2. kd., Tallinn, 1938, lk. 274.
[2] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), aprill 1940, lk. 115.

Taimekasvatussaadusi müünud majandite arv
(1939. a. põllumajandusloenduse andmeil)

Majandite grupid	Rukis (ka jahu)		Nisu (ka jahu)		Kaer		Kartul		Lina	
	arv	protsent	arv	protsent	arv	protsent	arv	protsent	arv	protsent
1— 5 ha	489	2,7	495	2,8	261	1,5	677	3,8	2 705	15,2
5— 10 „	2 013	9,5	1 865	8,8	919	4,3	2 060	9,7	5 551	26,1
10— 20 „	9 272	24,2	8 506	22,2	4 262	11,1	7 325	19,1	10 003	26,1
20— 30 „	9 240	34,1	9 147	33,7	3 834	14,1	5 858	21,6	6 406	23,6
30— 50 „	9 988	41,0	10 317	42,3	3 795	15,6	5 176	21,2	5 740	23,5
50—100 „	3 359	33,0	3 389	33,3	1 203	11,8	1 478	14,5	1 800	17,7
üle 100 „	307	33,7	321	35,2	129	14,1	171	18,7	89	9,8

majandussaaduste ostjad, mitte müüjad. Isegi piima ja võid turustas 1—5 hektari suuruste majandite rühmast ainult 21,6 protsenti, 5—10-hektarilistest majanditest 44,3, 10—20-hektarilistest 67,1 ja 20—30 hektari suurustest majanditest 78 protsenti. Üldse teostas põllumajandussaaduste müüki 1—5 hektari suurustest majanditest 50,8 ja 5—10-hektarilistest majanditest 75,8 protsenti. Järgmistesse suurusrühmadesse kuuluvad majandid teostasid enamasti kõik põllumajandussaaduste müüki.[1]

Seega võime 1—5 hektari suuruseid majandeid kogu- ja kaubatoodangu osatähtsuse järgi iseloomustada kui põllumajandussaaduste ostjaid, kuna nende kogutoodang suutis katta vaid poole omatarvitusest, 5—10 hektari suuruseid majandeid aga kui oma tarbimiseks tootvaid majandeid.

Kuna teatud toodangu osa eraldamine müügiks osutus vajalike rahaliste kulutuste katmisel paratamatuks ka väikemajandites, siis ei toimunud see tegelikult mitte tõeliste ülejääkide, vaid oma perekonna liikmete tarbimise piiramise ning elatustaseme üldise alandamise arvel.

Tabelis 66 on toodud andmed selle kohta, kui suur arv majandeid realiseeris erinevaid taimekasvatussaadusi üksikutes suurusrühmades.

Nagu tabelist 66 nähtub, oli lina turustamine võrdlemisi paljudele väikemajanditele peamiseks rahaliste sissetulekute allikaks. Kuna suurmajanditesse, nagu eespool nägime, oli koondunud valdav osa teraviljatoodangust, siis olid nad ka teravilja peamisteks müüjateks. See iseloomustab neid kui kõrge kaubatoodanguga majandeid ka taimekasvatuse osas.

Väikemajandite toodangu madalat kaubalisust ja seda, et nad ei olnud oma valdajate perekonnaliikmetele peamiste rahaliste sissetulekute allikaks, tõestab ilmekalt ka aasta jooksul ühe töötaja poolt toodetud kogu- ja kaubatoodangu maht üksikutes majandite gruppides (1939. a. andmed — tabel 67).

Tabelist 67 näeme, et üksikud majandite suurusrühmad erinesid tunduvalt turutoodangu mahult, kusjuures 1—5-hektarilised majandid ei suutnud mitte ainult üldse anda kaubatoodangut, vaid ka nende kogutoodangu väärtus iga töötaja kohta oli kolm korda madalam kui 10—20 hektari

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), aprill 1940, lk. 115.

Ühe töötaja poolt toodetud kogu- ja kaubatoodangu väärtus (kroonides)[1]

Majandite grupid	Iga töötaja kohta		Aasta läbi töötaja kohta	
	kogu-toodang	kauba-toodang	kogu-toodang	kauba-toodang
Kuni 5 ha .	143	—	189	—
5—10 „ .	258	36	305	42
10—20 „ .	402	176	461	182
20—30 „ .	531	307	602	350
30—50 „ .	645	429	733	488
üle 50 „ . .	823	607	899	655
Keskmiselt .	459	239	533	277

suurustes majandites, rääkimata kõrgematest majandite gruppidest.

Tuues neid andmeid, mis väga selgelt iseloomustavad eesti talurahva vaesumise ning diferentseerumise protsessi kodanliku diktatuuri aastail, kirjutasid „Põllutöökoja Aastaraamatu" autorid: „Kui suudaksime väiketalundite toodangu väärtust ja turutoodangut tõsta 20 ha suuruste talundite tasemele . . .", siis „. . . see võimaldab 336 062 inimesele (seega enam kui 50-le protsendile majandite rahvastikust — R. A.) paremaid äraelamisvõimalusi, tõstab elutaset ning suurendab nende ostujõudu . . ."[2]

Siin pole arvestatud ainult ajaloolist tõde, nagu see on omane kõigile väikekodanlikele unistajatele, et kui kapitalism oleks võinud arendada põllumajandust, nagu märkis Lenin, mis on kõikjal tööstusest kohutavalt maha jäänud, kui ta oleks võinud tõsta rahvahulkade elatustaset, siis kapitalism ei oleks kapitalism, sest rahvahulkade poolnäljas elamine on kodanliku ühiskonna eksisteerimise põhiline ja paratamatu tingimus ning eeldus.

Seega näitas kodanliku Eesti agraarsuhete kapitalistliku evolutsiooni sotsiaalmajanduslik iseloomustus veenvalt, et valdav osa põllumajanduses kasutatavaist tootmisvahenditest, samuti põllumajanduslikust kogu- ja kaubatoodangust, oli kontsentreerunud küla väikesearvulise jõuka ladviku kätte. Ehkki niisuguseid majandeid oli

[1] Põllutöökoja Aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 26.
[2] Sealsamas, lk. 27.

arvult vähe, kuulus neile siiski üle poole kogu põllumajanduslikust maast ja loomadest, 60—80 protsenti tähtsamatest põllutöömasinatest. Maakodanlus, nagu ütles Lenin Venemaa põllumajanduse kohta juba XIX sajandi lõpul,[1] oli ka kodanlikus Eestis küla isand.

Maakodanluse arvuline kasv ja rikastumine talurahvahulkade ning põllumajandusproletariaadi ekspluateerimise arvel oli agraarsuhete arenemisprotsessi üheks küljeks. Selle protsessi teise külje moodustas väike- ja keskmiktalupoegade laostumine ning pauperiseerumine, nende elatustaseme süstemaatiline langus, mis avaldus muuseas ka rohkearvulise agraarse ülerahvastuse tekkimises ning kasvus.

Kasutades kodanliku riigi otsest toetust ning suurt rahalist abi, rikastudes töötava talurahva ja sulaste ekspluateerimise arvel, oli maakodanlus muutunud mitte ainult Eesti küla kandvamaks majanduslikuks jõuks, vaid ka peamiseks poliitiliseks toeks kodanluse poolt teostatava rahvavaenuliku ning reaktsioonilise sise- ja välispoliitika elluviimisel.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 139.

V. PÕLLUMAJANDUSE OLUKORRA ÜLDISELOOMUSTUS KODANLIKU DIKTATUURI PERIOODIL

(1920.—1940. a.)

Kodanliku Eesti tekkimine ja eksisteerimine toimus maailma imperialistliku süsteemi vastuolude äärmise teravnemise tingimustes, mil kapitalistlik majandussüsteem oli astunud üldkriisi staadiumi. Kapitalismi üldkriis, mille kõige olulisemaks väljenduseks oli maailma lõhenemine kaheks antagonistlikuks süsteemiks — kapitalistlikuks ja sotsialistlikuks —, jättis laostavad jäljed ka põllumajanduse arenemisele kõigis kapitalistlikes maades. Põllumajandusliku tootmise arenemise tempo langes, müügiturgude probleem muutus üha teravamaks, kriisid ja depressioonid ikka sagedamaiks ja sügavamaiks, töötava talurahva laostumine ja proletariseerumine suurenes.

Kodanliku Eesti kui sõltuva agraarmaa põllumajandus arenes mitte ainult kapitalismi üldkriisi tingimustes, vaid ka pideva ja üha tugevneva allutamise suunas välismaisele finantskapitalile. Kodanlik maareform ja kapitalistlike agraarsuhete kehtestamine lõi tõsised takistused tootlike jõudude edasiarendamiseks põllumajanduses, ühes tähtsamas rahvamajandusharus. Maavaldussuhete klassiiseloom ning kodanlik-kapitalistlike kihtide domineerimine põllumajanduslikus tootmises, väikemaapidajate majanduslik kindlusetus, ruineerumine ja maaelanikkonna diferentseerumine vajutasid teatud pitseri nii taastootmise tempole põllumajanduses kui ka agraarsuhete klassistruktuuri kujunemisele.

Kuid eraomandusele rajanevate ekspluataatorlike agraarsuhete valitsemine ei tähendanud veel kodanliku Eesti põllumajandusliku tootmise ja tehnilise progressi täielikku seisakut ega teatud eelduste ning võimaluste puudumist nende arenguks. Ka kodanliku diktatuuri tingi-

mustes rikastus eesti töötav talurahvas tootmiskogemustega, võitles põllumajandusliku tootmise edasiarenemise eest, andis kõrgekvaliteedilist toorainet tööstusele ja toiduaineid linnaelanikkonnale.

Marksistlik-leninlik teadus on juba ammu ümberlükkamatult tõestanud, et ühiskonna igal arenguetapil on ajaloo loojaks rahvas ise. Kuid masside mõju ajaloolisele progressile mitmesugustes ühiskondlikes formatsioonides ei ole ega saagi olla kaugeltki ühesugune. Rahvamasside loomingulise initsiatiivi mahasurumine klassiühiskonnas, eriti imperialismiajastul, on kujunenud ajaloolise progressi peamiseks piduriks. Vastuolu rahvamassi määrava osatähtsuse ja tema tegeliku olukorra vahel materiaalses tootmisprotsessis mistahes antagonistlikus ühiskonnas (sealhulgas ka imperialismi tingimusis) ei tee tootlike jõudude arenemist üldse veel võimatuks.

Iseloomustades tootlike jõudude arenemist imperialismi tingimustes, märkis V. I. Lenin, et kapitalismi roiskumise üldine tendents ei tee võimatuks tehnilist progressi ja tõusu tootmise ühel või teisel perioodil. „Oleks ekslik arvata," kirjutas Lenin, „et see roiskumise tendents teeks võimatuks kapitalismi kiire kasvu; ei, üksikud tööstusharud, üksikud kodanluse kihid, üksikud maad ilmutavad imperialismi ajastul suurema või väiksema jõuga kord üht, kord teist neist tendentsidest."[1]

Kodanliku Eesti põllumajanduse arenemise iseloomustamisel ei saa ka mööda minna töötava talurahva positiivsetest saavutustest tootmiskogemuste omandamise alal ning kõigest sellest progressiivsest ja kasulikust, mida on tarvis säilitada, edasi arendada ja rakendada ka sotsialistliku ühiskonna tingimustes. Näiteks eriti oluline on käesoleval ajal ühiskondliku loomakasvatuse edasiarendamiseks kolhoosides ära kasutada eesti põllumehe pikaajalisi ja rikkalikke kogemusi kõrge produktiivsusega piimakarja kasvatamisel ning peekonsigade nuumamisel.

Loomulikult ei suuda need mõningad kodanliku põllumajanduse saavutused mingil määral katta ega leevendada kapitalistliku tootmisviisi pahesid ja klassivastuolusid, mis pidurdasid põllumajanduse arengut kodanlikus Eestis. Peame paljastama kodanlikku korda, tema majandussüsteemis peituvaid antagonistlikke vastuolusid, näi-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 278.

tama vana agraarkorra hävitamise ja selle uue, progressiivsemaga asendumise paratamatust ning seaduspärasust. Kuid seejuures ei tohi laskuda teise äärmusse — teha maha kõike, mis oli minevikus saavutatud ka eesti kodanluse võimutsemise perioodil. Ei tohi kunstlikult moonutada fakte ega kohandada neid juba varem valminud abstraktse skeemiga.

Lähtudes tootlike jõudude seisundist ning tuginedes eespooltoodud materjalidele, võime kodanliku Eesti põllumajanduse arenemises eraldada järgmisi etappe:

1. Maareform ja kodanlik-kapitalistlike agraarsuhete taastamine (aastail 1919—1924). Balti mõisnike suurmaaomanduse likvideerimise tulemusena kujunesid valitsevaks sotsiaalmajanduslikuks kihiks kodanlik-kapitalistlike majandite omanikud, kusjuures arvuliselt domineeris väiketalupoeglik majapidamine. Seda etappi iseloomustab ka põllumajanduse kui rahvamajanduse koostisosa taastamine, kusjuures teravilja külvipinnas ja arvuliselt ka loomakasvatuse osas saavutati üldiselt sõjaeelne tase.

2. Maa agrariseerimine ning põllumajanduse edasine kohandamine maailmaturu nõuetele (aastail 1925—1929). See etapp, vaadelduna Esimese maailmasõja järgse kapitalismi arenemise seisukohalt, sattus kokku majanduse ajutise, ebakindla stabiliseerumise perioodiga, mida kodanlikus Eestis saavutati nii tööstuse kui ka põllumajanduse alistamise hinnaga imperialistlike riikide monopolistlikule kapitalile.

3. Kodanliku Eesti põllumajandus laostava agraarkriisi tingimusis ning taimekasvatuse ümberkorraldamine vastavalt siseturu nõuetele maakodanluse huvides (aastail 1930—1934).

4. Kodanliku Eesti põllumajandus fašistliku diktatuuri perioodil (aastail 1935—1940).

Töö järgnevas osas püütakse anda üldine iseloomustus vaid viimasele kolmele etapile, kuna maareformi ja kodanlik-kapitalistlike agraarsuhete taastamise küsimus on leidnud käsitlemist eelnevates peatükkides.

1. Maa agrariseerimine ja põllumajanduse edasine kohandamine maailmaturu nõuetele (aastail 1925—1929)

Kodanlik Eesti sai pärandiks tsaari-Venemaa majandussüsteemis suhteliselt kõrgesti arenenud ja sõja läbi vähe

kannatada saanud tööstuse, milles määravaks ja domineerivaks haruks oli rasketööstus. Kuna revolutsioonieelse Eesti majanduselu areng toimus Venemaa majanduse lahutamatu orgaanilise koostisosana, siis aastakümnete kestel väljakujunenud majanduslike sidemete säilitamine ning nende edasine tugevdamine Nõukogude Venemaaga oleks kodanlikule Eestile loomulikult mõnevõrra kindlustanud majandusliku iseseisvuse ning teatud sõltumatuse imperialistlikest riikidest.

Eesti kodanlus, nagu kõik maailma imperialistidki, lootes naiivselt kapitalismi peatset restaureerimist Nõukogude Venemaal, pööras oma valitsemise algperioodil peatähelepanu tsaari-Venemaa majandussüsteemis väljaarenenud tööstuse säilitamisele ning edasiarendamisele. Ahvatleva perspektiivi kergeks rikastumiseks ja Eesti muutmiseks „suurindustriaalmaaks" avas eesti kodanlusele ka Tartu rahulepingu põhjal Nõukogude Venemaalt saadud 15 000 000 kuldrubla, mis tegelikult võimaldaski kapitalivaesel eesti kodanlusel 20-ndatel aastatel teostada tööstuses nn. „lahtiste kraanide" laenupoliitikat.

Tööstusliku orientatsiooni poliitika teostamise eesmärgil suunati valdav osa kõigist rahvamajandusele antud riiklikest laenudest tööstusse. Ainuüksi Eesti Panga poolt tööstusele antud laenud kasvasid 12 800 000 kroonilt 1922. aastal kuni 21 100 000 kroonini 1924. aastal. Põllumajanduslikud laenud aga sama panga kaudu suurenesid vaid vastavalt 700 000 ja 2 600 000 krooni.

Riikliku laenu jaotamine üksikute majandusharude vahel toimus järgmiselt (tabel 68):

Tabel 68

Eesti Panga poolt antud laenude struktuur miljonites kroonides (aastail 1922—1927)[1]

Aastad	Tööstus	Kaubandus- ja ühistegevus	Rahandus	Põllumajandus
1922	12,8	7,8	3,2	0,7
1923	20,3	10,4	5,4	2,4
1924	21,1	10,8	6,2	2,6
1925	24,2	13,7	7,1	3,5
1926	25,2	11,7	7,0	4,2
1927	26,1	10,7	6,4	3,3

[1] J. Janusson, Eesti majanduslik areng, Tallinn, 1932, lk. 55.

Krediidi inflatsioon hoogustas teatud määral nii olemasolevate tööstusettevõtete taastamist kui ka uute rajamist.

Tööstusettevõtete arvulist kasvu neil aastail iseloomustavad tabelis 69 toodud andmed:

Tabel 69

Tööstusettevõtete arv
(aastail 1920—1924)[1]

	1920. a.	1921. a.	1922. a.	1923. a.	1924. a.
Suurtööstusi* .	122	163	198	246	279
Keskmisi tööstusi	950	1 034	1 826	1 957	2 121
Väiketööstusi . .	1 885	2 025	1 858	1 884	1 338
Kokku	2 957	3 222	3 882	4 087	3 738

* Suurtööstuseks loeti:
a) 20 ja enama töölisega ettevõte, kui ka jõumasin oli olemas.
b) 30 ja enama töölisega ettevõte, ilma jõumasinata.
Keskmisteks tööstusteks:
a) kõik teised jõumasinaga töötavad ettevõtted.
b) 5—29 töölisega töötavad ettevõtted ilma jõumasinata.
Väiketööstusteks loeti ettevõtted alla 5 töölisega ja ilma jõumasinata.

Ettevõtete arvuline kasv aga ei tähendanud kaugeltki endiste suurettevõtete üldise laostumisprotsessi katkestamist ega likvideerinud ka nende alakoormatust. Suurtööstuse laostumisprotsess süvenes veelgi 1923.—1924. kriisiaastail. Nii näiteks lõpetasid 1924. aastal oma tegevuse keemiatööstustest Mayeri keemiatehased ja kolm tuletikuvabrikut, metallitööstuse alal töötavaist suurettevõtteist likvideeriti Vene-Balti ja Peetri tehased. Tunduvalt piirasid oma tegevust ka A/S Dvigatel, Volta, Tegur, Lellep jt.

Eesti kodanluse „tööstusliku orientatsiooniga" majanduspoliitika teostamise tulemuseks oli majanduslike suhete teatud elavnemine kodanliku Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel 20-ndate aastate algul. Seda soodustas ka läbi Eesti kulgev Nõukogude Venemaa transiit.

Nõukogudemaa transiit üle Eesti moodustas (puudades):[2]

[1] J. Janusson, Eesti majanduslik areng, Tallinn, 1932, lk. 31.
[2] „Väliskaubandus" 1921. ja 1922. a., Tallinn, 1923, lk. 9.

	1920. a.	1921. a.	1922. a.	1923. a.[1]
Venemaale	1 494 774	11 783 167	20 332 487	1 764 259
Venemaalt	215 767	143 476	777 914	4 035 791
Kokku	1 710 541	11 926 643	21 110 401	5 800 050

20-ndate aastate algul seisis kodanliku Eesti väljaveos esimesel kohal Venemaa, kuhu näiteks 1923. aasta jooksul veeti toidu- ja maitseaineid 588 000 000 marga eest, mis moodustas 46,4 protsenti nende kaupade aastasest väljaveost, sealhulgas teravilja 330 000 000, jahu 101 100 000, kartuleid 11 800 000 ja sealiha 32 000 000 marga eest.[2] 1921. aastal müüdi Venemaale teravilja 326 605 ja 1922. aastal 1 282 846 puuda.[3]

Järgnevatel aastatel aga arenesid kodanliku Eesti kaubanduslikud suhted Nõukogude Liiduga ebaühtlaselt, kusjuures Nõukogudemaa osatähtsus Eesti väliskaubanduses suhteliselt langes.

Kodanliku Eesti — Nõukogude Venemaa väliskaubandust 20-ndate aastate algul iseloomustavad tabelis 70 toodud andmed:

Tabel 70

Kodanliku Eesti väliskaubandus Nõukogude Venemaaga
(aastail 1920—1923)[4]

Aastad	Väljavedu		Sissevedu	
	puudades	protsentides	puudades	protsentides
1920	1 299 491,2	15,4	9 112,5	0,2
1921	2 082 493,2	29,1	125 909,9	1,3
1922	3 836 029,0	20,1	1 300 613,5	6,8
1923[5]	815 532,2	6,7	1 654 809,8	4,0

Hoolimata sellest, et tööstus kannatas alakoormatuse ning põllumajandus müügiturgude puudumise all, lükkas kodanlik valitsus Nõukogude Liidu ettepanekud majanduslike suhete arendamiseks, sealhulgas ka kaubalepingu

[1] „Väliskaubandus" 1923, Tallinn, 1924, lk. 7.
[2] „Väliskaubandus" 1921. ja 1922. a., Tallinn, 1923, lk. 31.
[3] Sealsamas, lk. 45.
[4] Sealsamas, lk. 23—24, 24—26.
[5] „Väliskaubandus" 1923. a., Tallinn, 1924, lk. 12 ja 17.

sõlmimiseks, korduvalt tagasi. Olles Venemaast eraldumise tulemusena kaotanud müügituru ning toor- ja kütteainetebaasid, ei suudetud neid asendada ka Lääne-Euroopa ega teiste kapitalistlike riikide müügiturgudega. Selle tulemuseks oli Eesti lülitumine imperialismi süsteemi ning kogu majanduselu allutamine monopolistliku kapitalismi põhilise majandusseaduse laostavale toimele.

Tööstus ei olnud veel kaugeltki saavutanud sõjaeelset taset, kui kodanlik valitsus hakkas pöörama peamist tähelepanu põllumajanduse arendamisele ja teostama selle täieliku kohandamise poliitikat maailmaturu nõuetele ning Eesti muutmist imperialistlike suurriikide poolkoloniaalseks maaks.

Kuid seejuures oleks täiesti väär arvata, et eesti kodanlus oli rahvusvahelise imperialismi reaktsiooniliste ringkondade ohvriks, kes vastu oma tahtmist oli sunnitud täitma interventsionistlikke eesti rahva poliitilise ja majandusliku orjastamise ülesandeid. Olles juba kontrrevolutsiooni ning Nõukogude-vastase sõja käigus sattunud imperialismi agressiivsemate ringkondade sõiduvette, oli kodanlus objektiivselt sunnitud ka kogu oma majanduspoliitika allutama välismaiste suurriikide monopolistliku kapitali esindajate juhtnööridele, mida põhjustasid: 1) välisimperialistide abiga vastu rahva tahet loodud kodanliku Eesti ebakindel seisund, 2) valitsevate klasside isoleeritus ja nende paaniline hirm töörahva hulkade ees, kes pidasid lakkamatut kangelaslikku võitlust nõukogude võimu taaskehtestamise eest oma maal, 3) kartus Nõukogude Liidu kui sotsialismi- ja demokraatiajõudude järjekindla esindaja võimsuse, rahvusvahelise autoriteedi kasvu ning tema revolutsioneeriva mõju ees.

Kuulutanud põllumajanduse kodanliku Eesti poliitilise ja majandusliku „iseseisvuse" aluseks, algas 20-ndate aastate teisel poolel tööstusliku orientatsiooni poliitika asendamine põllumajandusliku orientatsiooni poliitikaga. „Põllumajandusel on meie majanduselus määrav osa," kirjutas ajaleht „Maa". „Selle korraldamiseks ja kaitseks ootamatuste vastu ning tema produktsiooni kindlustamiseks peame kõik tegema, mis võimalik. Sellega aitame oma kauba bilansi tasakaalu kindlustada ja kindlustada kogu rahva majandust."[1]

[1] „Maa" nr. 118, 17. oktoobril 1929. a.

„Põllumajandusliku orientatsiooni" poliitikat püüdsid valitseva klassi ideoloogid isegi „teoreetiliselt" õigustada. Tolleaegse Maakorralduse Peavalitsuse direktor T. Sinberg, keda juba eespool mainisime, kirjutas: „... põllumajandus on meie loomulikumaks, rahva iseloomule ja harjumustele ning maa looduslikkudele tingimustele vastavamaks tegevusalaks... põllumajanduse laiendamine on võimalik ka ilma suurema kapitalita, mida meil on vähe, s. o. peamiselt inimtööjõu abil, mille rakenduseks otsime võimalusi."[1]

Alates 20-ndate aastate teisest poolest sai maa agrariseerimise poliitika „teoreetiliseks aluseks" Eesti kodanliku valitsuse deklaratsioon põllumajanduse „taanistamise" kohta. Põllumajandusele, eriti aga loomakasvatusele, hakati nüüd eeskujuks seadma kapitalistlikku Taanit, kes oma looduslikult ja ka sotsiaalmajanduslikult struktuurilt pidi kõige enam sarnanema Eestiga. Kuigi see kõlas paradoksaalselt, märkisid valitseva klassi esindajad siiski, et „arengu aste, millisel viibib eesti põllumajandus praegu, on Taanis üle elatud juba aastat 50—75 tagasi"[2].

Siinkohal tuleb märkida, et põllumajanduse „taanistamist" ei saa piirata puhtmajanduslike arvestustega, kuna sellel küsimusel oli ka oma sotsiaalpoliitiline külg. Kõik rahvusvahelise oportunismi juhid, nagu näitas Lenin, kasutasid Taani kodanlikku agraarkorda oma valeliku ja apologeetilise „teooria" tõestamiseks, mille kohaselt väiketootmine oma majanduslike eeliste tõttu tõrjub välja suurtootmise.

Paljastades kapitalismi väikekodanlikke apologeete, andis Lenin ammendava iseloomustuse kapitalistlikus Taanis valitsevale agraarkorrale. Ta kirjutas: „... „Ideaalne maa" agraarküsimuses marksismi vastu väljaastujate seisukohalt näitab meile... kõige täielikuma selgusega kapitalistlikku agraarkorda, teravalt väljendatud kapitalistlikke vastuolusid põllunduses ja karjanduses, põllumajandusliku tootmise kasvavat kontsentratsiooni, väiketootmise väljatõrjumist suurtootmise poolt, maaelanikkonna valdava enamuse proletariseerumist ja vaesust."[3]

---

[1] T. Sinberg, Asundustegevuse võimalusi Eestis ja selle korraldamise põhijooni, Tallinn, 1933, lk. 9—10.

[2] Eesti rahva tulevik, Tartu, 1935, lk. 64.

[3] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 190.

Erandiks ei olnud ka kodanliku Eesti kulakluse ideoloogid, kes samuti, propageerides põllumajanduse ümberkorraldamist „taani maneeri kohaselt", taotlesid mitte ainult majanduslikke, vaid ilmselt ka poliitilisi eesmärke oma sotsiaalmajanduslike positsioonide kindlustamiseks.

„Taanistamise" kui valitseva klassi poliitilis-majandusliku tegevuse suunda määrava poliitika põhiküsimuseks oli põllumajanduse spetsialiseerimine, mis aga „taanistamise" poliitika seisukohalt tähendas põllumajandusliku tootmise ühekülgset ümberkorraldamist välismaiste imperialistide huvides ning allutamist maailmaturu stiihiliselt muutuvale konjunktuurile. Eesti põllumajandus pidi inglise imperialistide nõuete kohaselt järgima tootmise osas Taani eeskuju, kellest juba möödunud sajandil oli saanud Inglise turu alaline ja kuulekas varustaja või ja peekoni alal.

Nii tööstuses kui ka põllumajanduses on kaubamajanduse tingimusis spetsialiseerumise aluseks stiihiliselt arenev ühiskondlik tööjaotus, mille konkreetsed avaldusvormid on väga mitmesugused. Määravaks ja suunavaks tootmisharuks kapitalistlikus ühiskonnas kujuneb alati ja kõikjal see majandusharu, kus luuakse lisaväärtuse peamine mass.

Tähtsaimaks eelduseks põllumajanduslike tootmisharude proportsionaalsele arenemisele on eelkõige taime- ja loomakasvatuse õige kooskõlastamine. Kuid stiihiliselt arenev kaubalis-kapitalistlik põllumajandus ei loo ega saagi juba oma olemuse tõttu luua nii nende kahe põhilise määrava kui ka teiste põllumajanduslike tootmisharude vahelist orgaanilist seost ja proportsionaalset arenemist.

Põllumajanduse spetsialiseerumine kapitalismi tingimustes avaldub eelkõige kaubalise põllumajanduse kasvus. Erinevalt tööstusest, saab põllumajanduses (eriti aga väikemajapidamises) kaubaks tavaliselt see produkt, mille järele valitseb turul nõudmine. Teised põllumajandussaadused säilitavad aga tarbimisiseloomu, s. o. rahuldavad majapidamise enda tarbeid. Kaubalise ja naturaalse külje läbipõimumises peegelduvadki põllumajanduse spetsialiseerumise omapärasused ja põllumajandusliku tootmise stiihilise kohanemise protsess alaliselt muutuva maailmaturu konjunktuuri tingimustele. Analüüsides kapitalismi arenemisega põllumajanduse spetsialiseerumise alal toimuvaid muudatusi, kirjutas Lenin: „Kapitalism allutab

endale ühe põllumajandussaaduse ja vastavalt selle peamisele seadusele kohanduvad kõik teised majapidamise harud."[1]

Juba aastakümneid on Eesti põllumajandus arenenud loomakasvatussaaduste, eriti piima ja sealiha tootmise suunas. Kui arvesse võtta looduslikke ning müügituru tingimusi, tekkisid Eestis juba möödunud sajandi teisel poolel soodsad arenguvõimalused just veisekasvatuse alal. Lenini määrangu kohaselt kuulus Eesti, nagu teisedki Balti kubermangud, juba möödunud sajandi lõpul oma põllumajanduse spetsialiseerumise poolest kaubalise karjakasvatuse piirkonda. „Karja produktiivsus on siin piimandusliku suunaga ja kogu põllumajanduse iseloom kohandub selleks, et saada võimalikult suuremat hulka võimalikult hinnalisemaid seda liiki turusaadusi."[2] Piimakarja kasvatamist soodustasid tol ajal Eesti tihedad majanduslikud sidemed Venemaaga, eriti Peterburi turuga, kus oli võimalik peaaegu kogu eesti põllumajanduse kaubatoodangut realiseerida. Seejuures ei saa alahinnata ka tolleaegse tööstuse arengu baasil kasvanud siseturu nõudmisi.

Majanduslike suhete mõningane säilitamine Nõukogude Venemaaga, mis avaldus eriti põllumajandussaaduste väljaveo kasvus, soodustas kodanliku Eesti algperioodil põllumajanduse suhteliselt kiiret taastamist ja mõnes osas isegi sõjaeelse taseme ületamist. Nii moodustas teravilja külvipind juba 1923. aastal 539 845 hektarit, mis ületas 1913. aasta külvipinna ligi 15 protsenti ja jäi kuni 1935. aastani teravilja suurimaks külvipinnaks.[3]

Kodanliku Eesti taimekasvatust, kui põllumajandusliku tootmise üldist alust, iseloomustab teraviljakasvatuse suund, nagu nähtub tabelist 71.

Põllumajanduse „taanistamise" ja Eesti Nõukogude Venemaast eraldamise poliitika tagajärjel algas 20-ndate aastate keskpaiku teravilja külvipinna vähenemine, jõudes miinimumini 1929. aastaks, mil teravilja all oli kokku 499 000 hektarit (1923. aastal 539 845 hektarit).

Toiduteraviljadest langes eriti rukki külvipind, kuna suurmajandites hakati nüüd rukki asemel laiemas ulatuses nisu kasvatama. Venemaa turu kaotamine avaldas suurt

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 218.
[2] Sealsamas, lk. 213.
[3] „Konjunktuur" nr. 64/65, Tallinn, aprill 1940, lk. 163.

Külvipindade struktuuri dünaamika[1]

Näitajad	1925. a.		1929. a.		1939. a.	
	tuhandetes hektarites	protsentides	tuhandetes hektarites	protsentides	tuhandetes hektarites	protsentides
1. Teravili	505	50,0	499	48,4	590	52,8
sellest:						
rukis	155	15,3	133	12,9	151	13,5
talinisu	11	1,1	11	1,1	31	2,8
suvinisu	10	1,0	23	2,2	44	3,9
oder	115	11,4	114	11,0	84	7,5
kaer	150	14,9	150	14,6	145	13,0
segavili	59	5,8	64	6,2	127	11,3
2. Kartul	69	6,8	62	6,0	90	8,0
3. Söödajuurikad	5	0,5	8	0,8	11	1,0
4. Lina	46	4,5	32	3,1	23	2,0
5. Põldhein	179	17,8	228	22,1	257	23,0
sellest:						
seemneks ja heinaks	148	14,0	194	18,8	226	20,2
6. Muud kultuurid	18	1,8	25	2,4	22	2,0
Kokku külvipinda	822	81,4	854	82,8	993	88,8
7. Kesa	152	15,0	141	13,6	111	9,9
8. Sööt	36	3,6	37	3,6	14	1,3
Kokku põllu- ja aiamaad	1 010	100,0	1 032	100,0	1 118	100,0

mõju kartulikasvatusele ning andis sellele kultuurile uue arenemissuuna. 300 piiritusevabriku asemele, mis töötasid enne Esimest maailmasõda, oli neid kodanlikus Eestis jäänud vaid 129. Seetõttu lakkas kartul olemast kaubalistehniliseks põllukultuuriks, seda hakati nüüd kasutama peamiselt inimtoiduna, osaliselt aga ka loomasöödana.

Külvipindade struktuuris toimunud muudatused kajastavad kodanliku Eesti põllumajanduse arenemist intensiivsema loomakasvatuse ja piimasaaduste tootmise suunas, kuigi see toimus peamiselt jõukamate majapidamiste arvel. Laienesid tunduvalt segavilja, söödajuurikate ja

[1] Vastavate aastate põllumajandusloenduste andmed.

eriti põldheina külvipinnad, vähenes odra külvipind. Nii moodustas söödateravili 1939. aastal 31,8 protsenti ja põldhein 23 protsenti kogu põllu- ja aiamaa pindalast.

Juhindudes maakodanluse huvidest ning kasutades suhtelise stabiliseerumise aastail maailmaturul kujunenud hindade võrdlemisi kõrget konjunktuuri, pöörati vaadeldaval perioodil peatähelepanu üksikute loomakasvatussaaduste eksportimisele, mis põhjustas kulaklik-kapitalistlike majapidamiste edasise ümberkorraldamise loomakasvatussaaduste, eeskätt või ja peekoni tootmise suunas. Taimekasvatus aga, mis oli loomakasvatuse söödabaasiks ning valdavale osale töötavatele talupoegadele peamiseks toiduainete allikaks, oli üldiselt seisaku olukorras, näidates mõnes osas isegi tagasiminekut.

Üksikute tootmisharude osatähtsust ja põllumajanduse toodangu struktuuris toimunud muudatusi aastail 1922/23—1929/30 iseloomustavad tabelis 72 toodud andmed.

Tabelis 72 toodud andmetes kajastuvad väga selgesti ühelt poolt Nõukogude Venemaa suhtes teostatava majandusliku isoleerimispoliitika negatiivsed tagajärjed ja teiselt poolt põllumajanduse „taanistamise" ebaratsionaalne iseloom, mille teostamisele kodanlik valitsus asus 20-ndate aastate keskpaiku. „Taanistamise" poliitika otseseks tulemuseks oli, et ajavahemikul 1925/26—1929/30 põllumajanduse kogutoodang taimekasvatuse tähtsamate kultuuride arvel vähenes 4,5 protsenti, kusjuures taimekasvatuse toodangu osatähtsus langes 50,1 protsendilt 1922/23. aastal kuni 38,7 protsendini 1929/30. aastal. Niisuguse ühekülgse ebaratsionaalse põllumajanduse arenemise tingimusis tuli väljaveetavate loomakasvatussaaduste eest saadud valuuta paratamatult kulutada suures ulatuses nii toiduteravilja kui ka loomasööda ostmiseks välisturgudelt. Näiteks 1929/30. aastal imporditi siseturu tarvete rahuldamiseks teravilja koguses, mis moodustas 60 protsenti omamaa toiduteravilja saagist.

Loomakasvatuse arengut kodanlikus Eestis nii vaadeldaval perioodil kui ka järgnevail aastail iseloomustab äärmine ebaühtlus ja ebastabiilsus, mis avaldus järskude languste, seisakute ning tõusude vaheldumises. Hoolimata veiste arvu teatud kasvust ei suudetud 20-ndate aastate kestel siiski märkimisväärselt ületada Esimese maailmasõja ajal kariloomade osas saavutatud taset (tabel 73).

Põllumajanduse toodangu struktuur (1922/23.—1929/30. a.)[1]

Näitajad	1922/23		1925/26		1929/30		Suurenemine + vähenemine — 1929/30 võrreldes 1925/26 protsentides
	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides	
Kogutoodang	181 193	100,0	268 728	100	256 787	100	— 4,5
Taimekasvatuse toodang	90 840	50,1	118 772	44,2	99 376	38,7	— 16,3
Sellest:							
teravili	47 216	52,0	59 564	50,1	49 359	49,7	— 17,1
kartul	16 983	18,7	27 458	23,1	25 704	25,9	— 6,4
lina	14 144	15,6	20 280	17,1	12 354	12,4	— 39,1
Loomakasvatuse toodang	90 355	49,9	149 956	55,8	157 411	61,3	+ 5,0
Sellest:							
veised	35 834	39,7	77 028	51,4	88 297	56,1	+ 14,7
sead	33 635	37,2	47 986	32,0	45 215	28,7	— 5,8
lambad	8 995	10,0	10 758	7,2	8 420	5,3	— 21,7

[1] J. Janusson, Eesti majanduslik areng, Tallinn, 1932, lk. 72.

Tabel 73

Tähtsamate põllumajandusloomade arv ja koosseis[1]

Aastad	Hobused		Veised		Lambad		Sead	
	arv	protsent	arv	protsent	arv	protsent	arv	protsent
1916*	178 447	—	518 947	—	622 227	—	304 288	—
1923	209 815	100,0	542 625	100,0	665 930	100,0	338 366	100,0
1925	223 747	106,6	555 322	102,3	719 785	108,1	338 648	100,0
1929	205 448	98,0	603 949	111,3	475 935	71,5	279 080	82,5
Suurenemine +								
vähenemine —								
1929. aastal võrreldes 1925. aastaga	—18 299	—8,2	+48 627	+8,7	—243 850	—33,9	—59 568	—17,6

* 1916. a. andmed on ilma Petseri maakonnata.

[1] „Eesti Põllumajandus" I, 1923, Tallinn, 1923, lk. 168 ja „Eesti Põllumajandus" IX, 1930, Tallinn, 1931, lk. 23—25.

Tabelist 73 selgub, et sõjajärgseil aastail toimus põllumajandusloomade peamiste liikide taastamine võrdlemisi kiiresti ning saavutas juba 1923. aastal taseme, mis mõnevõrra isegi ületas 1916. aasta seisu kõigi põllumajandusloomade osas. Kuid sellele väga tagasihoidlikule saavutusele, nagu hiljem selgub, järgnes tegelikult 10-aastane (1926.—1936. a.) üldine seisak loomakasvatuse arengus, üksikute loomaliikide osas aga isegi järsk tagasiminek. Ajavahemikul 1925—1929, s. o. põllumajanduse „taanistamise" poliitika õitsengu perioodil, nagu tabelist 73 nähtub, langes veiste teatud juurdekasvu arvel järsku kõigi teiste põllumajandusloomade arv. Nii vähenes 1929. aastal hobuste arv 8,2 protsenti, lammaste arv 33,9 protsenti ja sigade arv 17,6 protsenti 1925. aasta seisuga võrreldes. Veiste juurdekasv moodustas samal ajavahemikul kõigest 8,7%.

Seega tõendavad nii taime- kui ka loomakasvatuse arengu 10 aasta kokkuvõtted veenvalt, kui palju läks maksma ja kui suurt kahju tõi ülevenemaalise, eelkõige aga ulatusliku Peterburi turu kaotamine, kelle tarvete rahuldamiseks oli ajalooliselt välja arenenud ning kohandunud nii Eesti tööstus kui ka põllumajandus. Seda kaotust ei suutnud tasa teha ka fantastiline „taanistamise" plaan, mille kohaselt Eesti põllumajandus oma arengus pidi joonduma Lääne suurriikide eeskujule vastavalt ning konkurentsi tingimustes kindlustama oma kaubatoodangule realiseerimisvõimalused maailmaturul. Tingituna suurtest raskustest seoses põllumajandussaaduste realiseerimisega välisturgudel ning siseturu piiratusest, osutus nii lehmade arvu kolmekordistamise kui ka teiste „taanistamise" plaani näitajate täitmise kava täielikuks utoopiaks.

Klassikalise iseloomustuse põllumajanduse „taanistamisele" andis eespool tsiteeritud Eesti Maapanga president V. Johanson, kirjeldades vaadeldavat perioodi järgmiste tabavate sõnadega: „Põllumajanduse arendamise üldiseks suunaks meil oli: jõuda kiiresti teistele põllumajandusriikidele järele. Talumajapidamisi soovitati asjatundjate poolt kujundada Taani eeskujul. Tulemuseks oligi, et paremad talundid (s. o. kulaklik-kapitalistlikud majandid — R. A.) kaldusid ühekülgsele karjatoodangule. Kaduma hakkasid lambad; hobused jäid võõraslapse ossa; toiduteravilja (rukis, nisu) kasvatus huvitas vähe. Välis-

maalt sisseveetud jõusöödaga lüpsma pandud piimalehma ümber keerles kogu põllumajanduslik elevus. Meie silmad olid kogu aeg pööratud välismaa eeskujule."[1]

Eesti põllumajanduse kohandamist maailmaturu nõuetele ja muutumist imperialistlike riikide varustajaks toiduja tooraine tega iseloomustavad tabelis 74 toodud andmed välis- ja siseturu osatähtsuse kohta põllumajandusliku kaubatoodangu realiseerimisel.

Tabel 74

Põllumajandusliku toodangu realiseerimine sise- ja välisturul[2]

Aastad	Kogutoodang miljonites kroonides	Majandite omatarbimine miljonites kroonides	Kaubatoodang miljonites kroonides	Sealhulgas kaubatoodangust			
				välisturul miljonites kroonides	siseturul miljonites kroonides	välisturul protsentides	siseturul protsentides
1926/27	202	103	99	41	58	41,4	58,6
1927/28	214	105	109	47	62	43,1	56,9
1928/29	221	115	106	53	53	50,0	50,0
1929/30	223	110	113	50	63	44,2	55,8
1930/31	194	93	101	39	62	38,6	61,4
1931/32	140	69	71	33	38	46,5	53,5

Need andmed kõnelevad sellest, et kodanliku Eesti põllumajandus realiseeris ligi poole oma kaubatoodangust välisturgudel ning tootis järelikult suurelt osalt ekspordi jaoks, olles seejuures täiesti sõltuv maailmaturu hindade kõikumisest.

Töötajate ostuvõime vähenemise tõttu ei saanud siseturg kujuneda kaubandusliku põllumajanduse arendamise baasiks. Siseturu ostujõu kasvu pidurdasid nii deindustrialiseerimise poliitika kui ka töölisklassi absoluutne ja relatiivne vaesumine, talurahva ostuvõime kasvu takistasid monopolid, kes hoidsid põllumajandussaaduste hinnad madalal tasemel.

Millised olid kaubandusliku põllumajanduse peamised tootmisharud ja nende osatähtsus kaubatoodangus üldse, eriti aga väliskaubanduses, seda näitab järgnev 1929.—1930. aasta statistiline kokkuvõte (tabel 75).

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 2—3.
[2] J. Janusson, Eesti majanduslik areng, Tallinn, 1932, lk. 17.

Tabel 75

Üksikute põllumajandusharude kaubatoodang[1]

Näitajad	Kaubatoodangu protsent kogutoodangus	Välisturule läinud kaubatoodangu protsent
Piim ja piimasaadused	70	66
Sealiha	25	20
Veiseliha	60	17
Lambaliha	25	20
Munad	52	58
Kartul	17	18
Linaseeme	52	95
Linakiud	95	54
Rukis	15	—

Põllumajanduse „taanistamise" tulemusena osutus Eesti majanduselu arengu üheks peamiseks vastuoluks disproportsioon ühiskondliku tootmise esimese ja teise alajaotuse vahel, s. o. tootmisvahendite ja tarbimisvahendite tootmise vahel. Selles vastuolus peitub kodanliku Eesti tööstuse ühekülgne arenemine ning kogu rahvamajanduse imperialistlikest riikidest sõltuvuse peamine põhjus. Eriti mahajäänud tootmisvahendeid tootvaks tööstusharuks kujunes masinaehitus. Rasketööstuse, eeskätt aga selle peamise haru — masinaehituse — lammutamise tagajärjel ei olnud kodanliku Eesti tööstus suuteline iseseisvalt, ilma välisabita masinate ja teiste tootmisvahenditega varustama ei põllu- ega ka kogu rahvamajandust tervikuna. Seega seisis kodanliku Eesti tööstus objektiivse paratamatuse ees — ta oli sunnitud välismaalt sisse vedama valdava osa masinatest ja teistest vajalikest tootmisvahenditest.

Sisse- ja väljaveo vastastikune suhe kodanliku Eesti kui agraarmaa väliskaubanduses seisis selles, et tööstuskaupade impordi katteks tuli vastavalt forsseerida põllumajandussaaduste ja imperialistlike riikide tööstusele vajalike toorainete ning poolfabrikaatide eksporti, mis põhjustas väliskaubanduse üldise käibe võrdlemisi kiire kasvu. Kuid pidev kaupade väljaveo forsseerimine ja püüd samal ajal piirata kaupade sissevedu oli tingitud nii vaja-

[1] Eesti rahva tulevik, Tartu, 1935, lk. 66.

dusest katta import kui ka sellest, et eksport oli peamiseks välisvaluuta hankimise allikaks, kuna teiste vähemtähtsate sissetulekuallikate kõrval kuulus Eesti maksebilansis tähtsaim koht väliskaubandusele.

Kodanliku Eesti väliskaubanduse üldmahtu aastail 1922—1929 iseloomustavad järgnevad statistilised andmed (tabel 76).

Tabel 76

Sisse- ja väljavedu (milj. kroonides)[1]

Aastad	Sissevedu	Väljavedu	Üldine käive	Saldo
1922	61,3	52,8	114,1	— 8,5
1923	101,0	61,8	162,8	—39,2
1924	78,5	75,3	153,8	— 3,2
1925	96,5	96,6	193,1	+ 0,1
1926	95,6	96,2	191,8	+ 0,6
1927	96,4	105,8	202,2	+ 9,4
1928	131,4	127,1	258,5	— 4,3
1929	123,0	117,5	240,5	— 5,5

Nagu tabelist 76 nähtub, lõppesid aastad 1922—1924 väliskaubanduse osas kõik passiivse bilansiga. Eriti suur sisseveo ülekaal oli 1923. aastal (39 200 000 krooni), mis teatud määral oli põhjustatud riiklikust krediidipoliitikast tööstusliku orientatsiooni perioodil, samuti inflatsioonist.

Väliskaubanduses avaldus ka kodanliku Eesti majanduslik ja poliitilise orjastamise uus etapp, millele pani aluse 1927. aastal Rahvasteliidu vahendusel Inglismaalt Londoni Midland Banki ja New Yorgi Hallgardeni pangamaja kaudu realiseeritud laen 1 361 635 naelsterlingi ulatuses. Laenutingimuste kohaselt allutati Eesti rahandussüsteem täielikult Inglise ja Ameerika finantskapitali kontrollile. Laenu puhul reorganiseeritud Eesti Pank, kes sai emissiooniõiguse, muutus tegelikult era-aktsiapangaks. Eesti kodanlik valitsus võttis panga tegevusest nüüd osa vaid lihtsa aktsionärina, ainult selle erinevusega, et riigi kätte oli koondatud 51 protsenti aktsiate kogusummast.

Seega tähendas orjastava laenu saamine Eesti majanduselu (sealhulgas ka väliskaubanduse) edasist allutamist

[1] „Väliskaubandus" — vastavate aastate väljaanded.

välismaisele monopolistlikule kapitalile. Nagu nähtub tabelist 76, tõusis pärast 1927. aasta välislaenu realiseerimist järsku väliskaubanduse üldine käive (a. 1928—1929), kusjuures sissevedu hakkas tunduvalt ületama väljavedu. See tähendas, et imperialistlikel riikidel oli nüüd võimalik dikteerida Eesti majanduse huvisid, arvestamata väliskaubanduslike suhete üldist suunda, mis väliskaubanduse passiivse bilansi kaudu kindlustas neile ühelt poolt Eestile laenuna antud valuuta tagasitõmbamise, teiselt poolt aga Eesti turu üleujutamise oma maal seisma jäänud kõrvalise tähtsusega kaupade ning igasuguse tühja-tähjaga.

Kodanliku Eesti kui poolfabrikaate ja põllumajandussaadusi tootva poolkoloniaalse agraarmaa sõltuvus ja iseloom avaldus nii kaupade väljaveo kui ka sisseveo struktuuris, mille kohta saame ülevaate tabelitest 77, 78 ja 79.

Tabel 77

Väljaveo struktuur tootmisharude järgi (miljonites kroonides)[1]

Näitajad	1923. a.		1925. a.		1929. a.	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Põllumajandussaadused .	24,6	39,8	43,4	45,0	55,4	47,1
Tööstussaadused	25,4	41,1	40,5	41,9	45,1	38,4
Metsamaterjalid	11,6	18,8	12,1	12,5	14,7	12,5
Toiduained	0,2	0,3	0,6	0,6	2,3	2,0
Kokku . . .	61,8	100,0	96,6	100,0	117,5	100,0

Seega näeme, et maa agrariseerimise süvenemise ning tööstuse osatähtsuse suhtelise langemisega kasvas väljaveos pidevalt põllumajandussaaduste erikaal, saavutades 1920-ndate aastate lõpul esikoha väljaveo struktuuris. Tähtsamaks väljaveetavaks kaubaks oli või, mille osatähtsus 1929. aastaks tõusis kuni 64,1 protsendini põllumajandussaaduste väljaveost. Teisel kohal oli lina, moodustades samal aastal 15,5 protsenti põllumajandussaaduste väljaveost.

Kuna Eestis säilis ning arenes peamiselt kerge- ja tooraineid töötlev tööstus, siis avaldus see ka väljaveeta-

[1] „Väliskaubandus" 1930, Tallinn, 1931, lk. 10.

Tabel 78

Põllumajandussaaduste väljaveo struktuur[1]

(tuhandetes kroonides)

Näitajad	1923. a.		1925. a.		1929. a.	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Või	5 986	24,3	21 297	49,1	35 507	64,1
Liha	760	3,1	1 950	4,5	3 434	6,2
Munad	406	1,6	1 511	3,5	2 339	4,2
Toornahad	523	2,1	753	1,7	1 836	3,3
Elusloomad	1 454	5,9	1 631	3,8	447	0,8
Lina	11 740	47,7	12 868	29,6	8 549	15,5
Kartul	628	2,6	1 697	3,9	1 124	2,0
Muud	3 134	12,7	1 716	3,9	2 184	3,9
Kokku	24 631	100,0	43 423	100,0	55 420	100,0

vate kaupade struktuuris. Nii moodustasid tekstiilitööstuse saadused 1929. aastal 46,3 protsenti kogu tööstussaaduste väljaveost. Paberitööstuse väljaveetavad saadused koosnesid peamiselt poolfabrikaadist — tselluloosist ja mitut liiki paberist. Võrdlemisi tähtis koht kuulus väljaveos ka metsasaadustele (lauad, plangud, propsid jne.).

Tabel 79

Sisseveo struktuur toodangu liikide järgi[2]

(tuhandetes kroonides)

Näitajad	1923. a.		1925. a.		1929. a.	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Elusloomad	21	—	14	—	26	0,0
Toidu- ja maitseained	22 988	22,8	30 995	32,1	36 530	29,7
Toor- ja poolvalmisained	26 850	26,6	33 576	34,8	33 304	27,1
Valmissaadused	51 096	50,6	31 908	33,0	52 380	42,6
Väärismetallid ja -kivid	44	0,0	53	0,1	727	0,6
Kokku	100 999	100,0	96 546	100,0	122 967	100,0

[1] „Väliskaubandus" 1930, Tallinn, 1931, lk. 10.

[2] Sealsamas, lk. 4.

Vastavalt poolkoloniaalse agraarmaa iseloomule, olid tähtsamateks sisseveokaupadeks kodanlikus Eestis tööstusriikide tööstussaadused. Ülevaate sisseveo struktuurist annab tabel 79.

Kui väljaveos olid ülekaalus põllumajandussaadused ja poolfabrikaadid, siis sisseveetavate kaupade hulgas suurima rühma moodustasid valmissaadused. See on iga agraarmaa üheks põhiliseks tunnuseks. Valmissaaduste erikaal 1929. aastal moodustas 42,6 protsenti üldisest sisseveost. Teisel kohal olid samal aastal toidu- ja maitseained (36 530 000 krooni väärtuses), millest rukis, nisu ja muu teravili moodustas 99,7 protsenti.[1]

Üksikute riikide osatähtsust kodanliku Eesti väliskaubanduses näitavad tabelis 80 toodud andmed:

Tabel 80

Riikide osatähtsus sisse- ja väljaveos (protsentides)[2]

Riik	Sissevedu			Väljavedu		
	1923. a.	1925. a.	1929. a.	1923. a.	1925. a.	1929. a.
Saksamaa	51,0	29,5	30,1	10,8	31,2	26,6
Inglismaa	19,7	12,2	10,1	34,1	25,0	38,1
USA . .	3,7	23,6	13,4	1,3	1,0	2,0
NSV Liit	4,0	4,4	4,2	6,7	10,7	2,4
Rootsi .	3,2	4,0	5,6	10,0	5,9	3,3
Muud .	18,4	26,3	36,6	37,1	26,2	27,6
Kokku . .	100	100	100	100	100	100

Kodanliku Eesti väljaveos domineerisid kaks riiki — Inglismaa ja Saksamaa. Inglismaale suunati 1929. aastal 38,1 protsenti ja Saksamaale 26,6 protsenti, s. o. kokku 64,7 protsenti kogu Eesti väljaveost.

Imperialistlike riikide poolt Nõukogudemaa vastu suunatud majandusliku isoleerimispoliitika tulemusena avanesid Inglise, Saksa ja Ameerika monopolistidele üha laiemalt uksed Eesti turule pääsemiseks, kuna samal ajal Eesti väliskaubanduslikud suhted Nõukogude Liiduga arenesid ebaühtlaselt ja alates 20-ndate aastate teisest poolest peaaegu vaibusid. Nii moodustas Nõukogude Liidu erikaal Eesti väliskaubanduses 1929. aastal sisseveo alal

[1] „Väliskaubandus" 1931, Tallinn, 1932, lk. 11.
[2] Sealsamas, lk. 11 ja 13.

kõigest 4,2 protsenti ja väljaveo alal 2,4 protsenti. See asjaolu seletub Eesti valitsevate ringkondade poolt Nõukogude Liidu suhtes teostatud vaenuliku välispoliitikaga.

Kodanliku Eesti välja- ja sisseveetavate kaupade struktuuri analüüs tõendab veenvalt, et väliskaubandus oli allutatud ning monopoliseeritud imperialistlike riikide väikese grupi poolt. Surudes peale koloniaalset tüüpi kahjulikke kaubalepinguid, muutsid monopolistid väliskaubanduse Eesti majandusliku orjastamise ja töörahva hulkade ekspluateerimise üheks tähtsaimaks vahendiks.

Seega kodanliku Eesti valitsevate klasside rahvavastane maa agrariseerimise poliitika, mida viidi läbi nn. „taanistamise" tähe all ja seoses sellega kogu majanduselu allutamine maailmaturu anarhia ning konkurentsi seaduste laostavale toimele, põhjustaski põllumajanduse ühekülgsuse ja selle üksikute tootmisharude ebaratsionaalse ning ebaproportsionaalse arenemise, mille tulemuseks oli kitsas spetsialiseerumine piimakarja kasvatamisele ning eksportvõi tootmisele.

Kodanliku valitsuse agraarpoliitika paljastamisel ning põllumajanduse „taanistamise" plaani nurjumise põhjuste selgitamisel tuleb lähtuda marksistlikust põhimõttest, et kapitalismi eksisteerimise igale etapile on omased teatud arenemise võimalused ja iseärasused. Kapitalistlikus Taanis toimus tõus loomakasvatuse alal juba möödunud sajandil, s. o. monopolismi-eelse kapitalismi ajastul, mil müügiturgude ja toorainete haaramise eest peetav võitlus, eriti Saksamaa ja Ameerika Ühendriikide poolt, hakkas alles hoogu võtma. Võimule tulnud Eesti kodanlus aga püüdis endale kindlustada kohakest maailmaturul kapitalistlikus maailmas üha süveneva üldkriisi ning imperialismi kõigi vastuolude teravnemise olukorras, kus turgude probleem muutus järjest teravamaks ja monopolide poolt peetava konkurentsi peamiseks seaduseks sai „nende lämmatamine, kes ei alistu monopolile, selle survele, selle omavolile"[1]. Monopolistliku surve ja omavoli all kannatasid eriti rängalt majanduslikult ja poliitiliselt sõltuvad väikeriigid, kelle hulka kuulus ka imperialistlike suurriikide abil moodustatud kodanlik Eesti.

Eesti majandussüsteemis peitunud ning tema esimese kümne aasta eksisteerimise kestel arenenud ja üha süve-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 193.

nenud vastuolud avaldusid äärmise teravusega kogu kodanliku Eesti sotsiaalmajanduslikku süsteemi vapustava jõuna esmakordselt 20-ndate aastate lõpul alanud Esimese maailmasõja järgse üldise majanduskriisi käigus.

2. Kodanliku Eesti põllumajandus laostava agraarkriisi tingimusis ning taimekasvatuse ümberkorraldamine maakodanluse huvides

Olles kunstlikult isoleeritud Venemaast kui oma loomulikust majanduslikust baasist ja vägivaldselt lülitatud kapitalistliku maailmaturu keerisesse, arenes kogu kodanliku Eesti majandus üha süvenevas ning tugevnevas sõltuvuses välismaisest finantskapitalist. Sellest tuleneski, et imperialistliku süsteemi arenemise seaduspärasused ja üha teravnevad vastuolud leidsid väljenduse ka Eestis, selles kapitalistliku maailmasüsteemi väikeses sektoris.

Kodanliku Eesti rahvamajanduse sõltuvus maailmaturust andis end eriti valusasti tunda pärast Esimest maailmasõda puhkenud ülemaailmse majanduskriisi aastail. Selle kapitalistlikule ühiskonnale omase järjekordse majanduskriisi peamine põhjus, nagu igasuguse ületootmise kriisi põhjus, peitus vastuolus tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmistulemuste omastamise kapitalistliku vormi vahel. Erinevalt Esimese maailmasõja eelsetest majanduskriisidest tekkis ja arenes 1929.—1933. a. kriis kapitalistliku maailma üldkriisi baasil ning oli selle lahutamatuks koostisosaks, muutudes seetõttu eriti pikaajaliseks ning laostavaks. Kriisi sügavuse ja pikaajalise kestuse määras ka asjaolu, et tähtsamate kapitalistlike maade tööstuskriis ei langenud lihtsalt kokku, vaid põimus läbi põllumajanduslikes maades puhkenud agraarkriisiga, mis haaras kõiki põllumajandusharusid, sealhulgas ka loomakasvatust.

Kriisi mõju oli kõige rängem agraarriikidele ja üldse mahajäänud ning imperialistlikest suurriikidest sõltuvatele maadele, nagu seda oli ka kodanlik Eesti. Kapitalismi ajutise stabiliseerumise ajajärgul toimunud konjunktuuri mõningase tõusu tingimustes hakkasid Eestis juba 1927. aastal, eriti aga 1928. aastal, kostma hoiatavad signaalid peatsest kriisi saabumisest põllumajanduses. 1929. aasta keskel ilmnesid juba kõik põhitunnused, mis viitasid üle-

tootmise kriisi saabumisele: kaupade nõudmise vähenemine, turuhindade järsk langus, võlgade kasv jne.

Kriisi esimestel aastatel vaibus krediteerimine peaaegu täielikult, mis viis kogu pangasüsteemi pankroti lävele. Protestitud vekslite üldarv kasvas 1928. aastal 45 155-lt vekslilt (10 335 000 krooni väärtuses) kuni 83 787 vekslile (18 980 000 krooni väärtuses) 1929. aastal. Protestitud vekslid moodustasid 80 protsenti talurahva kogu pangavõlgnevusest.[1]

Alates 1930. aastast toimus kõigi põllumajandussaaduste hindade enneolematu langus (tabel 81).

Tabel 81

Põllumajandussaaduste hindade indeks 1928.—1935. a.[2]

(1927—1931 = 100)

Aastad	Loomakasvatussaadused	Sealhulgas				Taimekasvatussaadused	Sealhulgas		
		liha	peekon	või	munad		teravili	kartul	lina
1927	106,9	99,9	106,6	108,9	99,1	113,8	118,0	95,0	125,9
1928	114,3	106,4	108,9	117,5	123,9	130,9	116,9	166,6	143,9
1929	114,8	113,9	122,6	113,2	113,0	103,1	96,2	120,3	108,7
1930	93,7	105,1	103,7	89,2	90,0	73,7	77,2	66,8	76,8
1931	68,0	73,2	57,6	70,7	73,9	69,4	89,6	51,8	45,2
1932	46,4	42,7	38,4	50,3	50,9	68,5	85,3	58,8	42,9
1933	50,3	43,3	62,2	49,2	45,3	67,6	75,6	55,4	60,7
1934	51,4	58,5	70,5	44,5	33,4	70,4	72,0	53,4	87,1
1935	55,3	72,3	63,1	51,6	41,7	72,5	69,3	50,9	118,9

Võrreldes ajavahemikuga 1927—1931, langesid loomakasvatussaaduste hinnad 1932. aastal 53,6 protsenti ja taimekasvatussaaduste hinnad 31,5 protsenti.

Loomakasvatussaaduste hindade suhteliselt kiirem langus annab tunnistust sellest, et agraarkriis riivas kõigepealt loomakasvatust kui põllumajandusliku tootmise põhiharu. Eriti kiiretempoliselt kulges piimasaaduste hindade langus. Kriisieelsete aastatega võrreldes langesid või hinnad 2—3 korda. Kui või hinnaks veel oktoobris 1929. aastal oli 3 krooni 11 senti kilogramm, siis 1933. aasta üksikutel kuudel langes see 70—80 sendile kilogramm. Vastavalt alanes ka piima hind. Kuna piimasaadused põllu-

[1] Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 222.
[2] Sealsamas, lk. 230.

majanduse ühekülgse arenemise tulemusena olid kujunenud peamiseks väljaveokaubaks, siis nende turustamises esinenud raskused, eriti või ekspordis, avaldasid suurt laostavat mõju kogu rahvamajandusele.

Või eksporti ja hindade langust majanduskriisi perioodil iseloomustavad järgmised andmed (tabel 82):

Tabel 82

Või väljavedu ja piimaühistute sissetulekud[1]

Aastad	Või väljavedu tuhandetes tünnides (à 50,8 kg)	Või väljaveost saadud sissetulek (milj. kroonides)	Piimaühistute poolt	
			saadud keskmiselt 1 kg või eest (krooni)	makstud keskmiselt 1 kg piima eest (senti)
1928	220,3	33,06	2,83	10,1
1929	244,2	35,50	2,74	9,8
1930	275,4	31,56	2,12	7,4
1931	283,9	25,66	1,69	5,7
1932	246,7	15,50	1,17	3,8
1933	182,5	12,25	1,31	4,5
1934	198,1	11,77	1,28	4,5
1935	212,9	16,22	1,43	5,0
1936	215,4	16,56	1,56	5,7
1937	259,4	22,54	1,72	6,4

Või väljaveo kõrgeim seis, 283 900 tünni, oli 1931. a., ületades 1929. aasta väljaveo 39 700 tünni võrra, kuid või hinna languse tõttu olid sissetulekud ekspordilt peaaegu 10 000 000 krooni võrra väiksemad. 1932. aastal oli või väljavedu mõnevõrra isegi suurem kui 1929. aastal, kuid saadud sissetulek oli 20 000 000 krooni võrra madalam.

Või hinnad maailmaturul langesid nii madalale tasemele, et Inglismaal peaaegu loobuti margariini tarvitamisest. Kui näiteks 1931. aastal veeti Inglismaale sisse 692 951 tünni margariini, siis 1932. aastal langes see 92 387 tünnile, seega vähenes 600 564 tünni võrra ja see asendati peamiselt sisseveetava võiga.[2]

Majanduskriis, eriti aga loomakasvatussaaduste hindade langus, põhjustas vastavad muudatused ka põllumajandusloomade koosseisus ja nende arvulise kasvu dünaamikas (tabel 83).

[1] Eesti Ühistegevuse Aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 171.

[2] Põllumajandusliku keskühisuse „Estonia" 1932. aasta aruanne, Tallinn, 1933. a., lk. 4.

Tabel 83

Tähtsamate põllumajandusloomade arvu dünaamika[1]

Aastad	Hobuste arv	Veiste arv		Lammaste arv	Sigade arv
		kokku	nendest lehmi		
1929	205 448	603 949	406 562	475 935	279 080
1930	204 193	627 219	415 897	467 226	290 029
1931	206 790	668 940	428 130	478 550	322 750
1932	208 240	692 310	436 120	514 420	302 890
1933	209 950	681 700	427 330	541 380	277 130
1934	211 510	676 250	406 730	552 070	281 660
1935	217 810	725 400	402 660	593 150	289 190
1936	215 910	731 120	398 750	584 040	244 560

Nagu tabelist 83 nähtub, kasvas veiste (sealhulgas ka lehmade) arv mõnevõrra isegi kriisiaastail. Seda soodustas teatud määral või suhteliselt vabam sissevedu Inglismaale, kuigi see toimus äärmiselt madalate hindadega. Või Inglismaale sisseveo toll 30-ndate aastate algul moodustas kõigest 10 protsenti, hiljem aga umbes 20 protsenti kauba väärtusest. Lehmade arv kasvas 406 562-lt 1929. aastal kuni 436 120-ni 1932. aastal, s. o. ligi 30 000 võrra. Tingituna elusloomade hindade langusest, algas 1933. aastast lehmade arvu vähenemine, mis kestis kuni 1937. aastani. Kui keskmise lüpsilehma hind 1929. aastal oli siseturul 98 krooni, siis 1933. aastal langes see juba 36 kroonini.[2]

Rööbiti loomakasvatusega toimusid vastavad muudatused ka taimekasvatuses, eriti toiduteravilja osas. Teraviljakasvatuse arendamist majanduskriisi tingimustes, kus toiduteravilja sissevedu valuuta puudusel osutus täiesti võimatuks, soodustasid teatud määral kodanluse valitsuse agraarpoliitilised korraldused, mis olid suunatud taimekasvatuse kohandamiseks vastavalt siseturu nõuetele. Olles täiesti ummikusse jooksnud „taanistamise" poliitikaga, mis viis põllumajanduse ühekülgsele, s. o. ainult loomakasvatuse arendamisele ning selle kaudu välisturu teenimisele, oli kodanlik valitsus sunnitud võtma uue kursi teraviljakasvatusele, et maakodanluse uue finantseerimise süsteemi kaudu muuta siseturg nüüd taimekasvatuse arendamise peamiseks baasiks.

[1] „Eesti Põllumajandus" XVII, 1938, Tallinn, 1939, lk. 31.
[2] Sealsamas, lk. 161.

Teraviljasaak ja tarvitus 1929/30.—1936/37. a.[1]

(tsentnerites)

Toitlusaasta ja vili	Oma maa saak	Sisse-vedu	Välja-vedu	Sisseveetud vilja % oma maa saagist	Vilja üldkogusest jäi inim- ja loomatoiduks peale seemnevilja mahaarvamist
1929/30. t. a.					
Toiduvili . .	1 840 793	1 105 306	2 017	60,0	2 615 051
sellest:					
Rukis	1 457 029	783 082	2 010	53,4	1 980 010
Nisu	342 997	317 660	7	93,6	597 693
Muud viljad .	40 767	4 564	—	11,2	37 348
Söödavili . .	3 452 731	84 493	37	2,4	2 938 644
sellest:					
Oder	1 238 107	30 379	21	2,5	1 076 238
Kaer	1 491 719	54 114	16	3,6	1 265 712
Segavili . . .	722 905	—	—	—	596 694
Kokku teravili .	5 293 524	1 189 799	2 054	22,5	5 553 695
1933/34. t. a.					
Toiduvili . .	2 926 201	700	208 542	0,024	2 339 194
sellest:					
Rukis	2 218 902	—	208 533	—	1 754 210
Nisu	667 001	126	9	0,019	555 292
Muud viljad .	40 298	574	—	1,42	29 692
Söödavili . .	2 672 522	1 419	34	0,053	2 093 993
sellest:					
Oder	812 405	1 392	30	0,17	634 858
Kaer	1 163 309	27	4	0,0	903 909
Segavili . . .	696 808	—	—	—	555 226
Kokku teravili .	5 598 723	2 119	208 576	0,038	4 433 187
1936/37. t. a.					
Toiduteravili	2 250 861	270 350	110 840	12,0	2 018 071
sellest:					
Rukis	1 535 140	191 100	80 830	12,4	1 386 320
Nisu	662 270	79 060	30 010	11,9	594 340
Muud viljad .	53 451	190	—	0,4	37 411
Söödavili . .	2 798 638	82 366	—	2,9	2 307 324
sellest:					
Oder	868 439	24 411	—	2,8	739 550
Kaer	1 138 234	57 955	—	5,1	923 949
Segavili . . .	791 965	—	—	—	643 825
Kokku teravili .	5 049 499	352 716	110 840	7,0	4 325 395

[1] „Eesti Põllumajandus" XIII, 1933, Tallinn, 1934, lk. 32 ja „Eesti Põllumajandus" XVIII, 1939, Tallinn, 1940, lk. 30.

Külvipinna mõningane laienemine seoses teraviljakasvatuse suuna teostamisega, samuti hektarisaakide osaline kasv (rukis, talinisu) kutsus esile vastavad muudatused ka teraviljabilansis, millest annab ettekujutuse tabel 84.

Tabelis esitatud andmetest selgub, et 30-ndate aastate keskpaiku saavutati olukord, kus siseturg oli kindlustatud omamaise toiduteraviljaga, ehkki söödateravilja sissevedu jätkus.

Kuna toiduteravilja kogusaak 30-ndate aastate kestel (välja arvatud üksikud saagirikkamad aastad) püsis peaaegu endisel tasemel, inimtoiduks jäetud teravilja hulk aga aastast aastasse isegi vähenes, siis loobumine toiduteravilja sisseveost ei toimunud mitte niivõrd oma maa viljasaagi tõstmise, kuivõrd just elanikkonna tarvete piiramise arvel. Nii näiteks oli toiduteravilja kogus 1936/37. a. 596 980 tsentneri võrra väiksem 1929/30. aastaga võrreldes. Kui 1929/30. aastal toiduteravilja ühe elaniku kohta tuli keskmiselt 2,3 tsentnerit (sealhulgas rukist 1,8 tsentnerit), siis 1936/37. aastal langes see 1,8 tsentnerini (sealhulgas rukist 1,2 tsentnerit).

Agraarkriisi aastail langesid katastroofiliselt ka kodanliku Eesti ainsa tehnilise ning kõrge kaubalisusega kultuuri — lina — hinnad, mis kaubamajanduse tingimusis avaldas otsest mõju lina külvipinna suurusele. Seda iseloomustavad tabelis 85 toodud andmed:

Tabel 85

Lina külvipinna suuruse muutmine[1]

Aastad	Külvipind (ha)	Aastad	Külvipind (ha)
1910—1914	40 184	1933	16 610
1920—1924	25 674	1934	21 310
1925	45 660	1935	29 343
1929	30 078	1936	28 360
1930	32 547	1937	31 234
1931	18 331	1938	23 390
1932	14 659	1939	23 040

Lina külvipind vähenes 45 660 hektarilt 1925. aastal 14 659 hektarini 1932. aastal, s. o. rohkem kui kolm korda.

[1] „Eesti Põllumajandus" XVIII, 1939, Tallinn, 1940, lk. 24.

Linakiu kaubalisus moodustas aga 95 protsenti, kusjuures 90 protsenti sellest realiseeriti välisturgudel.

Lina külvipinna suuruses toimunud järskude tõusude ja languste vaheldumine on huvitav ka selle poolest, et siin avaldus erilise selgusega nii kodanliku Eesti põllumajanduse allumine välisturu nõuetele kui ka iga üksiku eesti talupoja majandusliku tegevuse sõltuvus kapitalistliku maailmamajanduse tootmistsüklist ning kaubatootjale arusaamatute objektiivsete turuseaduste stiihilisest toimest.

Nagu eespooltoodud tabelist nähtub, langesid 1932.—1935. aastal paljude tähtsamate põllumajandussaaduste hinnad 1928.—1929. aastaga võrreldes rohkem kui kaks korda. Turuhindade languse kõige üldisemaks avaldusvormiks oli põllumajandusliku kogu- ja kaubatoodangu väärtuse alanemine (rahalises väljenduses), järelikult majapidamiste tulukuse vähenemine.

Tabel 86

Põllumajandusliku kogu- ja kaubatoodangu dünaamika[1]

Aastad	Kogutoodangu väärtus		Põllumajandusliku kaubatoodangu väärtus	
	miljonites kroonides	%	miljonites kroonides	%
1929/30	257	100	115	100
1932/33	133	52	59	51
1933/34	154	60	74	64
1934/35	150	58	77	67
1935/36	169	67	83	71
1936/37	188	73	100	78
1937/38	216	84	109	95
1938/39	227	88	118	103

Seega äärmiselt madalate hindade ja valuutakursi languse tagajärjel vähenes põllumajanduse kogutoodangu väärtus rahalises väljenduses 257 000 000 kroonilt 1929/30. a. kuni 130 000 000 kroonini 1932/33. a., s. o. 124 000 000 krooni ehk 48,2 protsenti. Kaubatoodang vähenes samal ajavahemikul 115 000 000 kroonilt 59 000 000 kroonini, s. o. peaaegu poole võrra. See tähendab, et Eesti põllumajandus kaotas 1932/33. aastal ainuüksi kaubatoo-

[1] Põllutöökoja aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 218.

dangu osas 56 000 000 krooni, mis peaaegu võrdus talurahva poole võlasummaga. Seejuures aga langes põllumajanduse kogutoodangu maht 1932. aastal eelmise aastaga võrreldes umbes 7 protsenti, turutoodang 10 protsenti.[1]

Tabelis 86 toodud andmed näitavad ka seda, et kodanliku Eesti põllumajandus elas 30-ndate aastate kestel üle sügava kroonilise agraarkriisi. Nii moodustas kogutoodangu vähenemine rahalises väljenduses 1938/1939. a. 30 000 000 krooni ja oli 12 protsendi võrra madalam 1929/30. a. kõrgseisust, ehkki põllumajanduse kogutoodang oma mahult oli mõnevõrra kasvanud.

Agraarkriisi kroonilist iseloomu tõendavad samuti andmed kariloomade väärtuse kohta (tabel 87).

Hoolimata sellest, et 30-ndate aastate teisel poolel toimus kariloomade arvuline kasv, ei tõusnud tähtsamate loomaliikide väärtus (rahalises väljenduses) siiski kriisieelse tasemeni. Nii oli lehmade väärtus 1939. aastal rahas väljendatult 20 protsenti ja sigade osas 13 protsenti madalam 1929. aasta tasemest.

Tabel 87

Kariloomade väärtus rahalises väljenduses[2]

Aastad	Arv			Väärtus (tuh. kr.)		
	lehmad	sead	lambad	lehmad	sead	lambad
1929	406 562	279 080	475 935	46 348	20 723	5 438
1932	436 120	302 890	514 420	15 700	7 172	2 644
1933	427 330	277 130	541 380	17 307	7 900	3 204
1935	402 660	289 190	593 150	22 871	6 621	4 513
1939	480 380	442 093	694 733	36 509	17 807	6 210

Mõistagi tabas 1929.—1933. aastate ülemaailmne majanduskriis eriti valusalt just Eesti kui maailmaturust majanduslikult täiesti sõltuva maa väliskaubandust (tabel 88).

Väljaveo katastroofiline langus algas juba 1929. aastal ja saavutas 1932. aastal oma madalaima seisu 42 600 000 krooni, mis moodustas kõigest 33 protsenti

[1] Majandusministri juures kokkukutsutud Asjatundjate Nõupidamise materjalid, Tallinn, 1933, lk. 13.

[2] „Eesti Põllumajandus" XVII, 1938, lk. 33 ja XVIII, 1938, lk. 33.

Kodanliku Eesti väliskaubanduse käive 1929—1938[1]
(tuhandetes kroonides)

Aastad	Sissevedu	Väljavedu	Üldine käive	Saldo
1929 . .	122 967	117 471	240 438	— 5 496
1930 . .	98 370	96 434	194 804	— 1 936
1931 . .	61 324	71 073	132 297	+ 9 849
1932 . .	36 860	42 571	79 431	+ 5 711
1933 . .	39 030	45 558	84 588	+ 6 528
1934 . .	55 275	68 973	124 248	+13 698
1935 . .	68 757	80 118	148 875	+11 365
1936 . .	86 846	83 191	170 037	— 655
1937 . .	110 062	106 012	217 074	— 5 050
1938 . .	107 198	103 928	211 126	— 3 270
1939 . .	101 351	118 217	219 568	+16 866

1928. aasta, s. o. kriisieelse väljaveo kõrgemast seisust 127 100 000 kroonist.

Ekspordi maht rahalises väljenduses langes kriisiaastail peaaegu kõikide väljaveetavate kaupade arvel. Väljaveo struktuuris toimunud muudatusi iseloomustavad tabelis 89 toodud andmed.

Nagu nähtub tabelist, langes põllumajandussaaduste väljavedu 58 600 000 kroonilt 1928. aastal kõige madalamale seisule 20 600 000 kroonile 1933. aastal. Töötussaaduste väljavedu samal ajavahemikul langes 2,5-kordselt, metsamaterjalide osas 4-kordselt.

Erinevalt ekspordist langes kodanliku Eesti import kriisiaastail veelgi kiiremini, mille tulemusena saavutati 1931.—1935. aastal väliskaubanduse aktiivne bilanss. Põllumajandussaaduste sisseveost loobuti peaaegu täielikult. Nii langes põllumajandussaaduste sissevedu oma kõrgemast seisust — 38 500 000 kroonilt 1928. aastal 3 400 000 kroonile 1932. aastal.[2] Seejuures langes tera- ja jahvatatud vilja sissevedu 21 000 000 kroonilt 1929. aastal kuni 27 000 kroonini 1933. aastal, ehk vastavalt 121 962 tonnilt 164 tonnile[3].

---

[1] „Väliskaubandus" — vastavate aastate väljaanded.
[2] Ülevaade majanduse seisukorrast, Tallinn, 1933, lk. 14.
[3] „Väliskaubandus 1933", Tallinn, 1934, lk. 9.

Väljaveo struktuur tootmisharude järgi (miljonites kroonides)[1]

Näitajad	1928. a.		1929. a.		1933. a.		1936. a.		1939. a.	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Põllumajandussaadused	58,6	46,1	55,4	47,1	20,6	45,2	43,4	52,2	62,4	52,8
Tööstussaadused	45,0	35,4	45,1	38,4	18,6	40,8	30,4	36,5	43,0	36,4
Metsamaterjalid	21,5	16,9	14,7	12,5	5,5	12,0	7,8	9,4	10,5	8,9
Toiduained	2,0	1,6	2,3	2,0	0,9	2,0	1,6	1,9	2,3	1,9
Kokku	127,1	100,0	117,5	100,0	45,6	100,0	83,2	100,0	118,2	100,0

[1] „Väliskaubandus" — vastavate aastate väljaanded.

Tabel 90

Sisseveo struktuur toodangu liikide järgi[1]
(tuhandetes kroonides)

	1928		1929		1933		1936		1939	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Elusloomad	178	0,1	26	0,0	7	0,0	399	0,5	13	0,0
Toidu- ja maitseained	39 791	30,3	36 530	29,7	4 343	11,1	9 835	11,3	10 125	10,0
Toor- ja poolvalmisained	33 917	25,8	33 304	27,1	13 093	33,6	24 152	27,8	25 346	25,0
Valmissaadused	57 114	43,5	52 380	42,6	21 512	55,1	52 262	60,2	64 901	64,0
Kallismetallid ja kivid	373	0,3	727	0,6	75	0,2	198	0,2	966	1,0
Kokku	131 373	100	122 967	100	39 030	100	86 846	100	101 351	100

[1] „Väliskaubandus" — vastavate aastate väljaanded.

Kodanliku Eesti sisseveo struktuuris 1928.—1939. aastatel toimunud muudatustest andis ettekujutuse tabel 90.

Seega näeme, et toidu- ja maitseainete (peamiselt põllumajandussaadused) erikaal sisseveo struktuuris langes 30,3 protsendilt 1928. aastal kuni 11,1 protsendini 1933. aastal. Vastavalt sellele tõusis teiste sisseveetavate kaubaliikide erikaal. Rahalises väljenduses moodustas sissevedu 1933. aastal vaid 30 protsenti 1928. aasta sisseveost.

Taotledes aktiivse saldo saavutamist väliskaubanduses, asus kodanlik valitsus sisseveo mahu vähendamisele ja selle kohandamisele väljaveoga. Peale tollimaksude oli üheks väliskaubanduse bilansi reguleerimise tõhusaks vahendiks litsentsisüsteem[1], mis kehtestati 1931. aastal. Litsentsitud kaupade sissevedu moodustas 1937. aastal juba 59,3 protsenti kogu sisseveost.

Seoses majanduskriisi levimisega muutus raskemaks ka loomakasvatussaaduste, eriti või väljavedu, kuna Saksamaa 1929. aasta sügisel tõstis tollimaksu või sisseveolt ja hiljem piirati või turustamise võimalusi ka Inglismaal. Põllumajandussaaduste ekspordi piiratud võimalusi püüdis maakodanlus kriisiaastail asendada siseturu laiendamisega, eriti teravilja alal. Selleks aga oli tarvis pidurdada kõigepealt teravilja sissevedu kõrgete tollimaksude kehtestamisega. Taimekasvatuse arengu mahajäämise tõttu loomakasvatusest, eriti 20-ndate aastate lõpul, tõusis teravilja sissevedu aasta-aastalt. Nii näiteks moodustas teravilja sissevedu 1930. aastal 97 100 tonni 1923.—1927. aastail keskmiselt sisseveetud 62 200 tonni vastu.

Üheks töötava talurahva ekspluateerimise tõhusaks vahendiks nii sise- kui ka väliskaubanduses on nn. „hinnakäärid", mis avalduvad põllumajandus- ja tööstuskaupade hindade erinevuses. „Hinnakääride" tekkimist ja arenemist soodustavad monopolid, eriti majanduskriisi aastail. Nii langesid põllumajandussaaduste müügihinnad nende kõrgseisust (1925.—1929. aastate keskmine) 65 protsenti, tööstuskaupade hinnad ainult 30 protsenti.

Tabelis 91 on toodud hindade kõikumine nende kaupade osas, mida müüs ja ostis põllumajandus kriisiaastail.

Eeldades kaubatoodangu püsimist endisel tasemel, langes põllumajanduse ostujõud müügi ja ostukaupade

[1] Litsents — kaupade sissevedu ainult riigivõimu loal.

niisuguse vahekorra juures hindade arvel 1930/31. a. 15 protsenti, 1931/32. a. 31 protsenti, 1932/33. a. 44 protsenti ja 1933. aasta I veerandil 50 protsenti.

Tabel 91

Talundite müügi- ja ostukaupade hindade liikumise indeksid[1]
(1925—1929 = 100)

Aastad	Müügikaubad	Ostukaubad
1928/29. poolaasta	103	101
1929/30. „	95	96
1930/31. „	73	85
1931/32. „	53	77
1932/33. „	40	70
1933. a. I veerand	35	70

Kaupade mitteekvivalentne vahetus linna ja maa vahel on imperialismi tingimusis üheks tähtsaimaks maksimaalse kasumi saamise vahendiks põllumajanduses loodud väärtuse tasuta omandamise arvel. Kui lisada, et talupoeg oli sageli sunnitud oma toodangut madalate hindadega müüma ülesostjaile ja igasugustele ärimeestele, siis saab veelgi mõistetavamaks töötava talurahva ekspluateerimine finantskapitali poolt, samuti tema vaesumise ning laostumise põhjused.

Erinevalt tööstuses esinevast kriisist on agraarkriis pikaajaline, vastavalt hindade langusele, kuna siin ei järgne kogutoodangu mahu järsku vähenemist. Iga-aastaste riigi- ja rendimaksude, samuti võlgade tasumiseks olid maapidajad sunnitud ka kriisi ajal tootma endises ulatuses. Niisuguste alaliste rahaliste kulude katmiseks olid nad sageli isikliku tarbimise arvel sunnitud müüma oma majandi saadusi poolmuidu.

Põllumajandusliku toodangu mahu dünaamikat majanduskriisi aastail iseloomustavad tabelis 92 toodud andmed.

Näeme, et erinevalt tööstustoodangust ei vähenenud põllumajandussaaduste toodangu maht kriisiaastail, vaid mõningail aastail koguni suurenes, kusjuures põllumajandusliku toodangu turuhind langes kiiremini kui selle väärtus. Näiteks toodangu väärtus 1933/34. a., võrreldes

[1] Majandusministri juures kokkukutsutud Asjatundjate Nõupidamise materjalid, I. Ülevaade majanduse seisukorrast, Tallinn, 1933, lk. 13.

Põllumajandusliku toodangu mahu dünaamika aastail 1927/28—1933/34[1]
(1927—1928 = 100)

Aastad	Kogus	Toodangu väärtus	Toodangu hind
1927/28	100	100	100
1928/29	94	103	111
1929/30	100	103	104
1930/31	112	87	78
1931/32	104	64	62
1932/33	106	54	51
1933/34	110	62	57

1927/28. aastaga, langes kõigest 38 protsenti, toodangu turuhinnad aga 43 protsenti. Kuna tööstuskaupade hinnad, mida maaelanikkond oli sunnitud ostma tootmise otstarbel, langesid palju aeglasemalt kui põllumajandussaaduste hinnad, siis ei vastanud tootmiskulude vähenemine loomulikult põllumajandussaaduste turuhindade langusele.

Turule suunatud põllumajandusliku toodangu müügihind ja tööstuskaupade ostuhinna tase aga määrasid lõpptulemusena nii majandite rahaliste tulude üldise taseme kui ka tootmise tasuvuse.

Kriisi tagajärjel tekkinud ebasoodsad realiseerimise tingimused muutsid põllumajandusliku tootmise mittetasuvaks. Ainult maakodanluse enamik, kelle tootmiskulud suurtootmise eeliste kui ka tööliste ekspluateerimise tugevdamise tõttu olid üldiselt madalamad, suutis agraarkriisi tingimusis oma majapidamist kohandada kiiresti langevatele turuhindadele.

Kriisi tagajärjel muutus mittetasuvaks isegi piima tootmine (tabel 93).

Seega ajavahemikul 1932/33 — 1938/39 ei katnud realiseerimishind ühelgi aastal tootmiskulusid, kusjuures kõige sügavamal agraarkriisi aastal (1932/33) ühe kilogrammi piima realiseerimishind oli tootmiskuludest 46 protsenti madalam.

Rahaliste tulude järsu kahanemise ning põllumajandusliku tootmise mittetasuvuse olukorras, nagu hiljem selgub,

[1] „Konjunktuur" nr. 60/61 (11/12) 1939, lk. 615.

Piima tootmiskulud ja realiseerimise hind[1]

Aastad	Ühe kilogrammi piima realiseerimishind (snt.)	Ühe kilogrammi piima tootmiskulud (snt.)	Realiseeriti + kallimalt — odavamalt	
			snt.	%
1932/33. a. p. a.	4,71	8,73	—4,02	—46,0
1933/34. „ „	5,70	8,39	—2,69	—32,1
1934/35. „ „	5,26	7,89	—2,63	—33,3
1935/36. „ „	6,40	7,78	—1,38	—17,7
1936/37. „ „	7,13	8,22	—1,09	—13,3
1937/38. „ „	7,70	8,53	—0,83	— 9,7
1938/39. „ „	7,77	8,88	—1,11	—12,5

pidid talupojad loobuma isegi niisugustest vajalikest kulutustest, mis olid seotud põllutööriistade ja -masinate, väetise, loomasööda ning teiste tootmisvahendite soetamisega.

Näiteks moodustas põllutööriistade ja masinate sissevedu 1932. aastal kõigest 272 600 krooni 3 130 900 krooni vastu 1930. aastal, s. o. üle 10 korra vähem.

Põllutöömasinate sissevedu kriisiaastail langes niisugusele madalale tasemele, et ka koos sisemaal toodetud põllutööriistade väärtusega ei kindlustanud kaugeltki amortisatsiooni. 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli põllutöömasinate ja -riistade väärtus 81 300 000 krooni ehk 8 protsenti põllumajanduslike tootmisvahendite koguväärtusest (1 019 400 000 krooni)[2], kusjuures vajalik aastane amortisatsioon moodustas vähemalt 2 000 000 krooni. 30-ndate aastate esimesel poolel (1930—1935) suunati masinriistu põllumajandusse keskmiselt vaid umbes ühe miljoni krooni ulatuses (sealhulgas ligikaudu üks kolmandik neist oli toodetud sisemaal), s. o. kaks korda vähem iga-aastasest tootmisprotsessis kulutatud masinapargi väärtusest.

Üle kolme aasta kestnud majanduskriis viis Eesti põllumajanduse täielikku ummikusse. „Kriis surus kõiki, ka võlata talundeid ja teisi elukutseid. Mindi äärmisele kokkuhoiule. Oli talundeid ja koguni külasid, kus kokkuhoiuks ei süüdatud õhtuti isegi õlilampe."[3]

[1] Põllutöökoja Aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 215.
[2] Sealsamas, lk. 192.
[3] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 8.

Selleks, et säilitada oma majapidamist ja kohaneda kriisi tingimustega, pidid väikemaaomanikud oma tarbimist piirama, kärpides väljaminekuid ning tootes võimalikult kõike vajalikku oma majapidamises. 1933. aastaks põllumajanduses kujunenud olukorra kohta loeme Majandusministri juures kokku kutsutud Asjatundjate Nõupidamise materjalidest: „Praegune olukord põllumajanduses sunnib talupidajaid oma majapidamise korrastamisel järjest enam minema üle naturaalmajapidamise vormidele. See protsess on arenemas üsna laias ulatuses, olles talundite seisukohalt ainsaks pääseteeks majapidamise tasakaalus hoidmiseks. Püütakse saada läbi väiksemate rahaliste kulutustega kõigil aladel. Ostujõu langus väheneva turutoodangu juures sunnib koduse valmistuse teel enam rahuldama tarvitusnõudeid ning võimalikult loobuma tööstusainete ostust."[1] Niisugune majanduse „naturaliseerimine" XX sajandil ei tähendanud loomulikult väljapääsu tekkinud olukorrast.

Kriisi ajal tekkinud üldist meeleolu maaelanikkonna hulgas iseloomustab kodanlikus ajalehes äratoodud järgmine kirjeldus: „Põllumajanduslikud saadused on langenud hinnas 50% võrra, kuid talu väljaminekud pole vähenenud peaaegu sugugi. Seepärast on märgata maal viimasel ajal teatavat ükskõiksust ja langenud meeleolu. Liiguvad jutud, et tuleval kevadel jäetakse osa põlde kündmata-külimata, et juba nüüd müüakse maha lüpsilehmi, sest et piima eest ei saada enam raha, ja hävitatakse põrsaid, sest et seapidamine ei tasu ennast ära. Need jutud on aga kardetavad kogu meie riigile ja rahvale."[2]

Majanduskriis tabas peale väikemajapidamiste ka küla jõukamaid majapidamisi, mis sundiski kodanlikku valitsust kriisist väljapääsu otsima puhtkapitalistlike vahendite rakendamisega. Selleks, et kriisiraskusi töötava talurahva õlgadele veeretada, võeti kodanliku valitsuse poolt maakodanluse kui oma sotsiaalse baasi ja peamise kaubatootjate kihi toetamiseks tarvitusele laiaulatuslik abinõude süsteem, mille peamisteks koostisosadeks oli:

Esiteks — viljamonopoli kehtestamine põllumajandussaaduste turu reguleerimise eesmärgil. 1930. aasta 12. juuli seadusega kuulutati rukki sissevedu riigi ainuõiguseks.

---

[1] Ülevaade majanduse seisukorrast, Tallinn, 1933, lk. 16.
[2] „Vaba Maa" nr. 283, 2. dets. 1931. a.

1934. aasta 10. augusti seadusega kehtestati riigimonopol ka nisu sisseveole, mis tegelikult, nagu eespooltoodud käsitelust selgus, tähendas toiduteravilja impordi katkestamist. Nisu ja rukki külvipinna laiendamise stimuleerimiseks kehtestatud teravilja sisseveo keeld kindlustas küla jõukale kihile kõrged viljahinnad siseturul. Majandusministeeriumile anti õigus talupoegadelt vilja kokku osta riigi poolt kehtestatud hindadega. Loomulikult said teraviljamonopolist kasu eeskätt hallparunid ja üldse jõukamad talupojad, kelle kätte oli koondunud üle 50 protsendi kogu kaubaviljast.

Kokkuostetud vilja hinnad ületasid maailmaturu hindasid kahekordselt. Nii näiteks 1932. aastal maksis rukki kilogramm siseturul 14 senti, maailmaturul aga kõigest 7 senti, mille tulemusena rukkimüüjatele-kulakutele juurdemaksu summa kriisiaastate jooksul ületas 4 000 000 krooni. Vilja kokkuostmine riigi poolt kujunes küla jõukamatele kihtidele üpris tulusaks ettevõtteks ka selles mõttes, et osa kokkuostetud toiduteraviljast oli võimalik odavama hinnaga tagasi osta loomasöödaks.

Teiseks — loomakasvatussaaduste ekspordi stimuleerimiseks ja välisvaluuta saamiseks kehtestati eksportpreemiate süsteem või, peekoni ja munade väljaveolt. Preemiate abil kindlustati nende eksportkaupade müüjatele stabiilne tulu ning loodi eelistatud tingimused kaupade realiseerimiseks välisturgudel.

6. veebruaril 1934. a. vastuvõetud või hinna kindlustamise seadus (RT nr. 13 — 1934) tagas võitootjale kindla normeeritud hinna. Kui või hind langes alla seaduses fikseeritud normi, siis määras põllutööministeeriumi juures loodud vastav komisjon vaheraha, mis tuli võitootjale juurde maksta. Nii näiteks oli või kilogrammi riiklikult kindlustatud hind 1934. a. algul 1 kroon 50 senti. Sõltuvalt hindade kõikumisest moodustas juurdemaks ehk preemia või kilogrammilt 70—90 senti. Juurdemaks riigi poolt oli tagatud samuti peekonsigade ja kanamunade eksportijaile.

Eksportpreemiate väljamaksmiseks oli Pikalaenu Panga juurde moodustatud eriline fond, kuhu kanti summasid mitmesuguseist riiklikest erikapitalidest (maatulunduskapital, asunduskapital jne.) ning eelarvelistest summadest.

Eksportpreemiate süsteem ehk õigemini maakodanluse finantseerimine kodanliku valitsuse poolt läks eesti rah-

vale kalliks maksma. Nii moodustasid juurdemaksud ainult väljaveetavale peekonile viie aasta jooksul (1930—1935) 1 300 000 krooni.[1]

Kolmandaks — maakodanluse toetamiseks krediidisüsteemi kaudu oli valitsuse poolt välja töötatud terve rida laenu- ja võlakohustusi reguleerivaid seadusi ning korraldusi. See tähendab, et ka neil raskeimail kriisiaastail leidis kodanlik valitsus vajalikud abinõud ja elanikelt maksudena kogutud rahalised ressursid küla jõukama kihi toetamiseks, sest olukord kujunes niivõrd kriitiliseks, et valitsus oli sunnitud „otsima abinõusid võlgades rabelevate põllupidajate seisukorra parandamiseks".[2]

Sellel eesmärgil võeti 12. detsembril 1931. a. suuremat varandust omavate talupoegade kaitseks Riigikogu poolt vastu nn. „raudvara-seadus", millega keelati arestida: 1) võlgniku vara, mis vajalik tema isiklikuks igapäevaseks tegevuseks tema elukutse, teenistuse, käsitöö või tööstuse alal ja 2) põllumajapidamiseks hädatarvilikku vallasvara seaduses määratud normide piirides.

Samu eesmärke taotles 23. märtsil 1932. a. Riigikogu poolt (RT nr. 29 — 1932) vastu võetud seadus, mille alusel keelati maakinnisvarade müük väljaspool ajavahemikku 1. oktoobrist kuni 1. märtsini. Sellega teatud määral takistati oksjoneid ajal, mil maaomanike vahetamine oleks majanduslikult kõige rohkem kahju toonud.

Oksjonite vältimiseks kehtestati põllupidajaile ka võlgade korraldamise seadus ehk nn. majandite moratooriumiseadus, mille alusel maapidaja võis pöörduda vastava võlgade korraldamise komisjoni poole võlavahekordade reguleerimiseks. Kokkuleppel võlgnikuga või vastasel juhul majandusministri korraldusega võidi kehtestada võlgade sissenõudmise keeld kuni üheks aastaks.

Märkimist väärib, et 1. veebruaril 1932. a. vastu võetud seaduse alusel määrati protsentide kõrgemaks normiks 8%. Samal aastal võeti vastu veel terve rida seadusi, millega Eesti Maapanga poolt väljaantud laenude ja samuti maaostuvõlgade intresse alandati esialgu 2 protsendile kolmeks aastaks ja hiljem kogu laenude kestuseks.[3]

---

[1] Põllumajanduse osakonna aastaraamat III, 1929—1936, Tallinn, 1936, lk. 150.

[2] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 221.

[3] Sealsamas, lk. 222.

Agraarkriisi aastail äärmiselt teravaks muutunud krediidisüsteemi ning majandite lühiajaliste eravõlgadega koormatuse kasv, mis 1932. aastaks ulatus 40 000 000 kroonini, sundis Riigikogu 23. mail 1933. a. vastu võtma eespool mainitud võlgade ümberlaenustamise ja pikendamise seaduse (RT 46 ja 93 — 1933, RT 73 — 1934). Eesti Maapank iseloomustas nimetatud seadust kui operatsiooni, mis kujutas „endast majandusliku surutise tõttu segipaisatud võlavahekordade korraldamist ja reguleerimist administratiivsel teel"[1]. Oma olemuselt aga tähendas nii mainitud seadus kui ka 30-ndate aastate esimesel poolel teostatud kogu krediidipoliitika abi osutamist agraarkriisi tagajärjel võlaraskustesse sattunud küla jõukamatele kihtidele.

Neljandaks — suurt toetust osutati maakodanlusele ka maksupoliitika kaudu. Teatavasti langesid kulakliku ekspordi finantseerimiseks vajalikud rahalised ressursid linna- ja maatööliste õlgadele aktsiiside, tolli- ja teiste kaudsete maksude näol. Üldine riigimaksude summa tõusis 39,6 milj. kroonilt 1932/33. a. kuni 67,2 milj. kroonile 1938/39. a. Kaudsed maksud, mida võeti peamiselt töötavalt rahvalt, moodustasid ligi poole kõigist riigi tuludest. Kaudsed maksud kasvasid samal ajavahemikul 28,4 milj. kroonilt kuni 49,2 milj. kroonile. 1938/39. a. moodustas kaudsete maksude erikaal kõigi riigimaksude struktuuris 73,2 protsenti, sealhulgas: tollimaksud 33,2%, aktsiisimaks 66,8 protsenti. Ainuüksi tollilt saadud tulu moodustas 1938/39. aastal 22 300 000 krooni 13 399 000 krooni vastu 1932/33. a.[2] Eriti kõrge oli toll toidukaupadelt: näiteks 1938. a. võeti tolli suhkrult 208,3%, kohvilt 85,1% ja riisilt ning tangudelt 127,9 protsenti kauba väärtusest.[3]

Kohalike vallavalitsuste peamiseks tululiigiks olid maksud, mis 1936/37. aasta andmeil moodustasid 72,8 protsenti nende kogutuludest. Kohalike maksude süsteemis oli esimesel kohal isikumaks, mis langes peamiselt töötava talurahva arvele.[4] Isikumaksu osatähtsus valla

[1] Eesti Maapank 1926—1936, Tallinn, 1936, lk. 225.

[2] „Konjunktuur" nr. 50 (1), jaanuar 1939, lk. 52 ja nr. 55/56 (6/7), juuni—juuli 1939, lk. 355.

[3] „Eesti Statistika" nr. 220 (3), Tallinn, 1940, lk. 109.

[4] Isikumaksu ehk 1938. aasta vallaseaduse järgi — kogukonna maksu — võeti valla kodanikelt 20—60 aasta vanuseni, vastavalt valla elanike arvule. Isikumaks oli seda kõrgem, mida väiksem oli vald (vt. „Konjunktuur" nr. 47/48 (10/11) 1938, lk. 550—551).

kogutuludest üksikuis valdade suurusrühmades kõikus 30,1—40,2 protsendi vahel, kusjuures isikumaks ühe elaniku kohta oli 10—12 krooni aastas. Seejuures aga maksud kinnisvaralt, mida tasus peamiselt jõukam kiht, moodustasid samal aastal ainult 14,4 protsenti valdade kogutuludest, tulumaks aga veelgi vähem — 6,8 protsenti.

Olulisemaks abiks külakodanlusele kui pidevalt palgalist tööjõudu kasutavaile maapidajaile oli kroonikursi alandamine 35 protsendi võrra, mille tulemusena põllumajandussaaduste hinnad tõusid, tööpalk aga jäi peaaegu stabiilseks.

Maakodanluse toetamiseks rakendatud abinõude süsteem ei leevendanud agraarkriisi laostavat mõju kogu põllumajandusele ega kõrvaldanud stiihiliste majandusseaduste alusel toimunud talupoegkonna kihistumise ja laostumise protsesse. Hoolimata riigivõimu vahelesegamisest majandusellu ei saavutanud kodanliku Eesti põllumajandus märkimisväärset edu. Põllumajandusliku tootmise mõningate põhinäitajate kasv, võrreldes kriisieelse tasemega, algas alles 30-ndate aastate teisel poolel.

Kodanliku Eesti kui välisturgudest sõltuva maa põllumajanduse arenemise peamiseks majanduslikuks eelduseks oli kaubatoodangu väljaveo kindlustamine. Seetõttu etendas suurt osa põllumajanduse arenemisel nii agraarkriisist väljumisel kui ka kriisijärgseil aastail sõjalise konjunktuuri kujunemine fašistlikul Saksamaal ja Teise maailmasõja ettevalmistamine imperialismi leeris.

3. Põllumajanduse arenemise iseärasusi fašistliku diktatuuri perioodil (aastad 1935—1940)

Üheks vaadeldava perioodi iseärasust määravaks teguriks on eelkõige see asjaolu, et kodanliku Eesti rahvamajandus väljus ülemaailmsest majanduskriisist nõrgenenuna, sattudes kriisieelse ajajärguga võrreldes veelgi suuremasse orjastavasse sõltuvusse imperialistlikest suurriikidest. Majanduskriisid, olles kapitalistliku tootmisviisi kõigi vastuolude vägivaldseks avaldusvormiks, ei kõrvalda neid vastuolusid, vaid paratamatult viivad nende edasisele süvenemisele ning teravnemisele. Majanduskriisid on eredaks näiteks sellest, et kapitalismi poolt

loodud tootlikud jõud on lepitamatus vastuolus olemasolevate tootmissuhetega, mille raames nad seni arenesid. Tootlike jõudude arenguvormidest on need suhted nüüd muutunud tootlike jõudude köidikuiks.

„Kriis näitab, et tänapäeva ühiskond saaks toota võrratult rohkem kogu töötava rahva elu parandamiseks minevaid saadusi, kui maa, vabrikud, masinad jne. poleks haaratud käputäie eraomanike poolt, kes saavad rahva viletsusest miljoneid."[1]

Kodanlikus Eestis mitmeid aastaid kestnud agraarkriisi peamised raskused, mis tulid kanda väiketootjate hulkadel, kiirendasid talupoegkonna diferentseerumist, kehvikute ja nõrgemate keskmike vaesumist ning laostumist. Samal ajal viis agraarkriis põllumajanduse otsesele degradatsioonile, mis väljendus põllumajandusliku tootmisvõimsuse järsus tagasiminekus, põllutööriistade ja masinate ostu ning väetiste kasutamise vähenemises, söödabaasi nõrgenemises ning selle tulemusel üldiselt põllumajandusliku tootmise olukorra halvenemises.

Teiseks vaadeldava perioodi majanduselu iseärasuseks on see, et fašistliku diktatuuri kehtestamisega Eestis (1934. aasta märtsis) algas eesti kodanluse välispoliitiline orienteerumine fašistliku Saksamaa järgi, kes neil aastail uue imperialistliku kiskjana astus otsustavasse võitlusse mitte ainult Baltimaade turgude, vaid ka kohalike rahvaste hävitamise ja selle piirkonna koloniseerimise pärast. Loomulikult kutsus see kodanluse lahkel kaasabil esile tähtsamate majandusharude, sealhulgas ka põllumajanduse allutamise Saksa sõjamajandusele, mis tugevdas veelgi Eesti koloniaalset iseloomu.

Olulist osa kodanliku Eesti majanduselu allutamisel fašistlikule Saksamaale, nagu teistelegi imperialistlikele riikidele etendasid: 1) orjastavad välislaenud ja kapitalimahutused, ehkki mõningad edusammud kodanliku Eesti majanduselus said võimalikuks ainult rahvamajanduse väliskapitalile täieliku allutamise hinnaga; 2) monopolidele allutatud väliskaubandus; 3) mitmesuguste ühistute, eriti põllumajanduslike kooperatsioonide monopoliseerimine ning allutamine finantskapitalile.

Saadud laenude ja ka kaupade väljaveo poolest (ühe elaniku kohta) oli Eestil üks esikohti kapitalistlikus maa-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 74.

ilmas. Välisvõlad kasvasid 1. aprilliks 1934. aastal 134 755 000 kroonini, sealhulgas sõjavõlad 86 686 000 krooni.[1] Siia lisandub veel eraettevõtete välisvõlgnevus. Kogu Eesti välisvõlgnevus nõukogude võimu taastamisel 1940. aastal ulatus 218 600 000 kroonini ehk 199 kroonini ühe elaniku kohta.

Eravälisvõlgnevus (kaugeltki mitte täielike andmete järgi) moodustasid 1939. aasta algul Eesti majanduses 60 400 000 krooni ning jagunesid järgnevalt (tabel 94):

Tabel 94

Eraettevõtete välisvõlgnevus 1. jaanuaril 1939. a.[2]
(miljonites kroonides)

Eraettevõtete liigid	Sisseveetud kaupade eest	Muud võlad	Kokku
Kõik ettevõtted kokku . .	32,2	28,2	60,4
sellest:			
tööstusettevõtted . . .	18,5	24,8	43,3
kaubandusettevõtted .	13,2	2,1	15,3
muud ettevõtted . . .	0,5	1,3	1,8

Seega langes üle poole Eesti majandusse investeeritud väliskapitalist kaupade sisseveole (32 200 000 krooni 60 400 000 krooni suurusest üldisest võlasummast), kusjuures Eesti firmade võlgnevus Saksamaale ületas 30-ndate aastate lõpul võlgnevuse Inglismaale. Sellest tuleneski, et eesti kodanlus, hoolimata rahvamajanduse huvidest, eksportis ainult sinna ning importis ainult sealt, nagu teda finantseerivad eksportöörid seda ette kirjutasid. Reetnud rahva huvid, juhindusid valitseva klassi esindajad seejuures põhimõttest: „Iga ekspordimaa peab oma vääringupoliitika kohandama selle maa vääringupoliitikaga, kuhu eksporditakse rohkem."[3]

Alaline valuutapuudus ja pealesurutud rahvamajanduse huvisid mittearvestavad välislaenud ning investeeringud sundisid kodanlikku valitsust nii oma tööstust kui ka põllumajandust üha rohkem ümber korraldama imperialistlike riikide ja 1930-ndate aastate teisest poolest alates

[1] Valitsusasutiste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 119.
[2] „Konjunktuur" 55/56 (6/7) Tallinn, 1939, lk. 344.
[3] Eesti kroonika 1933, lk. 34.

eriti fašistliku Saksamaa sõjamajanduse nõuete rahuldamise suunas.

Sõja ettevalmistuse teenistusse rakendatud monopolid haarasid enda kätte eelkõige strateegilise tähtsusega tooraineid tootvad tööstusharud ja maapõuevarad. Näiteks Saksamaa kontsernidele osutusid allutatuks kõik tähtsamad põlevkivitööstuse kaevandused ja utmisvabrikud. Nii toodeti 30-ndate aastate lõpul ligi 80 protsenti põlevkiviõli Saksa monopolidele kuuluvates ettevõtetes. Ajavahemikul 1933.—1938. a. kasvas põlevkiviõli väljavedu 6 180 tonnilt kuni 62 405 tonnini,[1] kusjuures 90 protsenti sellest strateegiliselt tähtsast toorainest eksporditi Saksamaale.

Kodanliku Eesti järkjärguline rakendamine hitlerliku sõjamajanduse teenistusse, majanduskriisile järgnenud aastail (1933—1939), avaldus Saksamaa osatähtsuse suures ning pidevas tõusus Eesti väliskaubanduses (tabel 95).

Tabel 95

Sissevedu Eestisse (aastatel 1933—1939)[2]

	1933. a.		1935. a.		1938. a.		1939. a.	
	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides
Saksamaa	8 793	22,5	18 065	26,3	33 366	31,1	38 409	37,9
Inglismaa	7 037	18,0	13 052	19,0	19 175	17,9	16 525	16,3
USA . .	4 152	10,6	7 849	11,4	8 801	8,2	7 792	7,7
NSV Liit .	1 760	4,5	2 394	3,5	5 225	4,9	5 110	5,0

Tabel 96

Väljavedu Eestist (aastatel 1933—1939)[3]

	1933. a.		1935. a.		1938. a.		1939. a.	
	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides	tuhandetes kroonides	protsentides
Saksamaa	9 655	21,2	15 500	22,5	32 676	31,4	42 147	35,6
Inglismaa	16 891	37,1	27 894	40,5	35 341	34,0	30 746	26,0
USA . .	1 995	4,4	1 966	2,9	4 615	4,4	6 575	5,6
NSV Liit .	1 137	2,5	1 690	2,5	4 349	4,2	5 896	5,0

[1] „Väliskaubandus" — vastavate aastate väljaanded.
[2] Sealsamas.
[3] Sealsamas.

Nagu nähtub tabelist, kasvas kodanliku Eesti väliskaubandus fašistliku Saksamaaga ajavahemikul 1933—1939 umbes 4,4 korda, Inglismaaga aga samal ajal vaid 20,7 protsenti.

Olles pärast pikaajalist teravat konkurentsi esikohalt tõrjunud vana imperialistliku Inglismaa, moodustas fašistlik Saksamaa 1939. aastal 36,7 protsenti kodanliku Eesti väliskaubanduse üldkäibest (25,1 protsendi vastu 1934. aastal), Inglismaa osa aga langes samal ajal vastavalt 31,5 protsendilt 21,5 protsendini.

Saksamaale väljaveetavate kaupade hulka (välja arvatud loomakasvatussaadused) kuulusid peamiselt strateegilise tähtsusega toorained ja poolfabrikaadid.

Nii saadi Saksamaal turustatud kaupadest 1938. aastal 32 700 000 krooni, millest karjasaadused moodustasid 11 800 000 krooni (36 protsenti kogu väljaveost), sellest: või 9 800 000 ja munad 1 600 000 krooni. Põlevkiviõli veeti Saksamaale 4 300 000 krooni (13,2 protsenti), metsamaterjale 3 500 000 krooni (10,7 protsenti), tekstiiltooraineid 1 300 000 krooni (4,0 protsenti) ja tekstiiltööstussaadusi 2 360 000 krooni (7,1 protsenti) ulatuses.[1]

Eesti kui agraarmaa ostis Saksamaalt peamiselt valmistööstussaadusi ning tarbekaupu.

Kaubanduslike suhete kasv Saksamaaga ei tähendanud veel kaugeltki Inglismaa väljalülitamist kodanliku Eesti väliskaubanduse süsteemist, eriti piimasaaduste väljaveo osas. Nii veeti 1938. aastal kogu Eesti võiekspordist Inglismaale 62,7 protsenti, Saksamaale ainult 36,9 protsenti ja teistesse riikidesse 0,4 protsenti. Seejuures ületas väljavedu Inglismaale rohkem kui poole võrra sisseveo.

Saksamaa, nagu teistegi imperialistlike riikide väliskaubandus oli ilmselt röövelliku iseloomuga. Surudes peale koloniaalset tüüpi kahjulikke kaubanduslepinguid nn. kliiring-arve näol, muutis fašistlik Saksamaa väliskaubanduse Eesti majandusliku orjastamise ja töötava rahva ekspluateerimise vahendiks, mis avaldub muuseas ka järgnevalt toodud väliskaubanduse bilansis (tabel 97).

Näeme, et viie aasta kestel kolmel juhul lõppes Eesti väliskaubanduse bilanss Saksamaaga passiivse saldoga, kusjuures sissevedu ületas väljaveo umbes 3 000 000 krooni ulatuses. Kuid kodanlikul Eestil puudusid valuuta saamise

[1] „Väliskaubandus", 1938. a., vihk XXI, Tallinn, 1939, lk. 9.

Kodanliku Eesti väliskaubanduse käive Saksamaaga (1935.—1939. a.) tuhandetes kroonides

Näitajad	1935. a.	1936. a.	1937. a.	1938. a.	1939. a.
Väljavedu . .	15 500	18 695	32 356	32 676	42 147
Sissevedu . . .	18 065	25 849	28 977	33 366	38 409
Üldine käive . .	33 565	44 544	61 333	66 042	80 556
Saldo	— 2 565	— 6 854	+ 3 379	— 690	+ 3 738

võimalused Saksamaalt ka aktiivse bilansiga lõppenud aastail, kuna väljaveo ülejäägid jäeti erilise kaubalepingu alusel nn. kliiring-arvele Saksa Riigipangas eelseisvate maksete kustutamiseks. See tähendas, et väike Eesti finantseeris tegelikult võimsa suurtööstusega fašistlikku Saksamaad.

Tähtsaks vahendiks väiketootja ekspluateerimisel kodanliku Eesti sise- ja väliskaubanduse süsteemis ning põllumajanduse allutamisel kapitalistlikele monopolidele oli põllumajanduslik kooperatsioon.

Nii oma olemuselt kui ka eesmärkidelt on kooperatsioonil kodanlikus ühiskonnas ilmselt klassiiseloom. Kapitalismi tingimustes otsib väiketootja instinktiivselt väljapääsu oma raskest olukorrast iga liiki kooperatsioonides, olles mitteteadlik sellest, et need kapitali valitsemise olukorras ei kaitse väikemajapidamist laostumise eest ega suurenda tema konkurentsivõimet suurtootmisega. Kooperatsioon võib talupoega teatud määral kaitsta kaupmehevahendaja eest, kuid mitte kapitali võimutsemise eest.

Kooperatsiooniliikumise ajalugu tunneb mitmesuguseid utoopilisi ja reaktsioonilisi teooriaid, mis olid suunatud eraomandusele rajatud mahajäänud väikemajapidamise jäädvustamisele ja maatöörahva eraldamisele kapitalistliku korra vastu peetavast revolutsioonilisest võitlusest.

Ka Eestis, kus kooperatsiooniliikumine sai alguse juba möödunud sajandil, levisid väikekodanlikud teooriad kooperatsiooni kasulikkusest ning tema suurest osatähtsusest kapitalistliku korra sotsiaalmajanduslikul ümberkujundamisel. Nii kirjutas A. Tammann, üks tuntumaid ühistegevuse tegelasi Eestis, et „ühistegevus seab oma sihiks praegust kapitalistlist ilmakorda parandada töötavate kihtide kaitse kaudu kapitali ülevõimu vastu"[1].

[1] A. Tammann, „Ühistegevus", I vihk, Tartu, 1924, lk. 23.

Marksismi-leninismi klassikud tõestasid veenvalt, et kooperatsioon on proletariaadi ja töötava talurahva klassivõitluse üks ajalooliselt kujunenud vorme ekspluateerimise ja kapitali ülevõimu vastu. Seejuures näitasid nad, et kooperatiivid on töörahva hulkadele kasulikud ainult siis, kui „nad on tööliste endi loodud ja ei sõltu ei valitsusest ega kodanlastest"[1].

Arendades edasi Marxi seisukohti kooperatsiooniküsimuses, näitas Lenin, et kooperatsioon kodanlikus ühiskonnas, eriti imperialismi tingimusis, muutub paratamatult kapitalistliku süsteemi lahutamatuks koostisosaks ning kasvab viimasega kokku.

Antud iseloomustus kooperatsiooni sotsiaalmajanduslikust olemusest kapitalistliku ühiskonna majandussüsteemis on täiel määral kehtiv kooperatsiooni kohta ka kodanlikus Eestis.

Rikastunud töötavate talupoegade ja linnaelanike — tarbijate ekspluateerimise teel ning koondanud riigi abil enda kätte laenudena suured kapitalid, kindlustas kooperatsioon kodanlikus Eestis endale monopoolse seisundi paljudel majanduselu aladel, eriti põllumajandussaaduste töötlemises ja turustamises, osaliselt aga ka kaubanduses ja krediidisüsteemis.

Hoolimata üle maa levinud mitmesuguste ühistute laialulatuslikust võrgust oli töötava talurahva hulkade osavõtt kooperatsioonidest siiski piiratud juba kõrgete osamaksude tõttu. Nii näiteks kõikus kartuliühistute osamaks 50 ja 200 krooni vahel. Isegi sellises massilises kooperatsioonis, nagu piimaühistud, oli 1938. aasta algul 300 ühistu kohta kõigest 32 000 liiget ehk 59 protsenti piimatoojate üldarvust.[2]

1937. aastal moodustasid ühistegelike krediidiasutuste liikmete üldarvust (77 550) üle 30% majaomanikud, kaupmehed, töösturid ja igasugused riigiametnikud. Ühistegeliku Keskpanga liikmeks vastuvõtmise minimaalne osamaks oli küll 100 krooni, kuid seejuures andis üks osamaks ühekordse õiguse 1000 krooni ulatuses krediiti saada. Krediidimäära ületamisel tuli paratamatult suurendada ka osamaksu. Esinduse norm keskpanga üldkoosolekul ning pangaorganite valimisel sõltus osamaksude

[1] K. Marx ja F. Engels, Teosed, 15. kd., lk. 282.
[2] „Konjunktuur" nr. 57/58 (8/9), Tallinn, august 1939, lk. 440.

Tabel 98

Ühistute arv, nende oma- ja võõrkapital

Ühistu nimetus	Ühistute arv			Liikmete arv 1. jaan. 1939. a.	Tuhandetes kroonides 1. jaan.					
					omakapital		võõras kapital		kasum	
	1919. a.	1925. a.	1940. a.		1926. a.	1939. a.	1926. a.	1939. a.	1926. a.	1939. a.
1. Krediidiühistud .	97	138	217	82 800	1 429,8	8 000,0	11 478,8	81 354,1	204,8	762,3
2. Kindlustusseltsid	324	361	347	69 680	202,0	2 208,9	546,6	3 160,6	64,9	227,5
3. Kaubandusühistud	192	250	213	51 720	1 892,6	3 804,2	8 638,6	12 496,4	217,0	568,2
4. Piimaühistud . .	84	317	317	34 740	1 062,8	4 044,5	3 947,2	5 149,0	459,7	253,9
5. Kartuliühistud . .	4	77	84	1 580	319,5	532,2	464,1	1 551,1	15,3	31,0
6. Masinaühistud .	173	516	575	10 000	1 374,4	1 177,6	771,7	695,1	112,6	79,0
7. Turbaühistud . .	11	135	857	22 500	97,1	99,0	157,7	153,3	2,7	11,3
8. Muud ühistud . .	—	78	339	8 620	17,8	3 505,3	13,5	6 264,4	1,4	102,5
	885	1 872	2 949	281 640	6 396,0	23 371,7	26 018,2	110 824,0	1 078,4	2 035,7

arvust: kümme osamaksu üle ühe kohustusliku osamaksu andsid õiguse saata kaks esindajat, kakskümmend üks osamaksu — kolm esindajat jne. Mõistagi andis see aktsiaseltse matkiv kooperatsiooni valitsemise moodus suurema võimu peamiselt jõukama kihi kätte.

1930-ndate aastate lõpuks väljakujunenud ühistegevuse süsteemist kodanlikus Eestis, üksikute ühistute liikmete arvust ning neile kuuluvast kapitali mahust saame ettekujutuse tabelist 98.

Nagu nähtub tabelist 98, iseloomustab kõiki tähtsamaid ühistuid oma- ja võõra kapitali pidev kasv. Nii näiteks kasvas krediidiühistutes rakendatud võõras kapital 11 478 800 kroonilt 1926. aastal kuni 81 354 100 kroonini 1939. aastal (s. o. rohkem kui 7 korda) peamiselt hoiuste näol, omakapital aga sama aja jooksul 202 000 kroonilt 2 208 900 kroonini (s. o. rohkem kui 11 korda).

Ühispankadesse ja krediidiühistutesse kogunenud summasid kasutati töörahva ekspluateerimiseks, kuna suur osa ühistegelikust kapitalist läks kapitalistlike eraettevõtete krediteerimisele. Ühistegeliku Keskpanga poolt eraisikutele ja -asutustele antud laenude osatähtsus kasvas 11,6 protsendilt (1932. aastal) 37,2 protsendini (1938. aastal) laenude üldsummast.[1] See asjaolu lükkab vastuvaidlematult ümber kodanluse poolt levitatud „teooria" kooperatiivkapitalist kui „rahva teenrist".

Analüüsides laenu- ja hoiukassade osa imperialistlikes riikides, kirjutas Lenin, et „käsutavad hoiukassade miljardilisi kapitale tegelikult lõppude lõpuks *samad* pangakapitali magnaadid"[2].

Ühistegelike piimaühistute osatähtsust ning nende monopoolset seisundit piima töötlemisel iseloomustavad tabelis 99 toodud andmed.

Seega oli 1939. aastaks piimaühistute süsteemi koondatud 91,6 protsenti üldisest piimatööstuse piima läbikäigust ja 96,0 protsenti võitoodangust.

Vaadeldavat perioodi iseloomustab riigivõimu vahelesegamise kasv majandusellu, sealhulgas ka ühistute tegevusse. Et lõplikult monopoliseerida tähtsamate põllumajandussaaduste väliskaubandust ja allutada see välismai-

---

[1] П. Богданов, Очерк кооперативного движения. Таллин, 1940, lk. 230.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 203.

Tabel 99

Ühistute ja eraettevõtete osatähtsus võitööstuses[1]

Aastad	Ühistute arv	Piima läbikäik				Kokku	Võid toodeti				Kokku ts
		ühistuis		eraettevõtteis			ühistuis		eraettevõtteis		
		ts	%	ts	%		ts	%	ts	%	
1930 .	330	3 423 474	88,2	456 416	11,8	3 879 890	139 395	89,6	16 095	10,4	155 490
1934 . .	279	2 896 289	90,3	309 618	9,7	3 205 907	116 758	92,7	9 132	7,3	125 890
1939 .	233	4 115 455	91,6	375 817	8,4	4 491 272	161 615	96,0	7 620	4,0	169 235

[1] „Eesti Põllumajandus" XVIII, 1939, Tallinn, 1940, lk. 144.

sele finantskapitalile, asutati terve rida suuri monopolistlikke keskliite, allutades neile üle maa laialipillatud sajad ühistud.

Eelkõige monopoliseeriti kolme tähtsaima põllumajandussaaduse — või, peekoni ja kanamunade — väljavedu. Selleks loodi endiste omavahel konkureerivate ühistegelike keskorganisatsioonide ja eraettevõtete asemele kolm ühistute keskliitu, kellele anti seadusega vastavad monopoliõigused.

Piimaühingute Keskliit „Võieksport" asutati 6. aprillil 1936. aastal „Või väljaveo korraldamise seaduse" (RT 1936, 30, 197) alusel, mille kohaselt likvideeriti senised ühistegelikud või väljaveo keskused — „Estonia" ja Eesti Piimaühingute Liit ning või väljaveo ainuõigus omistati „Võiekspordile". Erinevalt kooperatiivühingute juhtivate organite moodustamise põhimõttest määrati Keskliidu „Võiekspordi" esimees ja pool juhtivate organite liikmeist kodanliku valitsuse poolt.

„Võieksport" oli tüüpiline finantskapitalile täielikult allutatud monopolistlik ühing, kes konkurentsi tundmata dikteeris siseturul nii piimasaaduste kokkuostu- kui ka müügihinnad. Selle monopolistliku ühingu majanduslikust võimsusest, kellele olid nüüd allutatud kõik piimaühistud koos koorejaamadega, annab ettekujutust juba see, et Keskliidu piimasaaduste läbimüügi summa 1938. aastal moodustas 28 000 000 krooni. Peale selle oli samal aastal piimaühistutele müüdud masinaid ja seadmeid üle 1 500 000 krooni.[1]

Linnusaaduste Tootjate ja Müügiühingute Keskliit „Eesti Munaeksport" loodi 10. veebruaril 1937. aastal „Kanamunade väljaveo korraldamise seadusega" (RT 12, 1937), kellele anti linnusaaduste väljaveo ainuõigus. „Eesti Munaekspordi" poolt organiseeriti 1 428 kanamunade vastuvõtupunkti. 1937. aastal eksporditi 40 375 240 kanamuna, nendest Saksamaale 83,6 protsenti, Inglismaale 14,4 protsenti ja Šveitsi 2 protsenti.[2]

Samadel põhimõtetel oli monopoliseeritud ka elus- ja tapetud sigade ning sealihasaaduste eksport. Kodanluse valitsuse poolt 12. veebruaril 1937. aastal väljaantud „Eksporttapamajade tegevuse korraldamise seaduse"

---

[1] Eesti Ühistegevuse Aastaraamat II, 1938, Tallinn, 1940, lk. 78—79.
[2] Eesti Ühistegevuse Aastaraamat I, 1927, Tallinn, 1939, lk. 206.

(RT 1937, 13, 107) alusel loodi ühing „Eesti Lihaeksport", kellele anti väljaveo ainuõigus nimetatud alal. Ühingu üldine kaubakäive moodustas 1938. aastal 19 800 000 krooni, sellest eksport 13 300 000 krooni (1937. a. 7 976 199 krooni) ja sisekaubandus 6 500 000 krooni.[1]

Konkurentsi täielik kõrvaldamine andis fašistliku valitsuse poolt monopolide juhtideks määratud ärimeestele õiguse teostada põllumajandussaaduste osas niisugust hindade poliitikat, mis kindlustas maksimaalse kasumi saamise. Kuna tootjale tehti piima hind piimaühistu poolt teatavaks ja tasu selle eest maksti alles pärast turustamist, siis võisid piimaühistute juhid ning eksportöörid äriliste kulude mahaarvamise järele saadavat kasumit kasutada mitmesugusteks mahhinatsioonideks oma huvides. See oligi üheks põhjuseks, miks nii ühistute raamatupidamises kui ka ametlikus kirjanduses pole valgustatud põllumajandusühistute poolt saadava kasumi suuruse ja jaotamise küsimusi.

Põllumajandussaaduste turustamiseks loodud monopolide rikastumist väiketootjate ja tarbijate arvel näitavad muuseas ka omakapitali iga-aastased juurdekasvud. Nii näiteks moodustas ühingu „Eesti Lihaeksport" omakapitali juurdekasv 1938. aastal (s. o. tema teisel tegevusaastal) 566 995,91 krooni ehk ümmarguselt 26 protsenti aasta algsummast.[2] Kuna liikmete arv jäi endiseks, siis järelikult ei saanud omakapital nii suures ulatuses kasvada üksnes osa- ja sissemaksude arvel. Kuid ametlikud andmed selle kohta puuduvad. Varemalt töötanud piimaühistute Keskühistu „Estonia" 1933. a. ametlikus aruandes moodustas puhaskasu 9 453 678 krooni suuruse käibekapitali juures ainult 264 krooni 39 senti. 1938. a. aruandes näidati 31 478 233,98 krooni suuruse käibekapitali juures kasusummana ainult 68 589,6 krooni ehk 0,21% käibest.[3] Kooperatiivtegelastele polnud kasulik aga näidata aruandeis tegelikku olukorda. Kooperatsiooni arvel rikastusid kõik selle tehinguist osavõtjad, alates ühistute juhatajatega ja lõpetades rahvusvahelise turu ärituusadega.

Rööbiti tähtsamate põllumajandussaaduste turustamise

---

[1] Eesti Ühistegevuse Aastaraamat II, lk. 81.
[2] Sealsamas.
[3] „Eesti Bolševik" nr. 5, 1947. a., lk. 66.

monopoliseerimisega säilitati täiel määral ka kriisijärgseil aastail kehtestatud riiklike juurdemaksude ja eksportpreemiate süsteem, kui üks tähtsamaid maakodanluse finantseerimise vorme, ehkki see end majanduslikult mingil määral ei õigustanud.

Kodanluse ideoloogid nimetasid riiklikku majandusalast seadusandlust, mis oli suunatud tööstuse ja põllumajanduse allutamisele välismaisele monopolistlikule kapitalile, rahvamajanduse „planeerimiseks" ja „reguleerimiseks". Mitmesugused riigivõimu poolt majanduslikku ellu vahelesegamise vormid kapitalismi üldkriisi tingimusis tõendavad veel kord seda, et kodanlik riik valitsevate klasside käes on ainult töötajate ekspluateerimise ja isenda rikastamise tööriistaks.

Fašistliku valitsuse poolt teostatud abinõud osutusid tõhusaks toeks jõukamatele majapidamistele nii agraarkriisist väljumisel kui ka nende edasisel arendamisel. See oligi üheks põhjuseks, et tähtsamad kriisieelsed põllumajandusliku taastootmise majanduslikud näitajad 30-ndate aastate lõpul ületati peamiselt kulaklik-kapitalistlike majandite arvel.

Põllumajanduse arengut neil aastail (1936—1939) mõjutasid peale selle veel seoses Teise maailmasõja ettevalmistamisega kujunenud põllumajandussaaduste hindade konjunktuur ning soodsamate realiseerimistingimuste kujunemine maailmaturul. Nii oli põllumajandussaaduste väljavedu 1939. aastal 62 400 000 krooni ehk 52,8 protsenti kogu väljaveost 20 600 000 krooni vastu 1933. aastal, mis tolleaegseis väliskaubanduse üldise languse tingimusis moodustas 45,2 protsenti väljaveost.

Väljaveetavate põllumajandussaaduste hulka kuulusid ka neil aastail peamiselt piimasaadused, eelkõige või. Võitoodangu ja või väljaveo kohta saame ülevaate tabelist 100:

Tabel 100

Või väljavedu
(tonnides)

Aastad	Piimatalitustes toodeti võid	Veeti välja		Realiseeriti siseturul
		kokku	%	
1925—1929	10 737	9 725	91	1 012
1930—1934	14 053	12 077	86	1 976
1935—1939	15 481	12 710	82	2 771
1939	16 924	13 845	82	3 079

30-ndate aastate lõpul oli üksikute riikide osatähtsus või ekspordis järgmine:

	1938		1939	
	tünni	%	tünni	%
Inglismaa	181 793	62,7	154 630	56,7
Saksamaa	106 945	36,9	108 254,5	39,7
NSV Liit	—	—	5 900	2,2
Muud	1 262	0,4	3 784	1,4
Kokku	290 000	100	272 568,5	100

Toodud andmetest nähtub, et peamiseks võiostjaks kuni kodanluse Eesti eksisteerimise viimase aastani jäi endiselt Inglismaa, ehkki või väljavedu Saksamaale mõnevõrra suurenes.

Peale või veeti 1939. aastal välja 330 103 kg juustu, 4 939 438 kg piima, 110 100 kg piimapulbrit ja 53 361 kg koort.[1]

Teistest loomakasvatussaadustest veeti ajavahemikul 1929/30—1938/39 välja 543 tonni veiseliha, 2 786 tonni sealiha, 334 tonni lambaliha aastas. Liha väljavedu 1938/39. aastal võrreldes 1929/30. aastaga suurenes 83,0% võrra. Nii liha kui ka teiste põllumajandussaaduste väljaveo suurenemine toimus peamiselt töötava rahva tarbimise alandamise arvel. Sealiha toodang näiteks vähenes 35 324 tonnilt 1929/30. aastal kuni 30 443 tonnini 1938/39. aastal, väljavedu samal ajal aga suurenes 1 111 tonnilt kuni 2 529 tonnini, s. o. rohkem kui kahekordselt, kusjuures sealiha tarbimine ühe elaniku kohta aastas langes 30,8 kg-lt kuni 24,6 kg-ni. Üldse aga vähenes liha tarbimine ühe elaniku kohta mainitud ajavahemikul 54,6 kg-lt kuni 48,7 kg-ni.[2]

Põllumajandussaaduste väljaveo struktuurist ja mahust ajavahemikul 1930—1939 annab kokkuvõtliku ülevaate tabel 101.

Tabeli analüüsimisel on oluline ära märkida, et peaaegu kõigi põllumajandussaaduste väljaveo üldises mahus saavutati 1930-ndate aastate lõpuks (välja arvatud üksikud eksportkaubad, nagu kartul, elusloomad, munad jne.) vaid kriisieelne tase. See iseloomustab nii kogu- kui ka

[1] Põllutöökoja aastaraamat VIII, 1939/40, Tallinn, 1940, lk. 150.
[2] „Eesti Põllumajandus", XVIII, 1939, Tallinn, 1940, lk. 37.

Tähtsamate põllumajandussaaduste väljavedu ajavahemikul 1930—1939

(tonnides)

	1930—1934	1935	1936	1937	1938	1939
Rukis	4 461	21 276	14 580	232	10 040	19 192
Kartul	13 273	12 889	17 155	23 830	19 899	9 875
Peekon ja muu sealiha	3 036	3 475	2 680	2 132	2 205	3 010
Muu liha ja lihakaup	717	1 467	1 898	1 375	1 457	1 634
Või	12 077	10 838	10 955	13 180	14 732	13 845
Munad (tuh. tk.)	25 118	48 013	43 742	40 375	40 856	49 428
Lina	3 657	4 241	6 535	4 338	5 293	4 969
Hobused (arv)	468	923	543	631	245	15
Veised (arv)	792	1 708	2 401	1 156	12	6 041
Sead ja põrsad (arv)	3 800	28 879	48 529	34 017	81 481	106 959

kaubatoodangu aeglast kasvu, kuigi põllumajandussaaduste eksport rahalises väljenduses kroonikursi languse tõttu kasvas 43 400 000 kroonilt 1930. aastal kuni 62 400 000 kroonini 1939. aastal.

Kriisijärgsete aastate suhteliselt soodsamaid põllumajandussaaduste realiseerimise tingimusi välisturul püüti loomulikult igati ära kasutada tootmise laiendamiseks maakodanluse huvides. „Praeguse silmapilgu käsk on: tootmist tuleb jätkata täie hooga, kuna saame müüa niipalju kui meil aga anda on võrdlemisi kõrge hinnaga,"[1] rääkis põllutööminister A. Tupits, püüdes veenda talupoegi, kes pikaajalise agraarkriisi tõttu olid kaotanud usu põllumajandussaaduste realiseerimise võimalustesse.

Maailmaturu konjunktuuri mõju loomakasvatuse arenemisele ilmnes eelkõige kariloomade teatud arvulises kasvus (tabel 102).

Nagu tabelis 102 toodud andmetest nähtub, toimus kõigi kariloomade arvuline vähenemine agraarkriisi mõjul kuni 1937. aastani. Võrreldes vaadeldaval ajajärgul loomade arvulist muutumist, näeme, et 1939. aastal oli üldine veiste arv madalam isegi 1935. aasta tasemest.

[1] „Päevaleht" nr. 73, 16. märtsil 1940. a.

Loomade arv 1935.—1939. a.

	Hobused		Veised				Lambad		Sead	
			Kokku		Lehmad					
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
1935	217 810	100	725 400	100	402 660	100	593 150	100	289 190	100
1936	215 910	99,1	731 120	100,8	398 750	99,0	584 040	98,5	244 560	84,6
1937	209 120	96,0	638 920	88,1	446 470	110,9	650 540	109,7	379 270	131,1
1938	219 020	100,6	660 890	91,1	451 670	112,2	649 730	109,5	384 580	133,0
1939	218 669	100,4	706 131	97,3	480 380	119,3	695 733	117,3	442 093	152,9

Hoolimata teatud edusammudest tõuparanduse ja zootehniliste abinõude rakendamise alal jäi lehmade keskmine aastane piimatoodang ka 30-ndate aastate teisel poolel suhteliselt madalale tasemele, ületades kontrollkarjade aastase piimatoodangu sõjaeelse taseme (milleks 1912/13. aastal oli 1 922 kg ühe lehma kohta[1]) umbes 100—200 kg võrra.

Tabelis 103 toodud andmed näitavad, et keskmises piimatoodangus ühe lehma kohta ei toimunud 30-ndate aastate kestel olulisi muudatusi. See tähendab, et 20-ndate aastate lõpuks oli kodanliku Eesti ajakirjanduses igati üleskiidetud piimakarja produktiivsuses saavutatud tase, mida kehtivate agraarsuhete tingimusis ei suudetud enam märkimisväärselt ületada, kuigi see enamarenenud kapitalistlike maadega võrreldes oli äärmiselt madal. Nii näiteks oli Taanis keskmine aastane piimatoodang ühe lehma kohta sel ajal 3 200 kuni 3 500 kg.

Piimakarja madala produktiivsuse peamiseks põhjuseks oli vastava söödabaasi puudumine. „Loomade arv põllumajandusliku maa kohta on meil veel võrdlemisi väike, kuid tegelikult ei suudetud aga sedagi arvu loomi sööta korralikult... Selle tagajärjel, et suur osa karjadest ei saa vajalisel kogusel ega vastava väärtusega sööta, on meil valdava osa karjade piimatoodang madal."[2]

Söödaprobleemi ei suudetud lahendada ka sisseveo arvel, kuna agraarkriisijärgseil aastail loomasaaduste hinnad maailmaturul jäid püsima suhteliselt madalale tasemele, jõusöötade hinnad aga, vastupidi, tõusid, mistõttu loomasaaduste ja jõusöötade „hinnakääride" suhe laienes nii, et jõusöötade ulatuslikum kasutamine muutus mittetasuvaks.

Välisturule kohandatud põllumajandus nii oma külvipindade struktuuri kui ka söödateravilja saakide poolest ei olnud suuteline kindlustama loomakasvatust vajaliku söödaga. Nii näiteks ajavahemikul 1935—1939 jäi söödateravilja tootmine põllumajandusloomade arvulise kasvu tingimusis keskmiselt isegi madalamale tasemele 1930.—1934. aastaga võrreldes. Peaaegu samale tasemele jäi ka söötühikute kogus ühe loomaühiku kohta (vt. tabel 103).

---

[1] „Konjunktuur" nr. 67/68 (6/7), 1940, lk. 370.
[2] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), 1940, lk. 173.

Piimatoodang ja loomasööt

Põllumajandus-aastad	Lehmade arv	Piima-toodang (t)	Piima-toodang keskmiselt ühe lehma kohta aastas (kg)	Aastad	Söödatera-vili (milj. kg)	Loomasööda sissevedu (kg)	Tsentner söötühikut ühe loomaühiku kohta*
1930—1934	422 840	802 000	1898	1930—1934	298	2 645 637	10,5
1935—1939	421 260	884 200	2099	1935—1939	294	5 381 633	10,7
1935/36	402 660	803 307	1995	1935	274	3 014 896	9,6
1936/37	398 750	838 571	2103	1936	246	4 902 931	10,4
1937/38	446 470	975 537	2185	1937	272	7 169 864	10,6
1938/39	451 670	987 800	2187	1938	336	6 557 591	12,4
1939/40	465 000	907 000	1950	1939	343	5 262 886	10,3

* Odra söötühikutes ilma kartuli ja haljassöödata

Seoses toiduteraviljakasvatuse suuna teostamisega põllumajanduses, ei andnud kodanluse poolt kiidetud abinõude süsteem Esimese maailmasõjani saavutatud tasemega võrreldes siiski märkimisväärseid tulemusi nii külvipindade laiendamisel kui ka hektarisaakide tõstmisel.

Et saada ülevaadet taimekasvatuse alal toimunud muudatustest, toome eelkõige kõlvikute järgi maa kasutamist iseloomustavad andmed (tabel 104).

Tabel 104

Majandite maa jaotumine kasutusalade järgi[1]

	Põllu-aia-maa ha-tes	Heina-maa ha-tes	Karja-maa ha-tes	Metsa-maa ha-tes	Muu pindala ha-tes	Kokku ha-tes
1925	1 010 409	893 664	737 865	148 628	278 956	3 068 922
1929	1 031 564	910 417	709 890	160 104	281 774	3 093 749
1939	1 117 811	931 967	694 815	188 498	246 474	3 179 438
			%-des			
1925	32,9	29,1	24,1	4,8	9,1	100
1929	33,4	29,4	22,9	5,2	9,1	100
1939	35,1	29,3	21,9	5,9	7,8	100

Nii looduslikest kui ka ühiskondlikest maa kasutamise viisidest tingituna oli Eestis rohkesti säilinud liigniiskuse all kannatavaid maid. Seda iseloomustab juba asjaolu, et umbes kolmest miljonist hektarist põllumajanduslikust maast, mis moodustas $^2/_3$ kogu riigi pindalast, oli põllu- ja aiamaad vaid vähe üle ühe kolmandiku. Ülesharimist ootas peaaegu 1 500 000 hektarit maad. Kuid nii uudismaade harimine kui ka kõik maaparandustööd, nagu nägime, toimusid aeglaselt. Nii suurenes põllu- ja aiamaa pindala 1925.—1939. a. kõigest 107 402 hektari võrra, mis tähendas keskmiselt vaid seitsme tuhande hektarilist juurdekasvu aastas. 1939. aastaks suurenes põllu- ja aiamaa pindala sõjaeelse katastri andmetega (1 024 800 hektarit) võrreldes vaid 92 884 hektari ehk 8 protsendi võrra. Külvipinna laienemine 822 716 hektarilt 1925. aastal kuni 992 702 hektarini 1939. aastal toimus peamiselt kesa ja söötide all oleva pindala vähenemise arvel (vt. tabel 105).

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, 1940, lk. 139.

Külvipindade struktuuri dünaamika[1]

	1925		1929		1939	
	ha-tes	%	ha-tes	%	ha-tes	%
1. Toiduteraviljad:	181 063	17,9	170 666	16,6	234 692	21,0
Rukis	154 791	15,3	133 323	12,9	150 939	13,5
Talinisu	10 904	1,1	10 660	1,1	31 432	2,8
Suvinisu	9 626	0,9	22 678	2,2	43 998	3,9
Tatar, hernes	5 742	0,6	4 005	0,4	8 323	0,8
2. Söödateraviljad:	323 831	32,1	328 446	31,8	355 421	31,8
Oder	114 820	11,4	113 893	11,0	84 063	7,5
Kaer	150 303	14,9	150 288	14,6	144 724	13,0
Segavili	58 708	5,8	64 265	6,2	126 634	11,3
3. Põldheinad:	179 255	17,7	228 029	22,1	256 886	23,0
Seemneks	6 636	0,6	6 536	0,6	5 420	0,5
Heinaks	141 162	14,0	187 793	18,2	220 819	19,8
Suviseks söödaks	31 457	3,1	33 700	3,3	30 647	2,7
4. Muud kultuurid:	138 567	13,7	126 237	12,2	145 703	13,0
Kartul	68 921	6,8	61 703	6,0	89 506	8,0
Lina	45 660	4,5	31 935	3,1	23 064	2,0
Söödajuurviljad	5 415	0,6	7 841	0,7	10 914	1,0
Köögivili ja teised kultuurid	18 571	1,8	24 758	2,4	22 219	2,0
Kokku külvipinda	822 716	81,4	853 378	82,7	992 702	88,8
5. Kesa	151 671	15,0	140 845	13,7	110 562	9,9
6. Sööt	36 022	3,6	37 341	3,6	14 547	1,3
Kokku põllu- ja aiamaad	1 010 409	100	1 031 564	100	1 117 811	100

[1] „Konjunktuur" nr. 57/58 (8/9), Tallinn, 1939, lk. 381.

1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli teraviljade all 590 024 hektarit põllumaad, mis ületas 1913. aasta külvipinna 25 protsendi võrra. Mis puutub aga teraviljade külvipinna struktuurisse, siis toiduteraviljade all oli samal aastal kokku 234 642 hektarit ehk 21 protsenti kogu põllumaast ja 39,8 protsenti teravilja üldisest külvipinnast, mis ületas 1913. aasta toiduteravilja külvipinna 32 protsenti.[1]

Teraviljade ja teiste põllumajanduslike kultuuride külvipinnas toimunud muudatusi iseloomustavad andmed tabelis 105.

Nagu selgub tabelist, olid rukki, eriti aga nisu, segavilja, kartuli, söödajuurikate ja põldheina külvipinnad 1930-ndatel aastatel mõnevõrra laienenud, odra, kaera ja lina külvipinnad aga samal ajal vähenesid. Segavilja kui tähtsama söödakultuuri külvipinna kasv toimus peamiselt odra väljatõrjumise arvel.

Külvipindade kõrval oli samuti tagasihoidlik ka tähtsamate põllukultuuride hektarisaakide kasv. Seda põhjustas osaliselt suhteliselt madal looduslik maaviljakus Eestis ning samuti sajandeid kestnud ebaratsionaalse kasutamise tõttu välja kurnatud maapind. Seepärast võis põldude viljakust siin säilitada ja tõsta ainult tootmise pideva intensiivistamise teel, mis kapitalismi tingimusis avaldub eelkõige täiendavate kapitalide (masinate, väetiste jms.) mahutamises suuremal või väiksemal maatükil, rohkem tööd nõudvate kultuuride kasvatamises, palgatöö kasutamise suurendamises jne. V. I. Lenin märkis, et „andmed väetisele tehtud kulutuste kohta ning tööriistade ja masinate väärtuse kohta on põllumajanduse intensiivsuse astme kõige täpsemaks statistiliseks väljenduseks"[2].

Lisaks piiratud kapitaalmahutustele ning puudulikule maaharimisele kodanlikus Eestis oli ka põldude väetamine puudulik, eriti kehvikute ja osaliselt ka keskmike majandites. Üldiselt madal kariloomade arv väikemajapidamistes ei võimaldanud rahuldada taimekasvatuse vajadusi orgaanilise väetise järele. Nii oli 1939. aastal 62 360 majandit ehk 44,5 protsenti majandite üldarvust lehmata või 1—2 lehmaga.

Vastavate tööstusharude puudumise tõttu oli kodanlik

---

[1] „Konjunktuur" nr. 64/65 (3/4), Tallinn, aprill 1940, lk. 163 ja 175.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 28—29.

valitsus sunnitud nii mineraalväetisi kui ka põllutöömasinaid kallite monopoolsete hindadega sisse vedama, mis oli üheks takistuseks tehnika juurutamisel ja ka väetiste laialdasemal kasutamisel.

Kunstväetist tarvitati 1939. a. põllumajandusloenduse andmeil põldude väetamiseks: superfosfaati ja teisi fosforväetisi 59,5 protsendis, kaalisoola 25,0 protsendis, salpeetrit ja teisi lämmastikväetisi 35,4 protsendis majandites nende üldarvust. Heina- ja karjamaadel tarvitati kunstväetistest fosforväetisi ainult 7,6 potsendis ja kaalisoola 6,0 protsendis majandite üldarvust.[1]

Tabel 106

Põllutööriistade, masinate ja väetisainete sissevedu ajavahemikul 1930—1939[2]

Aastad	Põllutööriistad ja masinad	Väetisained	
	tuhandetes kroonides	tuhandetes kroonides	tonnides
1930	1 479,1	2 191,7	31 198,9
1931	822,5	1 504,6	26 549,2
1932	272,6	1 005,4	22 921,9
1933	308,1	1 270,3	26 650,2
1934	708,3	1 905,7	33 219,7
1935	1 529,3	1 963,4	37 920,6
1936	2 647,2	1 936,8	36 472,0
1937	3 783,4	2 731,0	50 782,2
1938	4 439,2	4 284,7	69 252,7
1939	4 349,5	4 167,9	67 781,0

Kui aga kõrvutada keskmisi hektarisaake tabelis toodud andmetega põllutöömasinate ja väetisainete sisseveo kohta, siis näeme, et 1935.—1939. aastatel olid tähtsamate kultuuride saagid, võrreldes 1930.—1934. aastate keskmistega üldiselt madalamad, ehkki põllutöömasinate ja väetiste sissevedu 30-ndate aastate teisel poolel tunduvalt tõusis.

---

[1] „Konjunktuur" nr. 57/58 (8/9), Tallinn, 1939, lk. 382.
[2] „Väliskaubandus" — vastavate aastate alusel.

Tabel 107

Tähtsamate põllukultuuride hektarisaak (tsentnerites)[1]

Kultuurid	1909.—1913. a.	1920.—1924. a.	1925.—1929. a.	1930.—1934. a.	1935.—1939. a.	+ suurenemine — vähenemine 1935.—1939. a. võrreldes 1909.—1913. a. protsentides
Rukis	11,1	10,1	10,5	13,6	13,1	+18,0
Talinisu . . .	12,1	10,2	11,6	14,5	13,6	+12,3
Suvinisu . . .	9,1	8,0	9,3	10,3	9,5	+ 4,3
Oder	10,3	9,3	9,7	10,3	9,6	— 6,8
Kaer	9,2	8,8	8,4	10,1	10,0	+ 8,6
Lina: seeme . .	3,9	3,4	2,8	3,5	3,4	—12,9
kiud . .	4,0	3,5	2,8	3,2	3,2	—20,0

Nagu tabelis 107 toodud andmetest selgub, jäi põllumajanduskultuuride viljakus, välja arvatud 30-ndate aastate keskmised rukki- ja nisusaagid, üldiselt enne Esimest maailmasõda saavutatud tasemele.

Võrreldes toodud hektarisaagikuse dünaamikaga, näitavad tabelis 107 esitatud andmed, et masinatehnika juurutamine ja mineraalväetiste kasutamine, missuguses ulatuses see ka ei toimunud, ei suutnud maa majandusliku viljakuse ning kapitaalmahutuste seisukohalt vaadatuna kaugeltki kindlustada põllukultuuride hektarisaakide vastavat kasvu.

Kuigi põllutöömasinate sissevedu 1930.—1934. aastail tõusis (keskmiselt) 718 100 kroonilt 1 174 500 kroonini 1935.—1939. a. (väetise sissevedu tõusis vastavalt 28 100 tonnilt kuni 52 400 tonnini), põllumajanduskultuuride saagikus seejuures siiski langes. See ebanormaalne nähtus ei olenenud mitte niivõrd looduslikest tingimustest, kuivõrd kapitalistliku põllumajanduse agraarsuhete sotsiaalmajanduslikust iseloomust.

Marksismi-leninismi klassikud on korduvalt rõhutanud, et maa kasutamise iseloom ei sõltu mitte üksnes tehnilistest ja looduslikest tingimustest, vaid kõigepealt antud ühiskonnas valitsevaist tootmissuhetest, valitsevast ühiskondlikust korrast ja tootmisviisist.

Kapitalistlik kord pole kunagi suutnud ega suudagi arendada ratsionaalset põllumajandust, mis oleks rajatud

[1] „Eesti Põllumajandus" 1939, XVIII, Tallinn, 1940, lk. 23.

maa loodusliku viljakuse teaduslikule ja otstarbekohasele ärakasutamisele. Kapitalistliku põllumajanduse tingimusis suureneb maa rööveksploateerimine ja maa väljakurnamine. Kapitalist, nagu märkis Marx, pole kiskja ükskes tööjõu, vaid ka looduse ja selle rikkuste suhtes.

Näitena võib siin tuua Ameerika Ühendriikide põllumajanduse, mille kohta juba K. Marx eelmise sajandi 60-ndatel aastatel kirjutas: „... igasugune kapitalistliku põllumajanduse progress ... maa viljakandvuse tõstmises antud ajavahemikul on ühtlasi progress selle viljakandvuse alaliste allikate hävitamises ... Kapitalistlik tootmine arendab järelikult ühiskondliku tootmisprotsessi tehnikat ja kombinatsiooni ainult sel teel, et ta samaaegselt õõnestab igasuguse rikkuse allikaid: maad ja töölist."[1]

Antud iseloomustus on täiel määral kehtiv ka kodanliku Eesti põllumajanduse kohta. Seda enam, et tootlike jõudude arengut põllumajanduses ei pidurdanud siin mitte ainult agraarsuhete kapitalistlik iseloom, vaid ka asjaolu, et Eesti põllumajandus oli kodanliku diktatuuri aastail kunstlikult lahti rebitud NSV Liidu rahvamajandusest ning muudetud imperialistlikele riikidele, 30-ndate aastate teisest poolest alates eriti Saksamaale toorainеid tootvaks agraarripatsiks. Sellest tuleneski kodanliku Eesti põllumajanduse ühekülgne, ebaratsionaalne ning üksikute tootmisharude ebaühtlane arenemine.

Seega tõestab ka kodanliku Eesti agraarsuhete uurimine veenvalt vana kodanliku ühiskonna agraarkorra hävitamise ja uue sotsialistliku agraarkorraga asendamise seaduspärasust ning objektiivset paratamatust vastavalt üldisele majandusseadusele, mis nõuab tootmissuhete vastavust tootlike jõudude iseloomule.

Seoses nii kodanliku Eesti agraarsuhete kui ka valitsevate klasside majanduspoliitika iseloomustamisega on oluline lõpuks märkida seda, et ainult Nõukogude Liit, kes teostas järjekindlalt rahuarmastavat ja väikeriikide suveräänsust tunnustavat välispoliitikat, taotles oma Balti naabritega (seega ka Eestiga) heanaaberlike vahekordade jaluleseadmist ning diplomaatiliste, majanduslike ja kultuuriliste sidemete elustamist. Kui Lääne-Euroopas puhkes Teine maailmasõda, tegi Nõukogude Liit 1939. aastal Eestile ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise pakt.

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 437—438.

Selle sammuga taotles Nõukogude Liit nii oma piiride kindlustamist kui ka Balti riikide eemalehoidmist sõjaohust. Eesti rahvas tervitas üksmeelselt selle lepingu sõlmimist, kuna ta nägi selles oma tõelise julgeoleku panti ja NSV Liidule lähenemise alust. Teisiti aga suhtus sellesse küsimusse võimulolev kodanlus, kes mõistis väga hästi, et alanud lähenemine Nõukogude Liidule õõnestab tema positsioone. Eesti valitsev kodanlus vandus lepingust tulenevaile kohustusile küll truudust, kuid oma välismaiste peremeeste korraldusel hakkas tegelikult lepingut otsekohe õõnestama ning selle täitmist saboteerima.

Kuid imperialistlikel jõududel ja Eesti valitsevatel klassidel ei läinud korda väärata rahva kindlat otsust ühineda vennalike nõukogude rahvastega ning astuda Nõukogude Liidu koosseisu.

Ainus pärtei, kes juhtis eesti rahva võitlust oma kodumaa päästmise eest ühendatud rahvusvaheliste ja sisemiste kontrrevolutsiooniliste jõudude vastu, oli põrandaalune Eestimaa Kommunistlik Partei. Kommunistliku partei poolt kodanliku diktatuuri kukutamise eest peetud võitlus oli ühtlasi võitlus oma kodumaa päästmiseks välismaiste imperialistide ikkest, oli võitlus Nõukogude Eesti kui tõeliselt sõltumatu ja vaba sotsialistliku vabariigi eest. Nõukogude korra taastamisega 1940. aastal astus eesti rahvas kommunistliku partei juhtimisel taas suurte sotsiaalmajanduslike ümberkorralduste ajajärku, vana ühiskondliku korra revolutsioonilise ümberkorraldamise ja uue, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise ajajärku.

VI. MAAKÜSIMUSE LAHENDAMISEST NÕUKOGUDE EESTIS

Tuginedes ühiskonna arengut määravatele objektiivsetele majandusseadustele, tõestasid teadusliku kommunismi rajajad Marx ja Engels, et kapitalistliku ühiskonna revolutsiooniline ümberkujundamine nõuab erilist ajaloolist kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi, mis algab proletariaadi diktatuuri kehtestamisega ja lõpeb uue, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisega.

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku iseärasus Eestis seisis selles, et sotsiaalse revolutsiooni peamine ülesanne — poliitilise võimu üleminek ühe valitseva klassi käest teise klassi kätte — lahendati siin rahulikul teel. Kõigi sisemiste ja väliste vastuolude teravnemise ning klassivahekordade kujunemise tulemusena sai sotsialistlik revolutsioon Eestis 1940. aastaks tekkinud erilistes ajaloolistes tingimustes võimalikuks ilma töölisklassi relvastatud ülestõusuta, ilma katseta kodanluse poolt kodusõda valla päästa.

Olles vältinud kodusõjaperioodi ja seoses sellega ka „sõjakommunismi" majanduspoliitika vajalikkuse, võimaldas lülitumine Nõukogude Liidu sotsialistliku rahvamajanduse ühtsesse süsteemi Eesti NSV töötajail kohe pärast nõukogude võimu taastamist asuda rahulikule majanduslikule ja kultuurilisele ülesehitustööle. Eesti, nagu teisedki Baltimaad, sai sotsialistlikku ülesehitustööd uuesti alustada alles kakskümmend aastat hiljem, mil vanades liiduvabariikides oli kommunismi esimene faas — sotsialism — juba üles ehitatud ja Nõukogude Liit oli muutunud võimsaks tööstuslikuks ning kõrgesti mehhaniseeritud põllumajandusega maailmariigiks, eesrindliku tehnika ja teadusega maaks.

Kasutades teiste liiduvabariikide vennalikku abi ja sotsialistliku ülesehitustöö rikkalikke kogemusi, lahendas

eesti rahvas kommunistliku partei juhtimisel suhteliselt lühema aja ja väiksemate raskustega kõik kapitalismilt sotsialismile üleminekuga seotud ülesanded ning sotsiaal-majanduslikud ümberkorraldused. Nõukogude Liidu kogemused näitasid, et üheks komplitseeritumaks kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgul teostatavatest poliitilistest ja majanduslikest ümberkorraldustest on kapitalistlikust ühiskonnast päritud vanade agraarsuhete asendamine uute sotsialistlikule ühiskonnale vastavate agraarsuhetega.

„Raske on radikaalne poliitiline pööre — pole midagi ütelda," kirjutas Lenin, „kuid raske on ka agraarpööre; teine on võimatu esimesest lahus . . ."[1] Radikaalne poliitiline pööre Eestis 1940. aastal seisis kodanlik-natsionalistliku diktatuuri hävitamises, fašistliku klikivõimu kukutamises ning asendamises nõukogude võimuga.

Maavaldussuhetes toimunud pöörde (mis oli vahetult seotud poliitilise pöördega ja tingitud viimasest) konkreetseks avaldusvormiks oli maa natsionaliseerimine ja selle alusel läbi viidud nõukogude maareform.

Töötava talurahva tõelistest huvidest lähtudes võttis Riigivolikogu 23. juulil 1940. aastal vastu „Deklaratsiooni maa kuulutamisest kogu rahva omanduseks", millest loeme: „Kogu maa ühes selle põue varadega, kõik metsad, järved ja jõed kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s. o. riigi omanduseks."[2]

Rööbiti vabrikute ja tehaste, transpordi ja pankade ühiskondlikuks omandiks muutmisega oli maa natsionaliseerimine nõukogude korra tingimustes üheks töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamise majanduslikuks aluseks ning põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise tähtsaimaks vahendiks. Maa üldrahvalikuks omandiks kuulutamisega loodi objektiivsed eeldused põllumajanduslikku tootmisviisi iseloomu ja arenemissuuna muutmiseks, vanade agraarsuhete revolutsiooniliseks ümberkorraldamiseks ning asendamiseks uute, ekspluateerimisest vabade, inimeste koostööl ja vastastikusel abistamisel põhinevate agraarsuhetega.

Maa eraomanduse ja absoluutse rendi likvideerimisega oli töötav talurahvas ühtlasi vabastatud rendi maksmi-

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 309.
[2] „Riigi Teataja" nr. 77, 1940, lk. 744.

sest maa kasutamise eest ja ka suurtest kulutustest maa ostmiseks.

Maa natsionaliseerimine nõukogude korra tingimusis ei tähendanud mitte ainult suurmaavalduse likvideerimist ja igasuguste feodaal-pärisorjuslike igandite väljarookimist, vaid niisuguse painduva agraarkorra loomist, mis andis proletaarsele riigile suurimad võimalused üleminekuks sotsialismile ka põllumajanduses. Maa natsionaliseerimine Lenini sõnade järgi pole mitte „ainult kodanliku revolutsiooni „viimane sõna", vaid ka *samm sotsialismi poole*"[1].

Eraomanduse likvideerimisega maale oli Nõukogude valitsusel võimalik kasutada maad kui peamist põllumajanduslikku tootmisvahendit sotsialistlike tootmissuhete rajamise ja kindlustamise suunas ning teostada põhimõtet, et maa kuulub neile, kes töötavad ja elatuvad selle harimisest. Maa natsionaliseerimise esimesel etapil ei olnud esmajärguliseks ülesandeks mitte otsene üleminek sotsialismile põllumajanduses, vaid töötava talurahva sajandeid kestnud maa eest peetud võitluse lõpule-

Tabel 108

Riikliku maatagavara moodustamise allikad Eesti NSV-s 1940.—1941. a.[2]

	Maa kasutajad	Majandite arv	Võõrandatud maa		Sealhulgas põllumaad
			hektarites	protsentides	
1.	Üle 30 ha suurused talundid	32 324	574 736	77,4	130 378
2.	Alla 30 ha suurused talundid	3 098	15 176	2,2	4 916
3.	Usulised kogudused .	275	8 141	1,1	3 159
4.	Omavalitsused . . .	694	9 898	1,2	3 654
5.	Likvideeritud majapidamised	3 629	109 586	14,8	30 724
6.	Riigile kuuluv maa ja mets	1 377	24 645	3,3	1 608
	Kokku . . .	41 397	742 182	100,0	174 439

[1] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 382.

[2] Käesolevas peatükis avaldatud arvulise materjali aluseks on Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi andmed.

viimine, kulaklik-kapitalistliku maavalduse likvideerimine ning igasuguste võimaluste kaotamine kasutada maad inimese ekspluateerimise vahendina inimese poolt.

Maa kasutamise õiguse aluseks seati deklaratsiooni kohaselt isiklik töö oma majapidamises, kusjuures talupoegadele tähtajata kasutamiseks antava maa suuruse ülemmääraks oli 30 hektarit. Kõik ülejäägid võõrandati ning arvati riiklikku maatagavarasse maata ja vähese maaga talupoegade varustamiseks.

Nii võõrandati seoses maareformi läbiviimisega 1940/41. a. 742 182 hektarit maad, mis moodustas 24,3 protsenti kogu põllumajanduslikust maast, sealhulgas põllu- ja aiamaad 174 439 hektarit ehk 23,5 protsenti võõrandatud maa pindalast.

Agraarreformi tulemusel sai 50 000 maata ja vähese maaga talupoega kasutamiseks kokku 550 000 hektarit maad. Nende hulgas oli 25 000 vähese maaga talupoega, kellele anti juurdelõikeid kokku 105 000 hektari ulatuses. Riiklikku maatagavarasse arvatud maa jagati esmajärjekorras töötavaile talupoegadele — sulastele, maata ja vähese maaga talupoegadele, kes sajandite kestel olid töötanud mõisniku ja hallparuni kasuks.

Maa natsionaliseerimise ja riikliku maafondi jaotamise tähtsaimaks tulemuseks olid põhjalikud sotsiaalmajanduslikud muudatused Nõukogude Eesti maavaldussuhetes, mida iseloomustavad tabelis 109 toodud andmed.

Kui 1939. aastal oli 10—20-hektarilisi majandeid 40 288, mis moodustasid 28,8 protsenti talundite üldarvust, siis 1941. aastal, pärast maareformi teostamist, oli sama rühma majandite arv kasvanud 66 000-ni, moodustades 42,9 protsenti majandite üldarvust. Keskmike rühma arvuline kasv toimus peamiselt uusmaasaajate ja ka nende endiste väikemajandite arvel, mille pindala juurdelõigete saamise tagajärjel suurenes. Selle tulemusena vähenes kahte esimesse gruppi kuuluvate (1—5- ja 5—10-hektariliste) majandite arv 13 380 võrra.

20—30-hektarilise pindalaga majandite grupi kasv (rohkem kui 30 000 majandi võrra) toimus peamiselt kulaklik-kapitalistlike majandite arvel, kus pindala suuruseks jäeti kõige rohkem 30 hektarit maad. Selle tagajärjel kadus täielikult üle 30 hektari suuruste majandite grupp Eesti külas, välja arvatud 238 majandit, missugused säilitati peamiselt riigile kuuluvate eeskujulike majanditena.

Tabel 109

Majandite suuruse muutus seoses Nõukogude 1940.—1941. a. maareformiga[1]

Majandite grupid	1939. aastal				1941. aastal				Majandeid rohkem + vähem —
	majandeid		kokku maad		majandeid		kokku maad		
	arv	%	tuh. ha	%	arv	%	tuh. ha	%	
1— 5 ha . .	22 051	15,8	86	2,7	13 510	8,8	41	1,5	— 8 541
5—10 „ . .	23 869	17,0	219	6,9	19 030	12,3	145	5,5	— 4 839
10—20 „ . .	40 288	28,8	689	21,7	66 000	42,9	930	35,3	+25 712
20—30 „ . .	25 415	18,2	707	22,2	55 420	35,8	1508	57,2	+30 005
üle 30 „ . .	28 361	20,2	1478	46,5	238	0,2	15	0,5	—28 123
Kokku	139 984	100,0	3179	100,0	154 198	100,0	2639	100,0	+14 214

[1] Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi materjalide põhjal.

Püsima jäi siiski veel palju kuni 10 hektari suurusi majandeid, kuna paljudele sellesse grupi kuuluvatele maaomanikele ei olnud peamiseks tuluallikaks mitte ainult oma majapidamine, vaid ka mõni muu kõrvalteenistus või -tegevus. See oli osaliselt tingitud ka juurdelõigete saamiseks vajaliku maa puudumisest vabariigi üksikutes osades.

Ent Nõukogude valitsuse hoolitsus töötava talurahva eest ei piirdunud ainult maavalduse klassiiseloomu likvideerimisega. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus kustutasid töötava talurahva võlgnevuse 100 000 000 rubla ulatuses, mis moodustas $^2/_3$ talurahva võlgadest (150 000 000 krooni).[1]

Rööbiti maa andmisega maata ja vähese maaga talupoegadele organiseeriti 1940/41. aastal 109 sovhoosi pindalaga 36 427 hektarit, 25 masina-traktorijaama ja 250 hobulaenutuspunkti.

Nõukogude 1940/41. aasta maareform oli suurte majanduslike ja poliitiliste tagajärgedega sündmuseks Eesti külas. Maareformi teostamise tulemusena hakkasid kaduma kontrastid maaelanikkonna üksikute sotsiaalmajanduslike rühmade vahel. Kuid kõik see ei tähendanud veel kaugeltki klasside ja eelkõige kulakluse kui klassi likvideerimist, seda enam et üksikute sotsiaalsete gruppide nivelleerumise protsess toimus peamiselt vaid maa suurust arvesse võttes. Olenemata sellest, et seoses maa konfiskeerimisega viidi osaliselt läbi ka teiste tootmisvahendite — kariloomade, hobuste, põllutöömasinate — võõrandamine, ei nõrgendanud see tol ajal siiski kuigi otsustaval määral kulaklike majandite tootmisvõimsust.

Fašistlikud röövvallutajad, kes 1941. aastal meie maale reeturlikult kallale tungisid, katkestasid ajutiselt Eesti NSV-s alanud sotsialistliku ülesehitustöö. Koos kõigi Nõukogude Liidu rahvastega asus eesti rahvas kommunistliku partei juhtimisel sotsialistliku kodumaa kaitsele ja andis oma panuse fašismi üle võidu saavutamise suurde üritusse.

Sõja ja okupatsiooni tagajärjeks oli meie rahvamajanduse ennekuulmatu hävitamine, mille taolist ei tunta

[1] Eesti NSV maareformi küsimusi, Tallinn, 1944, lk. 7.

sõdade ajaloos. 1941. aasta riiklike hindade järgi hävitasid ja riisusid okupandid eesti rahvale kuulunud riiklikku, ning isiklikku vara 16 151 000 000 rubla väärtuses. Fašistlikud okupandid purustasid väikesel Eesti NSV territooriumil üle 63 198 hoone, sealhulgas 2 699 tööstushoonet, 41 elektri- ja alajaama ning üle 21 704 elumaja.

Fašistlik okupatsioon viis põllumajanduse degradeerumisele, mis väljendus külvipinna kahanemises, viljakuse languses, kariloomade ja põllutöömasinate arvu vähenemises. Okupatsiooni-aastate jooksul vähenes tunduvalt külvipind: 1 160 000-lt hektarilt 1941. aastal kuni 696 000 hektarini (s. o. 60 protsendini) 1944. aastal; võrreldes sõjaeelse ajaga oli rukki kogusaak 1944. aastaks vähenenud 35%, talinisu saak 37,7% ja linasaak 39,1%. Hobuste arv vähenes 25%, veiste arv 44 % (sealhulgas lehmade arv 54%), sigade arv 56%, lammaste arv 37% ja kodulindude arv 88%. Suuresti langes ka produktiivkarja toodang. Kui 1940. aastal keskmine piimatoodang lehmalt oli ligi 2000 liitrit aastas, siis 1944. aastaks langes see 1250 liitrini. Tunduvalt vähenes fašistliku okupatsiooni ajal ka põllutöömasinate arv: traktorid 1 807-lt kuni 1 505-ni, viljapeksumasinad 4 948-lt kuni 2 524-ni, viljaniitjad 10 555-lt kuni 7 397-ni, heinaniitjad 41 117-lt kuni 34 143-ni.

Töötavalt talurahvalt võeti maa, mis talle nõukogude võimu poolt oli antud. Uusmaasaajad muudeti nüüd jälle kulaklike maapidajate sulasteks.

Sõjajärgsed aastad kujunesid Eestile suurte sotsiaalmajanduslike muudatuste aastaiks, mille tulemuseks oli üleminekuajajärgu mitmesektorilise majandussüsteemi ümberkorraldamine ning kommunismi esimese faasi — sotsialismi — rajamine.

Lähtudes sotsialismi peatse võidu perspektiividest ja taotledes sõjajärgse viisaastakuplaani täitmist pidi Eesti Kommunistlik Partei rööbiti tööstuse taastamise ja edasiarendamisega lahendama põllumajanduse osas kaks peamist teineteisega seotud küsimust: 1) põllumajandusliku tootmise kiire taastamine ja edasiarendamine, 2) vajalike materiaalsete, poliitiliste ja organisatsiooniliste tingimuste loomine põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks.

Eesti NSV rahvamajanduse taastamist sõjajärgsel ajajärgul iseloomustab asjaolu, et selle teostamine toimus kahel erineval sotsiaalmajanduslikul alusel — ühelt poolt

sotsialistliku tööstuse ning teiselt poolt killustatud väikekaubatootliku talumajapidamise alusel. Kuid nõukogude võimu tingimustes toimub põllumajanduse taastamine sotsialistliku riigi suure majandusliku abi ja juhtimise tõttu isegi üksiktalupidamise baasil siiski palju kiiremini kui mistahes kapitalistlikul maal. Nii näiteks Saksamaa, Prantsusmaa ja mitmed teised kapitalistlikud riigid vajasid põllumajanduse taastamiseks pärast Esimest maailmasõda 10—15 aastat, Nõukogude riigil aga kulus selleks pärast kodusõda ainult 5—6 aastat.

Nõukogude võimu üheks esimeseks ning kõige tähtsamaks vahendiks nimetatud küsimuste lahendamisel oli nõukogude maareformi taastamine ja okupatsioonirežiimi jälgede kiire likvideerimine meie põllumajanduses.

Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee 1944. a. 16. oktoobri määruse nr. 189 „Maa tagasiandmise kohta Eesti NSV talupoegadele" alusel loodi riiklik maafond, kuhu arvati:

„a) maaomanike ühes omandis olevate maade osad, mis ületavad 20—30 ha;

b) saksa kolonistide maad;

c) saksa röövvallutajatega põgenenud rahvavaenlaste maad;

d) saksa okupante aktiivselt abistanud talupidajate maade osad, mis ületavad 5—7 ha;

e) peremeheta jäänud maad;

f) maad, mis enne Nõukogude võimu taastamist olid fašistliku riigivõimu või tema allorganite valduses;

g) maad, mis enne Nõukogude võimu taastamist olid kirikute, koguduste, usuühingute ja nende liitude ning kloostrite valduses."[1]

Riikliku maatagavara loomist vastavalt eeltoodud määrusele iseloomustab tabel 110.[2]

Tähendab, ligikaudu kolm aastat kestnud sõjajärgse maareformi taastamise tulemusena oli riiklikku maatagavarasse arvatud 43 708 majandi maad, kokku 927 049 hektarit, sellest põldu 242 622 hektarit, mis ületas 184 867 hektari võrra 1940.—1941. a. loodud riikliku maafondi.

1944.—1947. a. loodud maatagavara suurenemine, võrreldes 1940.—1941. aastaga, toimus peamiselt talupoega-

[1] „Rahva Hääl" nr. 72, 17. oktoobril 1944.
[2] „Eesti NSV Teataja", 1944, 2. okt.

Riikliku maatagavara moodustamine aastail 1944—1947

(seisuga 1. juuni 47)

Võõrandamisele kuulunud majandite rühmad	Majandite arv	Üldpindala ha	Võõrandatud maad				Majandi rühmade osatähtsus võõrandatud maast	
			kokku		sealhulgas põldu		üld-pindalast	põllust
			ha	%	ha	%		
üle 30 ha	28 288	1 317 546	570 278	43,3	127 903	32,5	61,4	52,7
20—30 „	3 307	88 481	26 863	30,3	9 138	25,8	3,0	3,8
Saksa kolonistide maad	334	15 139	15 139	100,0	5 276	100,0	1,6	2,2
Fašistlike okupantide käsilaste majandid . . .	3 996	137 643	123 157	89,5	48 068	92,9	13,3	19,8
Peremeheta jäänud maad	6 248	168 494	168 494	100,0	46 557	100,0	18,2	19,2
Muud	1 535	30 527	23 118	75,7	5 680	64,6	2,5	2,3
Kokku	43 708	1 757 830	927 049	52,7	242 622	44,8	100,0	100,0

dele kasutamiseks antava maa pindala ülemmäära vähendamise (20—30 ha) ja osaliselt ka kodumaa reetjatele kuulunud maa võõrandamise tõttu, kellele nüüd isiklikuks kasutamiseks jäetava maa suurus võis ulatuda ainult 5—7 hektarini.

Maafondi suurenemine võimaldas endisi sulaseid ning maata ja vähese maaga talupoegi varustada maaga suuremas ulatuses. Nii oli talu kohta antav maa keskmiselt 1,2 hektari ja ühe talu kohta antavad juurdelõiked 0,9 hektari võrra suuremad kui 1940.—1941. aastal. Erinevalt 1940.—1941. a. maareformist oli majapidamise suuruse ülemmääraks peamiselt 20—25 hektarit.

Majandite, riiklike asutuste ja organisatsioonide maaga varustamise kohta riiklikust maatagavarast toome järgmised andmed (seisuga 1. juuni 1947. a.):

Tabel 111

Riikliku maatagavara jaotamine aastail 1944—1947

	Maasaajad	Arv	Üldpindala ha	%-des	Ühe majandi kohta	
					kokku maad ha	sealhulgas põllumaad
1.	Maatamehed . .	24 655	326 959	52,8	13,2	5,3
2.	Väikemaapidajate juurdelõiked .	17 656	89 901	14,5	5,1	1,7
3.	Sovhoosid . .	110	35 520	5,7	322,9	118,7
4.	Masina-traktorijaamad .	26	1 604	0,3	61,7	24,7
5.	Masina-hobulaenutuspunktid . .	232	17 298	2,8	74,7	28,8
6.	Abimajandid .	912	62 037	10,0	68,0	23,7
7.	Teised asutuste ja organisatsioonide maad	1 846	24 277	3,9	13,2	4,0
8.	Arvatud riiklikku metsafondi . . .	—	61 914	10,0	—	—
	Kokku . . .	45 437	619 510	100,0	13,7	4,7

Seega varustati riiklikust maatagavarast kokku üldse 45 437 majandit, mis oma sotsiaalmajandusliku iseloomu poolest olid täiesti erinevad, kusjuures valdav osa maast

(67,3%) koondus endiste maatameeste ja vähese maaga talupoegade kätte. Nõukogude maareformi üheks tähtsaimaks ülesandeks oligi täielikult likvideerida maapuudus, mille all eesti töötav talurahvas sajandeid oli kannatanud.

Rööbiti isiklikule tööle rajatud majandite loomise ning vähese maaga majapidajate maaga varustamisega riiklikust maafondist asus Nõukogude valitsus ka sotsialistlike ettevõtete loomisele põllumajanduses. Nagu nähtub tabelist 111, taastati ja organiseeriti 1. juuniks 1946. a. uuesti 110 sovhoosi, 26 masina-traktorijaama, 232 masina-hobulaenutuspunkti ja 912 abimajandit.

Et saada ligikaudsetki ettekujutust nendest suurtest sotsiaalmajanduslikest muudatustest, mis toimusid seoses maareformiga sõjajärgseil aastail, toome majandite arvu võrdlustabeli maa suurusrühmade järgi enne ja pärast 1941. a. maareformi (tabel 112).

Nagu tabelist 112 nähtub, kujunes pärast maareformi teostamist kandvaks kihiks keskmiktalurahvas, kellele kuulusid peamiselt 10—30 hektari suurused majandid. Niisuguseid majapidamisi oli 105 043 ehk 74 protsenti majandite üldarvust (1939. a. — 47 protsenti). Tunduvalt langes väikemajandite (1—10 ha) osatähtsus, mis 1939. aastal moodustasid veel 32,8 protsenti majandite üldarvust, 1946. a. aga 26 protsenti, jäädes siiski suuremaks kui 1940.—1941. a., mil väikemajandite arv moodustas vaid 21,1 protsenti majandite üldarvust. Mõistagi ei tohi nende majandigruppide iseloomustamisel unustada, et keskmiste majandite rühmadesse (10—30 ha) kuulusid ka maareformi korras vähendatud suurmajandid (pindalaga 20—30 ha). Väikemajandite rühma (1—10 ha) arvati maa suuruse järgi 5—7 hektarini vähendatud fašistlike okupantide käsilastele kuulunud majandid, mis enne maareformi olid valdavas osas olnud kulaklikud majapidamised.

Võrreldes 1940/41. aastaga oli sõjajärgse agraarseadusandluse omapäraseks jooneks mitte ainult kulaklusele kuuluva maa suuruse vähendamine, vaid ka teiste tootmisvahendite äravõtmine ja nende majandusliku mõju otsene piiramine. Nii konfiskeeriti 1944. aasta detsembris Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee poolt välja antud määruse nr. 380 alusel esimeste sõjajärgsete aastate jooksul kulakutelt 35 000 looma, 24 000 mitmesugust majapidamishoo-

Majandite rühmad maa suuruse järgi 1939., 1941. ja 1946. aastal

Majandite rühmad	Majandite arv			Protsentides			Võrreldes 1939. a. suurenemine + vähenemine —	
	1939. a.	1941. a.	1946. a.	1939. a.	1941. a.	1946. a.	1941. a.	1946. a.
1— 5 ha	22 051	13 510	14 797	15,8	8,8	10,4	— 8 541	— 7 254
5—10 „	23 869	19 030	22 124	17,0	12,3	15,6	— 4 839	— 1 745
10—20 „	40 288	66 000	55 475	28,8	42,9	39,1	+ 25 712	+ 15 187
20—30 „	25 415	55 420	49 568	18,2	35,8	34,9	+ 30 005	+ 24 153
üle 30 „	28 361	238	—	20,2	0,2	—	— 28 123	— 28 361
Kokku	139 984	154 198	141 964	100,0	100,0	100,0	+ 14 214	+ 1 980

net, 344 traktorit, 469 viljapeksumasinat, 1 222 viljaniitjat jne. Uusmaasaajaile ja kehvikuile oli 1946. aasta alguseks üle antud 4384 talu kõigi elu- ja kõrvalhoonetega, tunduv hulk põllumajanduslikku inventari ning 4 172 tööhobust, 18 116 lehma ja teisi tootlikke loomi.[1]

Ainult 1945. aastal sai 19 245 talumajandit (peamiselt uusmaasaajaile ja juurdelõikeid saanud talupoegadele kuuluvad talumajandid) üle 39 000 000 rubla krediiti, sealhulgas ehitustööde läbiviimiseks 1 800 000 rubla, 4000 talumajandit sai 4 600 000 rubla loomade ostuks ja 10 000 talumajandit 16 800 000 rubla seemne, väetise ja inventari ostuks.[2]

Nõukogude maareformi taastamine sõjajärgseil aastail, mis tegelikult oli uue maareformi läbiviimine, kutsus esile olulised muudatused klassijõudude vahekordades maal. Suur osa külakehvikuist, saanud riigilt maad ja muud abi, tõusis keskmiktalurahva tasemele ning kujunes Nõukogude valitsuse ustavaks toeks külas. Sulaste ja teiste palgatööliste kiht kui kodanlikust Eestist päritud eriline klassiline rühmitus põllumajanduses kadus pärast seda, kui neid riigi poolt varustati maa ning teiste tootmisvahenditega. Küla kestseks kujuks sai keskmik. Partei ja valitsuse poolt töötava talurahva huvides teostatud poliitika tagajärjel kasvas ning tugevnes tööliste ja talurahva liit — proletariaadi diktatuuri vankumatu poliitiline alus.

Tuginedes töötava talurahva põhimassile, teostas kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus sel ajajärgul kulakluse piiramise ja väljatõrjumise poliitikat.

Kui 1940. a. nõukogude korra taastamine toimus rahulikul teel ning kujunes suhteliselt kergeks, ei tähendanud see veel, et sotsialismi ülesehitamine Eestis oleks olnud võimalik ilma klassivõitluseta. Reaktsiooniliste ringkondade tõeline pale ilmnes eriti fašistliku Saksamaa kallaletungi ajal ja Saksa okupatsiooni aastail, mil kukutatud klassivaenlane, tuginedes välisimperialistlikele jõududele, muutis järsult oma võitlusvorme, minnes üle aktiivsele võitlusele nõukogude võimu vastu. Tuginedes hukkumisele määratud ekspluataatorlike klasside jäänustele, jätkasid sotsialismi vaenlased Nõukogude-vastast võitlust ka sõjajärgsel perioodil.

---

[1] „Eesti NSV Teataja", 1946, lk. 194.
[2] Sealsamas.

Kuid sõjajärgseil aastail Nõukogude maareformi elluviimise tagajärjel toimunud suured revolutsioonilised sotsiaalmajanduslikud ümberkorraldused põllumajanduses ei tähendanud veel kaugeltki klasside likvideerimist ega kapitalismi arenemise allikate hävitamist, sest tootmissuhete peamise majandusliku alusena püsis edasi eraomanduslik väikemajapidamine, kuigi see valdavas enamuses rajanes isiklikul tööl.

Maa natsionaliseerimise alusel läbiviidud sõjajärgne maareform, mis, võrreldes 1940/41. a. maareformiga oli palju sügavam ja laiaulatuslikum, moodustas oma sotsiaalmajanduslike tulemuste poolest vajaliku arenemisetapi üleminekul kapitalismilt sotsialismile ning lõi tingimused põllumajanduse ümberkorraldamiseks uutel, sotsialistlikel alustel, s. o. vanade, kodanlike agraarsuhete asendamiseks uute, ekspluateerimisest vabade, sotsialistlike agraarsuhetega.

Maa sotsialistlik natsionaliseerimine ja maareformi läbiviimine selle alusel oli Nõukogude valitsuse esimeseks sammuks agraarküsimuse lahendamisel ning uute maavaldussuhete loomisel.

Teiseks otsustavaks sammuks agraarküsimuse lõplikul lahendamisel ja õigete maakasutusviiside rakendamisel oli põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine, mis oli revolutsioonilise tähtsusega pöördeliseks sündmuseks.

Sotsialismi põhilise majandusseaduse ja rahvamajanduse plaanipärase proportsionaalse arenemise seaduse nõuete kohaselt ei saa nõukogude võim kestvalt baseeruda erinevatel sotsiaalmajanduslikel alustel — kiiresti areneval sotsialistlikul tööstusel ning mahajäänud ja laiendatud taastootmist mittevõimaldaval kapitalistlikke elemente tekitaval väiketalumajandusel. Seepärast kujuneb põllumajanduse suurtootmisele üleviimise vajadus kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu teatud arenemisetapil objektiivselt paratamatuks ja möödapääsmatuks.

Töötava talurahva üleminekut kolhoositeele, mis on üks raskemaid ja keerulisemaid sotsialistliku revolutsiooni ülesandeid, valmistas ette ning soodustas maa kogu sõjajärgne majandusliku ja poliitilise arengu käik. Arvestades teiste vennasvabariikide rikkalikke ja igakülgselt läbiproovitud sotsialismi ülesehitamise suuri

kogemusi, loodi meie vabariigis kommunistliku partei juhtimisel töötava talurahva hulkade aktiivsel osavõtul võrdlemisi lühikese ajaga kõik tähtsamad majanduslikud ning organisatsioonilised eeldused põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkujundamiseks Lenini kooperatsiooniplaani alusel. Põllumajanduse kollektiviseerimise ettevalmistamiseks vajalike tingimuste hulka kuulus eelkõige maa industrialiseerimine, et see oleks suuteline varustama ka põllumajandust kaasaegse tehnikaga, sovhooside ja masina-traktorijaamade loomine, põllumajandusliku kooperatsiooni igakülgne arendamine, töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamine ning kindlustamine. Põllumajanduse kollektiviseerimist aitas ette valmistada samuti kulakluse vastu suunatud piiramise ja väljatõrjumise poliitika ning võitlus nende käsilaste vastu, kes levitasid vaenulikku sotsialismivastast propagandat ning võitlesid Nõukogude valitsuse poolt töötava talurahva huvides teostatavate ürituste vastu.

Otsustav murrang vabariigi põllumajanduse ümberkorraldamisel saabus 1949. aasta kevadel. See aasta on läinud Nõukogude Eesti ajalukku kui üldise kollektiviseerimise ja selle alusel kulakluse kui klassi likvideerimise aasta. 1. jaanuariks 1950. aastal oli kolhoosidesse koondunud 80 protsenti talumajandite üldarvust. Põllumajanduse kollektiviseerimine viidi täielikult lõpule 1950. aasta teisel poolel, mil kolhoosidesse astunud majandite arv moodustas 93 protsenti.

Sotsialistliku põllumajanduse süsteemi võit põhjustas sügavaid sotsiaalmajanduslikke muudatusi Eesti külas. Selle tulemusena lahendati Eestis, nagu teisteski liiduvabariikides, sotsialistliku ülesehitustöö kolm peamist ülesannet: 1) likvideeriti kõige arvukam ekspluataatorlik klass — kulaklus, kes oli Eestis kapitalismi restaureerimise kandjaks; 2) kõige arvukam töörahva klass — talupojad — viidi üle sotsialismiröövbastele; 3) loodi sotsialismi baas tähtsas, kuid kõige rohkem mahajäänud rahvamajandusharus — põllumajanduses. Kulakluse likvideerimisega jäi meie vabariigis püsima kaks sotsialistliku ühiskonna põhilist sõbralikku klassi: töölisklass ja kolhoositalurahvas.

Vanade, kodanlike tootmissuhete asendamine uute, sotsialistlike tootmissuhetega põllumajanduse üldise kollektiviseerimise alusel tähendas, et Nõukogude Eestis oli

põhiliselt üles ehitatud kommunismi esimene faas — sotsialism. Seega algas Eesti põllumajanduse arengus uus ajastu — sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimise ja sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku ajastu.

Kollektivismi põhimõtetele rajatud põllumajandusliku tootmise organiseerimine kutsus esile suured kvalitatiivsed muudatused nii maa kui ka teiste tootmisvahendite kasutamise viisides ja uute maavaldussuhete loomises. Nõukogude korra tingimusis, kus maa on asetatud ühiskonna teenistusse, on loodud kõik eeldused selle ratsionaalseks kasutamiseks ja iga sotsialistliku põllumajandusettevõtte muutmiseks kõrge tootlikkusega majapidamiseks.

Põllumajanduse kollektiviseerimise tagajärjel asendati primitiivne ja ebaratsionaalne maa kasutamine uue, eesrindliku — kollektiivse, sotsialistliku maakasutusega. Kollektiivsel maakasutusel põhinevad suhted likvideerisid sajandeid kestnud maa killustatuse, mis oli suurimaks takistuseks maa ratsionaalsel kasutamisel. Individuaalse maakasutuse ja lapipõllusüsteemi likvideerimisega loodi suured maamassiivid, mis olid vajalikuks eelduseks kolhooside ühismajapidamiste organiseerimisel.

1956. aasta alguseks oli meie vabariigis põllumajanduslikele artellidele põliseks kasutamiseks kinnistatud 2 458 200 hektarit maad ehk 54,5 protsenti kogu vabariigi maafondist. 1956. aastal tuli ühe kolhoosi kohta keskmiselt 2 529 hektarit maad, sealhulgas 823,6 hektarit künnimaad, 497,9 hektarit heina-, 374,7 hektarit karjamaad ja 515,2 hektarit metsa. Niisugustel suurtel massiividel muutus sotsialistliku põllumajandusliku tootmise ratsionaalne organiseerimine, kaasaegse tehnika ja teaduse juurutamine ning kõrgema tööviljakuse saavutamine mitte üksnes vajalikuks, vaid ühtlasi ka võimalikuks.

Rööbiti maaga, mis on kolhoosidele antud põliseks ja tasuta kasutamiseks, moodustavad riikliku üldrahvaliku omandi ka tähtsamad põllutööriistad ja -masinad, mis on koondatud masina-traktorijaamadesse. Masina-traktorijaamad kujutavad endast industriaaltüüpi suuri riiklikke ettevõtteid, kelle ülesandeks on eesrindliku tehnika ja kõrge kvalifikatsiooniga kaadri abil teenindada kolhoositootmist. Masina-traktorijaamad omavad otsustavat jõudu kolhoositootmise arendamisel ja on sotsialistliku riigi tähtsamaiks tugipunktideks kolhooside juhtimisel, olles

seejuures töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamise olulisemaiks tegureiks.

1956. aastal oli meie vabariigis 962 kolhoosi, sealhulgas 879 põllumajanduslikku artelli ja 83 kalurikolhoosi, 100 sovhoosi, 66 masina-traktorijaama. Traktoripargi veovõimsus masina-traktorijaamades on kasvanud 6 128 hobusejõult 1945. aastal kuni 84 601-ni 1956. aastal. Iga tuhande hektari põllumaa kohta tuli 1956. aastal 8,3 traktorit (arvestades ühe traktori võimsuseks 15 hobusejõudu) 0,37 traktori vastu 1945. aastal. 1956. aastal töötas kolhoosipõldudel üle 1000 kombaini.

Traktoripargi ja masina-traktorijaamade poolt tehtud mehhaniseeritud tööde mahust kolhoosides annavad ülevaate järgmised andmed:

Tabel 113

Traktoripargi ja masina-traktorijaamade töö põhinäitajaid

	1950	1953	1956
1. Masina-traktorijaamade arv aasta lõpuks . .	56	69	66
2. Masina-traktorijaamade kõigi töötajate keskmine arv	4 630	10 823	14 175
3. Traktoreid 15-hobusejõulises arvestuses	2 819	5 396	5 640
4. Kõikide traktorite veovõimsus tuh. HJ . . .	42,3	80,9	84,6
5. Masina-traktorijaamade poolt tehtud töö ümberarvestatult künnile (kaasa arvatud mullatööd) — tuh. ha	547	1 877	2 307
6. Ühe 15-hobusejõulise tingtraktori aasta keskmine tööjõudlus (ümberarvestatult künnile) — ha . .	288	354	337
7. Ühe 15-jalalise tingkombaini aasta keskmine tööjõudlus kõikide kultuuride koristamise alal — ha	94	237	148
8. Veoautode arv (kaasa arvatud tsisternautod) . .	223	361	546

Põllutööde mehhaniseerimise tase samal ajavahemikul kasvas 1,4 protsendilt 1945. a. kuni 75 protsendini 1956. a.

Järgnevalt toome andmed, mis annavad tunnistust kolhoosikorra tingimusis toimunud tõelisest tehnilisest revolutsioonist põllumajanduses.

Tabel 114

Põhiliste põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine kolhoosides
(protsentides, võrreldes nende tööde üldmahuga kolhoosides)

	1950	1953	1955	1956
Künnitööd:				
Kesakünd	52	91	96	98
Sügiskünd	42	91	97	98
Külvitööd:				
Taliviljakultuurid . .	6	62	81	82
Suviviljakultuurid . .	3	45	54	60
Kiulina	5	29	27	27
Kartulipanek	2	20	40	33
Koristustööd:				
Kõigi teraviljakultuuride koristamine kombainidega	1	31	50	45
Kiulina koristamine kitkumismasinate ja -kombainidega	15	31	42	5
Kartulivõtmine kõigi MTJ-le kuuluvate kartulivõtmismasinatega . .	0,2	6	13	14
Heinaniitmine	0,1	12	12	9
Sileerimine	28	60	79	61

Üksikute põllutööde mehhaniseerimistaseme teatud seisak ja isegi langus 1956. aastal oli tingitud osaliselt kolhooside oma masinapargi kasvust, osaliselt aga ka masina-traktorijaamade tehnika halvast kasutamisest.

Kiiresti areneb ka põllumajanduse elektrifitseerimine. Nii on 1957. aastaks elektrifitseeritud kõik masina-traktorijaamad, 91 protsenti sovhoosidest ja 44 protsenti kolhoosidest.

Viies viisaastak (1951—1955) oli võitnud kolhoosikorra esimene viisaastak Nõukogude Eestis. Vabariigi põllumajanduse areng neil aastail kulges põllumajanduses töötajate pingsas võitluses viisaastaku plaani täitmise eest, kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside organisatsioonilise ning majandusliku tugevnemise tähe all.

Olles ületanud nii sõjajärgse põllumajanduse taastamise kui ka väikemajapidamise sotsialistliku ümberkujundamisega seotud raskused, on meie vabariigi põllumajandus nüüd kindlalt asunud tõusuteele.

Sotsialistlik põllumajandus, nagu kogu NSV Liidu rahvamajandus, areneb laiendatud taastootmise seaduste alusel, milleks ei ole suuteline talupoeglik väikemaapidamine. Kolhoosides ja sovhoosides toimuva laiendatud taastootmise kõige üldisemaks näitajaks on põllumajandusliku kogutoodangu, sealhulgas ka kaubatoodangu üha suurenev ulatus.

Võitluses partei ja valitsuse poolt ettenähtud ulatuslike abinõude elluviimise eest saavutasid vabariigi kolhoosid juba kuuenda viisaastaku esimesel aastal tähelepandavaid edusamme. Aastatel 1955—1956 kasvasid tunduvalt kõigi põllukultuuride hektarisaagid ja karja produktiivsus, suurenes taime- ja loomakasvatuse põhiharude kogutoodang.

Vabariigi kolhoosid ja sovhoosid tootsid 1956. aastal 1955. aastaga võrreldes teravilja 26 protsendi, kartulit 33 protsendi, aedvilja 28 protsendi võrra ja linakiudu 1,8 korda rohkem.

Põhiliste loomasaaduste juurdekasvu ajavahemikul 1950—1956 iseloomustavad järgmised andmed:

Tabel 115

Põhiliste loomakasvatussaaduste tootmine kõigis majandite kategooriates

(protsentides, võrreldes 1950. aastaga)

	1950	1953	1955	1956
Liha (tapakaalus)	100	101	114	117
Piim	100	109	110	122
Vill	100	83	85	93
Munad	100	124	121	127

Tunduvalt on ületatud keskmine piimatoodang ühe lehma kohta aastas, võrreldes kodanlikus Eestis saavutatud tasemega (1939. aastal — 1950 kg, 1956. aastal — 2340 kg).

Kolhooside rahalised tulud 1956. aastal võrreldes 1955. aastaga suurenesid 426,2 milj. rublalt kuni 540,0 miljoni rublani ehk 26,7 protsendi võrra, kusjuures iga 100 hektari

põllumajandusliku maa kohta tuli 1956. aastal keskmiselt 34 200 rubla. 1956. aastal suurenes tunduvalt nende kolhooside arv, kelle rahaliste tulude üldsumma ületas miljon rubla. Kui 1956. aastal saadi kolhoosi kohta keskmiselt 615 tuhat rubla rahalist tulu, siis 121 kolhoosi rahaline tulu kolhoosi kohta ületas 1 miljon rubla.

Kolhooside naturaal- ja rahaliste tulude kasvu tulemusena on aasta-aastalt suurenenud ka jagamatutesse fondidesse eraldatud summad, mis on kolhoosi ühiskondliku tootmisvõimsuse ning laiendatud taastootmise peamiseks näitajaks.

Nii suurenesid 1955. aastaga võrreldes vabariigi kolhooside jagamatud fondid 1956. aastal 12,4 protsenti (478,4 ja 537,9 milj. rubla) ja kapitaalmahutused 14,6 protsenti (118,0 ja 135,2 milj. rubla), kusjuures tootmise põhivahendid 1956. aastal ulatusid 692 400 000 rublani, mis on 9,3 protsenti rohkem kui 1955. aastal.

Kolhoosikorra kui sotsialistliku majandussüsteemi üks iseärasus seisab selles, et koos ühismajapidamise kasvuga ning kolhooside sissetulekute suurenemisega tõuseb ka kolhoosnikute heaolu. Nii näiteks sai 1956. aastal majanduslikult võimalikuks jaotada vabariigi kolhooside rahalistest üldtuludest normipäevadele 195 700 000 rubla 119 300 000 rubla asemel 1955. aastal ehk 64,0 protsenti rohkem. Keskmine normipäevatasu rahalises väljenduses tõusis 5,16 rublalt 1955. a. kuni 7,54 rublani 1956. aastal ehk 46,1 protsendi võrra.

Uued ja laiaulatuslikumad perspektiivid Eesti NSV sotsialistliku põllumajanduse edasiarendamiseks avanesid eriti kuuendal viisaastakul. NLKP XX kongressi direktiivides on ette nähtud suurendada põllumajandussaaduste tootmist 1960. aastaks, võrreldes 1950. aastaga, järgmiselt: piima osas 2,3 korda, liha osas 1,8 korda, teravilja osas 2,5 korda ja kartulitoodangut 1,9 korda.

Selleks, et täita kuuendat viisaastakuplaani loomakasvatussaaduste osas, peavad meie vabariigis kõik majandite kategooriad 1960. aastaks tootma põllumajandusliku maa iga 100 hektari kohta 610—620 ts piima ning 54—56 ts liha, kolhoosides vastavalt 355 ts ja 29—31 ts, kusjuures lehmade arv samaks ajaks peab suurenema 65 protsenti ja aastane piimatoodang lehma kohta 2 korda.

Vabariigi eesrindlike kolhooside töökogemused näitavad, et kuuenda viisaastaku ülesanded on täiesti reaalsed.

Näiteks Türi rajooni kolhoos „Estonia" tootis 1955/56. aastal iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta 464 ts piima, 23,9 ts liha (tapakaalus), 100 ha põllumaa kohta 35,2 ts sealiha (tapakaalus), 100 ha teravilja külvipinna kohta 21 400 muna. Elva rajooni Hellenurme kolhoos 441 ts piima, 32 ts liha (tapakaalus), 46,2 ts sealiha (tapakaalus). Kose rajooni „Anija Edasi" kolhoos 46,2 ts liha, 52,4 ts sealiha tapakaalus jne.

Aastast aastasse kasvab sotsialistlikus põllumajanduses töötavate spetsialistide-agronoomide, zootehnikute, inseneride, veterinaartöötajate jt. arv, keda valmistatakse ette vabariigi õppeasutustes. Mitmekülgselt arenenud sotsialistlik põllumajandus, mis baseerub masinatehnikal ja kogu agrobioloogiliste ning põllumajandusteaduste kompleksi rakendamisel, nõuab arvuka industriaalset tüüpi kvalifitseeritud kaadri plaanipärast loomist. Põllumajanduskaadri kvalifikatsiooni tasemest olenevad väga suurel määral uusima tehnika kasutamine ja põllumajandustoodangu laiendatud taastootmise tempo kolhoosides.

Oma ettekandes NLKP Keskkomitee septembripleenumil rõhutas N. S. Hruštšov erilise jõuga kaadri osa nende ülesannete realiseerimisel, mida partei ja valitsus on põllumajanduse ette seadnud:

„Et saavutada edu, tuleb koondada tähelepanu peamisele, peamine aga seisab selles, et tugevdada masina-traktorijaamu, kolhoose ja sovhoose kvalifitseeritud, andeka kaadriga, meie parimate töötajatega. Masina-traktorijaamade, kolhooside ja sovhooside kindlustamisest vilunud, äraproovitud, ausate ja ustavate juhtivate töötajatega, kes oskavad organiseerida tööd, õigesti valida ja paigutada inimesi, sõltub esmajoones pakiliste ülesannete teostamine põllumajanduse arendamise alal."[1]

1956. aastal töötas Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi süsteemis 3 247 spetsialisti, sealhulgas kõrgema haridusega 1 190 ja keskharidusega 2 057. Spetsialistide üldarvust töötasid 2 100 ehk 64,7 protsenti masina-traktorijaamades ja kolhoosides.

On loodud kõik objektiivsed eeldused selleks, et asuda partei poolt põllumajandusalal töötajate ette püstitatud uue suure riikliku tähtsusega ülesande täitmisele — lähe-

[1] N. S. Hruštšov, NSV Liidu põllumajanduse edasiarendamise abinõudest, Tallinn, 1953, lk. 65.

matel aastatel järele jõuda Ameerika Ühendriikidele liha, piima ja või tootmises iga elaniku kohta. Et täita see ülesanne kogu Nõukogude Liidu ulatuses, on vaja saada kogu meie maal iga saja ha kohta liha 42 tsentnerit tapakaalus ehk 67 tsentnerit eluskaalus ja piima 141 tsentnerit. Ameerika Ühendriikides toodeti 1956. aastal iga 100 ha põllumajanduslike kõlvikute kohta 33 tsentnerit liha (tapakaalus) ja 111 tsentnerit piima. Et lihatootmise osas ühe elaniku kohta järele jõuda Ameerika Ühendriikidele, on meil tarvis lihatoodang tõsta 3,15-kordseks, võrreldes 1956. aasta tootmistasemega.

Eesti NSV kui üks väiksemaid liiduvabariike annab koos teiste vennasvabariikidega väärilise panuse sellesse ühisesse suurde majanduslikku võistlusse — lähemate aastate jooksul järele jõuda Ameerika Ühendriikidele tähtsamate põllumajandussaaduste tootmises ühe elaniku kohta.

Et konkreetsemalt ette kujutada Eesti NSV põllumajanduse ees seisvaid vastutusrikkaid ülesandeid, toome andmed, mis iseloomustavad loomakasvatussaaduste tootmise taset ühe elaniku kohta, võrreldes NSV Liidu keskmiste ja Ameerika Ühendriikide näitajatega (tabel 116).

Tabel 116

Liha, piima ja või tootmine ühe elaniku kohta
(kilogrammides)

	1956. aasta			Eesti NSV 1960. a. plaan
	NSV Liidus	Ameerika Ühendriikides	Eesti NSV-s	
Liha	32,5	102,3	55	93
Piim	245	343	539	895
Või	2,8	3,8	11,5	15,7

Vastuseks NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poolt püstitatud ülesandele — jõuda lähemail aastail Ameerika Ühendriikidele järele liha, piima ja või tootmises iga elaniku kohta — otsustasid Eesti NSV kolhoosid ning sovhoosid, mobiliseerides kõik oma sisemised

reservid, astuda üldrahvalikku sotsialistlikku võistlusse loomakasvatussaaduste tootmise suurendamise eest ja võtsid endale järgmised kohustused: toota 1960. aastal (kogu Eesti NSV-s) iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 530 tsentnerit piima, kolhoosides ja sovhoosides kuni 323 tsentnerit (seega 1956. aastaga võrreldes rohkem kui kahekordselt). Eesti NSV põllumajanduse alal töötajad otsustasid 1960. aastal toota iga elaniku kohta 895 kilogrammi piima ja 15,7 kilogrammi võid, 1961. aastal 110 kilogrammi liha (tapakaalus).

Toodud andmetest näeme, et Eesti NSV sotsialistlik põllumajandus on juba praegu piima ja või tootmiselt ühe elaniku kohta Ameerika Ühendriikidest ees. Liha tootmise osas jõuame sellele tasemele 1961. aastal. Lihatoodangu suurendamisel peitub eriti suur reserv seakasvatuse arendamises.

Võrreldes vabariigi keskmiste näitajatega võtsid üksikud kolhoosid, sovhoosid ja rajoonid endale veelgi suuremad ülesanded. Nii näiteks kohustus Elva rajooni Kurekülа sovhoos 1960. aastal tootma põllumajanduslike kõlvikute iga 100 hektari kohta: piima 1200 tsentnerit, liha 214 tsentnerit, sealiha (põllumaa iga saja hektari kohta) 350 tsentnerit; Tartu rajooni „Avangardi" kolhoos: piima 1000 tsentnerit ja liha 100 tsentnerit.

Kõigi põllumajanduse alal töötajate poolt üksmeelselt vastu võetud ja suure poolehoiuga heaks kiidetud ülevabariikliku sotsialistliku võistluse kohustuste eduka lahendamise peamiseks ja otsustavaks tingimuseks on põhikarja, eriti aga lehmade arvu ning nende produktiivsuse suurendamine, samuti kindla söödabaasi loomine ühisloomakasvatusele.

Nende laiaulatuslike suure riikliku tähtsusega ülesannete lahendamisele on suunatud kolhoositalurahva ja kõigi põllumajanduse alal töötajate ühised jõupingutused. Seejuures on nõukogude rahvas teadlik sellest, et majandusliku võidu saavutamine Ameerika Ühendriikide kui kapitalismi kõige võimsama kantsi üle erinevate sotsiaalsete süsteemidega riikide rahuliku kooseksisteerimise tingimusis tähendab suurt sammu edasi nii põllumajandusliku tootmise järsu tõusu teel kui ka Nõukogude Liidu elanikkonna elutaseme tõstmisel.

* * *

Sotsialistlik põllumajandus kui nõukogude rahvamajanduse lahutamatu koostisosa, on allutatud sotsialismi majandusseaduste toimele, milles peegeldub inimestevaheliste tootmissuhete arenemine ka põllumajanduslikus tootmises. Marksistlik-leninliku majandusteaduse suur teoreetiline ja praktiline tähtsus seisab selles, et ta võimaldab tunnetada objektiivseid majandusseadusi ja kasutada neid ühiskonna huvides.

Erinevalt kapitalistlikust ühiskonnast, on majandusseaduste toime sotsialistlikus ühiskonnas allutatud mitte valitseva klassi rikastumise eesmärgile maksimaalse kasumi saamise näol, vaid kogu ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamisele.

Kolhoosikorra võit lõi kõik vajalikud sotsiaalmajanduslikud eeldused kaasaegse teaduse ja tehnika saavutuste rakendamiseks ning inimese osa tõstmiseks looduse stiihiliste jõudude üle valitsemisel põllumajanduslikus tootmises. Sotsialismi majandusseaduste toime üheks konkreetseks avaldusvormiks ongi see, et sotsialistliku põllumajanduse nagu kogu Nõukogude Liidu rahvamajanduse arenemine toimub tootmise pideva kasvu ja täiustamise teel kõrgeima tehnika baasil.

Kodanlik Eesti eksisteeris ajal, mil kaasaegne kapitalism jõudis languse ja loojangu ajajärku, lähenedes peatamatult lõpule. Eraomandusele ja antagonistlikele vastuoludele rajanevad tootmissuhted sattusid üha enam vastuollu tootlike jõudude arenemisega põllumajanduses, mille tulemusena töötavale talurahvale vajalike elamistingimuste loomise võimalused olid äärmiselt piiratud.

Tingituna kapitalismi majandusseaduse toimest avalduvad eriti teravalt kapitalismi antagonistlikud vastuolud perioodilistes liigtootmise majanduskriisides, mis muutuvad imperialistlikest riikidest majanduslikult sõltuvates maades, nagu seda oli kodanlik Eesti, pikaajaliseks ja äärmiselt laostavaks. Sellest tulenes ka põllumajandusliku tootmise ebaühtlane ja aeglane areng ja töötava talurahva elamistingimuste halvenemine. Äärmine ebastabiilsus valitses eriti peamises põllumajanduse tootmisharus — loomakasvatuses, kus kogu arengu protsess avaldus teatud tõusuaastate ja järskude languste aastate vaheldumises.

Kodanliku Eesti agraarsuhete iseloomustuseks kummutab toodud faktiline materjal veenvalt kodanlike natsionalistide propaganda põllumajanduse õitsengust ja maaelanikkonna heaolu näilisest tõusust kodanliku diktatuuri aastail ning tõestab veel kord vana ühiskonna agraarkorra hävitamise ja uue sotsialistliku agraarkorraga asendamise seaduspärasust, selle objektiivset paratamatust.

Erinevalt kapitalistlikust ühiskonnast sammub noor elujõuline sotsialistlik põllumajandus kindlalt tõusuteed. Juhindudes sotsialismi objektiivsetest majandusseadustest on Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse poolt viimastel aastatel kasutusele võetud laialdane abinõude süsteem järsu tõusu saavutamiseks põllumajanduses, mis päästis valla rahvahulkade kohaliku initsiatiivi, tõstis kolhooside ja kolhoosnikute materiaalset huvi põllumajandussaaduste toodangu suurendamise vastu ning tagas suuri edusamme võimsa tõusu kindlustamisel meie põllumajanduses.

Nõukogude Eesti kolhoositalurahvas ja kõik põllumajanduse alal töötajad, võideldes Nõukogude Liidu Kommunistliku partei XX kongressi otsuste elluviimise eest ning olles veendunud partei ja valitsuse poolt põllumajanduse alal püstitatud ülesannete edukas lahendamises, rakendavad kõik oma teadmised ja kogu oma energia meie sotsialistliku kodumaa võimsuse tugevdamiseks ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks.

SISUKORD

Eessõna 3

I. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tagajärjel toimunud agraarsed ümberkujundused Eesti külas 16

II. Kodanlik agraarreform Eestis 32

1. Agraarseadusandlus kodanluse teenistuses 34

2. Riikliku maa tagavara moodustamine ja selle jaotus . . 40

3. Eesti kodanluse poolt teostatud agraarreformi reaktsiooniline olemus 63

III. Kodanliku Eesti põllumajanduse sotsiaalne struktuur . . . 69

1. Kodanliku agraarstatistika klassiiseloom 70

2. Palgalise tööjõu rakendamine põllumajanduses 78

3. Sotsiaalmajanduslikud rühmad kodanliku Eesti põllumajanduses 86

4. Agraarne ülerahvastus 98

IV. Talurahva diferentseerumine ja tootmisvahendite kontsentreerumine kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse kodanliku Eesti põllumajanduses 108

1. Majandite arvuline kasv ja maa kontsentreerumine . . . 109

2. Põllumajanduse võlastumine ja väiketootja eraldumine maast 120

3. Kariloomade koondumine kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse 139

4. Masinate ja põllutööriistade kontsentreerumine kulaklik-kapitalistlikesse majanditesse 146

5. Kaubandusliku põllumajanduse kasv 170

V. Põllumajanduse olukorra üldiseloomustus kodanliku diktatuuri perioodil (1920.—1940. a.) 177

1. Maa agrariseerimine ja põllumajanduse edasine kohandamine maailmaturu nõuetele (aastail 1925—1929) 179

2. Kodanliku Eesti põllumajandus laostava agraarkriisi tingimusis ning taimekasvatuse ümberkorraldamine maakodanluse huvides 199

3. Põllumajanduse arenemise iseärasusi fašistliku diktatuuri perioodil (aastad 1935—1939) 218

VI. Maaküsimuse lahendamisest Nõukogude Eestis 243

Антонс Рихард Иоханович
АГРАРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ
Обложка Х. Лемберг
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja L. Riikoja
Kunstiline toimetaja R. Tungla
Tehniline toimetaja A. Ruutsoo
Korrektorid P. Hiie ja M. Sepp

Ladumisele antud 13. VII 1957. Trükkimisele antud 9. X 1957. Paber 54×84 1/16. Trükipoognaid 17. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 13,94. Arvutuspoognaid 15,1. Trükiarv 2000. MB-07229. Tellimise nr. 1171. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind rbl. 4.50

1—17

Rbl. 4.50

A
21774
200221

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00207591 1